Studii despre

iuEUI e

| HUMANITAS

JOSE ORTEGA Y GASSET s-a născut la 9 mai 1883 la Madnd, într-o familie cu tradiţii liberale (tatăl său era directorul unui cotidian democrat). Urmează colegiul iezuit într-o localitate de lîngă Mălaga, apoi dreptul şi filozofia la Universitatea din Deusto (Bilbao). În 1903

îl cunoaşte pe Miguel de Unamuno de care-l va lega o strînsă prietenie. Între 1905-1908 studiază la diferite universităţi din Germania, unde întîlneşte profesori renumiţi în epocă: Hermann Cohen, Paul Natorp, Nicolai Hartmann. Din 1910 devine profesor titular al catedrei de metafizică a Universicăţii din Madrid. Întemeiază revista Espafia (1915) împreună cu Azorin şi Eugenio d'Ors, iar în 1923, celebra Revssta de Occidente.

În 1930 se alătură, împreună cu Unamuno şi Ptrez de Ayala, mişcării republicane, devenind, un an mai tîrziu, deputat de Le6n în Cortes-ul republican. După 1932, se retrage din ce în ce mai mult din politică. La începutul Războiului civil se refugiază rînd pe rînd în Franţa, Argentina şi Portugalia, pentru a reveni la Madrid abia după zece ani. În 1948 întemeiază, împreună cu disci-polul său Juliîn Marias, Instituto de Humandades.

Moare la Madrid în 1955.

OPERE: Meditaciones de/ Quzjote (1914; trad. rom. 1973).

El Espectador (opt volume, 1916-1934), Espasia înver-tebrada (1921), La deshumanizacion del arte e ideas sobre la novela (1925; Idei despre roman, trad. rom., 1973), El Tema de nuestro tiempo (1923), El espiritu de la letra (1927), La Rebeliân de las masas (1930; Revolta maselor, Humanitas, 1994), Historia como

sistema (1935), Ideas y creencias (1940), Estudios sobre el amor (1940; Studii despre iubire, Humanitas, 1995), Esqnema de las crisis (1942), Papeles sobre Velăzquez y Goya (1950; trad. rom. 1972), El hombre y la gente (1957), <Quă es filosofia? (1958), La idea de principio en Leibniz y la evoluciân de la teoria deductiva (1958); Una înterpre-tacion de la historia universal, En torno a Toynbee (1960), Meditacion de Europa (1960), Origen y epilogo de la filosofia (1960), Unas lecciones de metafisica (1966) *etc.*

JOSE ORTEGA Y GASSET

STUDII DESPRE IUBIRE

Traducere de

SORIN MĂRCULESCU

HUMANITAS

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

JOSE ORTEGA Y GASSET

ESTUDIOS SOBRE EL AMOR

„Obras de Josă Ortega y Gasset“

O Moştenitorii lui Josă Ortega y Gasset

E Alianza Editorial, 1991

O Humanitas, 1995, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0541-2

Notă preliminară

Cartea Estudios sobre el amor (Studii despre iubire) a fost publicată iniţial în 1939, la Buenos Aires. Eseurilor care poartă

acest titlu (din 1926 şi 1927) Ortega le-a adăugat atunci altele înrudite ca temă, dar în succesivele şi numeroasele reeditări ale cărţii, această a doua parte a suferit schimbări, constînd în includeri sau eliminări ale unora dintre ele. În această nouă

ediţie, pe lîngă studiile care au dat naştere cărţii — cele intitu-late „Caracteristicile iubirii“, „Iubirea la Stendhal“ şi „Alegerea în iubire“ — am inclus alte articole şi eseuri (datate anterior şi posterior) în care se întîlneşte dubla împrejurare a afinităţii tematice şi a faptului de a nu face parte din celelalte cărţi ale lui Ortega ce var apărea în prezenta colecţie*. Conţinutul său e cel mai complet şi mai cuprinzător dintre cele publicate sub acest utlu şi, pentru prima oară, adăposteşte eseurile denumite „Manifestul Marcelei“, „Poezia Annei de Noailles“ şi „Meditaţie despre creolă“.

Prezenţa temei în opera autorului nu este, desigur, hazar-dată. Ideea lui centrală constă în considerarea vieţii umane ca realitate radicală; umanul apare însă condiţionat de împrejurarea de a fi, la origine, dual, masculin şi feminin. lar

problema amplă tratată în paginile de față cuprinde, în ultimă

TIT LA

* Este vorba de colecția „Obras de Jose Ortega y Gasset, colecciân editada por Paulino Garagorri (nuevas ediciones revisadas y ampliadas con textos in&ditos“, Revista de Occidente en Alianza Editorial, în curs de publicare.(Peste treizeci de volume individuale apărute pînă în prezent. — N.t.)

6 NOTĂ PRELIMINARĂ

instanţă, tot ce îşi are originea direct în această diviziune fundamentală. Poate nu e de prisos să atragem atenţia că e vorba de unul din caracterele cele mai decisive în viaţa omenirii, dar şi unul dintre cele mai puţin frecventate de către meditaţie şi, ca atare, unul dintre cele ce trebuie abordate cu cea mai mare urgenţă. Astfel, în alte pagini ale sale — în El Espectador, l —Ortega scria: „Am credinţa că epoca noastră se va ocupa de iubire cu ceva mai multă seriozitate decît se obişnuia… Ero-ticul a fost dintotdeauna supus unui regim de ocultare. Spectatorul refuză să accepte că în spectacolul vieţii ar exista sectoare prohibite. Vom vorbi, prin urmare, deseori despre aceste lucruri, singurele în a căror privinţă Socrate se declara «specialist».“

Aşadar, se poate afirma că proiectul lui Ortega în toate aceste pagini corespunde cu titlul altuia dintre studiile sale pe aceeaşi temă: „Pentru cultura iubirii“ (inclus în El Espectador, 11). În ciuda reliefului incomparabil de care se bucură

întotdeauna aventura amoroasă, este extrem de puţin ceea ce se ştie despre dragoste. Nu există încă o cultură a iubirii, chiar dacă nici o altă strădanie nu dezleagă într-atîta limbile şi nu provoacă atît de vehement sfatul. Şi această incultură scan-daloasă e o cauză îndubitabilă a multor perturbări şi nelinişti ale lumii contemporane.

În mod repetat şi insistent, începînd din scrierile sale de tinereţe şi pînă în cele de maturitate, Ortega şi-a realizat intenţia de a se ocupa pe larg de această temă majoră. O anto-logie care ar aduna tot ce a scris autorul despre acest subiect în opera sa vastă necesită multe pagini!. Dar în această nouă

ediţie a Studiilor despre iubire, al cărei text a fost revizuit şi colaţionat cu originalele, sunt cuprinse eseurile cele mai con-cludente şi mai substanţiale pentru iniţierea noastră în dorita „cultură a tubirn“.

PAULINO GARAGORRI

1 Jost Ortega y Gasset, Sobre el amor. Antologia, Editorial Plenitud, Madrid, 1963, ediția a 2-a adăugită, 560 pp.

Studii

despre inbire

CARACTERISTICILE IUBIRII

Să vorbim despre iubire, dar să nu începem prin a vorbi despre „iubiri“. „Iubirile“ sunt istorii mai mult sau mai puţin agitate care survin între bărbaţi şi femei. În ele intervin factori nenumăraţi care le complică şi încîlcesc desfăşurarea în asemenea măsură, încît, în majoritatea cazurilor, în „iubiri“

se găsesc de toate, mai puțin ceea ce, strict vorbind, merită să

se numească iubire. O analiză psihologică a „iubirilor“, cu ca-zuistica lor pitorească, este de mare interes, dar greu ne-am putea înţelege dacă în prealabil nu cercetăm ce anume e dragostea propriu-zisă. În plus, reducînd studiul iubirii la ceea ce simt, unul pentru altul, bărbaţii şi femeile, ar însemna să

restrîngem dimensiunile temei. Or, tema e mult mai vastă, iar Dante credea că dragostea mişcă soarele și celelalte stele.

Fără a ajunge la o atare amplificare astronomică a erotismului, se cuvine să urmărim fenomenul iubirii în toată gene-ralitatea lui. Nu doar bărbatul o iubește pe femeie și femeia pe bărbat, ci iubim arta și ştiinţa, mama își iubeşte fiul şi omul religios îl iubeşte pe Dumnezeu. Enorma varietate și distanță dintre aceste

obiecte în care se inserează iubirea ne vor face să fim precauţi şi să nu considerăm ca esenţiale pentru iubire atribute şi condiţii ce decurg mai degrabă din diversele obiecte care pot fi iubite.

De două secole încoace se vorbeşte mult despre iubiri şi puţin despre iubire. În timp ce toate epocile, începînd din vremea de glorie a Greciei, au avut cîte o mare teorie despre sentimente, ultimele două sute de ani au fost lipsite de ea.

Lumea antică s-a orientat mai întîi după cea a lui Platon, apoi

10 CARACTERISTICILE IUBIRII

după doctrina stoică. Evul Mediu a învăţat-o pe cea a Sfîntului Toma şi a arabilor; veacul al XVII-lea a studiat cu fervoare teoria pasiunilor a lui Descartes şi Spinoza. Căci n-a existat filozof din trecut care să nu se fi simţit obligat să-şi elaboreze propria teorie. Noi nu dispunem de nici o tentativă, în stil mare, de sistematizare a sentimentelor. Abia de curînd lucrările lui Pfănder şi Scheler activizează din nou subiectul. Și, între timp, sufletul nostru a devenit pe zi ce trece mai complex, iar percepția noastră mai subtilă.

Aşa încît nu ne mar putem mulţumi să ne cantonăm în aceste vechi teorii afective. Astfel, ideea pe care ne-o furni-zează despre iubire Sfîntul Toma, rezumînd tradiţia greceas-că, este, evident, eronată. Pentru el, dragostea şi ura sunt două forme ale dorinţei, ale apetitului sau ale concupisci-bilului. Iubirea e dorinţa a ceva bun în măsura în care e bun — concupiscibile circa bonum —; ura, o dorinţă negativă, o repulsie faţă de rău ca atare — concupiscibile circa malum. Se vă-dește aici confuzia dintre apetituri sau dorințe și sentimente, care a afectat tot trecutul psihologiei pînă în secolul al XVIII-lea, confuzie pe care o reîntilnim în Renaştere, chiar dacă trans-ferată în domeniul estetic. Astfel, Laurenţiu Magnificul spune că P’amore e un appetito di bellezza.

Aceasta e însă una dintre cele mai importante distincţii pe care trebuie să le facem pentru a evita să ne scape printre degete specificul, esenţialul iubirii, Nimica nu e mai fecund în viaţa noastră intimă decît sentimentul dragostei, în atare măsură, încît el devine simbolul oricărei fecundități. Din iubire iau naştere, aşadar, în individ multe lucruri: dorinţe, cugetări, voliţiuni, acte; dar toate acestea care iau naştere din iubire ca recolta dintr-o sămînţă nu reprezintă iubirea însăşi, ci mai degrabă îi presupun existenţa. Este evident că lucrul pe care-l iubim, într-un anumit sens sau formă, îl și dorim, în schimb însă dorim în mod notoriu multe lucruri pe care nu le iubim, faţă de care suntem indiferenți pe plan sentimental. A dori un vin bun nu înseamnă a-l iubi; morfino-manul doreşte drogul în același timp în care îl și urăște pentru acțiunea lui nocivă.

CARACTERISTICILE IUBIRII 11

Există însă alt motiv mai riguros şi mai delicat pentru a separa iubirea şi dorinţa. A dori ceva e, în definitiv, tendinţa de a poseda acest ceva, în care caz posesia înseamnă, într-un fel sau altul, ca obiectul să intre în orbita noastră şi să ajungă

oarecum a face parte din noi. Din acest motiv, dorinţa moare automat o dată cu dobîndirea, dispare o dată cu satisfacerea.

lubirea, în schimb, este o veşnic nesatisfăcută. Dorinţa are un caracter pasiv şi în ultimă instanţă ceea ce doresc dorind este ca obiectul să ajungă la mine. Sunt un centru de gravi-taţie în care aştept să cadă lucrurile. Viceversa: în iubire totul e, după cum vom vedea, activitate. Şi în loc de a consimţi ca obiectul să vină la mine, eu sunt cel ce mă duc la obiect şi mă

instalez în el. În actul amoros, persoana iese din sine: e pesemne cea mai intensă încercare făcută de către Natură pentru ca fiecare să iasă din sine însuşi către altceva, Nu gravitează

altceva către mine, cl eu către altceva.

Sfîntul Augustin, unul din bărbaţii care au cugetat cel mai profund asupra iubirii, poate chiar temperamentul cel mai colosal erotic din cîte au existat, izbuteşte uneori să se elibereze de această interpretare ce face din iubire o dorinţă

sau un apetit. Astfel încît el declară într-o revărsare lirică: Amor mens, pondus meum: illo feror, quocumque feror. „Iubirea mea e greutatea mea, prin ea merg oriunde merg.“ lubirea este gravitaţie către obiectul iubit.

Spinoza a căutat să rectifice această eroare şi, eludînd ape-titurile, caută o întemeiere emotivă sentimentului de iubire şi de ură; după el, ar fi iubire bucuria unită cu cunoaşterea agen-tului său. A iubi ceva sau pe cineva ar însemna pur şi simplu să fii bucuros şi să-ţi dai seama totodată de faptul că bucuria ne vine de la acest ceva sau cineva. Ne întîlnim iarăşi aici cu confuzia dintre iubire şi

consecinţele ei posibile. Cine oare se îndoieşte de faptul că îndrăgostitul poate primi bucurie de la obiectul iubit? Nu e însă mai puţin sigur că iubirea e uneori tristă ca moartea, chin suprem şi mortal. Mai mult: adevărata iubire se percepe mai bine pe ea însăşi şi, aşa zicînd, se mă-soară şi se calculează pe sine în durerea și suferința de care e

12 CARACTERISTICILE IUBIRII

capabilă. Femeia îndrăgostită preferă neliniştile provocate de către bărbatul iubit indiferenţei indolore. În scrisorile Mari-anei Alcoforado, călugărița portugheză, putem citi fraze ca acestea, adresate seducătorului său infidel: „Îţi mulţumesc din adîncul inimii pentru deznădejdea pe care mi-o pricinu-ieşti şi detest liniştea în care trăiam înainte de a te fi cunoscut.“

„Văd limpede care ar fi leacul tuturor chinurilor mele şi m-aş

simţi numaidecît eliberată de ele dacă aş înceta să te iubesc.

Dar ce leac!, nu; prefer să sufăr decît să te uit. Vai! Dar asta depinde oare de mine ? Nu-mi pot reproşa că aş fi dorit măcar o singură clipă să nu te mai iubesc, şi la urma urmelor eşti mai demn de compătimit decît mine şi mai mult prețuieşte toată

suferinţa pe care o îndur eu, decît să te bucuri de toate plăcerile lîncede pe care ţi le oferă iubitele dumitale din Franța.“

Prima scrisoare se încheie astfel: „Adio, iubeşte-mă mereu şi fă-mă să îndur chinuri încă şi mai mari.“ Și două secole mai tîrziu, domnişoara de Lespinasse: „Te iubesc aşa cum trebuie să iubim: cu disperare.“

Spinoza n-a văzut corect: a iubi nu înseamnă bucurie.

Cine-şi iubeşte patria moare uneori pentru ea, iar martirul îşi dă duhul din dragoste. Viceversa, există uri care se delectea-ză cu ele însele, care se îmbară jubilînd de răul abătut asupra obiectului urii.

Dat fiind că aceste definiţii ilustre nu ne satisfac, e mai bine să încercăm descrierea directă a actului iubirii, stabi-lindu-i filiaţia, aşa cum face entomologul cu o insectă captu-rată într-un desiş. Trag nădejdea că cititorii iubesc sau au iubit ceva sau pe cineva şi pot să-şi prindă acum sentimentul de

aripile-i străvezii, ţinîndu-l fix în faţa privirii interioare.

Eu am să enumăr caracterele cele mai generale, cele mai abstracte ale acelei albine frisonante care ştie ce e mierea şi în-ţepătura. Cititorii vor aprecia dacă formulele mele se ajustează

cu ceea ce văd ei înşişi în sinea lor,

Prin modul de a începe, iubirea seamănă, desigur, cu dorinţa, pentru că obiectul ei — lucru sau persoană — o stîrneşte. Sufletul se simte iritat, delicat rănit într-un punct de

un stimulent ce ajunge de la obiect pînă la el. Stimulentul respectiv are deci o direcţie centripetă: de la obiect vine la noi. Actul iubirii nu începe însă decît după această excitare, mai bine zis incitare. Prin porul deschis de către săgeata inci-tantă a obiectului ţîşneşte iubirea şi se îndreaptă activ către acesta: merge, aşadar, în sens invers faţă de incitaţie şi de orice dorinţă. Se deplasează de la îndrăgostit la obiectul iubit — de la mine la celălalt — în direcţie centrifugă. Această

caracteristică de a se găsi psihic vorbind în mişcare, în drum către un obiect, faptul de a ne deplasa continuu în intimitate dinspre fiinţa noastră către cea a aproapelui, este esenţială

iubirii şi urii. Vom vedea şi prin ce se diferenţiază ambele.

Nu e totuşi vorba să ne mişcăm fizic către cel iubit, să realizăm apropierea şi convieţuirea externă. Toate aceste acte exterioare se nasc, desigur, din iubire ca afecte ale ei, dar nu ne interesează pentru a o defini, şi trebuie să le eliminăm cu totul din încercarea pe care o întreprindem acum. Toate cuvintele mele se referă neapărat la actul iubirii în intimitatea sa psihică privit ca proces sufletesc.

Nu poţi merge către Dumnezeul iubit cu picioarele tru-peşti, dar, cu toate acestea, a-l iubi înseamnă a merge către El. În actul de a iubi părăsim liniştea şi repausul din lăuntrul nostru şi emigrăm virtualmente către obiect. Iar această stare perpetuă de emigrare înseamnă a iubi.

Pentru că — după cum poate s-a observat — actul de a gîndi şi cel de voinţă sunt instantanee. Întîrziem mai mult sau mai puţin în pregătirea lor, dar executarea lor nu durează: se produce cît ai clipi din ochi; sunt acte punctuale. O

frază o aud, dacă o aud, dintr-o dată şi într-o clipă. Iubirea, în schimb, se prelungeşte în timp: nu iubim într-o serie de momente subite, de puncte ce se aprind şi se sting ca scînteia magnetoului, ci ne iubim obiectul iubirii în mod continuu.

Împrejurarea aceasta determină un nou atribut al sentimentului pe care-l analizăm; iubirea este un fluid, un şuvoi de materie psihică, un fluid care curge continuu ca dintr-un

4 CARACTERISTICILE IUBIRII

izvor. Am putea spune, căutînd expresii metaforice capabile să reliefeze intuiţia şi să denumească trăsătura la care mă refer acum, am putea spune că iubirea nu este un foc de armă, ci o emanaţie continuă, o iradiere psihică ce merge de la îndră-gostuit către obiectul iubirii. Nu e o unică lovitură, ci un curent.

Pfânder a stăruit cu multă subtilitate asupra acestui aspect fluid şi constant al dragostei și al urii.

Pînă acum am indicat trei caracteristici sau atribute, toate trei comune iubiri şi urii: sunt centrifuge, sunt o deplasare virtuală către obiect şi sunt continue sau fluide, În momentul de faţă putem stabili însă diferenţa radicală

dintre iubire şi ură.

Ambele posedă aceeaşi direcţie, dat fiind că sunt centrifuge, şi în ele persoana se deplasează către obiect, dar în cadrul acestei direcţii unice au o semnificaţie distinctă, o intenţie opusă. În ură mergi către obiect, dar mergi împotriva lui, semnificaţia ei este negativă. În iubire mergi tot către obiect, dar mergi în beneficiul lui.

Altă observaţie care ni se oferă în aceeaşi ordine de idei, ca trăsătură comună a acestor două sentimente şi superioară

deosebirii dintre ele, e următoarea: gîndirea şi voinţa sunt lipsite de ceea ce putem numi temperatură psihică. Iubirea şi ura, dimpotrivă, comparate cu gîndirea care gîndeşte o teo-remă din matematică, au căldură, sunt calde şi, în plus, focul lor dispune de cele mai nuanţate gradaţii. Orice dragoste traversează etape cu temperaturi diferite, iar limbajul uzual vorbeşte în mod subtil de iubiri

care se răcesc, iar îndrăgostitul se plînge de lipsa de căldură sau de răceala iubitei. Capitolul temperaturii sentimentale ne-ar putea duce, episodic, în teritorii amuzante ale observației psihologice. În el ar putea apărea aspecte ale istoriei universale, pînă acum, după opinia mea, ignorate de morală şi artă. Am putea vorbi despre temperatura diferită a marilor naţiuni istorice — frigul Greciei şi al Chinei, cel al secolului al XVIII-lea, dogoarea medievală, a Europei romantice *etc.* —; am putea vorbi despre influenţa,

în domeniul relațiilor umane, a temperaturii diferite dintre suflete — cînd se întîlnesc două fiinţe, primul lucru pe care-l percep una despre cealaltă este gradul de calorii sentimentale al fiecăreia —; în sfîrşit, despre calitatea care, în stilurile artis-uice, îndeosebi literare, merită să se numească temperaturi.

Ar fi însă cu neputinţă să atingem fie şi doar în treacăt acest amplu subiect.

Ce anume e acea temperatură a iubirii şi a urii o putem înțelege mai bine dacă o privim dinspre obiect. Ce face dragostea în jurul acestuia? Aproape sau departe, oricum ar fi, de femeie sau copil, de artă sau ştiinţă, de patrie sau Dumnezeu, iubirea depune eforturi în jurul obiectului iubit. Dorinţa se bucură de obiectul dorit, primeşte din partea lui satisfacţie, dar nu aduce nici o ofrandă, nu dăruieşte, nu pune nimica de la ea. Dragostea și ura acționează constant; cea dintîi învăluie obiectul într-o atmosferă favorabilă şi este, de aproape sau de departe, mîngțiere, răsfăţ, sprijin, pe scurt grijă. Ura îl învăluie, cu nu mai puţin foc, într-o atmosferă

defavorabilă; îi meneşte răul, îl pîrjoleşte ca un siroco torid, îl distruge virtual, îl corodează. Nu e nevoie — repet — ca toate acestea să se întîmple în realitate; mă refer acum la în-tenţia care există în ură, la acea irealizare ce constituie sentimentul însuși. Vom spune, aşadar, că dragostea curge sub forma unei calde susţineri a obiectului iubit, iar ura secretă o virulenţă corosivă.

Această intenţie contrară a ambelor efecte se manifestă

sub altă formă: în dragoste ne simțim uniţi cu obiectul. Ce înseamnă această unire? Nu este, în sine, unire fizică şi nici măcar proximitate. Poate că prietenul nostru — să nu uităm prietenia cînd vorbim în mod generic de iubire — trăiește departe şi nu știm ce face. Cu toate acestea, ne aflăm cu el într-o convieţuire simbolică — sufletul nostru pare a se dilata în chip fabulos, pare a birui distanţele şi, indiferent unde ne aflăm, ne simţim într-o reunire esenţială cu el. — E ceea ce exprimăm oarecum cînd, într-o situaţie dificilă, îi spunem

16 CARACTERISTICILE IUBIRII

cuiva: contează pe mine — sunt alături de dumneata —; cu alte cuvinte, cauza lui este şi a mea, sunt de partea persoanei şi a fiinţei lui.

În schimb, ura — în ciuda faptului că se îndreaptă constant către obiectul urît — ne separă de obiect, în acelaşi sens simbolic, ne menţine la o distanţă radicală, cască între noi un abis.

Iubirea înseamnă inimă alături de inimă, concordie; ura e dis-cordie, disensiune metafizică, disociere absolută de obiectul urii.

Întrezărim acum în ce constă acea activitate, acea laborio-zitate pe care o bănuiam, fireşte, în ură şi în iubire, spre deosebire de emoţiile pasive, ca bucuria sau tristeţea. Nu degeaba se spune: a fi vesel sau a fi trist. Sunt în fapt stări, nicidecum strădanii, evoluţii. Tristul, în măsura în care e trist, nu face nimic, după cum nici veselul în măsura în care e vesel. lubirea, dimpotrivă, ajunge la acea dilatare virtuală către obiect şi se îndeletniceşte cu o trudă invizibilă, dar divină, şi cea mai delicată din cîte sunt: se străduieşte să-şi afirme obiectul.

Gîndiţi-vă ce înseamnă să-ţi iubeşti patria sau arta: e ca şi cum nu te-ai îndoi nici o clipă de dreptul pe care-l au de a exista, e ca şi cum ai recunoaşte şi confirma în fiecare clipă

că sunt vrednice să existe. Şi nu în maniera unui judecător care pronunţă sentinţa la rece recunoscînd un drept, ci astfel încîr sentinţa favorabilă e totodată intervenţie, punere în fapt. Dimpotrivă, a urî e ca şi cum am ucide virtualmente ceea ce urîm, anihilîndu-l în intenţie, suprimîndu-i dreptul de a respira. A urf pe cineva înseamnă a te simţi iritat de simpla lui existenţă. Te-ar satisface numai dispariţia sa radicală. A iubi un lucru înseamnă a te obliga să-l faci să existe, a nu admite, în măsura în care depinde de tine, posibilitatea unui univers din care obiectul respectiv să fie absent. E de obserVat însă că aceasta e totuna cu a-i da necontenit viaţă, în măsura în care depinde de noi, intenţionat. lubirea înseamnă

vivifierea, crearea şi conservarea intenţională a obiectului iubit. Ura înseamnă anulare şi asasinat virtual — nu însă un asasinat pe care-l execuţi o singură dată, ci starea de ură e o

asasinare fără răgaz, o eliminare din existenţă a fiinţei pe care o urîm. Dacă, o dată ajunşi aici, rezumăm atributele iubirii aşa cum ni s-au revelat, vom spune că e un act centrifug al sufletului care se deplasează către obiect într-un flux constant şi-l învăluie într-o susținere caldă, unindu-ne cu el și afir-mîndu-i, cu promptitudine și eficacitate, ființa (Pfânder)*.

El Sol, tulhe 1926

* [Acest articol a fost inclus în Estudios sobre el amor încă din prima ediţie spaniolă, Revista de Occidente, Madrid, 1941. — Lucrarea lui Pfânder avută în vedere este „Zur Phânomenologie der Gesinnungen“, Jakrbuch făir Philosophie und phănomenologische Forschung, Halle, 1913.)

IUBIREA LA STENDHAL

[IUBIREA VIZIONARĂ]

Stendhal avea capul plin de teorii, dar nu avea înzestrări de teoretician. În această privință, ca și în altele cîteva, seamănă

cu Baroja al nostru care, despre orice subiect uman, reacţionează mai întîi sub formă doctrinară. Și unul și celălalt, priviți fără prudența oportună, oferă aspectul unor filozofi rătăciţi în literatură. Cu toate acestea, sunt exact contrariul.

E suficient să semnalăm că amîndoi posedă o abundentă colecţie de teorii. Filozoful în schimb nu are decît una singură.

Iată simptomul care diferenţiază în chip radical temperamentul teoretic veritabil de cel care e astfel numai în aparenţă.

Teoreticianul ajunge la formula doctrinară mînat de o năzuinţă exasperată de a coincide cu realitatea. Uzează în acest scop de nesfîrşite precauţii, una din ele fiind menţinerea uni-tăţii riguroase şi a coeziunii între numeroasele lui idei. Căci realul e teribil de unitar. Ce groază l-a încercat pe Parmenide cînd a descoperit acest lucru! În schimb, mintea şi sensibilitatea noastră sunt discontinue, contradictorii şi multiforme.

La Stendhal şi Baroja, doctrina se reduce la un simplu idiom, la un gen literar ce slujeşte drept organ emanaţiei lirice. Teoriile lor sunt cîntece. Gîndesc „pro“ sau „contra“ — ceea ce gînditorul nu face niciodată —: iubesc şi urăsc în concepte.

Din acest motiv doctrinele lor sunt numeroase. Forfotesc asemenea bacteriilor, divergente şi antagonice, fiecare zămis-lită de impresia momentului. În calitate de cîntece, ele exprimă nu adevărul lucrurilor, ci pe cel al cîntăreţului.

Prin asta nu urmăresc să le aduc însă vreun blam. Nici Stendhal, nici Baroja nu ambiţionează, în general, să fie

consemnaţi ca filozofi, şi dacă am menţionat acest aspect indecis al caracterului lor intelectual, n-am făcut-o decît ca să

savurez marea plăcere de a lua fiinţele aşa cum sunt. Par filozofi, Tant pis! Dar nu sunt. Tant mienx|

Cazul lui Stendhal e totuşi mai dificil decît cel al lui Baroja, deoarece există o temă asupra căreia a vrut să teoretizeze cu deplină seriozitate. ŞI e, întîmplător, aceeaşi temă pe care Socrate, patronul filozofilor, o considera drept specialitatea sa.

Ta erotikdă: cele ale dragostei.

Studiul De Pamour e una dintre cele mai citite cărţi. Ajungi în cabinetul marchizei sau al actriţei sau, pur şi simplu, al cu-coanei cosmopolite. Trebuie să aştepţi cîteva clipe. Tablou-rile — de ce oare e inevitabil ca pe pereți să atîrne tablouri?

— ne absorb în primul rînd privirea. Nu avem încotro. Și aproape mereu aceeași impresie de capriciu pe care ne-o produce de obicei opera picturală. Tabloul e așa cum e, ar fi putut fi însă foarte bine și altfel. Ne lipseşte întotdeauna emoţia aceea dramatică de a ne întîlni cu ceva necesar. Apoi, mo-bilele și, între ele, nişte cărţi. Un cotor. Ce scrie? De Pamour.

Ca în casa medicului tratatul despre maladiile ficatului. Marchiza, actrița, cucoana cosmopolită aspiră în mod inevitabil să fie specialiste în dragoste și au vrut să se informeze, la fel cum persoana care cumpără un automobil își procură pe deasupra și un manual despre motoarele cu explozie.

Cartea oferă o lectură delectabilă. Stendhal povesteşte totdeauna, chiar și cînd defineşte, raționează şi teoretizează.

După gustul meu, e cel mai bun narator din cîți există în fața Celui de Sus. Dar faimoasa lui teorie despre dragostea ca cristalizare e oare sigură? De ce oare n-a fost supusă unui studiu aprofundat? Deşi e întoarsă şi pe față, și pe dos, nimeni nu o supune unei analize adecvate.

Nu merita osteneala? Să notăm că, în rezumat, teoria aceasta caracterizează iubirea drept ficțiune constitutivă. Nu se spune că iubirea greşeşte uneori, ci că este, în esenţă, o eroare. Ne îndrăgostim atunci cînd imaginaţia noastră

proiectează asupra altei persoane perfecţiuni inexistente. Într-o

20 IUBIREA LA STENDHAL

bună zi fantasmagoria se împrăştie şi o dată cu ea moare dragostea. E mai grav decît să declari, potrivit unei vechi uzanţe, că amorul e orb. Pentru Stendhal e mai puţin decît orb: e vizionar. Nu doar vede realul, ci îl falsifică.

Ajunge să privim această teorie din exterior pentru a o putea localiza în timp şi spaţiu: e o secreţie tipică a secolului al XIX-lea european. Afişează cele două trăsături caracteristice: idealismul şi pesimismul. Teoria „cristalizării“ e idealistă deoarece face din obiectul exterior întru care trăim o simplă proiecţie a subiectului. Începînd din Renaştere, europeanul tinde spre un atare mod de a-şi explica lumea ca pe o emanaţie a spiritului, Pînă în secolul al XIX-lea acest idealism a fost relativ alegru. Lumea proiectată de către subiect în jurul său este, în felul ei, autentică şi plină de sens. Dar teoria „cristalizării“ e pesimistă. Ea stăruie să demonstreze că ceea ce considerăm drept funcţii normale ale spiritului nostru nu sunt altceva decît cazuri speciale de anormalitate.

Astfel, Taine vrea să ne convingă că percepţia normală nu e decît o halucinaţie continuă şi colectivă. E un fapt tipic în ideologia veacului trecut. Se explică normalul prin anormal, superiorul prin inferior. E o îndîrjire stranie în a demonstra că Universul e un gsi pro quo absolut, o inepţie constitutivă.

Moralistul va face tot posibilul ca să ne strecoare ideea că

altruismul e un egoism larvar. Darwin va descrie cu răbdare opera modelatoare pe care o realizează moartea în viaţă şi va face din lupta pentru existenţă maxima putere vitală. La fel, Karl Marx va pune la rădăcina istoriei lupta de clasă.

Adevărul e însă în asemenea măsură opus acestui pesimism îndărătnic, încît reuşeşte să se instaleze în interiorul lui fără ca amarul gînditor să-şi dea seama. Aşa stau lucrurile şi în teoria „cristalizării“. Pentru că în ea, în cele din urmă, se recunoaşte că bărbatul nu iubeşte decît ceea ce e vrednic de a fi iubit. Numai că aşa ceva neexistînd — după cît se pare — în realitate, trebuie să şi-l imagineze. Aceste perfecţiuni închipuite sunt cele ce suscită iubirea. E foarte uşor să afirmi

că lucrurile excelente sunt iluzorii. Cine o face uită să-şi

pună însă problema ce rezultă în acest caz. Dacă lucrurile excelente nu există, cum avem oare ştire de ele? Dacă în femeia reală nu există motive suficiente ca să provoace exaltarea amoroasă, în care ville d'eaux inexistentă am cunoscut-o pe femeia imaginară capabilă să ne înflăcăreze ?

Se exagerează, evident, capacitatea de fraudă care se găseşte în iubire. Notînd că uneori fiinţa iubită simulează calităţi pe care în realitate nu le posedă, ne-am putea întreba dacă rezultat al falsificării nu e mai degrabă iubirea însăşi. O

psihologie a iubirii trebuie să fie foarte suspicioasă tocmai în ceea ce priveşte autenticitatea sentimentului pe care-l analizează. După părerea mea, lucrul cel mai pătrunzător în tratatul lui Stendhal e această bănuială că există iubiri care nu sunt ceea ce pretind a fi. Nu altceva semnifică ilustra lui clasificare a formelor erotice: amour-gofîit, amour-vanite, amonr-passion *etc*. E mai mult decît firesc ca, dacă o iubire începe prin a fi ea însăşi falsă ca iubire, totul din preajma ei să fie la fel şi cu deosebire obiectul care o inspiră.

Doar „iubirea-pasiune" e legitimă pentru Stendhal. Eu unul cred că şi aşa cercul autenticităţii amoroase rămîne mult prea amplu. Şi în această „iubire-pasiune" ar trebui introduse subspecii diferite. Nu minţi doar din vanitate sau din got.

Există şi alt izvor de falsificare mai directă şi constantă.

Dragostea este cea mai proslăvită activitate. Poeţii, dintotdeauna, au împodobit-o şi retuşat-o cu instrumentele lor cosmetice, înzestrînd-o cu o extravagantă realitate abstractă, pînă acolo încît, înainte de a o simţi, o cunoaştem, o apreciem şi ne propunem să o exercităm, ca pe o artă sau ca pe un meş-teşug. Ei bine, să ne imaginăm un bărbat sau o femeie care-şi fac din iubire în genere idealul acţiunii lor vitale, Astfel de fiinţe vor trăi perpetuu îndrăgostite în formă fictivă. Ele nu trebuie să aştepte ca un obiect determinat să-şi declanşeze filonul erotic,

ci va fi bine venit oricare. Este iubită iubirea, iar obiectul iubit nu e, în ultimă instanţă, decît un pretext.

Un bărbat căruia i se întîmplă aşa ceva, dacă e şi amator de reflecţie, va inventa inevitabil teoria cristalizării.

22 IUBIREA LA STENDHAL

Stendhal e unul dintre aceşti îndrăgostiţi de dragoste. În cartea sa recentă despre Viaţa amoroasă a lui Stendbal, Abel Bonnard spune: „Nu le cere femeilor altceva decît să-i autori-zeze iluziile. Iubeşte în scopul de a nu se simţi singur, dar, la drept vorbind, îşi fabrică singur trei sferturi din iubirile lui.“

Există două tipuri de teorii despre iubire. Unul dintre ele conţine doctrine convenţionale, curate locuri comune ce se repetă fără intuiţia prealabilă a realităţilor pe care le enunţă.

Altul cuprinde noţiuni mai substanţiale, care provin din experienţa personală. Astfel, în ceea ce opinăm conceptual despre dragoste se schiţează şi se relevă profilul iubirilor noastre.

În cazul lui Stendhal nu încape nici o îndoială. E vorba de un bărbat care nici nu a iubit cu adevărat, nici, mai cu seamă, nu a fost iubit cu adevărat. E o viaţă plină de iubiri false. Or, de pe urma iubirilor false, în suflet nu poate rămîne decît observaţia melancolică a falsităţii lor, experienţa evaporării lor. Dacă analizăm şi descompunem teoria stendhaliană, vedem în mod limpede că a fost gîndită de-a-ndoaselea; vreau să spun că faptul culminant în iubire e, pentru Stendhal, sfîrşitul ei. Cum se poate explica împrejurarea că iubirea se sfîrşeşte dacă obiectul iubit rămîne identic? Ar trebui mai curînd să presupunem — aşa cum a făcut Kant în teoria cu-noaşterii — că emoţiile noastre erotice nu se ajustează după

obiectul către care se îndreaptă, ci dimpotrivă: că obiectul este elaborat de către fantezia noastră dominată de pasiune.

Dragostea moare din cauză că naşterea ei a fost o greşeală.

Chateaubriand n-ar fi gîndit aşa, pentru că experienţa lui era contrară. lată un

bărbat care — incapabil să simtă dragostea cu adevărat — a avut darul de a provoca iubiri autentice. Una după alta au trecut pe lîngă el femei şi au rămas brusc pătrunse de iubire pentru totdeauna. Brusc şi pentru totdeauna. Chateaubriand ar fi însăilat negreşit o doctrină în care esenţial pentru dragostea adevărată ar fi să nu moară

niciodată şi să ia naştere subit.

U

[BRUSC ŞI PENTRU TOTDEAUNA]

lubirilea comparate ale lui Chateaubriand şi Stendhal ar constitui o temă de înalt randament psihologic care i-ar învăţa cîre ceva pe cei ce vorbesc cu atîta uşurinţă despre Don Juan. lată doi bărbaţi cu o uriaşă putere creatoare. Nu se poate spune că sunt doi domnişori înfipţi — imagine ridicolă

la care a ajuns să fie redus Don Juan de către unele minţi detot înguste şi necultivate. Şi totuşi, aceşti doi bărbaţi şi-au închinat cele mai alese energii străduniei de a trăi veşnic îndrăgostiţi. După cum se pare, pentru un suflet ilustru e o problemă dificilă să cadă într-o frenezie amoroasă. Fapt e însă că ei au încercat-o zi de zi şi că aproape întotdeauna reuşeau să se iluzioneze că iubesc. Îşi luau mult mai în serios iubirile decît opera. Curios este numai că cei incapabili să

creeze o operă mare consideră că se cuvine tocmai contra-nul: să iei în serios ştiinţa, arta sau politica şi să dispreţuieşti iubirile ca pe o îndeletnicire frivolă. Eu nu mă pronunţ: mă

limitez doar să constat că marii producători umani au fost îndeobşte inşi foarte puţin serioşi, după concepţia petite-bourgeoise despre această virtute.

Important însă din punctul de vedere al donjuanismului e opoziţia dintre Stendhal şi Chateaubriand. Dintre ei doi, Stendhal e cel ce se avîntă cu cea mai mare tenacitate în jurul femeii. Cu toate acestea, el e exact opusul unui Don Juan, Don Juanul este celălalt, mereu absent, învelit în negura sa de melancolie și care probabil n-a făcut niciodată curte vreunei femei.

Greşeala de cel mai mare calibru ce poate fi comisă cînd e vorba să se definească figura lui Don Juan este să te limitezi la bărbaţii care-şi petrec viața ademenindu-le pe femei. În cel mai bun caz, rezultatul ar fi întîlnirea cu un tip inferior și trivial de Don Juan, dar cel mai probabil este ca pe un asemenea drum să ajungi mai degrabă la tipul opus. Ce s-ar întîmpla

24 IUBIREA LA STENDHAL

dacă, vrînd să-l definim pe poet, am ţine seama de poeţii proşti? Tocmai pentru că poetul prost nu e poet, am găsi în el numai truda, agitaţia, năduşeala şi eforturile prin care aspiră zadarnic la ceea ce nu poate realiza. Poetul prost înlocuieşte inspiraţia absentă cu portretul convenţional: pletele şi lavaliera. La fel, acel Don Juan laborios care-şi face zilnic norma de erotism, acel Don Juan ce „pare“ în chip atît de limpede Don Juan, e tocmai negaţia şi vidul său.

Don Juan nu e bărbatul care face curte femeilor, ci bărbatul căruia femeile îi fac curte. Acesta e, iată, faptul omenesc indubitabil asupra căruia trebuiau să fi meditat ceva mai mult scriitorii ce şi-au propus în ultimul timp tema serioasă a donjuanismului. E o realitate că există bărbaţi de care femeile se îndrăgostesc cu intensitate şi frecvenţă superlative. lată

materie mai mult decît suficientă pentru reflecţie. În ce constă

oare darul acesta neobişnuit? Ce mister vital se ascunde oare îndărătul acestui privilegiu ? Cealaltă variantă, moralizarea pe marginea oricărei figuri ridicole de Don Juan pe care ai dori s-o simulezi, mi se pare prea naivă ca să poată fi rodnică. Este eternul viciu al predicatorilor: să inventeze un manihean stupid în scopul de a se bucura că-l combat pe manihean.

Stendhal îşi consacră patruzeci de ani din viaţă atacului contra zidurilor feminităţii, Ticluieşte un întreg sistem stra-tegic cu principii şi corolare. Umblă încoace şi-ncolo, se obstinează şi se speteşte cu tenacitate în acţiunea sa. Rezultatul e nul. Stendhal nu a izbutit să fie cu adevărat iubit de nici o femeie. Faptul nu trebuie să ne surprindă prea mult.

Cea mai mare parte dintre bărbaţi îndură o soartă similară.

Pînă într-atîta, încît, ca să compenseze nenorocirea, s-a creat obiceiul şi iluzia de a accepta ca dragoste veritabilă un anumit ataşament vag sau o toleranţă din partea femeii, obţinute prin nenumărate strădanii. Se întîmplă la fel ca în

domeniul esteticului. Cei mai mulţi oameni mor fără a fi savurat nici-odară o autentică emoţie artistică. ŞI totuşi s-a convenit să

fie acceptate ca atare gîdilătura produsă de un vals ori interesul dramatic provocat de un roman greu de digerat.

Iubirile lui Stendhal sunt pseudoiubiri de acest gen. Abel Bonnard nu insistă cum se cuvine asupra acestei împrejurări în cartea sa Viaţa amoroasă a lui Stendhal, pe care tocmai am citit-o şi care mă îndeamnă să scriu aceste însemnări. Observaţia e importantă, pentru că explică eroarea radicală a teoriei sale despre dragoste. Baza acestei teorii este o experienţă falsă.

Stendhal crede — consecvent cu faptele experienţei sale —că iubirea se „face“ şi, în plus, că ea se sfirşeşte. Ambele atribute sunt caracteristice pseudoiubirilor.

Chateaubriand, dimpotrivă, îşi găseşte mereu tubirea gata „făcută“. Nu trebuie să se ostenească. Femeia trece pe lîngă el şi, brusc, se simte încărcată de o electricitate magică. Se dăru-ieşte numaidecît şi total. De ce? A! Acesta e secretul pe care autorii de tratate despre donjuanism ar fi trebuit să ni-l dezvăluie. Chateaubriand nu e un bărbat frumos. Scund şi adus de spate. Ataşamentul lui de femeia îndrăgostită durează opt zile. ŞI totuşi, femeia aceea care s-a îndrăgostit la douăzeci de ani, la optzeci continuă să fie fascinată de „geniu“, pe care poate nici nu l-a mai revăzut. Nu e vorba de închipuiri: sunt fapte documentare.

Un exemplu printre multe altele: marchiza de Custine, una din celebrităţile

Franței. Aparținea uneia dintre familiile cele mai nobile şi era foarte frumoasă. În timpul revoluţiei, aproape copilă, e condamnată la ghilotină. Scapă graţie pasiunii pe care i-o stîrnește unui cizmar, membru al Tribunalu-lui. Emigrează în Anglia. Cînd se întoarce, Chateaubriand tocmai publicase Atala. Îl cunoaşte pe autor şi pe loc izbuc-neşte în ea nebunia amoroasă. Lui Chateaubriand i se năzare ca doamna de Custine să cumpere castelul Fervaques, o veche reședință seniorială unde Henric al IV-lea petrecuse o noapte.

Marchiza adună cît poate din averea ei, încă nerefăcută bine după emigrație, și cumpără castelul. Dar Chateaubriand nu se arată grăbit să-l viziteze. În fine, într-un tîrziu, petrece

26 IUBIREA LA STENDHAL

acolo cîteva zile, ore sublime pentru acea femeie pasionată.

Chateaubriand citeşte un distih pe care Henric al IV-lea îl crestase în şemineu cu cuţitul de vînătoare: La dame de Fervaques

mărite de Vives attaques.

Ceasurile de fericire trec iute, fără întoarcere posibilă.

Chateaubriand pleacă şi nu mai calcă vreodată pe acolo: a şi început să navigheze spre noi insule ale iubirii. Se scurg lunile, anii. Marchiza de Custine se apropie de şaptezeci. Într-o zi îi arată castelul unui vizitator. Ajungînd în încăperea cu marele şemineu, acesta spune: „Aşadar aici e locul unde Chateaubriand stătea la picioarele dumneavoastră ?“ Şi ea, promptă, surprinsă şi parcă ofensată: „A, nu, domnule dragă, nu; ex la picioarele lui Chateaubriand!“

Acest gen de iubire în care o fiinţă rămîne ataşată o dată

pentru totdeauna şi total altei fiinţe — într-un fel de altoire metafizică — a fost ignorat de către Stendhal. De aceea crede el că esenţială pentru o iubire e consumarea ei, în timp ce adevărul este mai degrabă contrariul. O dragoste deplină, care s-a născut în adîncul unei persoane, nu poate probabil să moară. Rămîne grefată pentru totdeauna în sufletul senzi-uv. Circumstanţele — bunăoară depărtarea — îi vor putea împiedica nutrirea necesară, şi atunci iubirea aceasta va pierde din volum, se va preface într-un firişor sentimental, scurtă

vînă de emoţie ce va continua să izvorască în subsolul conştiinţei. Nu va muri însă: calitatea ei sentimentală dăinuie intactă. În acea profunzime radicală, persoana care a iubit continuă să se simtă absolut ataşată de fiinţa iubită. Hazardul o va putea duce de colo, colo în spaţiul fizic şi în cel social. Nu contează: ea va continua să fie alături de cel pe care-l iubeşte.

Acesta e simptomul suprem al adevăratei iubiri: a fi alături de obiectul iubit, într-un contact şi o proximitate mai profunde decît cele spaţiale. Este o convieţuire de tip vital cu celălalt.

Cuvîntul cel mai exact, dar prea tehnic, ar fi: o convieţuire de

tip ontologic cu persoana iubită, fidelă destinului acesteia, oricare ar fi el. Femeia care-l iubeşte pe tîlhar, indiferent unde k-ar afla trupeşte, e cu simţirea în închisoare.

UI

[DRAGOSTEA DE PERFECŢIUNE]

E cunoscută metafora pe care 1-o oferă lui Stendhal termenul de „cristalizare“ pentru a-și denumi teoria despre dragoste. Dacă în minele din Salzburg se aruncă o ramură de arbust și aceasta e recuperată a doua zi, ea apare transfigurată.

Umila formă botanică s-a acoperit de cristale irizate care fac din ea o miraculoasă broderie în relief. Potrivit lui Stendhal, în sufletul apt de iubire are loc un proces asemănător. Imaginea reală a unei femei cade în interiorul sufletului masculin și încetul cu încetul se acoperă cu suprapuneri dantelate imaginare ce acumulează pe imaginea nudă toate desăvîrşirile posibile. Teoria aceasta faimoasă mi s-a părut întotdeauna de o falsitate superlativă. Poate unicul lucru pe care-l putem salva din ea e recunoaşterea implicită — nici măcar declarată — că

iubirea este, într-un anumit sens și într-un anumit mod, un impuls către perfecțiune. Din toate aceste motive, Stendhal crede că e necesar să imaginăm perfecțiuni. Totuși, el nu se ocupă de această idee, o consideră de la sine înţeleasă, o lasă

la coada teoriei sale şi nici măcar nu-şi dă seama că este momentul cel mai grav, cel mai profund, cel mai misterios al iubirii. Teoria „cristalizării“ se preocupă mai degrabă să explice eşecul iubirii, deziluzia entuziasmelor ratate, într-un cuvînt dezîndrăgostirea, iar nu îndrăgostirea.

Ca orice bun francez, Stendhal e superficial din clipa în care începe a vorbi în general. Trece pe lîngă faptul excepţional şi esenţial fără a-l lua în seamă, fără a se arăta mirat. Or, a se arăta mirat de ceea ce pare evident şi foarte natural constituie darul filozofului. Uitaţi-vă la Platon, cum merge drept,

28 IUBIREA LA STENDHAL

fără ezitări, şi apucă cu pensele lui mentale nervul cutremu-rător al iubirii. „Dragostea — spune el — este o năzuinţă de a zămisli în frumuseţe.“ Ce naivitate! — spun doamnele doc-torese în iubire, luîndu-şi cocteilurile prin toate hotelurile Ritz din lume. Ele nu bănuiesc satisfacţia ironică a filozofului cînd, la vorbele lui, vede săgetînd în ochii încîntători ai doamnelor această atribuire de naivitate. Ele uită oarecum că atunci cînd filozoful le vorbeşte despre dragoste, el nu caută să le cîştige dragostea, ci tocmai dimpotrivă. Aşa cum arăta Fichte, a filozofa înseamnă la drept vorbind a nu trăi, întocmai după

cum a trăi vrea să zică la drept vorbind a nu filozofa. Minu-nată putere să lipseşti din viaţă, să evadezi, printr-o dimensiune virtuală pe care o posedă filozoful şi o percepe în mod eminent atunci cînd îi pare naiv femeii! În materie de doctrină a iubirii, pe aceasta — ca şi pe Stendhal — nu o interesează

decît psihologia măruntă şi anecdota. Şi eu unul nu tăgădu-iesc că ele pot fi interesante; îmi permit doar să insinuez că

dincolo de toate astea se află problemele mai mari ale erotismului şi, pe treapta supremă, cea pe care a formulat-o Platon acum douăzeci şi cinci de secole.

Fie şi pieziş, să examinăm o clipă enormul subiect.

În vocabularul platonician, „frumuseţea“ este numele concret a ceea ce noi înşine, într-un mod mai generic, obişnuim să numim „perfecţiune“. Formulată cu anumită prudenţă, dar supunîndu-ne riguros gîndirii lui Platon, ideea lui e următoarea: în orice iubire există o năzuinţă a celui ce iubeşte de a se uni cu altă fiinţă ce pare înzestrată cu o perfecţiune sau alta. E, prin urmare, o mişcare a sufletului nostru către ceva într-un anumit sens excelent, mai bun, superior. Că această

desăvîrşire este reală sau imaginară nu schimbă cîruşi de puţin faptul că sentimentul erotic — mai exact spus, dragostea sexuală — nu se produce în noi

decît în funcție de ceva pe care-l apreciem drept perfecțiune. Cititorul e rugat să încerce a-și reprezenta o stare amoroasă — de dragoste sexuală — în care obiectul să nu prezinte în ochii celui care iubeşte nici o fațeră desăvîrşită şi va vedea cît de imposibilă este. A te îndrăgosti înseamnă, pentru moment, a te simți fermecat de

ceva (vom vedea numaidecît ce este şi cu „farmecul“ acesta), și nu te poate fermeca decît ceva ce este sau pare a fi perfecţiune, Nu vreau să spun că fiinţa iubită pare integral perfectă

- asta e greşeala lui Stendhal, E suficient ca în ea să existe o anumită perfecţiune, și este evident că, în orizontul omenesc, perfecțiune înseamnă nu ceea ce e mai bun decît restul, ci ceea ce se remarcă într-o anumită ordine de calitate, pe scurt: excelarea.

Asta în primul rînd. În al doilea rînd, acea excelare te îndeamnă să cauţi unirea cu persoana care o posedă. Ce vrea să

zică această „unire“? Cei mai autentici îndrăgostiți vor afirma cu sinceritate că nu simțeau — cel puţin în primă

instanță — mici un apetit de unire corporală. Problema e delicată și impune cea mai mare precizie. Nu e vorba că îndră-postitul nu doreşte și unirea carnală cu persoana iubită. Tocmai însă pentru că o doreşte „și“, ar fi eronat să spunem că asta e ceea ce doreşte,

E aici necesară, urgent, o observaţie capitală. Niciodată nu s-a făcut suficient distincţie — poate cu singura excepţie a lui Scheler — între „dragostea sexuală“ și „instinctul sexual“, în atare măsură, încît, la menţionarea celei dintîi se înțelege de obicei acesta din urmă. Sigur că la om instinctele apar aproape mereu

împletite cu forme suprainstinctive, cu caracter psihic şi chiar spiritual, Extrem de rar vedem funcţionînd un instinct pur. Ideea uzuală pe care o avem despre „dragostea fizică“ e, după părerea mea, exagerată. Nu e atît de uşor şi nici atît de frecvent să simţi o atracţie exclusiv fizică. În cele mai multe cazuri, sexualitatea e susţinută şi complicată de germeni de entuziasm sentimental, de admiraţie pentru frumuseţea corporală, de simpatie *etc.* Și totuși, cazurile de comportare sexuală pur instinctivă sunt destul de numeroase pentru a le putea deosebi de adevărata „dragoste sexuală“. Diferența apare limpede, mai cu seamă în cele două situaţii extreme: cînd exercitarea sexualității e reprimată din rațiuni morale sau de împrejurări sau cînd, dimpotrivă, excesul ei degenerează în desfrînare. În ambele cazuri se poate observa că, „spre deosebire de dragoste“, pura voluptate — am spune pura impu-ritate — preexistă obiectului său. Simți apetitul înainte de a

30 IUBIREA LA STENDHAL

cunoaşte persoana sau situaţia care-l satisface. Urmare este că te poţi satisface cu oricine. Instinctul, cînd e doar instinct, nu are preferinţe. Nu este, în sine, impuls către o perfecţiune.

Înstinctul sexual asigură, poate, conservarea speciei, dar nu şi perfecţionarea ei. În schimb, dragostea sexuală autentică, entuziasmul pentru altă fiinţă, pentru sufletul şi trupul său, în unitate indisolubilă, reprezintă în sine, originar, o forţă

uriaşă însărcinată cu ameliorarea speciei. În loc de a preexista obiectului său, ia naştere întotdeauna suscitată de o fiinţă ce ni se iveşte în faţă, o anumită calitate eminentă a acesteia fiind elementul care declanşează procesul erotic.

De cum începe acesta, îndrăgostitul simte o ciudată pornire irezistibilă de a-şi dizolva individualitatea în cea a celuilalt şi, invers, de a o absorbi pe cea a fiinţei iubite în individualitatea sa. Misterios efort! Pe cînd în toate celelalte cazuri ale vieţii nimica nu ne repugnă mai mult ca invadarea de către altă fiinţă a frontierelor existenţei noastre individuale, desfătarea iubirii constă în a te simţi poros din punct de vedere metafizic pentru altă individualitate, astfel încît numai în contopirea amîndurora, numai într-o „individualitate în doi“

îţi găseşti satisfacţia. Asta aminteşte doctrina saint-simonie-nilor, potrivit căreia adevăratul individ uman este perechea bărbat-femeie. Năzuinţa de contopire nu se opreşte însă aici.

Cînd dragostea e plenară, ea culminează într-o dorinţă mai mult sau mai puţin clară de a marca simbolic unirea printr-un copil în care se pot prelungi şi afirma perfecţiunile fiinţei iubite. Acest de-al treilea element, precipitat de iubire, pare a-i capta în toată puritatea semnificaţia esenţială, Copilul nu e nici al tatălui, nici al mamei: este unirea amîndurora personi-ficată şi reprezintă efortul de desăvîrşire plămădit în carne şi suflet. Avea dreptate naivul Platon: dragostea e năzuinţă de a zămisli întru desăvîrşire sau, aşa cum avea să spună alt platonician, Lorenzo de’ Medici: este appetito di bellezza.

Ideologia vremurilor din urmă şi-a pierdut inspiraţia cos-mologică şi a devenit aproape exclusiv psihologică. Rafina-mentele atinse de psihologia iubirii, acumulînd o cazuistică

mibtilă, ne-au abătut atenţia de la această faţetă cosmică, elementară, a iubirii. Vom pătrunde şi noi acum în zona psihologică, deşi atacînd doar esenţialul ei, dar nu trebuie să uităm că istoria multiformă a tubirilor noastre, cu toate complica-pie şi cazurile lor, trăieşte în ultimă instanţă pe seama acelei orţe elementare şi cosmice pe care psihismul nostru — primitiv sau rafinat, simplu sau complex, dintr-un secol sau altul — nu face decît să o administreze şi să o modeleze în chip variabil. Turbinele şi maşinăriile de format diferit pe care le cufundăm în torent nu trebuie să ne facă să-i uităm forţa primordială care ne acţionează în chip misterios.

VW

[DIVERSITATEA IUBIRII]

Ideii de „cristalizare“ nu i se poate nega o primă pornire extrem de evidentă. Se întîmplă foarte des, într-adevăr, să ne surprindem în eroare în decursul iubirilor noastre. Am presupus în obiectul iubit daruri şi înzestrări absente. Nu trebuie atunci să-i dăm dreptate lui Stendhal? Cred că nu. Ajungi să nu ai dreptate numai pentru că ai prea multă. Ar fi şi de mirare ca, înşelîndu-ne la fiecare pas în relațiile noastre cu realitatea, să fim infailibili numai în materie de dragoste.

Proiecţia unor elemente imaginare asupra unui obiect real se săvîrşește constant. La om, a vedea lucrurile — cu atît mai mult a le aprecia! — înseamnă totdeauna a le completa. Încă

Descartes observa că atunci cînd, deschizînd fereastra, credea că vede trecînd oameni pe stradă, comitea o inexactitate. Ce vedea în definitiv? Chapeaux et manteaux: rien de plus. (O

curioasă observaţie de pictor impresionist care ne duce cu gîndul la Les petits chevaliers, de Velăzquez, lucrare păstrată

la Luvru şi copiată de către Manet.) Strict vorbind, nu există

nimeni care să vadă lucrurile în realitatea lor nudă. Ziua în care se va întîmpla asta va fi ultima zi a lumii, ziua marii

32 IUBIREA LA STENDHAL

revelaţii, Pînă atunci, să considerăm adecvată acea percepţie a realului care, în mijlocul unei ceţi fantastice, ne îngăduie să

sesizăm măcar scheletul lumii, marile ei linii tectonice. Mulţi, cea mai mare parte, nu izbutesc nici atîta: trăiesc din vorbe şi sugestii, înaintează prin existenţă somnambulic, alergînd înăuntrul delirului lor. Ceea ce numim geniu nu e decît puterea magnifică hărăzită cîte unui om de a lărgi un por al acelei ceţi imaginative și de a descoperi prin el, dîrdîind de gol ce e, un nou fragment autentic de realitate.

Ceea ce pare, aşadar, evident în teoria „cristalizării“ de-bordează problema iubirii. Toată viaţa noastră mentală este, într-o măsură diferită, cristalizare. Nu e vorba, ca atare, de nimica specific în cazul iubirii. S-ar putea doar presupune că

în procesul erotic cristalizarea creşte într-o proporţie anormală. E însă complet fals, cel puţin în sensul presupus de Stendhal. Nu e deloc mai iluzorie aprecierea îndrăgostitului decît aceea a partizanului politic, a artistului, a negustorului *etc.* În dragoste, mai mult sau mai puţin, eşti la fel de bont sau de sagace cum eşti de obicei în judecata asupra aproapelui.

Majoritatea oamenilor sunt neîndemînatici în modul lor de a percepe persoanele, care constituie obiectul cel mai complicat și mai subtil din univers.

Pentru a face praf teoria cristalizării e destul să ne oprim la cazurile în care ea nu există cu evidenţă: sunt cazurile exemplare de iubire în care ambii participanți posedă un spirit clar şi, în cadrul limitelor omeneşti, nu sunt victime ale erorii. O

teorie a erotismului trebuie să înceapă prin a ne explica formele lui cele mai desăvîrşite, în loc de a se orienta, de la bun început, către patologia fenomenului pe care-l studiază.

Și fapt este că, în acele cazuri, în loc ca bărbatul să proiecteze perfecțiunile care

preexistau în mintea lui acolo unde ele nu existau, găseşte brusc că într-o femeie există perfecţiuni de un gen pînă atunci necunoscut lui. Să notăm că e vorba anume de calităţi feminine. Cum pot ele, dacă sunt şi ceva mai originale, să preexiste în mintea unui bărbat? Sau, invers, excelări masculine pe care să le fi anticipat mintea feminină, Partea de

adevăr care se află într-o posibilă anticipare şi cvasiinvenţie a unor înzestrări înainte de a le găsi în realitate nu are nimic de a face cu ideea lui Stendhal. Vom vorbi numaidecît despre acest subiect plin de subtilitate.

Există, în primul rînd, o colosală eroare de observaţie în această teorie. Ea presupune, după cît se pare, că starea amoroasă implică o supraactivitate a conştiinţei. Cristalizarea stendhaliană pare a indica un lux de trudă spirituală, o îmbo-păţire şi o acumulare. Or, se cuvine să spunem decis că îndrăgostirea e o stare de mizerie mentală în care viaţa conștiinței noastre se îngustează, sărăceşte și paralizează.

Am spus „îndrăgostirea“. Decît să riscăm a continua să

cmitem inepţii, aşa cum se obişnuleşte, pe marginea temei iubirii, e neapărat necesar să introducem o anumită rigoare în vocabular. Cu ajutorul cuvîntului „iubire“, atît de simplu şi atît de concis, sunt denumite nenumărate fenomene, atît de diferite între ele, încît ar fi prudent să ne îndoim că ar avea ceva comun. Vorbim de „iubirea“ pentru o femeie, dar și de „iubirea de Dumnezeu“, „iubirea de patrie“, iubirea de artă“, „iubirea maternă“, „iubirea filială“ *etc.* Una și aceeași vocabulă

oblăduieşte şi numeşte fauna emoțională cea mai variată.

Un cuvînt este echivoc atunci cînd, cu ajutorul lui, numim lucruri ce nu au între

ele o comunitate esenţială, fără

nimic important care să fie identic în toate. Astfel, cuvîntul „leân“ („leu“), utilizat pentru a numi vestita felină ca şi pentru a desemna pe papii romani şi oraşul spaniol Leon. Hazardul a făcut ca un grup de foneme să se încarce cu diverse semni-ficaţii, care pomenesc şi numesc obiecte radical deosebite.

Gramaticienu şi logicienii vorbesc atunci de „polisemie“; vocabula posedă o semnificaţie multiplă.

Acesta e oare cazul substantivului „iubire“ în expresiile mai sus-citate ? Între „iubirea de ştiinţă“ şi „iubirea pentru femeie“ există oare vreo asemănare importantă? Confrun-tind ambele stări sufleteşti, constatăm că în ele aproape toate elementele sunt distincte. Există totuşi un ingredient identic, pe care o analiză meticuloasă ne va îngădui să-l izolăm în

34 IUBIREA LA STENDHAL

fiecare dintre cele două fenomene. Văzîndu-l detaşat, separat de ceilalţi factori integraţi în ambele stări sufleteşi, am înţelege că, riguros vorbind, merită numai numele de „iubire“.

Mulţumită unei amplificări de ordin practic, dar imprecise, îl aplicăm stării sufleteşti în întregul ei, în ciuda faptului că în ea se întîlnesc multe alte lucruri ce nu sunt propriu-zis „iubire“ şi nici măcar sentiment.

Este lamentabil că investigaţia psihologică din ultima sută

de ani nu s-a difuzat încă la nivelul culturii generale şi că, de obicei, suntem nevoiţi să ne rezumăm la optica grosolană ce încă se mai practică pentru a contempla psihismul omenesc.

Iubirea, strict vorbind!, este pură activitate sentimentală

îndrumată către un obiect care poate fi orice, persoană sau lucru. Ca activitate „sentimentală“, ea rămîne, pe de o parte, separată de toate funcţiile intelectuale — percepţia, atenţia, gîndirea, memoria, imaginaţia —; pe de altă parte, de dorinţă, cu care e deseori confundată. Doreşti, cînd ţi-e sete, un pahar de apă, fără să-l iubeşti însă. Din iubire se nasc, fără doar şi poate, dorinţe, dar iubirea însăşi nu e dorinţă. Dorim fericire patriei şi dorim să trăim în ea „pentru că“ o iubim. Iubirea noastră e anterioară acestor dorinţe, care se nasc din ea ca planta din sămînţă.

Ca „activitate“ sentimentală, iubirea se deosebeşte de sentimentele inerte, precum bucuria sau tristeţea. Acestea se comportă ca o substanţă care ne colorează sufletul. „Eşti“ trist sau „eşti“ vesel, în pură pasivitate. Veselia, prin ea însăşi, nu conţine nici o formă de acţiune, deşi poate duce la ea. În schimb, a iubi ceva nu înseamnă pur și simplu „a fi“, ci a acţiona către obiectul iubit. Şi nu mă

refer la mişcările fizice sau spirituale pe care le provoacă iubirea, ci la faptul că iubirea e de la sine, în mod constitutiv, un act tranzitiv prin care ne străduim către obiectul iubirii noastre. Liniştiţi, la o sută de leghe de obiect şi chiar fără să ne pîndim la el, dacă-l iubim, vom emana continuu către el un flux indefimbil, de factură

1 Ca atare, doar iubirea, nu starea totală a persoanei care iubeşte.

afirmativă şi caldă. Faptul acesta se observă cu claritate dacă

confruntăm iubirea cu ura. Starea de ură împotriva a ceva sau A cuiva nu e o „stare“ pasivă, ca starea de tristeţe, ci este oare-tum acţiune, o teribilă acţiune negativă, distrugătoare ideal vorbind, a obiectului urît. Această observaţie că există o activitate sentimentală specifică, distinctă de toate activităţile corporale şi de toate celelalte activităţi ale spiritului, precum cea intelectuală, cea a dorinţei şi a voliţiunii, mi se pare de o însemnătate decisivă pentru o psihologie de finețe a iubirii.

Cind se vorbeşte despre aceasta, i se descriu aproape întotdeauna rezultatele. Mai niciodată nu e prinsă în pensele analizei iubirea însăşi, în ceea ce are ea specific şi distinct de restul faunei psihice.

Acum poate părea admisibil că „iubirea de ştiinţă“ şi „iubirea pentru femeie“ au un ingredient comun. Acea activitate sentimentală, interesul nostru cald şi afirmativ faţă de altă fiinţă pentru ea însăși, se poate îndrepta la fel de bine către » persoană feminină, către o întindere de pămînt (patria), către un gen de îndeletnicire omenească: sportul, ştiinţa etc, Și ar fi de adăugat că, în definitiv, tot ceea ce nu e pură activitate sentimentală, tot ceea ce e definit în „iubirea de ştiinţă“

şi în „iubirea pentru femeie“ nu e propriu-zis iubire.

Sunt multe „iubiri“ în care există de toate mai puţin iubire autentică. Există dorinţă, curiozitate, obstinaţie, manie, ficţiune sentimentală sinceră, nu însă acea caldă afirmare a celeilalte fiinţe, oricare i-ar fi atitudinea faţă de noi înșine.

Cît despre „iubirile“ în care o găsim efectiv, se cade să nu uităm că ele conţin și numeroase alte elemente pe lîngă iubirea sensu stricto.

În sens larg, obișnuim să numim iubire „îndrăgostirea“, o stare sufletească foarte complexă în care dragostea în sens restrîns deţine un rol secundar. La ea se referă Stendhal cînd îşi inaitulează cartea De l’amour, cu o generalitate abuzivă

ce-i revelează insuficiența orizontului filozofic.

Ei bine, despre acea „îndrăgostire“ pe care teoria cristalizării ne-o prezintă ca pe o hiperactivitate a sufletului, aş vrea

36 TUBIREA LA STENDHAL

să spun că este mai degrabă o îngustare şi o relativă paralizare a vieţii noastre conştiente. Sub domeniul ei suntem mai puţin, nu mai mult decît în existenţa obişnuită. Aceasta ne va duce la schiţarea unei scheme privitoare la psihologia extazului eroic.

V

[ATENȚIE ȘI „MANIE“]

„Îndrăgostirea“ este, pînă una-alta, un fenomen ce ţine de atenţie.

În orice moment am surprinde viaţa conştiinţei noastre, îi vom găsi cîmpul ocupat de o pluralitate de obiecte exterioare şi interioare. Acele obiecte, ce umplu în orice caz volumul minţii noastre, nu stau într-o grămadă confuză. În rîndul lor există totdeauna o ordine minimă, o ierarhie. În fapt, vom găsi mereu pe cîte unul din ele ieșit în evidenţă deasupra celorlalte, preferat, luminat special, ca şi cum reflectorul nostru mental, preocuparea noastră, l-ar învălui cu strălucirea sa, izolîndu-l de rest. E constitutiv pentru conştiinţa noastră să-şi îndrepte atenţia către ceva. Dar nu îi e cu putinţă să-şi fixeze atenţia pe ceva fără a nu mai acorda atenţie altor lucruri, care, din acest motiv, rămîn ca o prezenţă secundară, în chip de cor şi de fundal.

Cum numărul de obiecte ce alcătuiesc lumea fiecărui om este foarte mare şi cîmpul conştiinţei noastre foarte limitat, are loc între ele un soi de luptă pentru a ne cuceri atenţia.

Propriu-zis, viaţa noastră sufletească şi spirituală e numai cea care se desfăşoară în acea zonă de maximă iluminare. Restul — zona de suprimare conştientă a

atenţiei, şi mai departe, subconştientul *etc.* — este doar viaţa în potenţă, pregătire, arsenal sau rezervă. Conştiinţa atentă poate fi imaginată ca spaţiu propriu al personalităţii noastre. E totuna, aşadar, să spunem că acordăm atenţie unui lucru şi că acel lucru dizlocă un anumit spaţiu în personalitatea noastră.

ATENŢIE ŞI „MANIE“ 37

În regim normal, lucrul care beneficiază de atenţie ocupă

cîteva momente acel centru privilegiat, de unde e repede ex-pulzat spre a-i ceda altuia locul său. Pe scurt, atenţia se deplasează de la un obiect la altul, oprindu-se mai mult sau mai puţin la ele, în funcţie de importanţa lor vitală. Să ne închipuim că într-o bună zi atenţia ne-ar rămîne paralizată, fixată asupra unui obiect. Restul lumii ar rămîne relegat, distant, ca şi inexistent, şi, în lipsa oricărei comparaţii posibile, obiectul căruia i se acordă în mod anormal atenţie ar căpăta pentru noi proporţii enorme. Atît de mari, încît, în ultimă

instanţă, ar ocupa toată sfera minţii noastre şi ar fi pentru noi, el singur, echivalent cu toată lumea aceea pe care am lăsat-o afară graţie radicalei noastre lipse de atenţie. Se întîmplă, prin urmare, acelaşi fenomen ca atunci cînd ne apropiem mîna de ochi: deşi e un corp atît de mic, ea ajunge să

astupe restul peisajului şi să ne umple în întregime cîmpul vizual. Obiectul supus atenţiei are pentru noi îpso facto mai multă realitate, o mai viguroasă existenţă decît cel neglijat de atenţie, fundal exanguu şi cvasinălucă aşteptînd la periferia minţii noastre. De vreme ce are mai multă realitate, e evident că îşi atrage mai multă consideraţie, devine mai valoros, mai important, şi compensează restul eclipsat al universului.

Cînd atenţia se fixează vreme mai îndelungată şi cu mai mare frecvenţă decît în mod normal asupra unui obiect, vorbim de „manie“. Maniacul este un om cu un regim atenţional anormal. Aproape toţi marii oameni au fost maniaci, numai că urmările maniei, ale „ideii lor fixe“, ni se par folositoare sau demne de stimă. Întrebat cum de izbutise să descopere sistemul mecanic al universului, Newton a

răspuns: Nocte dieque incubando („gîndindu-mă la asta zi şi noapte“). E o declaraţie de obsedat. Într-adevăr, nimica nu ne defineşte mai exact decît regimul nostru atenţional. La fiecare om, el cunoaşte modulări diferite. Astfel, în cazul unui om obişnuit să

mediteze cu insistenţă asupra fiecărei teme pentru a o face să-şi dezvăluie miezul secret, uşurinţa cu care atenţia omului de lume lunecă de la un obiect la altul e dătătoare de ameţeală.

38 IUBIREA LA STENDHAL

Invers, pe omul de lume îl oboseşte şi-l neliniştеşte lentoarea cu care înaintează atenţia gînditorului, care funcţionează ca un năvod de adîncime ce răzuie măruntaiele accidentate ale abisului. Apoi există diferitele preferinţe ale atenţiei ce con-stiruie însăşi baza caracterului. Sunt inşi care, dacă în decursul conversaţiei apare o dată de natură economică, rămîn duşi pe gînduri de parcă ar fi căzuţi din lună, La alţii, atenţia se va orienta spontan, prin înclinaţie proprie, către artă sau către probleme sexuale. Ar trebui să acceptăm următoarea formulă: spune-mi la ce eşti atent şi-ţi voi spune cine eşti.

Eibine, eu cred că „îndrăgostirea“ este un fenomen al atenţiei, o stare anormală a acesteia care se produce în omul normal.

O dovedeşte chiar faptul iniţial al „îndrăpostirii“. În societate se găsesc faţă-n faţă multe femei şi mulţi bărbaţi. În starea de indiferenţă, atenţia fiecărui bărbat — ca şi a fiecărei femei — se deplasează de la unul la altul asupra reprezentan-ţilor sexului contrar. Raţiuni de veche simpatie, de mai mare apropiere *etc.* vor face ca acea atenţie a femeii să se oprească

ceva mai mult asupra acestui bărbat decît asupra celuilalt, dar disproporţia dintre atenţia acordată unuia şi lipsa de atenţie pentru ceilalţi nu e mare, Ca să spunem aşa — şi exceptînd micile diferenţe —, toţi bărbaţii pe care femeia îi cunoaşte se află la egală distanţă atenţională de ea, în linie dreaptă. Într-o bună zi însă această repartizare egalitară a atenţiei încetează.

Atenţia femeii tinde să se oprească spontan asupra unuia dintre aceşti bărbaţi şi curînd o costă chiar un efort să-şi des-prindă gîndul de la el, să-şi mobilizeze preocuparea către alţii sau către alte lucruri. Firul rectiliniu s-a rupt: unul dintre bărbaţi se detaşează şi rămîne la o mai mică distanţă atenţională

de acea femeie.

„Îndrăgostirea“, la începuturile ei, nu e nimic mai mult decît asta: atenţie anormal fixată asupra altei persoane. Dacă aceasta ştie să-şi folosească situaţia privilegiată şi alimentează în mod ingenios atenţia respectivă, restul se va produce printr-un mecanism inevitabil. Cu fiecare zi se va găsi şi mai în avans faţă de linia celorlalţi, a indiferenţilor, cu fiecare zi va dizloca

un spațiu și mai mare în sufletul atent. Acesta se va simţi tot mai incapabil de a nu-i mai acorda atenţie celui privilegiat.

Celelalte fiinţe şi lucruri vor fi treptat dizlocate din conştiinţă. Oriunde s-ar afla „îndrăgosuita“, oricare i-ar fi îndeletnicirea aparentă, atenţia ei va gravita prin propria-i masă

către acel bărbat. ȘI, invers, o va costa o mare sforțare să şi-o smulgă fie și o clipă din acea direcţie și să și-o orienteze către solicitările urgente ale vieții. Sfintul Augustin a observat cu sagacitate gravitarea spontană către un obiect, caracteristică

iubirii. Amor mens, pondus meum: illo feror, quocumque feror („Iubirea mea e greutatea mea: prin ea merg oriunde merg“).

Nu e vorba, aşadar, de o îmbogăţire a vieţii noastre mentale. Dimpotrivă. Are loc o eliminare progresivă a lucrurilor care ne acaparau înainte. Conştiinţa se îngustează şi conţine doar un obiect. Atenţia rămîne paralizată: nu înaintează de la un lucru la altul. E fixă, rigidă, pradă unei singure fiinţe.

Tbeia mania („mania divină“), spunea Platon. (Vom vedea numaidecît de unde vine acest „divină“, atît de surprinzător şi de excesiv.)

Cu toate acestea, îndrăpostutul are impresia că viaţa conştiinţei sale e mai bogată. Reducîndu-i-se, lumea 1 se concentrează. Toate forţele sale psihice se focalizau pentru a acţiona într-un singur punct, ceea ce conferă existenței sale un

fals aspect de intensitate superlativă.

În același timp, exclusivismul atenției înzestrează obiectul favorizat cu calităţi miraculoase. Nu pentru că i-ar fi atri-buite perfecţiuni inexistente. (Am arătat mai sus că se poate întîmpla și aşa ceva, dar nu e nici esențial, nici obligatoriu, după cum în mod greşit presupune Stendhal.) Tot frămîn-tînd cu atenţia un obiect, tot concentrîndu-te asupra lui, acesta dobîndeşte pentru conştiinţă o forță de realitate incom-parabilă. El există pentru noi în permanență, se află mereu aici, alături de noi, mai real decît orice altceva. Celelalte lucruri suntem obligaţi să le căutăm, îndreptîndu-ne cu greu atenţia spre ele, captivată cum ne este de obiectul iubit.

40 IUBIREA LA STENDHAL

Aici surprindem o mare similitudine între îndrăgostire şi entuziasmul mistic. Acesta obişnuieşte să vorbească de „prezenţa lui Dumnezeu“. Nu sunt doar vorbe. Îndărătul lor e un fenomen autentic. Prin rugăciune, meditaţie, orientare către Dumnezeu, acesta capătă în cele din urmă în ochii misticului o soliditate obiectivă atît de pregnantă, încît poate să nu dispară niciodată din cîmpul lui mental. Se află acolo mereu, tocmai pentru că atenţia nu-l slăbeşte. Orice efort de mişcare îl face să se întîlnească cu Dumnezeu, adică să recadă

în ideea Lui. Nu e, aşadar, nimic specific domeniului religios.

Nimic nu e inaccesibil pentru acea prezenţă permanentă de care se bucură pentru mistic Dumnezeu. Savantul care-şi petrece ani întregi de viaţă cugetînd la o problemă sau roman-cierul care duce cu sine în mod constant preocuparea pentru personajul său imaginar cunosc acelaşi fenomen, Balzac bunăoară, cînd retează o conversaţie de afaceri zicînd: „Bun, să ne întoarcem la realitate! Să vorbim despre Cesar Birotteau.“ La fel, pentru îndrăgostit, iubita posedă o prezenţă ubicuă şi constantă. Lumea întreagă e parcă absorbită în ea. De fapt, lumea nici nu există pentru îndrăgostit. Iubita a dizlocat-o şi 1-a luat locul. Din acest motiv, într-un cîntec irlandez, îndrăgostitul spune: „Iubito, eşti partea mea de lume!“

VI

[DE BUNĂVOIE ŞI FĂRĂ SCĂPARE]

Să ne reprimăm atitudinile romantice şi să recunoaştem în „îndrăgostire“ — repet că nu vorbesc de dragostea sensu stricto — o stare inferioară a spiritului, un gen de imbecilitate tranzitorie. Fără anchilozarea minţii, fără reducerea lumii noastre obişnuite, nu ne-am putea îndrăgosti.

Această descnere a „iubirii“ este, după cum se vede, in-versă faţă de cea

practicată de Stendhal. În loc de a acumula multe lucruri (perfecţiuni) într-un obiect, aşa cum presupune

teoria cristalizării, ceea ce facem este să izolăm în mod anormal un obiect, să rămînem doar cu el, încremeniţi şi paralizaţi, asemenea cocoşului în faţa liniei albe care-l hipnotizează.

Nu pretind cu aceasta să discreditez marele eveniment erotic care produce în istoria publică şi privată fulguraţii atît de admirabile. Iubirea e o operă de artă majoră, magnifică operaţie a sufletelor şi trupurilor. E însă neîndoios că, pentru a lua naştere, ea trebuie să se sprijine pe un crîmpei de procese mecanice, automate şi lipsite de veritabilă spiritualitate. Pre-zumţţiile iubirii care e atît de valoroasă sunt, fiecare în parte, destul de stupide şi, după cum am spus, funcţionează mecanic.

Astfel, nu există iubire fără instinct sexual. Iubirea se foloseşte de acesta ca de o forţă brută, aşa cum brigantina se foloseşte de vînt. „Îndrăgostirea“ e tot unul dintre acele me-canisme stupide, mereu gata să se declanşeze orbeşte, pe care iubirea îl utilizează şi-l călăreşte, ca o bună călăreaţă ce e. Să nu uităm că toată viaţa superioară a spiritului, atît de preţuită în cultura noastră, e imposibilă fără serviciul unor nenumărate automatisme inferioare.

O dată căzuţi în starea aceasta de constricţie mentală, de anghină psihică, suntem pierduţi. În primele zile încă mai putem lupta, cînd însă disproporţia dintre atenţia acordată

unei femei şi cea pe care o concedem celorlalte şi restului cosmosului depăşeşte o anumită măsură, nu ne mai stă în putere să oprim procesul.

Atenţia e instrumentul suprem al personalităţii, e aparatul care ne reglează viaţa mentală. Cînd ea rămîne paralizată, nu ne mai lasă nici o libertate de mişcare. Ar trebui, ca să ne salvăm, să ne lărgim din nou cîmpul conştiinţei şi, în acest scop, ar fi nevoie să introducem în el alte obiecte care să-i smulgă celui iubit exclusivismul. Dacă în paroxismul iubirii ne-am putea vedea brusc obiectul iubirii în perspectiva normală a atenţiei noastre, puterea lui magică ar fi anulată. Dar pentru a face asta ar trebui să ne concentrăm atenţia asupra celorlalte lucruri, cu alte cuvinte ar trebui să ieşim din propria noastră conştiinţă, integral ocupată de ceea ce iubim.

42 IUBIREA LA STENDHAL

Am căzut într-o incintă ermetică, fără nici o deschidere către exterior. Nimic din afară n-ar putea penetra, înlesnindu-ne evadarea prin orificiul astfel deschis. Sufletul unui îndrăgostit miroase a cameră de bolnav neaerisită, a atmosferă închisă, alimentată chiar de plămînii ce o vor şi respira.

Aşa se face că întreaga îndrăgostire tinde automat către frenezie. Lăsată în voia ei, ea va continua să se multiplice pînă

la ultima extremitate posibilă.

O ştiu foarte bine „cuceritorii“ de ambele sexe. O dată ce atenţia unei femei se fixează asupra unui bărbat, acestuia îi e foarte uşor să-i umple pe de-a-ntregul preocuparea. E suficient un simplu joc mai dau eu, mai lasă tu, de solicitudine şi dispret, de prezenţă şi de absenţă. Pulsul acestei tehnici acţionează ca o maşină pneumatică asupra atenţiei femeii și sfîr-șește prin a o goli de tot restul lumii. Ce bine zice poporul nostru: „i-a sorbit minţile“! Într-adevăr: e absorbită, e suptă

de un obiect! Cea mai mare parte a iubirilor se reduc la acest joc mecanic asupra atenției celuilalt.

Pe îndrăgostit nu-l poate salva decît un şoc primit cu violenţă din exterior, un tratament la care cineva să-l oblige. De bună seamă că absenţa, călătoriile sunt o bună cură pentru îndrăgostiți. Îndepărtatea de obiectul iubit îl subalimentează

din punct de vedere atenţional, face cu neputinţă ca alte elemente ale lui să menţină vie focalizarea atenţiei. Călătoriile, obligîndu-te efectiv să ieşi din tine însuţi şi să rezolvi mii de probleme mărunte, smulgîndu-te din cadrul obişnuit și în-colţindu-te cu mii de obiecte insolite, izbutesc să forţeze consemnul maniacal şi deschid pori în conştiinţa ermetică, pe unde intră, o dată cu aerul liber, perspectiva normală.

S-ar cuveni acum să facem faţă unei obiecţii care, după

lectura capitolului anterior, îi va fi dat prin gînd cititorului.

Definind îndrăgostirea ca pe o încremenire a atenţiei asupra altei persoane, nu o separăm suficient de alte mii de împrejurări ale vieţii în care chestiuni politice sau economice ne reţin la modul superlativ preocuparea.

Diferenţa, cu toate acestea, e radicală. În cazul îndrăgostirii, atenţia se fixează de la sine asupra celeilalte fiinţe. În urgenţele vitale, dimpotrivă, atenţia se fixează constrînsă, în răspărul propriului plac. Lucrul cel mai plictisitor poate în-tr-o împrejurare plicticoasă e de a te vedea obligat să-i acorzi atenţie. Wundt a fost cel dintîi — acum cel puţin şaizeci de ani — care a făcut distincţia dintre atenţia activă şi cea pasivă.

Avem atenţie pasivă atunci cînd, de pildă, răsună o împuşcă-tură pe stradă. Zgomotul neobişnuit se impune mersului spontan al conştiinţei noastre şi forţează atenţia. În cel ce se îndrăgosteşte nu există această impunere, ci atenţia se îndreaptă singură către obiectul iubit.

O psihologie fină a acestui fenomen ar descrie aici o situaţie ciudată cu două aspecte, în care devenim atenţi, în acelaşi timp, de bunăvoie:şi fără scăpare.

Printr-o înţelegere subtilă, se poate spune că oricine se îndrăgosteşte vrea să se îndrăgostească. Faptul acesta distan-ţează îndrăgostirea, care e, în definitiv, un fenomen normal, de obsesie, care e un fenomen patologic. Obsedatul nu se „fixează“ în ideea sa din proprie înclinaţie. Oribil în starea sa e tocmai faptul că, deşi este a lui, ideea îi apare în interior cu caracterul de feroce impunere străină,

emanată de un „altul“, anonim şi inexistent.

Există un singur alt caz în care atenția noastră se duce din proprie inițiativă să se fixeze asupra altei persoane, fără ca totuşi să fie vorba de îndrăgostire. Este cazul urii. Ura și iubirea sunt, în totul, doi dușmani gemeni, identici și opuși.

Aşa cum există o îndrăgostire, există — și nu mai puţin frecvent — o „înurîre“,

După ce ieşim dintr-o epocă de îndrăgostire avem o impresie asemănătoare cu cea a trezirii care ne face să ieşim din defileul unde se îmbulzesc visele. Ne dăm seama atunci că

perspectiva normală e mai largă şi mai aerisită și percepem tot ermetismul și rarefierea de care suferea mintea noastră împă-timită. Cîtva timp încercăm şovăielile, fragilitățile și melan-coliile convalescenţilor.

44 IUBIREA LA STENDHAL

O dată inițiat, procesul de îndrăgostire decurge cu o mo-notonie exasperantă. Vreau să spun că toţi cei ce se îndrăgostesc se îndrăgostesc la fel — deşteptul şi prostul, tînărul şi bătrînul, burghezul şi artistul. Asta îi confirmă caracterul mecanic, Singurul element care nu e pur mecanic în el este începutul lui. Tocmai de aceea ne atrage curiozitatea de psihologi mai mult decît oricare altă porţiune a fenomenului. Ce anume fixează atenţia unei femei asupra unui bărbat sau a unui bărbat asupra unei femei? Ce gen de calităţi îi conferă acest avantaj unei anumite persoane în dauna şirului indiferent al celorlalte ? Nu încape îndoială că asta e tema cea mai interesantă. Dar în acelaşi timp şi de o mare complexitate, căci dacă

toţi cei ce se îndrăgostesc se îndrăgostesc la fel, nu toţi se îndrăgostesc din acelaşi motiv. Nu există nici o calitate care să

provoace în mod universal îndrăgostirea.

Înainte de a intra însă într-o temă atît de încîlcită ca aceea a factorilor care duc la îndrăgostire şi a diverselor tipuri de preferinţă erotică, se cuvine să arătăm asemănarea neaştep-tată a îndrăgostirii, ca paralizie a atenției, cu misticismul şi, ceea ce e încă şi mai grav, cu starea hipnotică.

VII

[ÎNDRĂGOSTIRE, EXTAZ ŞI HIPNOTISM]

Stăpîna casei îşi dă seama că slujnica ei s-a îndrăgostit cînd începe să observe că e distrată. Biata femeie nu are atenția liberă ca să şi-o mobilizeze asupra lucrurilor ce o înconjoară.

Îşi duce zilele năucă, îngîndurată, contemplînd în sinea ei imaginea iubitului,

mereu prezentă. Această concentrare asupra interiorului propriu îi creează îndrăgostitului o aparenţă de somnambul, de lunatic, de „fermecat“. Și, la drept vorbind, îndrăgostirea este un farmec. Filtrul magic al lui Tristan a simbolizat întotdeauna cu plasticitate sugestivă procesul psihologic al „iubirii“.

ÎNDRĂGOSTIRE, EXTAZ ŞI HIPNOTISM 45

În expresiile limbajului uzual care condensează indicii milenare există zăcăminte magnifice de psihologie judicioasă

şi încă neexploatată. Ceea ce provoacă îndrăgostirea e totdeauna un „farmec“. Și acest nume provenit din tehnica magică, dat obiectului iubirii, ne arată că mintea anonimă, creatoare a limbii, a observat caracterul extranormal și fără scăpare al situaţiei în care cade îndrăgostitul.

Versul cel mai vechi e formula magică numită cantus şi carmen. Actul şi efectul magic al formulei era incantatio. De aici, sp. encanto şi, în franceză, charme, de la carmen.

Oricare i-ar fi relațiile cu magia, există însă, după părerea mea, o asemănare mai profundă între îndrăgostire și misticism decît cea identificată pînă acum. Pe urmele acestei înrudiri fundamentale trebuia să ne fi pus faptul că întotdeauna, cu o uimitoare coincidenţă, misticul adoptă pentru a se exprima cuvinte şi imagini din sfera erotismului. L-au observat toţi cei ce s-au ocupat de acest fenomen religios, dar au crezut suficient să declare că e vorba de metafore pur și simplu.

Cu metafora se întîmplă ceea ce se întîmplă cu moda. Sunt inşi care, cînd au taxat ceva de metaforă sau de modă, îşi închipuie că l-au anihilat şi că nu e necesară o investigație mai adîncită. Ca şi cum metafora şi moda n-ar fi realități

de acelaşi ordin ca şi celelalte, înzestrate cu aceeaşi consistenţă şi supuse unor cauze şi unor legi la fel de imperioase ca şi cele ce guvernează rotirile siderale!

Dar dacă toţi cei care au studiat misticismul au ajuns să

consemneze frecvenţa vocabularului erotic al acestuia, ei nu au observat şi faptul complementar care-i conferă o veritabilă gravitate. ŞI anume că, invers, îndrăgostitul e înclinat să

utilizeze expresii religioase. Pentru Platon, iubirea e o manie „divină“ şi toţi îndrăgostiţi îşi numesc iubita divină, se simt în preajma ei „ca în cer“ *etc.* Acest ciudat schimb lexical dintre iubire şi misticism ne face să bănuim o anumită comunitate de rădăcină.

ŞI, într-adevăr, procesul mistic este, ca mecanism psihologic, analog cu îndrăgostirea. E atît de asemănător, încît coincide

46 IUBIREA LA STENDHAL

cu ea pînă şi în amănuntul că e fastidios de monoton. Aşa cum toţi cei ce se îndrăgostesc se îndrăgostesc la fel, misticii din toate timpurile şi locurile au parcurs acelaşi drum şi au spus, în ultima analiză, aceleaşi lucruri.

Să luăm orice carte mistică — din India sau din China, alexandrină sau arabă, germană sau spaniolă. E vorba invariabil de o călăuză transcendentă, de un itinerar al minţii către Dumnezeu. Iar opririle şi vehiculele sunt mereu aceleaşi, cu excepţia unor diferenţe exterioare şi accidentale!.

Înţeleg perfect, şi chiar împărtăşesc, lipsa de simpatie pe care au arătat-o întotdeauna Bisericile faţă de mistici, de parcă

s-ar fi temut ca aventurile extatice să nu ştirbească prestigiul religiei. Extaticul e, mai mult sau mai puţin, un frenetic. Îi lipseşte măsura şi claritatea intelectuală. Dă relaţiei cu Dumnezeu un caracter orgiastic ce repugnă seninătăţii grave a adevăratului sacerdot. Aşa se face, cu o rară coincidenţă, că

mandarinul confucian încearcă faţă de misticul taoist un dispreţ asemănător celui pe care teologul catolic îl simte faţă

de călugăriţa iluminată. Partizanii scandalului de tot soiul preferă totdeauna anarhia şi beţia misticilor faţă de inteligenţa limpede şi ordonată a sacerdoţilor, adică a Bisericii.

Regret că nu-i pot însoţi nici în această preferinţă. Mi-o in-terzice o chestiune de veracitate. Şi anume că orice teologie mi se pare că ne transmite o mult mai mare cantitate de Dumnezeu, mai multe intuiţii şi noţiuni despre divinitate decît toate extazele laolaltă ale tuturor misticilor laolaltă. Pentru că, în loc să ne apropiem de extatic cu scepticism, suntem nevoiţi să-l credem pe cuvînt, să primim ceea ce ne aduce din imersiunile sale transcendente şi abia pe urmă să vedem dacă

ceea ce ne înfăţişează merită osteneala. Și adevărul e că, după

1 Umca diferenţă, uneori importantă, e aceasta: unii mistici au fost „în plus“ mari gînditori şi, urmind firul misticismului lor, ne comu-nică o ideologie, uneori genială. E cazul lui Plotin sau al magistrului Eckhart. Dar „mistica“ lor ca atare este identică cu aceea a celor mai vulgari extatici.

ce-l însoţim în călătoria lui sublimă, ceea ce izbuteşte să ne împărtăşească e de mică însemnătate. Eu cred că sufletul european este aproape de o nouă experienţă a lui Dumnezeu, de noi investigaţii asupra acelei realităţi, cea mai importantă

dintre toate. Tare mă îndoiesc însă că îmbogățirea ideilor noastre despre divin ne va veni pe căile subterane ale misticii, şi nu pe drumurile luminoase ale gîndirii discursive. Teologie, ȘI nu extaz.

Dar să revenim la tema noastră.

Misticismul este tot un fenomen al atenţiei. În primul rînd tehnica mistică ne propune să ne fixăm atenţia pe ceva.

Pe ce? Tehnica extatică cea mai riguroasă, mai savantă şi mai ilustră, care este Yoga, dezvăluie cu candoare caracterul mecanic a tot ce urmează să se întîmple ulterior, deoarece la întrebarea aceasta răspunde: pe orice. Prin urmare nu obiectul cahfică şi inspiră procesul, ci slujește doar drept pretext pentru ca mintea să intre într-o situație anormală. În fapt, atenția trebuie concentrată pe ceva anume doar ca mijloc pentru a nu mai da atenţie tot restului lumii. Calea mistică începe prin evacuarea din conştiinţa noastră a pluralităţii de obiecte ce se află de obicei în ea și care permite mişcarea normală a atenţiei. Astfel, la Sfîntul Ioan al Crucii, punctul de pornire pentru orice avansare ulterioară este [a casa

sosegada („casa liniştită“). Să tocim poftele şi curiozităţile: „o mare desprin-dere de toate“ — spune Sfînta Tereza —, „o dezrădăcinare a sufletului“; adică tăierea rădăcinilor şi a legăturilor cu intere-sele noastre lumeşti, plurale, în scopul de a putea să rămînem „absorbiți“ (Sfînta Tereza) e acelaşi lucru. La fel, condiţia pusă de indian la intrarea în misticism este: nanatvam na pasyati — a nu vedea mulţime, diversitate.

Această operație de izgonire a lucrurilor printre care se plimbă de obicei atenţia noastră se săvîrşeşte prin simpla fixare a minții. În India, acest exerciţiu a fost numit kasina, şi el poate uza de orice lucru. De exemplu: cel care meditează

îşi confecţionează un disc de lut, se aşază lîngă el şi-şi fixează

asupra lui privirea. Sau, de pe o înălțime, priveşte curgerea unui

48 IUBIREA LA STENDHAL

pîrîu sau contemplă o băltoacă în care se reflectă lumina. Sau face un foc, pune în fața lui un paravan în care dă o gaură și privește lumina prin aceasta *etc.* Se urmăreşte acelaşi efect de maşină pneumatică la care m-am referit mai sus, graţie căruia îndrăgostiţi îşi „sorb minţile“ unul altuia.

Nu există extaz mistic fără o prealabilă golire a minţii.

„De aceea — spune Sfîntul Ioan al Crucii — poruncea Dumnezeu ca altarul unde urmau să se facă jertfele să fie gol pe dinăuntru“, „pentru ca sufletul să priceapă cît de golit de toate lucrurile îl voieşte Dumnezeu.“! lar un mistic german, în chip şi mai energic, exprimă această îndepărtare a atenţiei de tot ceea ce nu este un singur lucru — Dumnezeu —, zicînd: „Eu m-am deznăscut.“ Însuşi Sfîntul loan spune extrem de frumos: „Eu nu păzesc nici o turmă“, cu alte cuvinte nu-mi păstrez nici o preocupare.

ȘI acum vine elementul cel mai surprinzător: o dată ce din minte au fost evacuate toate lucrurile, misticul ne asigură

că-l are pe Dumnezeu în faţă, că s-a umplut de Dumnezeu.

Adică Dumnezeu constă tocmai în acest vid. De aceea vorbeşte magistrul Eckhart de „pustia tăcută a lui Dumnezeu“, iar Sfîntul Ioan de „noaptea întunecoasă a sufletului“; întunecoasă, şi totuși plină de lumină, atîc de plină, încît, avînd numai lumină, lumina nu întîlneşte nimic în cale și este beznă. „Aceasta e însușirea spiritului purificat şi anihilat în legătură cu toate simţămintele și inteligențele particulare, și anume că, nesavurînd nimic și neînţelegînd nimic în particular, sălăşluind în întunericul său gol și în bezne, îmbrățișează

totul cu mare cuprindere, pentru ca în el să se adeverească

spusa Sfîntului Pavel: Nihil habentes et omnia possidentes («Nu au nimica și

stăpînesc totul»).“ În alt loc, Sfîntul Ioan al Crucii denumeşte acest gol arhiplin, acest întuneric luminos, cu ajutorul celei mai delectabile formule: este — spune el — la soledad sonora („pustia sonoră“).

! Vezi cartea lui Jean Baruzi, Szmnt Jean de la Croix et le problăâme de experience mistique, Paris, 1924,

VIII

A rămas, aşadar, stabilit că misticul, la fel ca îndrăgostitul, îşi atinge starea anormală „fixîndu-şi“ atenţia asupra unui obiect, al cărui rol, deocamdată, nu e decît să retragă acea atenţie de la orice altceva şi să facă posibilă golirea minţii.

Căci nu „sălaşul“ cel mai ascuns, nici înălţimea cea mai mare a căii mistice este punctul din care misticul, nemaiacor-dînd atenţie la nimic altceva, se uită doar la Dumnezeu. Acel Dumnezeu la care e cu putinţă să te uiţi nu este cu adevărat Dumnezeu. Dumnezeul care are limite şi figură, Dumnezeul care e gîndit prin intermediul unu: atribut sau al altuia, pe scurt Dumnezeul capabil să fie un obiect destinat atenţiei se aseamănă, ca atare, prea mult cu lucrurile pămînteşti pentru a fi Dumnezeul autentic. De aici doctrina care, uneori, ne iese în întîmpinare din paginile mistice, cu o siluetă parado-xală, pentru a ne asigura că suprema realizare e să nu gîndeşti „nici“ la Dumnezeu. Motivaţia e clară: tot gîndindu-te la El, tot fund absorbit în El, vine un moment în care încetează a mai fi ceva exterior minţii şi distinct de ea, situat afară şi în faţa subiectului. Cu alte cuvinte, încetează a mai fi obiectum şi se transformă în imiectumni. Dumnezeu se infil-trează în suflet şi se confundă cu el sau, invers spus, sufletul se dizolvă în Dumnezeu, nu-l mai simte ca fiind diferit de el.

Aceasta este unirea la care aspiră misticul. „Sufletul, vreau să

zic spiritul acestui suflet, se face una cu Dumnezeu“, mărtu-riseşte Sfînta Tereza în „Sălaşul al VII-lea“. Să nu se creadă

însă că această unire e simțită drept ceva momentan, acum realizată, apoi pierdută. Extaticul o percepe ca pe o unire de-finitivă şi perenă, aşa cum îndrăgostitul jură sincer dragoste veşnică. Sfînta Tereza distinge energic între cele două feluri de transfuzie: una e „ca și cum două lumînări s-ar alătura atît de strîns, încît toată lumina ar fi una… Apoi însă lumînările 1 Vezi R. Otto, West-östliche Mystik.

50 IUBIREA LA STENDHAL

se pot îndepărta una de cealaltă şi rămîn două lumînări.“

Cealaltă, pe de altă parte, este „ca şi cum ar cădea apă din cer într-un rîu sau într-o fîntînă şi s-ar face tot o apă, încît nu s-ar mai putea împărţi şi nici separa care e apa rîului ori cea care a căzut din cer, sau ca şi cum un pîrîiaş, dacă se varsă în mare, nu mai e chip să se retragă din ea; sau ca şi cum într-o încăpere ar fi două ferestre prin care ar intra lumină multă

care, deşi împărţită, se face toată o lumină.“

Eckhart argumentează foarte bine relativa inferioritate a oricărei stări în care Dumnezeu continuă să fie obiect al minţii. „Adevăratul chip de a-l avea pe Dumnezeu este în suflet, nu în gîndirea uniformă şi continuă la Dumnezeu. Omul nu trebuie să aibă doar un Dumnezeu gîndit, deoarece cînd încetează gîndirea, încetează şi Dumnezeu.“ Ca atare treapta supremă a căii mistice va fi aceea pe care omul se va găsi sa-turat de Dumnezeu, va deveni burete al divinităţii. Atunci se poate întoarce iarăşi în lume, ca să se îndeletnicească cu treburi pămînteşti, fiindcă de acum încolo va acţiona la nevoie ca un automat al lui Dumnezeu. Dorinţele, episoadele şi acţiunile mundane nu vor mai fi ale lui. Pentru el nu mai are nici o importanţă ce face şi ce i se întîmplă, pentru că „el“

este absent de pe Pămînt, absent din propria-i dorinţă sau acţiune, imunizat sau impermeabilizat faţă de tot ce e sensibil.

Adevărata lui persoană a emigrat întru Dumnezeu, s-a trans-vazat întru Dumnezeu, rămînînd doar o păpuşă mecanică, o „creatură“, pe care o pune în funcţie Dumnezeu. (În apogeul său, misticismul atinge totdeauna „cvietismul“.) Această situaţie superlativă îşi află corespondentul în evoluţia „îndrăgostirii“. Cînd celălalt concordă, survine o perioadă de „unire“ transfuzivă, în care fiecare îşi transferă

în celălalt rădăcinile propriei fiinţe şi trăieşte — gîndeşte, doreşte, acţionează —, nu din el însuşi, ci din celălalt. Şi în cazul acesta gîndirea la cel iubit încetează, de vreme ce îl ai în interiorul tău. Împrejurarea e observabilă, aşa cum se

întîmplă cu toate stările intime, în simbolismul fizionomiei. Pe-noadei de „fixare“, de atenţie absorbită şi îndreptată exclusiv

către fiinţa iubită, care se află încă în „exteriorul“ tău, îi corespunde atitudinea de îngîndurare şi concentrare. Ochii rămîn mobili, privirea ţeapănă, capul tinde să se plece spre piept, corpul, dacă poate, se strînge. Întregul aspect tinde să reprezinte împreună cu figura umană ceva concav şi parcă închis.

În incinta ermetică a atenţiei noastre clocim imaginea fiinţei iubite. Cînd „survine“ însă extazul amoros și iubita e a noastră

sau, mai exact, ea este eu şi eu iubita, apare pe chip acel &pa-nouissement grațios prin care se exprimă fericirea. Ochii îşi îmblînzesc privirea care devine parcă elastică şi alunecă peste toate, fireşte, fără a se fixa temeinic pe nimic: mai mult decît văzînd, binevoind să mîngîie obiectele. La fel, gura rămîne întredeschisă într-un surfs universal ce picură necontenit pe la comisurile buzelor. Este expresia prostului — întrucît e cea a prostirii. Neavînd nici un obiect exterior sau interior asupra căruia să ne fixăm, activitatea noastră se reduce la a lăsa ca de pe suprafaţa sufletului nostru, ca de pe o apă liniştită („cvietistă“), să se înalțe aburi către soarele ce-i absoarbe.

E „starea de grație“ comună îndrăgostitului şi misticului!.

Viaţa şi lumea aceasta nu-i afectează nici în bine, nici în rău, ele au încetat să mai constituie o problemă pentru ei. În situaţia normală, întrucît ne afectează cea mai profundă intimitate, ele se transformă în probleme, ne neliniştesc şi ne hărţuiesc. Din acest motiv ne simțim propria existență ca pe o povară pe care o susţinem de unul singur, din greu. Dar dacă transferăm acel nucleu intim în altă zonă și altei ființe, din afara lumii, ceea ce ni s-ar putea întîmpla aici e neutralizat și fără eficacitate asupra noastră, ca suspendat într-o pa-ranteză. Cînd păşim printre lucruri ne simțim imponderabili.

Ca şi cum ar exista două lumi de dimensiuni distincte, dar compenetrabile, misticul trăieşte în cea pămînteană doar în 1 După cum se observă, nu mă refer

nicidecum la „valoarea“ religioasă corespunzătoare „stării de grație“. Ea reprezintă aici în mod strict numele unei stări psihologice proprii tuturor misticilor și tuturor religiilor.

aparenţă, cu adevărat se află însă în cealaltă, regiune aparte unde locuieşte numai el cu Dumnezeu. Deum et animam.

Nibilne plus? Nihil omnino — spune Sfîntul Augustin. Şi tot aşa trece printre noi îndrăgostitul fără să putem face altceva decît să-i atingem în treacăt periferia sensibilităţii, Viaţa lui a fost dinainte şi — crede el — definitiv rezolvată.

În „starea de grație“ — fie ea mistică sau erotică —, viaţa îşi pierde ponderalitatea şi acreala. Cu generozitatea unui mare senior, fericitul are un zîmbet pentru tot ce-l înconjoară. Dar generozitatea marelui senior e totdeauna modică şi nu presupune vreun efort. E o generozitate foarte puţin generoasă, ea izvorăşte în uluima analiză din dispreţ. Cel care se crede o natură superioară mîngiie „generos“ fiinţele de ordin inferior care nu-i pot face nici un rău, din simplu motiv că „nu are de-a face“ cu ele, nu convieţuieşte cu ele. Culmea dispre-ţului constă în a nu catadicsi să descoperim defectele aproapelui, ci, de la alutudinea noastră inaccesibilă, să proiectăm asupra lor lumina binevoitoare a bunăstării noastre. Astfel, pentru mistic şi pentru îndrăgostitul satisfăcut, totul e frumos şi plăcut. Explicaţia este că, reîncepînd, după etapa sa de absorbire, să privească lucrurile, le vede nu în ele însele, ci reflectate în ceea ce există în exclusivitate pentru el: Dumnezeu sau fiinţa iubită. ŞI ceea ce le lipseşte în materie de grație e adăugat splendid de oglinda în care le contemplă. Astfel Eckhart: cel ce a renunţat la lucruri, le reprimeşte în Dumnezeu, aşa cum cel ce întoarce spatele peisajului îl găseşte reflectat, incorporal, în suprafaţa netulburată şi prestigioasă a lacului. Sau versurile celebre ale Sfîntului nostru Ioan al Crucii: Mil gracias derramando,

pas6 por estos sotos con presura,

y yândolos mirando

con sola su figura

vestidos los dej6 de su hermosura.

(Mii de baruri împrăştiind, *trecu prin crîngurile-acestea cu gră-bire,* şi tot privindu-le *doar cu ochii săi,* le lăsa înveşmîntate-n frumuseţea-i.)

EXTAZUL MISTIC 33

Misticul, burete al lui Dumnezeu, se presează un pic de lucruri: atunci Dumnezeu, lichid, se scurge și le smălţuieşte.

La fel şi îndrăgostitul.

Ar însemna să ne amăgim însă dacă i-am fi recunoscători misticului sau îndrăgostitului pentru această „generozitate“.

Ei aplaudă fiinţele din aceleaşi motive pentru care le şi sunt indiferente. De fapt ele îi agasează oarecum dacă îi solicită prea mult, ca pe marele senior atenţiile oamenilor simpli. Tocmai de aceea e încîntătoare expresia Sfîntului loan al Crucii cînd spune: Apărtalos, amado,

que voy de vuelo.

(Dă-i la o parte, iubite, / că mă întorc.) Delectarea „stării de grație“, oriunde s-ar prezenta ea, se bazează, aşadar, pe faptul că eşti în afara lumii și în afara ta însuţi. Literal, chiar asta înseamnă „extaz“: a fi în afara ta şi a lumii, ŞI se cuvine să remarcăm aici că există două tipuri ireductibile de oameni: cei care simt fericirea ca pe o ieșire din sine însuşi și cei care, dimpotrivă, se simt în

plenitudine numai cînd se concentrează în ei. De la rachiu pînă la transa mistică, mijloacele existente pentru a ieşi din tine însuţi sunt extrem de variate, După cum sunt numeroase — de la duș

pînă la filozofie — şi cele care produc concentrarea în tine însuţi. Aceste două categorii de oameni se despart pe toate planurile vieţii. Astfel sunt partizanii artei extatice, pentru care savurarea frumuseții constă în „a se emoţiona“. Alţi, în schimb, consideră obligatorie pentru adevărata plăcere artistică păstrarea seninătății, care îngăduie o contemplare rece şi limpede a obiectului însuşi.

Baudelaire făcea o declaraţie de extatic atunci cînd, între-bat unde ar prefera să trăiască, a răspuns: „Oriunde, oriunde…., cu condiţia să fie în afara lumii!“

Năzuinţa de „a ieşi din sine însuși“ a creat toate formele orgiasticului: beţia, misticismul, îndrăgostirea etc, Nu spun prin asta că toate au aceeași „valoare“; nu vreau decît să sugerez că

ele aparţin aceleiaşi filiații și că au o rădăcină comună în orgie.

54 IUBIREA LA STENDHAL

Se pune problema să ne odihnim de povara vieţii concentrate asupra noastră, transferîndu-ne altcuiva ca să ne susţină şi să

ne conducă. Din acest motiv nu e întîmplătoare nici utilizarea comcidentă în mistică şi dragoste a imaginii raptului sau extazului. A fi răpit înseamnă a nu mai merge pe propriile picioare, ci a te simţi purtat de cineva sau ceva. Raptul a fost forma primitivă a dragostei conservată în mitologie sub aspectul centaurului vînător de nimfe pe care le așază pe crupa sa.

O rămășiță a răpirii originare s-a păstrat şi în ritualul că-sătoriei romane: mireasa nu intră în casa matrimonială pe propriile-i picioare, ci mirele o ia pe sus ca să nu calce pragul.

Ultima sublimare simbolică a sa e „transa“ şi levitaţia călu-găriţei mistice şi leşinul îndrăgostiţilor.

Dar acest paralelism surprinzător dintre extaz şi „tubire“

îmbracă un aspect şi mai grav cînd comparăm ambele situaţii cu altă stare anormală a persoanei: hipnotismul.

De foarte multe ori s-a atras atenţia că misticismul seamănă la modul superlativ cu hipnoza. Şi într-un caz, şi-n celălalt există transă, halucinaţii şi chiar efecte corporale identice, precum insensibilitatea şi catalepsia.

Pe de altă parte, eu unul am bănuit întotdeauna o stranie apropiere între hipnotism şi îndrăgostire. Nu am îndrăznit niciodată să formulez acest gînd, din cauza că raţiunea lui se găsea, după mine, în faptul că şi hipnotismul mi se pare a

fi un fenomen al atenţiei. Totuşi, nimeni, după cîte ştiu, nu a studiat hipnoza din acest punct de vedere, deşi împrejurarea că somnul depinde, în latura sa psihică, de starea atenională, e atît de evidentă. Cu mulţi ani în urmă, Claparăde nota că

realizăm adormirea în măsura în care izbutim să ne dezin-teresăm de lucruri, să ne anulăm atenţia. Toată tehnica ce favorizează somnul se bazează pe faptul că ne concentrăm atenţia asupra unui obiect sau unei activităţi mecanice, bunăoară număratul. S-ar putea spune că somnul normal, ca şi extazul, constituie o autohipnoză.

lată însă că unul din psihiatrii cei mai inteligenţi ai momentului actual, Paul Schilder, a considerat că e inevitabil să

admită o strînsă înrudire între hipnotism şi iubire!, Voi încerca să-i rezum ideile, deoarece, deşi inspirate din raţiuni foarte depărtate de ale mele, vin să închidă ciclul de coincidenţe sem-nalate de acest eseu între îndrăgostire, extaz şi hipnoză.

IX

lată o primă serie de coincidenţe între îndrăgostire şi hipnotism: Manevrele care facilitează intrarea în hipnoză au o valoare erotică: pasele blînde ale mîinilor ca nişte mîngiieri; adresarea verbală sugestivă şi totodată liniştitoare; „privirea fascinantă“; uneori, o anumită violenţă imperativă în gesturi şi voce. Cînd sunt hipnotizate femeile, se întîmplă deseori ca, în momentul adormirii sau în cel subsecvent trezirii, hipnotizatorul să aibă parte de acea privire supusă, atît de caracteristică excitaţiei sau satisfacţiei sexuale. Adesea, hipnotizatul declară că în timpul transei a trăit o delicioasă impresie de căldură, de bunăstare în întreg

corpul. Nu rareori poate percepe senzaţii hotărît sexuale. Excitaţia erotică e dirijată către hipnotizator, care cîteodată devine în mod făţiş obiect al unei solicitări amoroase. Şi, uneori, fantezule erotice ale hipnoti-zatei se condensează în false amintiri, şi-l acuză pe hipnotizator că a abuzat de ea.

Hipnotismul animal oferă date asemănătoare. În oribila specie de păianjeni numiți galeodes kaspicus turkestanus, femela caută să devoreze masculii care o curtează. Doar cînd masculul reuşeşte să prindă în cleştii săi abdomenul femelei într-un anumit punct, aceasta admite ca actul sexual să fie executat. Operația de paralizare a femelei se poate repeta şi în laborator, prin simpla atingere a insectei în acea zonă. Ea cade pe loc într-o stare hipnotică. E însă notabil faptul că

acest rezultat nu se obţine decît în epoca rutului. După

aceste observaţii, Schilder conchide: „Toate acestea ne fac să

‘ Uber das Wesen der Hypnose, Berlin, 1922.

56 IUBIREA LA STENDHAL

bănuim că hipnoza umană este tot o funcţie biologică auxi-liară celei sexuale.“ Și apoi se orientează către veşnicul freudism, drept care renunță la orice interpretare clară a relațiilor dintre hipnoză și „iubire“.

Mai utile ne pot fi notele cu care caracterizează starea psihică a hipnotizatului. Potrivit lui Schilder, e vorba de recăderea într-un stadiu pueril al conştiinţei: persoana se simte, cu delicii, complet abandonată altei fiinţe şi intră în repaus sub autoritatea acesteia. Fără această relație cu hipnotizatorul, influența acestuia ar fi imposibilă. De aici şi faptul că

tot ce contribuie la accentuarea acestei altitudini a autorităţii hipnotizatorului — reputație, poziţie socială, aspect demn —îi facilitează munca. Pe de altă parte, hipnoza nu se poate efectua asupra ființei umane dacă nu este voită.

Să notăm că toate aceste atribute, fără nici o rezervă, pot fi transferate îndrăgostirii. Şi aceasta — după cum am observato — e totdeauna „voită“ şi implică o dorință de abandonare şi repauzare în cealaltă ființă, dorinţă care prin ea însăşi e desfătătoare. Cît despre recăderea într-un stadiu mental de relativă infantilitate, ea semnifică același lucru ca și ceea ce am numit „îngustarea spiritului“, contractarea şi pauperi-zarea cîmpului atenţional.

E de neînțeles cum de Schilder nu face nici măcar o aluzie la mecanismul atenţiei ca la factorul cel mai evident al hipnozei, întrucît tehnica hipnozei constă îndeosebi într-o concentrare a atenției asupra unui obiect: o oglindă, un dia-mant, o lumină *etc.* Pe de altă parte, o comparație între diferitele tipuri de personalitate, în funcție de capacitatea lor de hipnoză, dovedește o maximă coincidenţă cu scala pe care am putea-o stabili pornind de la aceleași tipuri în funcţie de aptitudinea lor de îndrăgostire.

Astfel, femeia e un subiect hipnotic mai bun decît bărbatul — ceteris paribus —. Ea e însă mai docilă decît bărbatul şi în cazul unei îndrăgostiri autentice. Şi, oncare ar fi celelalte cauze necesare pentru a explica această propensiune, nu încape îndoială că o influenţă extrem de mare e exercitată de

structura atenţională diferită a sufletelor la ambele sexe. În condiţii egale, psihismul feminin e mai aproape de o posibilă

îngustare decît cel masculin, din simplul motiv că femeia are un suflet mai concentric decît bărbatul, mai concentrat asupra sa, mai elastic. După cum observăm, funcţia însărcinată să-i confere minţii arhitectura şi articulaţia sa este atenţia.

Un suflet foarte unificat presupune un regim foarte unitar al atenţiei. S-ar zice că sufletul feminin tinde să trăiască cu o singură axă atenţională, care în fiecare epocă a vieţii sale e fixată asupra unui singur lucru. Pentru a o hipnotiza sau a o face să se îndrăgostească e suficient să-i captăm acea rază

unică a atenţiei. În comparaţie cu structura concentrică a sufletului feminin, în psihismul bărbatului se găsesc întotdeauna epicentre. Cu cît eşti mai viril într-o accepţiune spirituală, cu atît îi e sufletul mai dizlocat şi divizat parcă în compartimente etanşe. O parte din noi este radical ataşată

poliucii sau afacerilor, în timp ce alta se consacră curiozităţii intelectuale şi alta plăcerii sexuale. Lipseşte, aşadar, tendinţa către o gravitaţie unitară a atenţiei. În ultimă analiză, predomină tendinţa contrară, cea care duce la disociere. Axa atenţională e multiplă. Obişnuiţi să trăim pe această bază multiplă

şi cu o pluralitate de cîmpuri mentale, precar conexate între ele, nu se realizează nimic dacă ni se cucereşte atenţia într-unul din ele, întrucît în celelalte continuăm să fim liberi şi intacţi.

Femeia îndrăgostită se frămîntă de obicei fiindcă i se pare că nu-l poate avea niciodată în faţa ochilor în integritatea sa pe bărbatul iubit. Îl găseşte mereu cam

distrat, ca şi cum, venind la întîlnire, şi-ar fi lăsat dispersate prin lume zone întregi ale sufletului. Şi, viceversa, bărbatul sensibil s-a simţit deseori ruşinat văzînd că este incapabil de radicalism în dă-ruirea de sine, de totalitatea prezenţei aduse în dragoste de către femeie, Din această pricină, bărbatul ştie că e totdeauna neîndemînatic în dragoste și incapabil de perfecțiunea pe care femeia izbutește să o confere acestui sentiment.

Aşa stînd lucrurile, un acelaşi principiu ar lămuri tendința femen către misticism, hipnoză şi îndrăgostire.

58 IUBIREA LA STENDHAL

Dacă revenim acum la studiul lui Schilder, vedem că în-frățirii dintre iubire şi misticism îi adaugă o notă curioasă şi importantă de tip somatic.

Somnul hipnotic nu e, în ultimă instanţă, diferit de somnul normal. Rezultă de aici că subiectul somnoros are un excelent subiect al hipnozei. Ei bine, între funcţia somnului şi un loc de pe scoarţa cerebrală numit al treilea ventricul pare să existe o relaţie strînsă. Tulburările de somn, encefalita letargică coincid cu alterări ale acelui organ. Schilder consideră că poate găsi în el baza somatică a hipnotismului, În același timp însă, al treilea ventricul este un „nex organic pentru sexualitate“, din care provin nu puţine perturbări sexuale.

Încrederea mea în localizările cerebrale e destul de redusă.

Nu e greu de crezut că un om, dacă îi este tăiat complet capul, Va înceta să gîndească și să simtă. Dar această măreaţă evidenţă

începe să se risipească progresiv cînd încercăm să precizăm şi îi căutăm fiecărei funcţii psihice amplasarea nervoasă. Raţiunile acestui eșec sunt nenumărate, dar cea mai apropiată constă în faptul că ignorăm legătura reală a funcţiilor psihice, ordinea şi ierarhia în care lucrează ele. Ne e uşor să izolăm descriptiv o funcţie şi să vorbim de „a vedea“ sau „a auzi“, „a imagina“, de „memorie“, „gîndire“, „atenţie“ etc., dar nu ştim dacă în „vedere“ intervine și „gîndirea“ sau invers. Nu e uşor să reuşim a localiza separat funcţii a căror separare nu ne este clară.

Acest scepticism trebuie să incite totuși la o investigare progresivă, de fiecare dată mai riguroasă. Astfel, în cazul de faţă, S-ar cuveni să examinăm dacă facultatea atenţiei are Vreo rezo-nanţă directă sau reflexă în această porţiune din scoarţa cerebrală, pusă, după Schilder, în serviciul conjugat al somnului, hipnozei şi dragostei. Înrudirea strînsă sugerată de acest eseu între cele trei stări și extaz ne face să bănuim că cel de-al treilea ventricul colaborează și în transa

mistică. Asta ar explica în cele din urmă persistenţa universală a vocabularului erotic în confe-siunile extatice şi a vocabularului mistic în scenele amoroase.

Recent, în conferinţa sa de la Madrid, psihiatrul Allers respingea orice încercare de a considera misticismul ca pe

un derivat şi o sublimare a iubirii sexuale. Atitudinea mi se pare foarte justă.

Teoriile sexuale despre misticism, uzuale odinioară, erau cumplit de triviale. Acum însă chestiunea e distinctă. Nu e vorba de faptul că misticismul ar proveni din „iubire“, ci că

amîndouă posedă rădăcini comune şi semnifică două stări mentale cu organizare analoagă. În amîndouă, conştiinţa adoptă o formă aproape identică, ce provoacă o aceeaşi rezo-nanţă emotivă, pentru a cărei manifestare slujesc, indiferent, formulele mistice şi cele erotice.

Terminînd acest eseu, consider important să amintesc că am încercat în el exclusiv să descriu un singur stadiu al marelui proces amoros: „îndrăgostirea“. Iubirea este o operaţie mult mai amplă şi mai profundă, mai serios umană, dar mai puţin violentă. Orice dragoste trece prin zona frenetică a „îndrăgostirii“, există însă, în schimb, o „îndrăgostire“ căreia nu-i succedă

iubirea autentică. Să nu confundăm, aşadar, partea cu totul.

Se întîmplă deseori să se măsoare calitatea iubirii după vio-lenţa ei. Contra acestei erori obişnuite au fost scrise paginile precedente. Violenţa nu are nimic de a face cu iubirea ca atare.

E un atribut al „îndrăgostirii“, al unui stadiu inferior, cvasime-canic, ce se poate produce fără intervenţia efectivă a iubirii.

Există un defect legat de violenţă care provine, pesemne, dintr-o insuficientă energie a persoanei. Dar, cu această excepţie, trebuie să spunem neapărat că un act psihic, cu cît este mai violent, cu atît e plasat mai jos în ierarhia sufletului, mai aproape de mecanismul corporal orb, mai departe de spirit.

ŞI, viceversa, pe măsură ce sentimentele noastre dobîndesc o coloraţie tot mai spirituală, ele îşi pierd din violenţă şi din forţa mecanică. Totdeauna va fi mai violentă senzaţia de foame în cel flămînd decît dorinţa de dreptate în cel drept*.

* [Această serie de nouă articole a apărut în ziarul El Sol, în zilele de 22 şi 24 august; 7, 13, 19 şi 24 octombrie; 7 şi 23 noiembrie şi 9

decembrie 1926.)

ALEGEREA ÎN IUBIRE

I

[REVELAŢIA ADÎNCULUI LATENT]

Într-o conferinţă recentă m-am gîndit să sugerez, printre altele, două idei, dintre care a doua este articulată în prima!.

Aceasta sună astfel: fondul decisiv al individualităţii noastre nu e ţesut din opiniile şi experienţele noastre de viaţă, nu constă în temperamentul nostru, ci în ceva mai subtil, mai eteric şi anterior tuturor acestora. Suntem, înainte de orice altceva, un sistem înnăscut de preferinţe şi aversiuni. Mai mult sau mai puţin

coincident cu cel al aproapelui, fiecare şi-l poartă în sine pe-al său, armat şi gata să ne descarce în pro şi în contra, ca pe o baterie de simpatii şi repulsii. Inima, o maşină de preferat şi de dispreţuit, constituie suportul personalităţii noastre. Înainte de a cunoaşte ceea ce ne înconjoari, suntem lansaţi de ea, într-o direcţie sau alta, către o serie sau alta de valori. Suntem, din această pricină, foarte ageri în privinţa lucrurilor în care se regăsesc valorile noastre preferate, şi orbi în privința acelora în care rezidă alte valori egale sau superioare, dar străine sensibilităţii noastre.

Acestei idei, susţinută azi cu argumente viguroase de către un întreg grup de filozofi, îi adaug, alta, pe care nu am văzut-o semnalată pînă acum.

Se înţelege că în convieţuirea noastră cu aproapele nimica nu ne interesează la fel de mult ca identificarea peisajului său de valori, a sistemului său de preferinţe, care e rădăcina ul-1 [Conferinţa menţionată a fost ţinută, sub titlul de „Estudios sobre el corazân“, la Residencia de Estudiantes din Madrid, la 15 iunie 1927.

Vezi eseul „Corazân y cabeza“, în volumul /deas y creencias.]

timă a persoanei şi temelia caracterului său. De asemenea, istoricul doritor să înţeleagă o epocă trebuie, înainte de toate, să stabilească tabla valorilor dominante în oamenii acelor vremuri. Altminteri, faptele şi spusele din acea perioadă, pe care i le notifică documentele, vor fi literă moartă, enigmă şi şaradă, aşa cum sunt actele şi vorbele aproapelui nostru atîta timp cît nu am pătruns dincolo de ele şi nu am văzut ce anume valori slujesc ele în fondul lui secret. Acel fond, acel nucleu al inimii e, într-adevăr, secret: aşa este în bună parte şi pentru noi înşine, care-l purtăm în noi — mai bine zis care suntem purtaţi de el. Acţionează în penumbra subterană, în subsolurile personalităţii, şi ne e la fel de greu să-l percepem pe cît de greu ne este să vedem palma de pămînt pe care ne

calcă picioarele. La fel, nici pupila nu se poate contempla pe sine însăşi. Dar, pe deasupra, o bună parte din viaţa noastră

constă în cea mai bine intenţionată comedie pe care ne-o ju-căm nouă înşine. Simulăm comportamente care nu ne aparţin, şi le simulăm sincer, nu ca să-i înşelăm pe ceilalţi, ci ca să ne machiem în faţa propriei noastre priviri. Actori ai propriei noastre fiinţe, vorbim şi lucrăm mînaţi de înrîuriri superficiale pe care preajma socială sau voinţa noastră le exercită

asupra organismului nostru şi care, momentan, se substituie vieţii noastre autentice. Dacă cititorul va consacra cîteva clipe unei autoanalize, va descoperi cu uimire — poate chiar cu oroare — că bună parte din opiniile şi sentimentele „sale“ nu sunt ale sale, nu au crescut spontan din fondul personal propriu, ci sunt un bun de pripas, căzut din preajma socială în adîncul lui intim, aşa cum cade pe trecător praful de pe drum.

Nu actele şi vorbele sunt, aşadar, documentul cel mai indicat pentru a surprinde secretul din inima aproapelui. Şi unele, şi altele se află în mîna noastră şi le putem simula, Ticălosul care, prin tot felul de crime, şi-a rotunjit averea poate săvîrşi într-o bună zi un act benefic, fără a înceta din acest motiv să

fie un ticălos, Mai mult decît asupra actelor şi vorbelor, trebuie să ne fixăm asupra elementului ce pare mai puţin important:

gestica şi fizionomia. Tocmai pentru că sunt nepremeditate, ele lasă să scape informaţii despre secretul profund şi în mod normal îl reflectă cu exactitate.

Există însă situaţii, momente ale vieţii, în care, fără a-şi da seama, fiinţa omenească mărturisește porțiuni întinse din intimitatea sa decisivă, din ceea ce este ea în mod autentic. În alegerea iubitei, bărbatul îşi revelează fondul esenţial, ceea ce şi femeia face în alegerea iubitului. Tipul uman pe care-l preferăm în celălalt schiţează profilul propriei noastre inimi. Iubirea este un elan care se ivește din cea mai adîncă subterană

a persoanei noastre şi, ajungînd la faţa vizibilă a vieţii, tîrăşte aluvionar alge şi scoici din abisul lăuntric. Un bun naturalist, studiind filaţia acestor materiale, poate reconstrui fondul pelagic din care au fost smulse.

S-ar putea să mi se opună faptul supozabil că adeseori o femeie căreia 1 se atribuie un caracter distins îşi centrează entuziasmul asupra unui bărbat urît şi vulgar. Bănuiala mea însă e că toţi cei ce judecă astfel suferă aproape totdeauna o iluzie optică: vorbesc cam de departe, or, dragostea este o ţesătură de mare fineţe care se vede bine doar de foarte aproape.

În multe cazuri, respectivul entuziasm e doar aparent: în realitate nici nu există. Iubirea aparentă şi cea falsă se comportă

— văzute de la distanţă — în mod asemănător. Dar să presupunem un caz în care entuziasmul ar fi efectiv: ce să credem atunci? Din două una: ori că bărbatul nu e chiar vrednic de dispreţ cum se crede, ori că femeia nu era, efectiv, de o con-diţie atît de aleasă cum ne imaginam.

În conversaţii şi în cursuri universitare (cu gîndul să determin ce este ceea ce numim „caracter“) am expus în repetate tînduri această reflecţie şi am putut

observa că ea provoacă

oarecum automat o primă reacţie de protest şi rezistenţă. Cum în ea însăşi ideea nu conţine nici un ingredient iritant sau acid ! Raţiunile care explică această putere revelatoare a gesturilor, a fiZionomiei, a scrisului, a modului de a ne îmbrăca, se pot găsi în eseul „Sobre la expresiân, fenâmeno câsmico“, El Espectador, VII.

— de ce oare, ca teză generală, n-ar trebui să ne flatăm că iubirile noastre ar fi manifestarea fiinţei noastre ascunse? —, acea rezistenţă automată echivalează cu o confirmare a adevărului ei. Individul se simte luat prin surprindere şi descoperit printr-o breşă pe care nu şi-o protejase. Ne indispune întotdeauna să fim judecaţi după acea faţetă a persoanei noastre pe care o prezentăm descoperită. Suntem luaţi pe neaşteptate, şi asta ne irită. Am vrea să fim judecaţi cu aviz prealabil şi după atitudinile care depind de voinţa noastră, pentru a ni le putea dichisi ca la fotograf. (Groaza de „instantanee“.) E însă limpede că, din punctul de vedere al celui care cercetează inima omenească, interesant e să pătrunzi în aproapele tocmai pe unde se aşteaptă mai puţin şi să-l surprinzi în fraganti.

Dacă voinţa omului ar putea să-i suplinească pe de-a-ntregul spontaneitatea, n-ar avea rost să tatonăm în adîncurile tainice ale persoanei sale. Dar voinţa nu poate suspenda mai mult de cîteva clipe vigoarea spontanului. De-a lungul unei vieţi întregi, intervenţia liberului arbitru contra caracterului este practic nulă. Fiinţa noastră tolerează o anumită doză de falsificare prin intermediul voinţei; în aceste limite, ne putem permite să vorbim nu de falsificare, ci, mai bine, de faptul că

ne completăm şi ne perfecţionăm. Este bobîrnacul pe care spiritul — inteligenţa şi voinţa — îl aplică lutului nostru ori-gunar. Divina intervenţie a puterii spirituale binemerită toate onorurile. Dar în acest scop e necesar să ne temperăm iluziile şi să nu credem că această influenţă miraculoasă poate depăşi doza amintită. Dincolo de ea începe falsificarea efectivă. Un om care toată viaţa

procedează contrar înclinaţiei sale native dovedeşte că e nativ înclinat către falsitate. Există inşi sincer ipocriţi sau firesc afectaţi.

Cu cît psihologia actuală pătrunde mai mult în mecanismul fiinţei omeneşti, cu atît reiese mai evident că funcţia voinţei și, în general, a spiritului, nu e creatoare, ci exclusiv corectoare. Voinţa nu pune în mișcare, ci doar suspendă un impuls prevoluntar sau altul care se ridică vegetativ din subsolul nostru sufletesc. Intervenţia sa e, aşadar, negativă. Dacă

64 ALEGEREA ÎN IUBIRE

uneori pare altfel, explicaţia e următoarea: se întîmplă în mod constant ca în intricarea înclinaţiilor, poftelor, dorinţelor noastre, una din ele să acţioneze ca o frînă asupra alteia. Voinţa, suspendînd această frînare, îi îngăduie înclinaţiei, anterior imobilizate, să curgă şi să-şi urmeze drumul nestînjenit. Pare atunci că „vrerea“ noastră are o putere activă, cînd de fapt, unicul lucru pe care l-a făcut a fost să deschidă ecluzele ce zăgăzuiau impulsul preexistent.

Suprema greşeală, începînd din Renaştere şi pînă în zilele noastre, a fost de a crede — cu Descartes — că trăim în virtutea conştiinţei noastre, a acelei mici porţiuni din fiinţa noastră pe care o vedem în chip limpede şi în care acţionează

voinţa noastră. A spune că omul este raţional şi liber mi se pare o expresie aproape falsă. Pentru că, într-adevăr, posedăm raţiune şi libertate, dar ambele facultăţi alcătuiesc doar o peliculă subţire care ne înveleşte masa fiinţei noastre, al cărei interior nu e nici raţional, nici liber. Înseşi ideile din care e compusă raţiunea ne parvin gata pregătite dintr-un adînc obscur, enorm, situat dedesubtul conştiinţei noastre. La fel, dorinţele se prezintă pe scena minţii noastre clare ca nişte actori ce vin gata costumaţi şi recitîndu-şi rolul, din cotloa-nele misterioase şi întunecate ale culiselor. Şi aşa cum ar fi greşit să spunem că un teatru e piesa reprezentată pe scena scăldară în lumină, mi se pare cel puţin inexact să spunem că

omul trăieşte pe baza conştiinţei, a spiritului său. Adevărul este că, exceptînd această intervenţie superficială a voinţei noastre, trăim pe baza unei vieţi iraţionale care se varsă în conştiinţă, avîndu-şi originea în adîncul latent, în hăul invizibil care de fapt suntem. De aceea psihologul e nevoit să se prefacă în scafandru şi să se cufunde sub suprafaţa cuvintelor, a actelor, a gîndurilor aproapelui, care sunt doar o scenă.

Ceea ce e important se află îndărătul tuturor acestora. Spec-tatorului îi e de ajuns să-l vadă pe Hamlet tîrîndu-şi neuras-tenia prin grădina fictivă. Psihologul îl pîndeşte cînd iese prin fundul scenei şi vrea să ştie, în penumbra cortinei şi a cablurilor, cine e actorul care joacă rolul lui Hamlet.

E firesc, aşadar, să caute trapele şi întredeschiderile pe unde să se strecoare în adîncurile persoanei. Una din aceste trape este iubirea. Zadarnic se străduieşte să ne amăgească

doamna care pretinde să treacă drept rafinată. Am văzut că îl iubeşte pe cutare. Cutare e neghiob, grosolan, preocupat doar de impecabilitatea cravatei şi de lustrul „Rolls“ -ului său…

II

[LA MICROSCOP]

Contra ideii că în alegerea amoroasă ne revelăm fondul cel mai autentic se ridică nenumărate obiecţii. Se poate ca printre ele să fie unele suficiente pentru a spulbera verosimilitatea aserţiunii. Totuşi, cele care ne ies de obicei în cale îmi par inoperante, puţin riguroase, improvizate de o judecată im-prudentă, Se uită că psihologia erotismului nu poate proceda decît microscopic. Cu cît e mai intimă tema psihologică în chestiune, cu atît va fi mai mare influenţa detaliului. Or, ne-cesitatea amoroasă e una dintre cele mai intime. Probabil nici nu există decît un singur lucru cu un grad şi mai mare de intimitate ca iubirea: cel care s-ar putea numi „sentiment metafizic“ sau, dacă vrem, irnpresia radicală, ultimă, bazală, pe care o avem despre Univers.

Aceasta ne serveşte drept fond şi suport pentru restul acti-vităţilor noastre, oricare ar fi ele. Nimeni nu trăieşte fără ea, chiar dacă nu toţi o poartă în sinea lor subliniată cu aceeaşi claritate. Ea cuprinde atitudinea noastră primară şi decisivă

în faţa realităţii totale, savoarea pe care lumea şi viaţa o au pentru noi. Restul

simţurilor, cugetărilor, vrerilor noastre se mişcă numai pe această atitudine primară şi e montat în ea, colorat de ea. Ei bine, însuşi aspectul iubirilor noastre constituie unul din simptomele cele mai apropiate de această

senzaţie originară. Prin intermediul lui ne e dat să întrezărim către ce sau în ce şi-a investit viaţa aproapele nostru. Și asta

66 ALEGEREA ÎN IUBIRE

prezintă cel mai mare interes pentru cercetare: nu anecdotele existenţei lui, ci cartea pe care îşi joacă viaţa. Ne dăm cu toţii oarecum seama de faptul că în unele zone din fiinţa noastră

mai profunde decît cele în care acţionează voinţa s-a şi decis cărui tip de viaţă îi rămînem ataşaţi. Zadarnic e du-te vino-ul experienţelor şi raţionamentelor: inima noastră, cu îndărăt-nicie de astru, se simte ataşată unei orbite predeterminate şi îşi va urma prin propria-i gravitaţie cursul către artă sau către ambiţia politică sau către plăcerea sexuală sau către bani. De multe ori, existenţa aparentă a individului merge în răspărul destinului său intim, ocazionînd deghizări surprinzătoare: omul de afaceri care ascunde un senzual sau scriitorul care e de fapt doar un ambiţios al puterii politice.

Bărbatului normal îi „plac“ aproape toate femeile care trec pe lîngă el. Faptul acesta ne permite să punem şi mai mult în evidenţă caracterul de profundă alegere pe care-l posedă iubirea. E suficient în acest scop să nu confundăm plăcerea şi iubirea. Tînăra trecătoare frumoasă produce o iritare la periferia sensibilităţii masculine, mult mai impresionabilă — spre cinstea ei — decît cea a femeii. Această iritare provoacă automat o primă pornire către ea. Atît de automată, atîr de mecanică

este această reacţie, încît nici chiar Biserica nu îndrăzneşte să

o considere ca o formă de păcat. Biserica a fost în alte vremuri un excelent psiholog şi e foarte trist că în ultimele două

secole a rămas în urmă. Fapt e că, plină de clarviziune, ea re-cunoştea inocenţa tuturor „mişcărilor prime“. Precum aceea prin care bărbatul se simte atras, tîrît către femeia care trece prin faţa lui păşind sonor pe tocuri. Fără asta n-ar exista nici toate celelalte — nici binele, nici răul, nici victul, nici virtutea.

ŞI totuşi, expresia „mişcare primă“ nu spune tot ce-ar trebui.

E „primă“ pentru că pleacă chiar de la periferia unde a fost receptată incitarea,

fără să participe şi interiorul persoanei.

ŞI, într-adevăr, atracţiei pe care aproape toate femeile o exercită asupra bărbatului, şi care este oarecum chemarea pe care ne-o adresează instinctul din centrul profund al perso-

nahtăţii noastre, nu-i urmează de obicei un răspuns sau îi urmează numai răspunsul negativ. Ar fi unul pozitiv dacă

din acel centru foarte personal s-ar ivi un sentiment de ataşament faţă de ceea ce tocmai şi-a exercitat atracţia asupra periferie: noastre. Un atare sentiment, cînd apare, leagă centrul sau axul sufletului nostru de acea senzaţie externă; sau, altfel spus: nu doar suntem atraşi spre periferia noastră, ci mer-gem de bună voie către acea atracţie, ne investim în ea toată

fiinţa. Pe scurt: nu doar suntem atraşi, ci manifestăm interes.

Cele două atitudini se deosebesc ca faptul de a fi tîrît către ceva şi acela a merge din proprie iniţiativă.

Acest interes este iubirea, care acţionează asupra nenumăratelor atracţii simţite, eliminînd cea mai mare parte şi fixîndu-se doar asupra unora. Produce, prin urmare, o selecţie din aria extrem de amplă a instinctului, al cărui rol e astfel recu-noscut şi totodată limitati, Nimic nu e mai necesar, pentru a lurnina oarecum faptele iubirii, decît să definim cu anumită

rigoare intervenţia în rîndul lor a instinctului sexual. Dacă e o prostie să spui că adevărata iubire a bărbatului pentru femeie, şi viceversa, nu are nimic sexual, tot o prostie e să crezi că iubirea e sexualitate. Printre alte numeroase trăsături care le diferenţiază este cea, fundamentală, că instinctul tinde să

amplifice indefinit numărul de obiecte care-l satisfac, în timp ce iubirea tinde către exclusivism. Această opoziţie a tendin-ţelor se manifestă cu claritate în faptul că nimica nu-l imuni-rează într-atîta pe bărbat împotriva altor atracţii sexuale ca entuziasmul amoros pentru o anumită femeie.

lubirea e, aşadar, prin însăşi esenţa ei, alegere. Și cum ea perminează din centrul personal, din profunzimea sufletească, principiile selective care decid în privinţa ei sunt în acelaşi timp preferințele cele mai intime și mai tainice care ne alcătuiesc caracterul individual,

1 Că iostinctul sexual este el însuşi de la bun început selectiv a fost una din marile idei ale lui Darwin. Dragostea ar fi o a doua forţă de selecţie mult mai riguroasă.

68 ALEGEREA ÎN IUBIRE

Am arătat că iubirea trăieşte din amănunte şi procedează

microscopic. Înstinctul, în schimb, e macroscopic, se declanşează în faţa ansamblurilor. S-ar zice că ambele acţionează de la două distanţe diferite. Frumuseţea care atrage coincide rareori cu frumuseţea care provoacă îndrăgostirea. Dacă indi-ferentul şi îndrăgostitul ar putea compara ceea ce constituie pentru amîndoi frumuseţea, farmecul uneia şi aceleiaşi femei, ar fi surprinşi de incongruenţa sa. Indiferentul ar găsi frumuseţea în liniile mari ale feţei şi ale figurii — ceea ce, într-adevăr, obişnuieşte a se numi frumuseţe. Pentru îndrăgostit marile linii, arhitectura persoanei iubite pe care o percepi de la distanţă, s-au şi şters. Dacă e sincer, va da numele de frumuseţe unor mici trăsături izolate, depărtate unele de altele: culoarea pupilei, comisura buzelor, timbrul vocii…

Cînd îşi analizează sentimentul şi-i percepe traiectoria care merge din interiorul lui pînă la fiinţa iubită, observă că

firul rubirii se înnoadă în acele caracteristici mărunte şi din ele se alimentează permanent. Pentru că, nu încape nici o îndoială, iubirea se hrăneşte continuu, se pătrunde de cauza şi raţiunea dragostei contemplînd în chip real sau imaginar farmecele fiinţei iubite. Trăieşte sub formă de neîncetată confirmare. (Iubirea e monotonă, insistentă, extrem de plictisi-toare; nimeni n-ar suporta să i se repete de multe ori fie şi fraza cea mai ingenioasă, dar, în schimb, pretinde ca fiinţa iubită

să-şi declare de nenumărate ori dragostea. Viceversa: cînd cineva nu iubeşte, dragostea care-i este închinată îl duce la disperare, îl înnebuneşte prin tracasarea sa excesivă.) E important să accentuăm rolul pe care-l joacă în dragoste amănuntele fizionomiei şi ale gesticii, întrucît ele constituie elementul cel mai expresiv ce revelează fiinţa autentică

a persoanei pe care, prin intermediul lor, o preferăm. Cealaltă frumuseţe pe care o percepem de la distanţă, fără a înceta să aibă o semnificaţie expresivă şi să exteriorizeze un mod de a fi, posedă o valoare estetică independentă, un farmec

plastic obiectiv la care se referă conceptul de frumusețe.

ȘI ar fi, pare-mi-se, o greșeală să credem că tocmai această

frumusețe plastică e cea care fixează entuziasmul. Am constatat mereu că bărbaţii se îndrăgostesc rareori de femeile cele mai frumoase. În orice societate există unele „frumuseți oficiale“ pe care, la teatru și la festivități, lumea le arată cu de-gerul, ca pe nişte monumente publice; cu toate acestea, fervoarea privată a bărbaţilor nu se îndreaptă mai niciodată către cle. Acea frumuseţe e atît de hotărît estetică, încît o transformă pe femeie în obiect artistic și astfel o distanțează și o îndepărtează. Ea este admirată — sentiment ce implică depărtarea —, dar nu este iubită. Dorința de apropiere, care e avan-postul tubirii, devine, fireşte, imposibilă.

Graţia expresivă a unui anumit mod de a fi, nu corectitudinea sau desăvîrșirea plastică, este, după mine, obiectul care provoacă efectiv iubirea. Și viceversa: cînd subiectul, în locul unei iubiri adevărate, se pomenește aruncat într-o falsă

ambalare — din amor propriu, din curiozitate, din orbire momentană —, surda incompatibilitate pe care o simte în fond cu anumite detalii ale celeilalte persoane e un semn că nu iubeşte. În schimb, incorectitudinea sau imperfecţiunea figurii din punctul de vedere al frumuseții pure, dacă nu sunt monstruoase, nu stau în calea iubirii.

Sub conceptul de frumusețe, ca sub o lespede de marmură

superbă, au fost strivite orice delicateţe și orice suculenţă

posibile în psihologia iubirii. Cînd spunem că bărbatul se îndrăgosteşte de femeia care i se pare frumoasă, credem că am spus totul, dar, de fapt, n-am spus

nimica. Eroarea provine din moştenirea platoniciană. (E imposibil de apreciat pînă în ce straturi ale umanităţii occidentale au pătruns elemente ale filozofiei antice. Pînă şi omul cel mai incult foloseşte termeni şi concepte aparţinînd lui Platon, lui Aristotel, stoicilor.) Platon a fost cel care a legat pentru totdeauna iubirea şi frumuseţea. Numai că pentru el frumuseţea nu semnifica propriu-zis perfecţiunea unui trup, ci reprezenta numele oricărei perfecţiuni, forma, ca să spunem aşa, sub care li se

70 ALEGEREA ÎN IUBIRE

înfățișa ochilor greceşti tot ce era valoros. Frumuseţea era optimitate. Această particularitate de vocabular a deviat meditaţia ulterioară asupra erotismului.

A iubi este ceva mai grav şi mai semnificativ decît a te entuziasma de liniile unei feţe şi de coloritul unui obraz; înseamnă a te pronunţa pentru un anumit tip de umanitate anunțat simbolic în detaliile figurii, ale vocii şi ale gesticii.

Iubirea este năzuinţa de a zămisli întru frumuseţe, tiktein en tâ kal6 — spunea Platon. A zămisli, creație de viitor. Frumuseţea, viaţă optimă. Iubirea presupune o aderare intimă la un anumit tip de viaţă umană care ni se pare cel mai bun şi pe care-l găsim preformat, insinuat în altă ființă.

Ceea ce va părea abstract, abscons, departe de realitatea concretă, stimată doamnă. Și totuși, orientîndu-mă după acea abstracţie, tocmai am descoperit în privirea pe care i-aţi aruncat-o lui X… ce anume e viaţa pentru dumneavoastră. Să

bem încă un cocteil!

NI

[IUBIRI SUCCESIVE)

Cel mai adesea, omul iubeşte de mai multe ori în viaţă.

Faptul acesta ocazionează o mulțime de probleme teoretice, pe lîngă cele practice pe care va trebui să le soluţioneze, pe cont propriu, îndrăgostitul însuşi.

De exemplu: această pluralitate succesivă de iubiri e oare constitutivă pentru natura bărbatului sau e un defect, o rămăşiţă vicioasă de primitivism, de barbarie, remanentă în el ? Ideală, perfectă şi de dorit ar fi oare dragostea unică? Există oare vreo deosebire, în această pri-vinţă, între bărbatul normal şi femeia normală ?

Deocamdată vom evita orice încercare de răspuns la nişte întrebări atît de riscante. Fără a ne îngădui să opinăm asupra lor, să luăm în considerare, fără alte complicaţii, faptul indis-

cutabil că aproape întotdeauna bărbatul este plural în iubire.

Cum ne referim la formele plenare ale acestui sentiment, rămîne exclusă pluralitatea de coexistenţă, reţinînd-o exclusiv pe cea de succesiune.

Acest fapt nu ascunde oare o dificultate serioasă pentru doctrina susţinută aici, şi anume că alegerea amoroasă dezvăluie fiinţa radicală a persoanei? Poate, dar mai înainte să-i împrospătăm cititorului observaţia banală că acea varietate de iubiri poate fi de două feluri. Există indivizi care iubesc de-a lungul vieţii lor mai multe femei, dar toate repetă cu vădită insistenţă acelaşi tip de feminitate. Uneori, coincidenţa ajunge pînă la a se menţine în acelaşi format fizic. Acest soi de fidelitate larvară în care, prin mai multe femei, iubeşti, în ultimă instanţă, o singură femeie generică, este deosebit de frecvent și constituie cea mai directă dovadă a ideii susținute de noi,

În alte cazuri însă femeile succesiv iubite de către un bărbat sau bărbaţii preferaţi de către o ferneie sunt, într-adevăr, de condiţie foarte diferită. Considerînd faptul din perspectiva acelei idei, ar însemna că fiinţa radicală a cunoscut variaţii de la

o etapă la altă. E oare cu putinţă o asemenea schimbare în însăşi rădăcina fiinţei noastre? Problema e de mare calibru, decisivă poate, pentru o ştiinţă a caracterului. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea se credea îndeobşte că plăsmui-rea caracterului persoanei se face dinspre exterior spre interior.

Experienţele de viaţă, deprinderile generate de ele, influenţele mediului, vicisitudinile sorţii, stările fiziologice ar decanta, ca un zaţ, ceea ce numim caracter. N-ar exista, prin urmare, o fiinţă radicală a persoanei, n-ar exista o structură intimă anterioară evenimentelor existenţei şi independentă de ele. Am fi alcătuiţi, ca bulgărele de zăpadă, din pulberea de pe însuşi drumul pe care-l străbatem. Pentru acest mod de a gîndi, care exclude un nucleu radical în personalitate, nu se pune, evident, problema schimbărilor radicale. Aşa-numitul caracter s-ar modifica în permanenţă: pe măsură ce se face, se şi desface.

72 ALEGEREA ÎN IUBIRE

Raţiuni cu suficientă pondere, pe care nu e cazul să le acumulez aici, mă înclină însă către convingerea opusă, potrivit căreia ar părea mai exact să spunem că trăim dinspre interior spre exterior. Înainte de a surveni contingenţele exterioare, personajul nostru interior este deja format în esenţă, şi chiar dacă întîmplările existenţei au o oarecare înrîurire asupra lui, mult mai mare e înrfurirea exercitată de el asupra lor. Obişnuim a fi incredibil de impermeabili la ceea ce se abate asupra noastră cînd nu e vorba de ceva înrudit cu acel „personaj“

înnăscut care suntem în ultimă instanţă. Atunci — se va spune —, nu e cazul să vorbim nici de schimbări radicale. Cel care eram la naştere vom fi şi în ceasul morţii.

Nu, nu. Dimpotrivă, această opinie dispune de suficientă

elasticitate pentru a se adapta faptelor în toate meandrele lor.

Împrejurarea aceasta ne permite să distingem între micile modificări pe care evenimentele externe le introduc în modul nostru de a fi şi alte schimbări mai profunde ce nu se supun acestor motive aleatorii, ci naturii înseşi a caracterului. Caracterul, aş

spune eu, se schimbă, dacă prin această schimbare se înţelege de fapt o evoluţie. Iar această evoluţie, ca aceea a întregului organism, e provocată şi dirijată de raţiuni interne, conaturale fiinţei înseşi, înnăscute ca şi caracterul său. Cititorul va avea cu siguranţă impresia că uneori transformările semenilor săi îi apar frivole, nejustificate, dacă nu chiar determinate de un factor inconfesabil, dar că în alte cazuri mutaţia posedă întreaga demnitate şi întreaga semnificaţie a unei creşteri. E

vorba de lăstarul care devine pom, de lipsa frunzelor care pre-cedă înfrunzirea, de fructul care succedă frunzişului.

Răspund, prin urmare, obiecţiei anterioare. Există persoane care nu evoluează, caractere relativ anchilozate (în general, cei cu vitalitate mai redusă: prototip, „bunul burghez“). Ele vor rămîne în cadrul unei scheme invariabile a alegerii amoroase.

Există însă indivizi cu caracter fertil, bogat în posibilităţi şi destine, care îşi aşteaptă cuminţi ceasul exploziei. Am putea aproape afirma că acesta e cazul normal. Personalitatea

suferă pe parcursul vieții sale două, trei mari transformări, care nu sunt decît stadii diferite ale unei singure traiectorii morale. Fără a ne pierde solidaritatea, mai mult încă, omoge-nitatea radicală cu simţirea noastră de ieri, într-o bună zi observăm că am pătruns într-o nouă etapă sau modulare a caracterului nostru. Pe aceasta o numesc schimbare radicală.

Nu este nici mai mult, dar nici mai puţin!. Fiinţa noastră profundă pare, în fiecare dintre cele două, trei etape, a se roti în jurul său cu cîteva grade, deplasîndu-se către alt sector al Universului şi orientîndu-se către noi constelații.

Nu este o întîmplare sugestivă faptul că numărul adevă-ratelor iubiri prin care trece de obicei omul normal poartă

aproape întotdeauna aceeaşi cifră: doi, trei? Și, în plus, că

fiecare dintre acele iubiri apare cronologic localizată în fiecare dintre aceste etape ale caracterului? Nu mi se pare, aşadar, exorbitant să vedem în pluralitatea iubirilor cea mai pătrunzătoare confirmare a doctrinei sugerate aici. Noului mod de a simți viața i se adaptează riguros preferința pentru un tip diferit de femeie. Sistemul nostru de valori s-a modificat un pie sau mult — totdeauna într-o fidelitate latentă cu cel vechi —; trec pe primul plan calități pe care mai înainte nu le prețuiam, pe care poate nici măcar nu le percepeam, și o nouă schemă de selecție erotică se interpune între bărbat și femeile tranzitorii.

Numai romanul oferă un instrumentar adecvat pentru a pune în evidență gîndul acesta. Am citit fragmente dintr-unul — care pesemne nu va fi niciodată publicat — a cărui temă e tocmai aceasta: evoluţia profundă a unui caracter bărbătesc văzută prin cea a iubirilor sale. Autorul — și acesta e faptul interesant — insistă deopotrivă să arate continuitatea caracterului de-a lungul schimbărilor sale și profilul divergent pe care-l au acestea, luninînd astfel logica vie, geneza inevitabilă

a acestor mutații. Și în fiecare etapă, o figură de femeie strînge ! Fenomenul cel mai curios și extrem este „convertirea“, mutația subită, cu aspect catastrofal, pe care o suferă uneori persoana. Să mi se îngăduie ca pentru moment să las neatinsă o temă atît de dificilă.

74 ALEGEREA ÎN IUBIRE

şi concentrează razele acelei vitalităţi în evoluţie, asemenea fantasmelor ce se pot forma cu ajutorul luminilor şi al reflec-toarelor pe fundalul unei atmosfere dense.

PARANTEZĂ

Eseurile mele, care obişnuiesc să apară segmentate, ca fragmente dintr-un anelid, în periodicul El Sol, îmi oferă plăcutul pretext de a cunoaşte suflete de spanioli şi spaniole care, personal vorbind, mi-ar rămîne depărtate şi necunoscute. Primesc, într-adevăr, cu o măgulitoare frecvenţă, scrisori de confirmare sau de protest sau de controversă. Ocupaţiile mă împiedică, aşa cum ar fi corect şi totodată delectabil, să răspund acestor gesturi epistolare, atît de utile, atît de rodnice pentru un scriitor. Pe viitor voi încerca să spicuiesc cîndva din această cores-pondenţă ceea ce ar putea părea mai fertil şi de utilitate generală.

Pentru început, transcriu o scrisoare anonimă care-mi par-vine din Cârdoba. Cel ce a scris-o pare o persoană rezonabilă, cu excepţia păstrării anonimatului:

„V-am citit foiletonul din El Sol, «Alegerea în iubire», aşa cum citesc tot ce-mi cade în mîini din ceea ce scrieţi, pentru a mă delecta cu observaţiile dumneavoastră fine şi originale.

Această predispoziţie favorabilă a spiritului meu în privinţa operei dumneavoastră mă încurajează ca să vă semnalez ceva ce mi se pare greşit în ultimul dumneavoastră articol.

De acord că gestica şi fizionomia ne permit să ne adîncim, ca la noi acasă, în spiritul neatent (şi poate chiar în cel vigilent) al vecinului. Coinad în asemenea măsură cu dumneavoastră în problema aceasta, încît am şi scris şi publicat ceva în acest sens.

Ceea ce, după judecata mea, nu se poate susţine cu adevărat este că «în alegerea iubitei, își revelează fondul esenţial bărbatul; în alegerea iubitului, femeia», nici că tipul preferat ar schița profilul inimii noastre.

M-aş încumeta chiar să susțin că protestele automate stir-nite de obicei de o atare afirmaţie printre ascultătorii ei, mai

degrabă decît jena neliniştitoare de a se ‘simți pe neaşteptate go1 în faţa observatorului, exprimă dezgustul, poate nejustificat, produs de o idee pe care n-o admitem, n-o putem admite, chiar dacă nu știm încă de ce anume.

Iubirea (pasiunea sexuală, cu sau fără zorzoane lirice), substantiv al unul verb eminamente tranzitiv, este într-un anume sens cel mai intranzitiv, cel mai ermetic din toate, pentru că

începe şi sfîrşește în subiect, pentru că se alimentează din propriu-i suflet și nu are altă viaţă decît cea pe care i-o dăruie subiectul.

E limpede că îndrăgostitul, mînat de apetența sexuală, îl caută pe individul de sex contrar și că fiecare vrea să găsească

în celălalt o anume proporţionalitate fizică, dar n-ar fi deloc de mirare ca distinsul caracter al unei femei să-și fixeze entuziasmele asupra unui bărbat

vulgar şi invers.

După dragoste poţi, într-adevăr, să-l cunoşti pe îndrăgostit, dar nu după obiectul iubit. Fiecare persoană iubeşte cu depli-nătatea spiritului său, cu suficientă forţă pentru a pune în cel iubit toată delicateţea şi fineţea de care ar avea nevoie sufletul îndrăgostitului (sau propriul său suflet), aşa cum lanterna magică sau cinematograful așază pe pînză linia și culoarea care există în ele, așa cum Don Quijote în Aldonza Lorenzo și Nelson în Lady Hamilton (căprioara din peisajul de la începutul secolului al XIX-lea) au pus cele trebuincioase pentru ca sufletele lor să se prosterneze înaintea celor două femei.

Și pun punct, pentru că obiecţia a şi fost formulată sinte-tic, şi nu vreau să vă deranjez inutil.“

Sunt extrem de recunoscător pentru obiecţie, numai că aş

prefera să-mi fie aduse unele mai eficiente. Chiar şi încercarea de a reduce iubirea la sexualitate tulbură a limine problema. În seria de articole „Iubirea la Stendhal“, pe care E Sol mi le-a publicat astă-toamnă, cred că am demonstrat eroarea evidentă ce se ascunde într-o asemenea reducţie. E suficient să semnalăm faptul constant că bărbatul doreşte sexualmente, cu mai mare sau mai mică intensitate, nenumărate femei, în

76 ALEGEREA ÎN IUBIRE

vreme ce iubirea lui, oricît ar fi de hipertrofică şi de multiplă, nu se fixează decît asupra cîtorva, pentru a dovedi imposibi-litatea identificării ambelor pulsiuni. Mai mult însă, amabilul corespondent spune că „fiecare persoană iubeşte cu depli-nătatea spiritului său“. Anevoie ar putea fi atunci iubirea „apetenţă sexuală“ pur şi simplu. Şi dacă e mai mult, dacă

nevoii sexuale spiritul îi adaugă propria-i colaborare etero-genă, vom avea o mişcare psihică foarte diferită de simplul instinct, şi anume cea pe care o numim iubire.

ŞI nu se cade să calificăm un adaos atît de substanţial drept „zorzoane lirice“. Ar fi suficient ca, într-o clipă de calm, lîngă

bazin, între muşcate şi-n timp ce pe deasupra curţii interioare cordoveze lunecă noni călători, să examineze pe îndelete semnificaţia diferită pe care o au cuvintele a iubi şi a dori. Acest cordovez rezonabil ar vedea atunci că iubirea şi dorinţa sau pofta nu sunt cîtuşi de puţin asemănătoare, chiar dacă una e suscitată de cealaltă: ceea ce doreşti poţi ajunge uneori să iubeşti; ceea ce iubim, pentru că iubim, dorim.

A fost o vreme — de pildă, cea a „resentimentarului“ Remy de Gourmont — cînd părea o superficialitate analitică să te laşi „înşelat“ de retorica iubirii, şi sub ea se evidenţia impulsul sexual (Physique de Pamour). Adevărul e că rolul acestui instinct la om a fost mult exagerat. La începuturile acestei psi-hologii peiorative şi perfide — la finele secolului al XVIII-lea — încă Beaumarchais a spus că „faptul de a bea fără sete şi a iubi tot timpul e singurul care-l deosebeşte pe om de animal“.

Mă rog; dar ce trebuie oare să-i adaugi animalului, „iubitor“

o dată pe an, ca să faci din el o creatură care „iubeşte“ în toate cele patru anotimpuri? Chiar şi rămînînd la nivelul inferior al sexualităţii, cum e oare cu

putinţă ca din animalul atît de indolent în dragoste să provină omul, care se manifestă în acest domeniu cu atîta hărnicie superlativă? Ne dăm seama curînd că la om practic nu există, riguros vorbind, instinctul sexual, ci că el e mereu articulat indisolubil, cel puţin, cu fantezia.

Dacă omul nu ar avea o imaginaţie atît de generoasă, atît de rodnică, nu ar „iubi“ sexual, aşa cum o face, în orice ocazie

posibilă. Cea mai mare parte din efectele puse în cîrca instinctului nu provin de la el. Dacă aşa ar sta lucrurile, ele ar apărea şi la animal. Nouă zecimi din ceea ce 1 se atribuie sexualităţii constituie opera magnificei noastre puteri de a imagina, care nici nu mai este instinct, ci dimpotrivă: o creaţie. Consemnez aici doar observaţia că, probabil, disproporţia notorie dintre sexualismul bărbatului şi cel al femeii, care o face pe aceasta, în chip firesc şi spontan, atît de moderată în „dragoste“, coincide cu faptul că femela umană dispune îndeobşte de o mai redusă putere imaginativă decîr masculul. Natura, cu tact şi prevedere, a vrut să fie astfel, căci, dacă lucrurile ar fi stat altminteri şi femela s-ar fi pomenit înzestrată cu tot atîta fantezie ca şi bărbatul, lubricitatea ar fi înecat planeta şi specia omenească ar fi dispărut volatilizată în desfătări!.

Întrucît concepţia aceasta care nu vede în iubire altă realitate decît instinctul sexual? este foarte răspîndită şi bine instalată în cugete, mi s-a părut util să dau publicităţii scrisoarea din Cârdoba, care ne oferă încă o dată pretextul pentru a încerca eliminarea ei.

Anonimul încheie recunoscînd că „după dragoste îl poţi cunoaşte pe îndrăgostit; nu însă după obiectul iubit“. La care eu aş răspunde, ferindu-mă de multe vorbe: 1. Cum e posibil să cunoşti iubirea îndrăgostitului printr-o metodă directă, dacă, în calitate de sentiment, ea aparţine secretului întimităţii ?

Alegerea obiectului e gestul care ne permite să o intuim. 2. Dacă

în iubire totul e pus de către îndrăgostit, de ce oare preajudi-ciosul cititor nu evită să recidiveze în cealaltă concepţie, care, împreună cu interpretarea sexualistă, închide cele mai multe drumuri în psihologia iubirii — „cristalizarea“ lui Stendhal?

Potrivit acesteia, graţiile pe care le presupunem în obiectul ! Luxuria nu e un instinct, ci o creație specific omenească — la fel ca literatura. În ambele factorul cel mai important este imaginația. De ce oare nu studiază psihiatrii luxuria din acest unghi, ca pe un gen literar cu originile, legile, evoluţia și limitele sale?

2 Dacă pe lîngă instinctele corporale are instincte și sufletul, așa după

cum cred eu, discuţia ar trebui angajată într-un mod cu totul diferit.

78 ALEGEREA ÎN IUBIRE

iubit ar fi totdeauna imaginare. A iubi ar însemna a te înşela.

În seria de articole mai suscitată combat pe larg această idee, favorizată de o soartă cu mult mai bună decît ar fi meritat.

Argumentele mele împotriva ei se pot reduce la două. Întîiul: nu e verosimil ca o activitate normală a omului, oricare ar fi ea, să se bazeze pe o eroare esenţială. Iubirea se înşală uneori, după cum şi ochii şi urechile se înşală. Dar, ca şi în cazul acestora, normalitatea sa constă într-o reuşită suficientă. Celălalt: imaginare sau nu, iubirea se îndreaptă către anumite graţii şi calităţi. Ea are totdeauna un obiect. Şi chiar dacă

persoana reală nu ar coincide cu acest obiect imaginar, între cele două tot va fi existînd un motiv de afinitate care ne va face să presupunem că acea femeie, şi nu alta, este substratul şi subiectul farmecelor respective.

IV

[„GREŞELILE*]

Concepţia potrivit căreia în iubire există alegere — o alegere cu mult mai efectivă decît toate cîte se pot face conştient, deliberat — şi că alegerea nu e liberă, ci depinde de caracterul radical al subiectului, le va părea, negreşit, inacceptabilă acelora care stăruie într-o interpretare psihologică

a omului, aflată, după judecata mea, în declin şi trebuind a fi înlocuită. Ea constă în tendinţa de a exagera intervenţia hazardului şi a contingenţelor mecanice în viaţa umană.

Acum şaizeci de ani său mai bine, oamenii de ştiinţă au ve-rificat cu toată atenţia

acest punct de vedere și au năzuit să con-struiască o mecanică psihologică. Așa cum se întîmplă mereu, ideile lor au întîrziat o generaţie pînă să intre în conştiinţa omului cult mijlociu, şi acum orice nouă încercare de a vedea mai exact lucrurile se izbeşte de capetele mobilate cu acele hîrburi caduce. Nemaipunînd la socoteală dacă teza sugerată

aici e adevărată sau eronată, ea e obligată să se ciocnească de

curentele generale de gîndire care merg în direcţia opusă.

Lumea s-a obişnuit să creadă că întîmplările a căror textură

alcătuieşte existența nu au o semnificaţie, bună sau rea, ci că

survin printr-un amestec de hazard şi de fatalitate mecanică.

Orice idee care ar reduce rolul ambelor ingrediente în destinul persoanei şi ar vrea să descopere în el o lege internă, înrădăcinată în caracterul individului, va fi numaidecît repu-diată. O puzderie de observaţii false — în cazul de faţă, despre „iubirile“ semenilor noştri sau despre ale noastre — se grăbesc să obtureze trecerea pe unde putea pătrunde în cuget, pentru a fi înţeleasă şi apoi judecată. Se adaugă la asta gre-șitele înțelegeri obişnuite, care constau aproape totdeauna în adaosuri spontane strecurate de cititor în concepţia autorului. De acest tip sunt cele mai numeroase obiecţiuni pe care le primesc. Printre ele, la rîndul lor, cea mai frecventă se bi-ruie pe observaţia că, dacă am iubit-o pe femeia a cărei persoană reflectă modul nostru intim de a fi, nu ar fi atît de frecventă nefericirea ce urmează pasiunii sau e generată de ca. Ceea ce sugerează că acești amabili cititori au ataşat în chip arbitrar acestei afinități dintre îndrăgostit și obiectul său, susținută de mine, ideea unei fericiri statornice.

Ei bine, eu cred că una nu are deloc a face cu alta. Un bărbat vanitos pînă în adîncul ființei lui — aşa cum sunt de: obicei „aristocrații“ de sînge, oricît ar fi ei

de decăzuţi — se va îndrăgosti tot de o femeie vanitoasă. Consecinţa acestei alegeri este, inevitabil, nefericirea. Să nu confundăm consecinţele alegerii cu aceasta din urmă. În acelaşi timp, contest altă garni-tură de obiecţii foarte des repetate. Se spune că, în numeroase cazuri, unul sau alcul dintre îndrăgostiți s-a înşelat: a crezut că alesul lui era de un fel şi apoi se dovedeşte că e de altul.

Nu e asta unul din refrenele cele mai repetate în psihologia uzuală a iubirii ? Dacă i-am da crezare, situaţia aproape, aproape normală ar fi quid pro quo-ul, greşeala. Aici ni se despart drumurile. Eu unul nu pot accepta, fără belşug de argumente, nici o teorie potrivit căreia ar rezulta că viaţa omenească,

80 ALEGEREA ÎN IUBIRE

întruna din activităţile sale cele mai profunde şi mai grave —precum iubirea —, e o pură şi cvasiconstantă absurditate, un nonsens şi o greşeală.

Nu neg că acestea se pot produce uneori, aşa cum se întîmplă în viziunea corporală, fără a invalida succesul percepţiei noastre sănătoase. Dar dacă se insistă în a prezenta greşeala ca pe un fapt cu frecvenţă normală, voi spune că mi se pare un fals, produs al unei observaţii insuficiente. Greşeala, în cele mai multe din cazurile presupuse, nu există: persoana e aşa cum ne-a apărut de la început, numai că după aceea suferim consecinţele acelui mod de a fi, şi asta este ceea ce numim greşeala noastră. De exemplu: nu rareori tînăra mic-burgheză

madrilenă se îndrăgostește de un bărbat datorită unei degajări şi a unui soi de îndrăzneală ce radiază din persoana lui. E

mereu atent la circumstanţe, gata să le rezolve cu o degajare şi o autoritate ce stîrnesc uimire şi provin, în definitiv, dintr-o absolută lipsă de respect faţă de toate cele divine şi omeneşti.

Nu se poate tăgădui că o atare elasticitate îi conferă acestui tip de bărbat o grație spontană de care duc lipsă de obicei unele caractere mai profunde. E, într-un cuvînt, tipul „craidonu-lui“!, Fata se îndrăgostește, aşadar, de craidon înainte ca acesta să-şi execute „craidoanele“. Ceva mai tîrziu, soţul îi amane-tează bijuteriile şi o părăsește. Persoanele apropiate o conso-lează pe domniţa cea nenorocoasă pentru „greşeala“ ei, dar ea şe foarte bine, în adîncul conştiinţei sale, că nu a fost vorba de aşa ceva, că de la început a ros-o bănuiala unor atare posi-bilităţi şi că acea bănuială era un ingredient al iubirii sale, tor ce-o „atrăgea“ mai mult la bărbatul acela.

Cred că trebuie neapărat să corectăm ideile comune despre acest sentiment magnific, pentru că iubirea, mai cu seamă în 1 (În text, calavera, craniu, tigvă. — N. r.) Nu ştiu de unde vine această expresie atît de nostimă a limbii noastre, şi dacă vreunul dintre cititori îi cunoaşte originea cu certitudine, i-aş fi

recunoscător dacă

mi-ar comunica-o. Bănuiesc că e vorba de scenele de violare a cimiti-relor aduse la modă de către tinerii de bani gata în timpul Renaşterii.

„GREȘELILE“* 81

Peninsula noastră, a ajuns într-o stare de gravă îndobitocire.

Resort splendid al vitalităţii umane — care, la urma urmelor, nici nu dispune de multe —, se cade să o punem în adevărata-i lumină şi să o eliberăm de aderenţe stupide. Să recurgem, prin urmare, cu multă parcimonie la ideea de „greşeală“ or) de cîte ori se încearcă elucidarea dramei frecvente a erotismului. Deplîng faptul că înţeleptul anonim din Cordoba, într-o nouă comunicare, recurge la ideea că ceea ce ne face să

ne îndrăgostim e „proporţionalitatea fizică“ a altei fiinţe, şi cum sub un acelaşi fizic „se ivesc psihismele cele mai deosebite şi chiar opuse“, survin erorile şi se dovedeşte cu neputinţă să

afirmăm o afinitate între obiectul iubit şi natura celui care iubeşte. Fapt este că în prima sa scrisoare acest curtenitor com-patriot al lui Averroes recunoştea că în gesturile şi fizitonomiile unei persoane transpare fiinţa sa intimă. Regret nespus că nu pot accepta acea separare dintre fizic şi psihic, care e altă mare manie a epocii trecute, E fals, cu totul fals, să vedem „doar“ un corp cînd vedem în faţa noastră o figură omenească. Ca şi cum apoi, printr-un act mental nou şi posterior, în chip magic şi nu se ştie cum, acelui obiect material i-am adăuga un psihic luat de nu se știe unde!! Lucrurile nu stau însă nici pe departe așa, realitatea e că ne costă un mare efort să separăm și să abstragem corpul de suflet, presupunînd că o putem face. Nu doar în convieţuirea umană, ci și în raporturile cu orice altă funță vie, viziunea fizică a formei sale reprezintă

totodată percepţia psihică a sufletului sau cvasisufletului său.

În urletul câinelui percepem durerea lui, iar în pupila tigru-lui, ferocitatea. Astfel distingem piatra şi maşina de figura cu carne, Carnea este în esenţă şi constitutiv

trup fizic încărcat cu electricitate psihică, pe scurt cu caracter. Şi faprul că uneori există forme echivoce şi că greşim în perceperea sufletului ! Vezi eseul meu „La percepciân del prâjimo“ (Obras completas, tomo VI) şi, îndeosebi, marea lucrare a lui Scheler, Wesen und Formen der Sympatbie, 1923.

82 ALEGEREA ÎN IUBIRE

celorlalţi nu va servi, repet, la infirmarea reuşitei normalei. Cînd ne confruntăm cu o creatură din specia noastră ni se revelează

numaidecît condiţia ei intimă. Această pătrundere a semenu-lui nostru e mai mare sau mai mică, în funcţie de perspicacitatea noastră înnăscută. Fără ea, cel mai elementar raport şi convieţuirea socială ar fi imposibile. Fiecare gest şi cuvînt lansat de noi l-ar răni pe interlocutorul nostru. Şi aşa cum sesizăm facultatea auditivă atunci cînd vorbim cu un surd, observăm şi existenţa intuiţiei normale cu care e înzestrat omul pentru semenii săi atunci cînd ne izbim de un indiscret, de o persoană fără „tâct“ , expresie admirabilă, aceasta din urmă, ce face aluzie la simţul percepţiei spirituale cu care palpăm parcă sufletul celuilal, îi atingem profilul, asprimea sau deliCateţea caracterului *etc.* Imposibil pentru cea mai mare parte dintre persoane este „să spună“ cum e aproapele pe care-l au în faţă. Dar faptul că nu poate „spune“ nu înseamnă că nu-l vede. „A spune“ presupune exprimare în concepte, iar conceptul implică o activitate analitică, specific intelectuală, pe care puţini indivizi au exercitat-o. Cunoaşterea care se exprimă în cuvinte e superioară celei care se mulţumeşte să aibă

ceva sub ochi, dar şi aceasta e tot o cunoaştere. Cititorul poate încerca să descrie în cuvinte ceea ce vede în orice moment şi va fi surprins de puţinul pe care-l poate „spune“ despre ceea ce vede cu atîta claritate. Şi, cu toate acestea, cunoşterea vizuală

ne serveşte ca să ne mişcăm printre lucruri, ca să le deosebim — de pildă: diversele nuanţe fără nume ale unei culori —, ca să

le căutăm ori să le evităm, Sub această formă extrem de subtilă

acţionează în noi percepţia noastră despre aproapele, în mod cu totul special în cazul iubirii.

Să nu se mai tot spună, aşadar, cu atîta siguranţă, ca şi cum ar fi un lucru clar şi simplu, că bărbatul se îndrăgosteşte de femeie „fizic“, sau invers, şi că abia apoi survine contactul ! Despre această mare problemă a valorii expresive a corpului,

atrag din nou atenţia cititorului curios asupra eseului meu „Sobre la expre-sin, fenSmeno câsmico“, EI Espectador, VII.

cu caracterul persoanei iubite. Se întîmplă, într-adevăr, că

unele persoane de ambele sexe se îndrăgostesc de un corp ca atare, ceea ce însă nu le revelează modul specific de a fi. Caracterul senzual al îndrăgostitului e cel ce sugerează această

preferinţă. Trebuie să adăugăm însă că un atare caracter se întîlneşte mult mai puţin frecvent decît se crede îndeobşte.

Condiţia aceasta e rară mai cu seamă la femeie. Din acest motiv, cine a observat cu oarecare atenţie sufletul feminin va pune la îndoială, ca eveniment normal, entuziasmul erotic al femeii pentru frumuseţea masculină. Ba chiar se poate prezi-ce care anume tipuri de femeie vor face excepţie de la această

regulă. Iată-le: mai întîi, femeile cu suflet oarecum masculin; în al doilea rînd, cele care de la început au practicat fără limitări viaţa sexuală (prostituatele); în al treilea rînd, femeile normale care au la activul lor o viață sexuală plenar exercitată și ajung la maturitate; în al patrulea rînd, cele care prin constituţia lor psihofiziologică vin pe lume înzestrate cu un „temperament puternic“.

Aceste patru tipuri de femei posedă o notă comună care le face să coincidă într-o slăbiciune marcată în faţa frumuseţii bărbatului. După cum se ştie prea bine, sufletul feminin e mult mai unitar decît cel al bărbatului, cu alte cuvinte, în sufletul feminin unele elemente sunt mai puţin separate între ele decît în sufletul masculin. Astfel, e mult mai puţin frecventă decît la bărbat disocierea dintre plăcerea sexuală şi afect sau entuziasm. La femeie, plăcerea sexuală nu se trezeşte în lipsa acestuia la fel de lesne ca la noi. Trebuie să existe un anumit motiv foarte special pentru ca senzualitatea feminină să devină independentă şi să acţioneze pe cont propriu şi în conformitate cu legea sa particulară. Or, în cele

patru tipuri feminine există

germenul necesar pentru ca să se producă acea disociere a senzualităţii. La cel dintîi, prin doza de masculinitate care există în femeie; ca atare, există o mai redusă unitate, o separare nativă între facultăţile distincte. (Masculinitatea la femeie constituie una din temele cele mai interesante ale psihologiei umane şi ar merita un studiu aparte.) La cel de-al doilea,

disocierea se produce prin profesia însăşi. De aceea, mai mult ca oricine, prostituata e sensibilă la bărbatul atrăgător (presupunînd că prostituata nu e un caz cu totul specific de masculinism la femeie). La al treilea, care e perfect normal, mă

refer la faptul că, după cum se spune, „simţurile femeii se trezesc cu întîrziere“. Adevărul este că ele îşi cîştigă inde-pendenţa cu întîrziere şi că numai femeia care a dus, în cadrul tuturor normelor, o viaţă sexuală prelungită şi energică

ajunge efectiv să-şi emancipeze senzualitatea. La bărbat, excesul de imaginaţie poate suplini efectele dezvoltării senzuale în exerciţiul efectiv. La femete — cînd nu e masculină —, imaginaţia e de obicei foarte săracă, şi tocmai acestui efect se cuvine să-i atribuim onestitatea obişnuită a femelei umane.

V

[INFLUENŢA COTIDIANĂ]

Dacă iubirea este, într-adevăr, în mod atît de decisiv alegere, aşa cum presupun, am avea în ea, deopotrivă, o ratio cognos-cendi şi O ratio essendi a individului, Ea ne serveşte drept criteriu şi semnal pentru a cunoaşte subsolul moral al acestuia, aşa cum dopurile de plută de la suprafaţa apelor înspumate ale mării anunţă năvodul care se târăşte pe fundul accidentat.

Pe de altă parte, ea acţionează cauzal în biografia persoanei, aducînd în ea, în centrul ei cel mai intim, fiinţe de un anumit tip şi eliminîndu-le pe celelalte, Iubirea modelează în felul acesta destinul individual. Eu unul cred că nu ne dăm bine seama de enorma influenţă pe care o exercită iubirile noastre asupra cursului vieţii fiecăruia dintre noi. Căci încă din prima clipă ne gîndim doar la înrîuririle cele mai superficiale, chiar dacă aparent mai dramatice — „nebuniile“ pe care le face un bărbat pentru o femeie sau invers. Şi cum majoritatea vieţii noastre, dacă nu toată, e lipsită de asemenea nebunii, tindem să subestimăm

proporţia influenţei respective. Adevărul e

însă că ea obișnuiește să adopte o aparenţă extrem de subtilă, îndeosebi cea a unei femei asupra existenţei unui bărbat. lubirea îi apropie pe indivizi într-o convieţuirea atît de strînsă şi de absolută, încît nu lasă între ei distanţa necesară pentru a percepe modificarea produsă de unul asupra celuilalt. În general, influenţa femeii este atmosferică şi, ca atare, omnipre-zentă şi invizibilă. Nu e chip să o previi şi să o eviţi. Pătrunde prin interstițiile prudenţei şi acţionează asupra bărbatului iubit asemenea climei asupra plantelor. Modalităţile ei radicale de a simți existența își exercită blînd şi continuu presiunea asupra trăsăturilor sufletului nostru și sfîrşesc prin a-i împărtăşi configurația ei specifică.

mprejurarea aceasta ne permite să descoperim perspective importante în ideea potrivit căreia dragostea constituie o alegere profundă. Căci dacă, în loc să ne referim la individul singular, proiectăm doctrina asupra tuturor indivizilor dintr-o epocă — bunăoară dintr-o generaţie —, am constata următoarele: ca întotdeauna cînd se vorbește de mulțimi, de mase, diferenţele extreme pur individuale se neutralizează și rămîne dominant un anumit tip mediu de comportament, în cazul nostru un anumit tip mediu de preferință amoroasă. Cu alte cuvinte: fiecare generație preferă un tip general de bărbat și alt tip general de femeie sau, ceea ce e totuna, un anumit grup de tipuri într-un sex și în celălalt. Și întrucît, la urma urmelor, forma numeric cea mai importantă de relaţie erotică este căsătoria, putem spune că în fiecare epocă se căsătoresc mai bine mai multe femei dintr-un anumit tip decît din celelalte!, ! Nu cred că e nevoie, cu prilejul acestei aplicaţii particulare, să

reamintim regulile cunoscute ale oricărei legi sau aprecieri asupra unor mase mari de cazuri, reguli pe care își întemeiază rigoarea statistica. La un număr foarte important de cazun se întîlnesc, evident, cele din spe-ciile cele mai diverse, predominînd însă una singură, iar excepţiile anu-Iîndu-se între ele. În orice epocă se căsăroresc femei ce aparţin tuturor tipurilor, dar predomină unul singur, favorizat din punct de vedere ca-litativ şi cantitativ.

86 ALEGEREA ÎN IUBIRE

Ca şi individul, fiecare generaţie revelează în alegerea tubrrilor sale curentele subterane care o structurează, în asemenea măsură încît unul din unghiurile cele mai instructive sub care ar putea fi considerată evoluţia umană ar fi schiţarea unei istorii a tipurilor feminine care au fost preferate succesiv. Şi asemeni fiecărei generaţii, fiecare rasă îşi distilează un prototip de feminitate care nu se produce spontan, ci e plămădit printr-o îndelungată lucrare seculară, prin comcidenţa majorităţii bărbaţilor ce-l preferă. Astfel, o schemă meticuloasă şi ireproşabilă a ceea ce este arhifemeia spaniolă ar arunca lumini tenfiante asupra cavernelor secrete ale sufletului peninsular. Ar trebui, firește, să-i punem în evidență profilul grație unor comparații cu arhifranţuzoaica, arhislava *etc*. Fecund, în acest caz ca şi în toate celelalte, e de a nu crede că lucrurile şi fiinţele sunt ceea ce sunt pur şi simplu şi în virtutea unei pure generaţii spontane. Nu; tot ce este, tot ceea ce se vede, tot ce are o formă, oricare ar fi ea, constituie produsul unei activităţi. În acest sens, totul z fost făcut şi e totdeauna posibil să cercetăm care este puterea ce a plăsmuit şi care-şi lasă pentru totdeauna în această lucrare pecetea ei înseşi. În profilul moral al femeii spaniole rămîn conservate loviturile întregii noastre istorii, aşa cum loviturile de ciocan rămîn într-un potir realizat prin ciocănire.

Importantă însă în preferinţa amoroasă a unei generaţii e capacitatea ei cauzatoare. Pentru că, evident, de tipul femeilor ales de ea depinde nu numai propria existenţă, ci şi, în bună parte, cea a timpului subsecvent. Într-un cămin domină

totdeauna climatul pe care-l aduce şi-l reprezintă femeia. Oricît ar „comanda“ bărbatul, intervenţia lui în viaţa familială e discontinuă, periferică şi oficială. Casa este esenţial cotidianul, continuul, seria indefinită a clipelor identice, aerul obişnuit pe care plămînii îl aspiră şi-l restituie cu tenacitate.

Această ambianţă domestică emană de la mamă şi învăluie numaidecît generaţia copiilor. Ei vor putea avea temperamen-tele şi caracterele cele mai diferite, dar s-au dezvoltat inevitabil sub presiunea acelei ambianţe, nivel comun pe care s-au

născut, alizeu perpetuu care le-a imprimat curbura specifică, O minimă diferenţă în modul de a simţi viaţa, în femeia preferată de bărbaţii de azi, muluplicată de constanţa influenţei sale şi de numărul crescînd de cămine în care se repetă, are ca rezultat o enormă modificare istorică observată la cîte treizeci de ani. Nu pretind nicidecum că acesta ar fi unicul factor important în istorie, ci unul din cei mai eficienţi. Să ne imaginăm că tipul general de femeie preferat de adolescenţii de azi ar fi ceva, ceva mai dinamic decît cel îndrăgit de generaţia părinţilor noştri. Copii vor fi, desigur, proiectaţi către o existenţă ceva mai îndrăzneaţă şi mai întreprinzătoare, mai plină de apetituri şi încercări. Oricît ar fi de mică schimbarea de tendinţă vitală, amplificată la viaţa medie a întregii naţiuni, ea va determina, ineluctabil, o transformare uriașă a Spaniei.

Să notăm că decisiv în istoria unui popor este omul mediu.

De ceea ce este el depinde tonul corpului național. Prin asta nu vreau, nici gînd, să neg că indivizii iluştri, figurile eminente pot avea o intervenţie puternică în destinele unei rase. Fără

ci n-ar fi nimic care să merite osteneala. Dar, oricare le-ar fi excelența și desăvîrşirea, ei nu vor acţiona istoric decît în măsura în care exemplul și influența lor îl impregnează pe omul mediu. N-avem ce face! Istoria este, implacabil, domnia mediocrului. Omenirea are ca majusculă doar prima literă cu care o decorăm tipografic. Cea mai mare genialitate eșuează

izbindu-se de forța nelimitată a vulgarităţii. Planeta a fost fabricată, pare-se, pentru ca omul mediocru să domnească

de-a pururi. De aceea e important ca nivelul mediu să fie cît mai ridicat cu putinţă. Şi ceea ce face magnifice popoarele nu sunt în primul rînd marii lor oameni, ci altitudinea nenumă-railor mediocri. Este limpede, după mine, că nivelul mediu nu se va ridica niciodată fără existenţa unor exemplare superioare, a unor modele care să atragă spre înălțimi inerția gloa-telor. Așa stînd lucrurile, intervenția omului de seamă e doar secundară și indirectă. Nu ei constituie realitatea istorică și se poate întîmpla ca un popor să posede indivizi genial, fără

ca

88 ALEGEREA ÎN IUBIRE

prin asta națiunea să valoreze mai mult din punct de vedere istoric. Aşa se întîmplă întotdeauna cînd masa e recalcitrantă

faţă de aceste modele, nu le urmează, nu se perfecţionează, E curios că istoricii, pînă de curînd, s-au ocupat exclusiv cu extraordinarul, cu faptele surprinzătoare, şi nu şi-au dat seama că toate acestea posedă doar o valoare anecdotică sau, cel mult, parţială, şi că realitatea istoriei e tocmai cotidianul, ocean imens ale cărui vaste dimensiuni îneacă orice este insolit şi remarcabil.

Ei bine, acolo unde guvernează cotidianul, un factor de prim ordin e întotdeauna femeia, al cărei suflet e într-o măsură extremă cotidian. Bărbatul tinde mereu mai mult către extraordinar sau cel puțin visează la aventură și schimbare, cu situații tensionate, dificile, originale. Femeia, dimpotrivă, nutreşte o înclinaţie cu adevărat neobișnuită pentru cotidi-anitate. Ea se simte în largul ei în modul de viaţă învechit şi, de îndată ce poate, face din azi un ieri. Mi s-a părut totdeauna o prostie zicala souvent femme varie, opinie născocită în pripă de către bărbatul îndrăgostit cu care femeia se joacă un răstimp. Dar punctul de vedere al curtenitorului are un orizont foarte redus. Cînd o contempli pe femeie de la o distanță mai mare şi cu retina limpede, cu privire de zoolog, constaţi cu surprindere că ea tinde în mod superlativ să rămînă în situaţia în care se găseşte, să se înrădăcineze în obiceiul, în ideea, în îndeletnicirea în care a fost instalată, să facă, pe scurt, obicei din toate. Şi e mișcătoare greșita înțelegere persistentă

ce există în cele două sexe în această privință: bărbatul se îndreaptă către femeie ca spre o serbare şi o frenezie, ca spre un extaz capabil să rupă monotonia existenţei, şi întilneşte totdeauna o ființă care e fericită numai cînd se îndeletniceşte cu treburi cotidiene, indiferent dacă e vorba de cusutul len-jeriei sau de frecventarea dancingului. Pînă într-atîra încît, spre marea lor surprindere, sigur, etnografii ne demonstrează

că munca a fost inventată de către femeie; munca, adică ocu-pația zilnică şi trudnică, în comparație cu întreprinderea izo-lată, efortul discontinuu şi aventura. Din acest motiv femeia

e cea care creează meseriile: e prima agricultoare, culegătoare şi ceramistă. (M-a mirat întotdeauna că într-un eseu al lui Gregorio Marafiân intitulat Sexo y trabajo [Sex şi muncă) nu se ia în consideraţie faptul acesta, atît de elementar şi de notoriu.) Dacă întrevezi în cotidian forţa dominantă a istoriei, ajungi să înţelegi uriaşa influenţă a femininului asupra desti-nelor etnice şi devine extrem de interesant ce anume tip de femeie s-a remarcat în trecutul poporului nostru şi care anume începe să fie preferat în vremea noastră. Îmi dau seama însă

că această preocupare nu e frecventă printre noi, deoarece, cînd vine vorba despre femen spaniolă, totul se rezolvă evo-cînd presupusa moştenire a arabilor şi intervenţia preotului, Nu discutăm acum cît adevăr există într-o asemenea teză.

Obiecţia mea faţă de ea este preliminară şi constă în observaţia că, admiţînd veridicitatea acestor doi agenţi ai tipului feminin spaniol, ar rezulta că acesta a fost produs exclusiv de către influenţa masculină şi, ca atare, că teza respectivă nici măcar nu bănuieşte influenţa reciprocă a femeii asupra ei înseşi şi asupra istoriei naţionale.

VI

[SELECŢIA EROTICĂ]

Care a fost tipul de femeie preferat în Spania de către generaţia de dinaintea noastră ? Care e cel pe care, după toate probabilităţile, îl va alege noua generaţie ? Temă subtilă, delicată, riscantă, aşa cum trebuie să fie temele despre care scriem.

De ce să scriem oare dacă nu conferim operaţiei, prea simple, de a plimba un toc pe o hîrtie un anumit risc tauromahic şi dacă nu abordăm subiecte periculoase, sprintene, cu două

coarne? În cazul de faţă, mai mult, e vorba de o chestiune deosebit de importantă

şi e de neînţeles că ea sau altele asemănătoare nu au fost tratate mai des. Se discută pe larg o lege financiară sau un regulament de circulaţie şi, în schimb,

90 ALEGEREA ÎN IUBIRE

tendinţele sentimentale care poartă oarecum în braţe întreaga viaţă a contemporanilor noştri nu sunt nici comentate, nici analizate. Şi, cu toate acestea, de tipul feminin predominant depind, în nu mică măsură, instituţiile politice. Este orb cine nu vede o strînsă corelaţie între Parlamentul spaniol din 1910, de exemplu, şi tipul de femeie pe care politicienii de atunci îl instalaseră în domesticitatea lor. Aş vrea să scriu despre toate acestea, chiar prevăzînd că-mi va fi dat să greşesc în nouă

zecimi din judecata mea. Acest sacrificiu de a greşi în mod leal e aproape unica virtute publică pe care scriitorul, ca atare, îl poate oferi concetăţenilor săi. Restul sunt gesturi inutile de piaţetă sau gheridon de cafenea care nu iau naştere din organul specific îndeletniciri lor: inteligenţa. (De zece ani încoace, numeroşi scriitori spanioli caută în politică pretextul pentru a nu fi inteligenţi.) Dar înainte de a încerca schiţarea acelor profiluri feminine dominante în această epocă spaniolă —tentativă căreia i se cuvine un studiu special —, vreau să împing pînă la ultima sa consecinţă de mare semnificaţie ideea alegerii în iubire.

Trecînd de la individul singular la masa unei generaţii, alegerea erotică s-a transformat în selecţie, iar ideea noastră

duce la marele gînd al lui Darwin — selecţia sexuală —, forţă

uriașă care contribuie la făurirea unor noi forme biologice. E

de notat că acest concept magnific nu a putut fi aplicat în chip rodnic istoriei omeneşti: rămînea închis în ogradă, în ocol şi în pădure. Îi lipsea o rotiţă ca să funcţioneze ca idee istorică. Istoria omenească e o dramă interioară: se petrece înlăuntrul sufletelor. Și tocmai pe această scenă intimă trebuia transpusă selecţia sexuală. Acum vom vedea că la om această

selecţie se face prin alegere și că această alegere e călăuzită de idealuri profunde, dospite în spaţiul cel mai adînc al persoanei.

Ideii lui Darwin îi hpseşte această rotiţă şi-i prisoseşte alta: în selecţia sexuală erau aleşi, preferaţi, indivizii cel mai bine adaptaţi. Însăşi ideea de adaptare este rotița care prisosește.

După cum se ştie, e vorba de un gînd vag, imprecis. Cînd

oare e deosebit de bine adaptat un organism? Nu toate sunt astfel, cu excepţia celor bolnave ? Nu se poate spune oare, pe de altă parte, că nici unul nu este pe deplin adaptat? *Etc.* Și asta nu pentru că aș avea oroare de principiul adaptării, fără

de care e cu neputinţă să te mişti în biologie. E însă neapărat necesar să i se confere forme mult mai complexe şi mai si-nuoase decît cele pe care i le-a conferit Darwin și, mai presus de orice, trebuie lăsat pe o poziţie secundară. Deoarece e fals să definim viața ca adaptare. Fără un minimum de adaptare nu se poate trăi, dar latura surprinzătoare a vieţii este că ea creează forme îndrăzneţe, extrem de temerare, mai întîi in-adaptate, dar care, totuși, izbutesc să se acomodeze cu un minimum de condiţii şi ajung să supraviețuiască. Aşa încît orice specie vie poate şi trebuie să fie studiată sub două aspecte opuse: ca fenomen de inadaptare şi capriciu luxos şi ca mecanism de adaptare ingenios. S-ar zice că viața îşi pune cu fiecare specie o problemă aparent insolubilă pentru plăcerea de a o rezolva, în general cu bogăţie și eleganță. În asemenea măsură, încît, studiind formele vii, priveşti în jurul tău, în vastitatea Cosmosului, şi cauţi spectatorul inițiat de dragul aplauzelor căruia Natura, voioasă, se înhamă la toată străduania aceea.

lgnorăm cu desăvîrşire scopurile ultime care dirijează selecţia sexuală la specia umană. Putem doar descoperi unele rezultate parţiale şi ne putem pune unele întrebări savuros de indiscrete. Bunăoară aceasta: s-a întîmplat oare în vreo epocă

normală ca femeia să prefere cel mai bun tip de bărbat existent în ea? Nici nu apucăm să formulăm bine interogaţia, că și întrezărim grava dualitate: cel mai bun bărbat pentru bărbat şi cel mai bun bărbat pentru femeie nu coincid. Și

există cele mai viguroase bănuieli că nici nu au coincis vreodată.

S-o spunem cu toată duritatea: pe femeie nu au interesat-o niciodată geniile altfel decît per accidens, cu alte cuvinte atunci cînd genialităţii bărbatului 1 se adaugă condiţii puţin compa-tibile cu condiţia de geniu. Sigur este că acele calităţi apreciate îndeobşte cel mai mult la bărbat în vederea progresului și

92 ALEGEREA ÎN IUBIRE

măreţiei omeneşti n-o interesează cîtuşi de puţin din punct de vedere erotic pe femeie. Vreţi să-mi spuneţi ce-i pasă unei femei că un bărbat e mare matematician, mare fizician, mare om politic? Şi aşa mai departe: toate talentele şi strădaniile specific masculine care au generat şi fertilizat cultura şi care stîrnesc entuziasmul bărbătesc sunt nule cînd e vorba să o atragă prin ele însele pe femeie. Și dacă, în schimb, căutăm care sunt calităţile ce o fac să se îndrăgostească, vedem că sunt cele mai puţin rodnice pentru desăvîrșirea generală a speciei, cele care-i interesează cel mai puţin pe bărbați. Geniul nu e, potrivit femeii, „bărbat interesant“ și, invers, „bărbatul interesant“ nu-i interesează pe bărbați.

Un exemplu extrem de ineficacitate asupra femeii, ine-rentă marelui bărbat, este Napoleon. Îi cunoaştem viaţa minut cu minut, avem lista completă a apropierilor lui de feminitate. Lui Napoleon nu-i lipsea perfecţiunea trupească. În tinereţe, zvelteţea sfredelitoare îi dădea un aer gracil de vulpoi corsican plin de fineţe; apoi s-a rotunjit imperial, iar capul său e unul dintre cele mai frumoase din punct de vedere masculin. Fapt e că pînă și înfățișarea sa fizică a exaltat fervoarea şi fantezia artiştilor — pictori, sculptori, poeţi —, iar femeile ar fi avut și ele motive să se entuziasmeze cît de cît. Nici vorbă de aşa ceva: cu mari probabilităţi de a spune adevărul, putem afirma că nici o femeie nu s-a îndrăgostit de Napoleon ca stăpîn al lumii; toate se simţeau neliniştite, indispuse şi deloc în largul lor alături de el; toate gîndeau ceea ce Josephine, mai sinceră, și spunea. În timp ce tînărul general, pasionat, o copleșea cu bijuterii, milioane, opere de artă, provincii, co-roane, Jos&phine îl înșela cu primul balerin ce-i ieşea în cale, iar cînd primea toate comorile acelea, surprinsă, exclama: 7

est drâle, ce Bonaparte, lunecînd peste r şi insistînd pe 1, aşa cum obişnuiesc creolele francezel,

! Relaţiile dintre Napoleon și Josâphine sunt bine istorisite în cartea recentă a lui Octave Aubry, Le roman de Napoleon. Napoleon et Josă-phine, 1927.

SELECȚIA EROTICĂ 93

E dureros de constatat privaţia de căldură feminină în care au trăit mai totdeauna sărmanii mari oameni. S-ar zice că geniul o oripilează pe femeie. Excepţiile pun şi mai mult în evidenţă generalizarea faptului. Acesta, de la sine evident, se dovedeşte şi mai ofensator dacă-l supunem unei operaţii de multiplicare impusă de realitate.

Mă refer la următoarele: în procesul iubirii trebuie să

distingem două stadii a căror confundare înceţoşează de la început şi pînă la sfîrşit psihologia erotismului. Pentru ca o femeie să se îndrăgostească de un bărbat, sau invers, e necesar ca mai întîi să se frxeze asupra lui. Fixarea aceasta nu e altceva decît o condensare a atenţiei asupra persoanei, mulţumită căreia aceasta din urmă rămîne detaşată şi ridicată

deasupra planului comun. O asemenea favoare atenţională

nu are încă nimic de a face cu iubirea, ci este o situaţie pre-mergătoare ei. Fără fixarea prealabilă, fenomenul amoros nu are loc, chiar dacă se poate ca acesta din urmă să nu-i urmeze celei dintîi. E evident că fixarea creează o atmosferă atît de favorabilă germinării entuziasmului, încît realizarea ei echivalează în mod normal cu un început de iubire. Este însă

cum nu se poate mai important ca ambele momente să fie diferenţiate, pentru că în amîndouă sunt în vigoare principii diferite. Un mare număr de erori în psihologia iubirii provin din confundarea calităţilor care „atrag atenţia“ şi, ca atare, îl detaşează în chip favorabil pe individ, cu celelalte care conduc propriu-zis la îndrăgostire. Bogăţia, bunăoară, nu constituie ceva ce poate fi iubit. la un bărbat, dar bărbatul bogat se evidenţiază în faţa femeii prin averea sa. Or, un bărbat ilustru prin talentele sale dispune de o probabilitate superioară de a fi luat în seamă de către femeie, astfel încît, dacă aceasta nu se îndrăgosteşte, scuza e greu de găsit. Acesta e cazul marelui om, care în genere se bucură de o notoritate strălucită.

Răceala pe care o simte faţă de el sexul femeiesc trebuie, aşadar, să fie multiplicată cu acest factor important. Femeia îl disprețuiește pe marele om în mod conştient, iar nu din întîmplare sau din neglijenţă.

94 ALEGEREA ÎN IUBIRE

Din punctul de vedere al selecţiei umane, acest fapt înseamnă că femeia nu colaborează cu preferința ei sentimentală întru perfecţionarea speciei, cel puţin în sensul pe care i-l atribuim noi bărbaţii. Tinde mai degrabă să-i elimine pe îndivizii cei mai buni, din punct de vedere masculin, pe cei ce inovează şi se angajează în acţiuni superioare, și manifestă un entuziasm decis față de mediocnitate. Dacă ţi-ai petrecut bună

parte din viaţă cu ochii larg deschişi, observînd evoluţiile femeii, nu e uşor să-ţi faci iluzii asupra criteriului preferințelor ei. Toată bunăvoința cu care încearcă uneori să-și arate exaltarea față de bărbaţii cei mai buni suferă de obicei un trist eşec, dar, în schimb, o vezi înotînd în voie, ca în elementul ei, printre bărbații mediocri.

Iată faptul pe care ni-l pune la dispoziție observaţia, dar să nu se creadă că în formularea lui este inclusă o cenzură

împotriva caracterului normal al femeii. Repet că scopurile Natunii rămîn tainice la modul superlativ. Cine știe dacă la urma urmelor, răceala aceasta a femeii faţă de excelență nu e chiar indicată? Poate că rolul ei în mecanismul istoriei e de a fi o forţă retardatară opusă năzuinței de schimbare şi propăşire ce irupe din sufletul masculin. Ceea ce înseamnă că, examinînd problema sub orizontul ei cel mai amplu şi așa zicînd zoologic, tendinţa generală a fervorilor feminine pare hotărîtă să mențină specia înlăuntrul unor limite mediocre, să

evite selecţia în sensul optim, să caute ca bărbatul să nu devină niciodată semizeu sau arhanghel*,

* [Această serie de șase articole a apărut în ziarul El Sol în zilele de 10, 17 și 21 iulie; 21 august; 4 și 11 noiembne 1927.]

Alte eseuri înrudite

MANIFESTUL MARCELEI

Ce n’est point la prudence qui

manque aux jeunes filles qui ont fait

Pornement des bals de cet hiver.

STENDHAL

Doamni, în clipa de faţă doar scriitor feminist de n-aş fi!

Cu toate acestea, oamenii ca ei sunt redutabili, din pricină că

obişnuiesc să aducă în ţara severă a eticii anumite moduri de raționamente care amintesc gesturile croitorilor de damă și sistemul lor filozofic. Dar în aceste momente cînd noi, ca onorabili spanioli, ne dedicăm încă unei rumegări a paginilor suculente din Don Quijote, e aproape o obligaţie să-i re-trăim toate frazele, toate ideile, toate imaginile, chiar și pe cele mai alarmante. Și, în hoinărelile mele prin cartea aceasta sfîntă

a deziluziei, mi s-a întîmplat să cad peste un pasaj care a fost scris, fără îndoială, de către mîna aceea unică, în intenţia femeilor spaniole din secolul al XX-lea.

Într-o bună zi, doamnă — acum mai bine de trei sute de ani —, peste cîmpiile acelea ingrate şi netede din La Mancha s-a făcut auzit un mare glas romantic. Gris&stomo murise din pricina iubirii sale dispreţuite de către Marcela.

La poalele unor rîpe mărăcinoase şi vineţii, printre care se înalţă stejari de piatră chirciţi şi sumbri, nişte oameni sapă o groapă. Alături e o mulţime de personaje ciudate. Mai departe, mai aproape, pretutindeni, singurătatea monotonă a podişului sub un soare amplu de toamnă. În prim-plan e un coşciug şi-n el trupul livid al lui Grisâstomo; în jurul lui stau cîțiva flăcăi cu chipurile palide şi privirile pierdute, „îmbră-caţi cu bunde de lînă neagră şi purtînd cununi care de tisă, care de chiparos“. Unul din ei, Ambrosio, vorbeşte cu mîhnire şi înflăcărare despre moartea prietenului său; ne îngrijorează

oarecum retorica eflorescentă şi juvenilă ce 1 se revarsă de pe

98 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

buze: în scurt timp ne vorbeşte de Nero, de Tarquinius şi de Roma incendiată. Se cade să-i trecem însă cu vederea asemenea neajunsuri unei retorici — după cum spuneam — juvenile şi încă neconsumate,

În apropiere stau nişte păstori de capre înfăşuraţi în pieile lor năpirlite, cu bărbile nepieptănate şi ochii iscoditori şi pletele dese şi fioroase. Printre ei se află nişte studenţi porniţi la drum călare, cu capetele doldora de teologie, cu luminile ochilor pline de suspiciuni şi inimile de bună credinţă. În mijlocul tuturora se înalţă, ca un plop desfrunzit, vertical, rigid, semeţ, senin, cavaleresc pe calul său, decis, ferm, bravul bărbat care va să săvîrşească în folosul nostru atîtea isprăvi bine-cuvîntate şi care de trei secole, doamnă, bîntuie ca o nălucă a melancoliei, aruncînd o umbră colţuroasă, excesivă şi tragico-mică, visele trîndave, strivite de soare, ale creierelor spaniole.

Don Quijote are alături de el un ţăran cu ochi sfredelitori şi nas borcănat pe care-l cheamă Sancho Panza sau Sancho Zancas*.

Ce lipseşte oare, doamnă? Aici e reprezentată întreaga omenire: sunt muncitori, studenţi, gură-cască, morţi şi nebuni. Ce lipseşte, doamnă?

Lipseşte figura neînchipuit de agilă care, pe negîndite, s-a ivit dintre stejarii de piatră în înaltul rîpei. E o păstoriţă întocmai acelora pe care le-am văzut desenate de o mînă grosolană pe copertele eglogelor compuse de Juan del Encina, canonic al bisericii din Mălaga. Îşi proiectează forma zveltă

a trupului pe pologul albastru al cerului; pe cap poartă o pă-lărie cu borurile larg; în mînă, un toiag; rochia îi ajunge pînă

la jumătatea gambei, Este Marcela, care vine să se apere de acu-zaţiile pe care unii nemulţumiţi încearcă să i le pună în cîrcă

şi pe umeri, pe umerii Marcelei, neapărat rotunzi, albi şi oarecum neliniştiţi.

Don Quijote, pe care toate lucrurile miraculoase îl atrag irezistibil, face mari ochii căprui cu privirea vie şi şi-i umple * Reamintim că panza înseamnă „burdihan“, iar zanczs „zgaiba-race“, (N. t.)

MANIFESTUL MARCELEI 99

cu făgăduinţe de ajutor şi asigurări de biruinţă. A şi văzut că

împrejurarea aceea va duce la o aventură, şi încă ce aventură

frumoasă! Doamnă — între paranteze —, un bărbat pentru care totul în viaţă e aventură este un mare om; pentru el fiecare chip, fiecare vorbă, fiecare zvon înseamnă o fereastră

deschisă către miraculos, iar marea îndeletnicire a celor mai nobili muritori a fost totdeauna să găsească fereastra aceasta ca să se arunce prin ea şi să scape astfel de atonia mortală a vieţii tolerabile. Aventurile nu se găsesc, nu există în afara marilor oameni: ei le inventează, le creează, le făuresc, cu sufletul mereu încins pînă la roşu. Ziua de 18 brumar avea să

fie o zi ca oricare alta, cînd francezii s-ar fi sculat, ar fi mîn-cat, ar fi înşirat o frază, ar fi vîndut niscaiva mărfuri şi apoi s-ar fi culcat. Napoleon însă, pe cînd era băiat, a visat odată

un 18 brumar, şi 18-le brumar s-a realizat. Un măr cade din pom. E asta o aventură, oricît ar fi fructul de frumos? Dar se nimereşte să treacă pe acolo tenbilul englez Newton şi are loc o aventură atît de tumultuoasă, încît a făcut să le clănţă-ne dinţii-n gură tuturor savanţilor de pe Pămînt.

n vreme ce eu fac aceste consideraţii, Marcela a început să vorbească. Îşi

proclamă independenţa în cuvinte decisive: „Eu m-am născut liberă, zice ea — şi, ca să pot trăi liberă, am ales singurătatea cîmpurilor.“ Cu mîndrie vitează îşi recunoaşte desăvîrşirile sufleteşti şi trupeşti care i-au fost hărăzite.

„Eu una știu — exclamă ea —, cu înțelegerea firească dăruită

mie de Dumnezeu, că tot frumosul e vrednic de iubit, dar nu pricep de ce oare, pe motiv că e iubit, cel iubit de frumos ce este ar fi silit să-l iubească pe cel care-l iubeşte. Mai mult încă, întrucît s-ar putea ca iubitorul celui frumos să fie urît, şi cum urîtul e demn de dispreţ, vine tare prost zicala: «Te iubesc că

eşti frumos, trebuie să mă iubeşti chiar de mi-s urîc.»“ Bravo, fata mea! Cele auzite sunt niţel confuze, dar ce contează? Știm acum că e fals proverbul ros de cari al vechilor filozofi: adevărul e simplu. „Nu este oare asta o dublă minciună?“, întreabă un german genial. Bravo, fata mea! Acel eu pe care tînăra îl înfige ca pe o lance între cuvintele ei le va face o mare

100 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

bucurie tuturor marilor morţi spanioli. Doamnă, presupun că

Marcela în cele din urmă va întemeia o religie, va scrie o carte frumoasă despre sine însăşi sau îl va face fericit pe un rege cuceritor.

Satul în care trăia Marcela ducea o existenţă sufocată, monotonă, sterilă, cu zile identice şi laxe; ani şi ani se scurseseră

peste bătrînele acoperişuri arse de soare, îşi picuraseră lent lunile şi zilele şi orele pe vetrele unde se găteau bucate asemănătoare, în preajma cărora se auzeau aceleaşi vorbe indolente, repetate de milioane de ori, cînd inutile, cînd ofilite de uz; bătrînilor li se stingeau viețile simplu, aşa cum se stingeau de la sine opaițele de la porţi; oamenii maturi ieşeau pe uliţă la aceeaşi oră în fiecare dimineaţă, făceau acelaşi drum pînă la ogoarele lor, se porneau cu aceleaşi plîngeri împotriva nori-lor hapsîni; tinerii părăseau aşezarea vreme de cîţiva ani şi la capătul lor se întorceau cu cîteva cărţi şi cu o mînă de răutăți; timpul îşi urma lunga-i călătorie şi cărțile se umpleau de praf, iar răutățile se sfarogeau în capetele care încetau să mai fie tinere, aşa cum se sfarogesc smocurile de cimbru atîrnate prin poduri la un loc cu jamboanele şi carnea sărată. Viaţa era săracă, mizersbilă şi, prin urmare, ticăloşită, îngălbenită de pizme seculare, de invidii stătute,

Într-o bună zi însă făptura aceasta nurlie, nepoată de-a preotului, ea care, cînd merge prin piaţă, cînd se duce la litur-ghie, afișează comportări atît de energice şi chiar întrucîtva dure, se smulge din traiul somnolent al rudelor sale, se preface în păstoriță şi caută în singurătatea cîmpiilor un trai aurit sub bătaia soarelui, liber în aerul liber şi expus la mii de schimbări. O, doamnă, femeta aceasta vitează se înăbuşe de mono-tonie, de tăcere, de viaţă idiotizată! Toate femeile din satul ei sunt una şi aceeaşi, acum noră, apoi mamă şi-n cele din urmă

bunică. În conştiinţa ei obscură de țărancă, ea simte o aprigă

dorinţă de a se deosebi de toate, de a-şi face o viaţă cu totul diferită, de a fi ea însăşi. Are privirea oţelită a caracterelor hir-sute şi independente, are de gînd să realizeze acea frumoasă

acţiune de a se închipui păstoriţă — poate a citit vreun roman

bucolic, atît de apreciat în epocă. Oare Diana lui Monte-mayor sau chiar Galateea a lui Cervantes însuşi ? Presupune oare cineva că în acel moment Marcela a avut un monolog angoasant dacă planul ei era nimerit sau nu? Eu spun că nu l-a avut; cine-şi întrerupe o mişcare a voinței cu un asemenea examen rece şi critic a ceea ce urmează să realizeze —examen insistent recomandat de către Ignaţiu de Loyola şi părinţii iezuiţi — nu mai ajunge, doamnă, să fie păstor.

Și s-a dus, liberă și sălbatică, sărind pe cîmpule neprimi-toare, umplîndu-și sufletul cu tainele pămîntului, lăsîndu-şi spiritul să moară o dată cu soarele în apus, care se prăbușește rănit printre nori misterioși şi compacţi, renăscînd o dată cu lumina şi lăsîndu-se în voia expansiunii nervoase sau sentimentale necesare sufletelor intense, care nu se mulţumesc să-şi trăiască propria viaţă, ci trebuie să respire în alte fiinţe. Și astfel, ea trăia în apele tremurătoare, în stejarii de piatră cu frunzele uscat foşnitoare, în steiurile străvechi colorate le-gendar, în vineţiu și verzui, în cîte un fag înalt de un fast somnolent şi pîclos; în sfîrşit, în turma sa, risipită ca și dînsa în behăituri, în sunet de tălăngi, în ţopăieli graţioase, în muşcă-turi din scoarţa copacilor. Le va fi cîntat fără-ndoială, silabă

cu silabă, cu buzele-i roșii atîr de crude pentru bărbaţi, versurile divine, înjghebate din smîntînă și smocuri de lînă de către bătrînul Lope de Rueda:

Anday, mi bronco ganado

por la frondosa ribera,

no vais tan alborotada,

seguid hacia la ladera

deste tan ameno prado.

Gozad la fresca maiiana

llena de cien mil olores,

paced las floridas flores

por las selvas de Diana,

por los collados y alcores…

(Du-te, turmă necioplită, *du-te pe-nfrunzitul ţărmur,* nu te vînzoli atîta, *mergi aşa către costişa* astei pajişti, preaplăcută. *Bucură-te de răcoarea* zorilor cu mii de-arome, *paşte florile-nflorite* din pădu-rile Dianei, / de pe măguri şi coline…)

102 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Mult trebuie să se fi murmurat în sat, fiindcă în sate o acţiune nobilă şi nouă începe totdeauna prin a fi o acţiune rea sau, cel puțin, o acţiune nebunească. Satele, doamnă, sunt oarecum o instituţie prejudicială.

Atunci s-a petrecut în satul Marcelei un lucru extraordinar. Unii tineri au simţit că sufletul le e invadat de o neliniște ciudată: voința impetuoasă a fecioarei neatîrnate fusese imbold şi cutremur pentru toropeala spiritelor lor. Marcela îi neliniş-tea cu hotărîrea ei mai mult decît cu frumuseţea, uluitoare cum era. S-au gîndit — idee absolut nouă pentru ei — că viaţa lor nu era viață, că era mai bine să dăruieşti niţică fantezie şi varietate perindării identice a săptămâînilor. Și Marcela s-a transformat în idealul tuturor acestor flăcăi.

Cel mai hotărît dintre ei a luat drumul cîmpului şi, îmbrăcat și el după moda pastorală, a urmărit-o inutil cu dragostea sa pe Marcela. După el a părăsit satul încă unul și apoi mulţi alții; printre ei, nefericitul de Gris6stomo, care a căzut în mania funestă de a se jelui în endecasilabi: Ya que quieres, cruel, que se publique

de lengua en lengua y de una en otra gente del âspero rigor tuyo la fuerza…

(De vrei, o, crudo, să se ducă vestea / din gură-n gură și din ceată-n ceată / despre-a grozavei tale-asprimi putere…) Cazul era nemaiauzit: bogaţi și săraci, ştiutori de carte și ig-noranţi, prin sat trecu parcă un frison matinal de aprilie care le deşteaptă patimile, îi exaltă pe ageamii, îi cutremură pe bătrîni, îi făcu melancolici pe cei de vîrstă mijlocie, îi umplu de indignare pe unii şi menținu întreg satul într-o stare sufletească eroică

și vibrantă. Toate astea pentru că o fată avea cupetul „aspru“ şi independent, în timp ce pielea îi era suavă și albă şi caldă.

Nu putem fi siguri că, dacă exact atunci, s-ar fi apropiat de acea aşezare nişte duşmani, la un strigăt al Marcelei toate acele suflete vlăguite și înnebunite, precipitate în aventuri şi în exaltare, s-ar fi năpustit vitejeşte asupra lor? Nu putem fi siguri că la o chemare a Marcelei, dacă cerul s-ar fi arătat dispreţuitor și uitător cu țarinile pîrjolite care crăpau de sete, bărbații aceia

ar fi cărat de la zece leghe jur-împrejur sute de mii de ulcioare pline ochi cu apă limpede și strălucită ca să ude cu ea infini-tele holde de grîu pălite ?

Nu putem fi siguri ?… Doamnă, retorica Marcelei e mult mai plăcută decît a mea. Aici, în faţa ochilor buimăciţi ai lui Don Quijote, şi-a celor sfredelitori ai lui Sancho, şi-a celor înfierbîntaţi ai studenţilor, şi-a celor năuciţi ai păstorilor de capre, şi-a celor ranchiunoşi ai lui Ambrosio, prieten al lui Grisâstomo, Marcela își recită manifestul. E manifestul eter-nei femei puternice, cu inima vitează și limba francă. Logica sa e inflexibilă, concluziile neclintite ca trunchiurile de stejar.

Din dragoste pentru ea a murit un bărbat. Este ea vinovată

că nu l-a iubit? A stat oare în puterea ei să facă din acel Gris6stomo plîngăcios un bărbat vrednic să fie iubit de ea? Frumuseţea ei e foc, asprimea ei ucide? Fa e singură pe culmi şi prin vîlcele: fuge de locurile de unde ar putea pricinui ravagii. Ce vină are ea, doamnă? „Sunt foc — spune ea în momentul sublim al discursului e —, sunt foc îndepărtat și spadă

la distanţă!“ Lui Don Quijote, auzind acestea, 1 se răscolesc toate visele înăuntrul coifului desfundat, Sancho nu apucă să

priceapă. Studenţti își lasă privirile în pămîntul roşcat. Un păstor de capre își şterge cu brațul vîrîr în mîneca de blană o lacrimă mare ce i se rostogolește în barba nepieptănată. Și peste rîpe, agitînd pletele păstoriţei, zburătăceşte vînticelul brusc, pătrunzător, al Castiliei, încărcat de miresme de cimbru şi de

rozmarin și de levănțică, încordînd nervii şi declanşînd arcul voinţei,

„Sunt foc îndepărtat şi spadă la distanţă.“ Spunînd acestea, Marcela şi-a îmbibat vorbele cu ironie. Ea ştie prea bine că focul îndepărtat atrage, face semne fermecate în depărtări, făgăduneşte poveşti şi dezvăluiri de taine şi-şi întinde-n noapte preşurile de umbre fantastice; ea ştie prea bine că o spadă la distanţă străluceşte puternic în soarele desfătător şi stîrneşte în cel mai paşnic dintre bărbaţi dorința de a se apropia şi de-a şi-o încinge la brîu. Ce gînduri nutrea nepoata preotului din satul acela!

104 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

„Sunt foc îndepărtat şi spadă la distanţă.“ Doamnă, de trei zile memoria îmi e captivată de acest verset, care ar putea fi cel dintt al unei biblii menite femeilor spaniole.

Dacă aş fi scriitor feminist, ce morală înțeleaptă aș scoate, doamnă, din manifestul Marcelei!

Leipzig, 24 martie 1905

[Publicat în cartea postumă Sobre el amor. Antologia, 12 ediciân, Madrid, 1957.]

POEZIA ANNEI DE NOAILLES

Să vorbim puțin despre cea mai poetică dintre contese şi cea mai contesă dintre poete. Anne de Noailles e astăzi ţesă-toarea cea mai de seamă a lirismului francez, Cu o ardoare exemplară, laborioasă, constantă, ea ţese la fiecare cinci ani versurile unei cărţi întotdeauna identice cu cele anterioare —la fel de frumoasă, la fel de caldă, la fel de voluptuoasă. S-ar zice că volumul precedent s-a destrămat și că a fost nevoie să re-înceapă a-l țese. Anne de Noailles este, literar vorbind, Penelopa.

Ultima carte se numeşte Forţele eterne. Aceste forţe eterne sunt, înainte de toate, iubirea şi moartea. Să nu se creadă însă

că poeta contesă a aşteptat pînă acum spre a cînta acele puteri esențiale. Întreaga ei operă a gravitat mereu către ele, bascu-lînd delectabil de la una la cealaltă.

Sunt patru sute de pagini de poezie compactă. Cartea ajunge la noi ticsită de flori, de aştri, de albine, de nori, rîn-dunele şi gazele. Fiecare poet are un repertoriu de obiecte ce constituie uneltele lui profesionale. Aşa cum reparatorul de veselă transhumant călătorește cu coarba şi sîrmele sale, contesa trebuie să se deplaseze cu tot acest echipament pentru a-și putea produce vedeniile prețioase. Despre lucruri atît de frumoase e cu neputinţă să spui ceva mai frumos: L’abeille aux bonds chantants, vigoureusement molle, pare, în zborurile sale, a se urmări pe ea însăși, Rîndunica trece cu ţipetele ei de pasăre pe care cineva o asasinează:

Je connais bien ce cri brisant de |‘hirondelle Comme une fliche oblique ancrăe au coeur du soir.

106 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Campanilele sunt dulci stupi de albine argintii.

Broaştele sunt greieri ai undei.

Ploaia e un soare ce se joacă cu raze de metal.

În timpul călătoriei,

Tes râveuses prunelles

Contemplaient P’horizon, flagellă et chassă

Par le vent, qui, cherchant ton visage oppressă, Faisait bondir sur toi ses fluides gazelles.

Clopoţelul care anunţă cina face sărituri de căpriţă

nebună legată cu funia ei,

În noaptea limpede, aştrii sunt crîmpeie de zi.

E în versurile Annei de Noailles, la fel ca şi în proza ei, o preocupare excesivă şi monotonă pentru iubire. Iubirea e totul; o spune în repetate rînduri în volumul acesta: Amour, tâche pure et certaine,

Acte joyeux et sans remord;

Le seul combat contre la mort,

La seule arme proche et lointaine

Dont dispose, en sa pauvretă,

L’&tre hant€ d’&ternită.

Un erotism atît de exclusivist îl oboseşte niţel pe cititorul care nu posedă o dispoziţie atît de continuă pentru sfîrşeala pasională. Alunecînd prin paginile acestea, ne bate gîndul nu doar o dată că e vorba de o ciudată iluzie optică suferită de poet.

Nu dragostea e totul, într-adevăr, ci elocinţa poetică izvorăş-te la Anne de Noailles numai din stări sufleteşti voluptuoase.

Plus je vis, oh mon Dieu, moins je peux exprimer La force de mon cotur, infinită d’aimer, Ce languissant ou bien ce bondissant orage.

Je suis comme P&table oi entrent les rois mages Tenant entre leurs mains leurs cadeaux parfum6s.

Je suis cette humble porte ouverte sur le monde, La nuit, Pair, les parfums et P&toile m’inondent.

Această perpetuă psalmodie voluptuoasă curge ca un fluviu dens prin albia versului. Nu e, aşadar, propriu-zis iubire, este numai voluptuozitate. Metaforele sale sunt aproape totdeauna de

acelaşi tip; în aproape toate se face aluzie la frisonul erotic şi se repercutează spasmul. Sufletul care se exprimă în această poezie nu e spiritual, mai degrabă, sufletul unui trup parcă vegetal.

Dacă vom încerca să ne imaginăm sufletul unei i plante, n nu-i vom putea atribui idei sau sentimente: în el nu pot exista decît senzaţii, şi chiar ele vagi, difuze, atmosferice. Planta se va simţi bine sub un cer binevoitor, sub mîna blîndă a unui vînt suav; se va simţi rău sub furtună, biciuită de zăpada iernatică. Vo-luptuozitatea feminină e, poate, dintre toate impresiile omeneşti, cea mai apropiată, după cît se pare, de existenţa botanică.

Anne de Noailles simte universul ca o magnolie, o roză sau o iasomie. De aici prodigioasa ei sensibi itate pentru schim-bările atmosferice, clime, anotimpuri. În ciuda insistenţei sale amoroase, e revelator că bărbatul nu apare niciodată desenat pe fundalul aerian al acestei poezii. Se manifestă, în schimb, entităţile anonime și difuze: vîntul, omenirea, azurul, tăcerea.

Le flot lâger de Pair vient par ondes dansantes…

Nu e oare aici o idee potrivită cum nu se poate mai bine inimii unui mac?

Și altundeva:

Les vents lgers ont ce matin

Cette odeur d’onde et de lointain

Qu’ont les vagues contre les rives.

Altă dată vorbeşte despre „secretul miros metalic al frigu-lui“ şi despre „mirosul jovial al zăpezii“ sau recunoaşte în vînt miresmele cu care acesta s-a încărcat în călătoria sa, aşa cum în vin simţi izul burdufului. Conturul vizual lipseşte aproape întotdeauna: ar fi prea omenesc, prea „spiritual“ pentru acest geniu vegetativ. Este dumnezeieşte oarbă, ca o camelie.

O dată ce i-am stabilit fihaţia de plantă sublimă, nu ne mai miră că este „revoltată împotriva toamnei“ şi că-i închină

o sinceră contestare:

Je ne vous aime pas, saison melancolique…

Avem de a face cu o contesă eminamente estivală. În pei-sajele ei, totul e primăvară, cel mult, o vară ce-și aminteşte de

108 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

propria-i primăvară infantilă sau se arată pe versantul descendent al toamnei sale. Această poezie trăieşte scutită de iarnă.

Ceea ce abundă cel mai mult în ea este cerul cizelat, Să ne-o imaginăm pe contesă cu un vag gest de creolă, şezînd în balcon, deasupra unei grădini îmbătate de azur.

Certes, rien ne me plaît que tes &t&s, & monde!

În treacăt flirtează cu norul vagabond:

La nuit, me soulevant d’un lit tiede et paisible, M’accoudant au balcon, jinterrogeais les cieux, Et j’&changeais avec la nue inaccessible Le langage sacră du silence et des yeux.

Căci în lirismul acesta vegetal există un por, prin care constatăm cu surprindere că în interiorul plantei se află o femeie, mai bine zis o doamnă superioară. ŞI ea primeşte totul, primăvară, vară, azur ceresc, boare de septembrie, abur apri-lin de ploaie, ca şi cum ar fi vorba de mîngîieri ce i-ar fi con-sacrate personal. Ne vorbeşte „de cerul ce-şi întinde mîngâăierile lactee“ ori începe astfel o compoziţie:

Charme d’un soir de mai, que voulez vous me dire ?

Comme un corps plein d’amour vous venez contre moi…

Cu toate acestea, un lucru trebuie spus cu toată hotărîrea: poezia contesei de Noailles e splendidă. S-ar putea ca în toate literaturile moderne să nu fi existat altă femeie înzestrată cu un similar avînt poetic. Observaţiile pe care le-am făcut pînă

aici nu sunt de fapt obiecţii, ci mai curînd ele îi subliniază şi-i definesc calitatea stilului admirabil. Totuşi, sau tocrnai de aceea, cugetului nostru i se ridică, irepresibil, în cursul lecturii o întrebare tulburătoare.

Pînă la ce punct se poate instala în femeie genialitatea lirică ?

E o interogaţie puţin galantă şi care riscă să stîrnească împo-trivă-i toate banalităţile feminismului. ŞI totuşi va trebui neapărat ca într-o bună zi acestei întrebări să 1 se dea un răspuns absolut răspicat. Pînă una alta, să mi se îngăduie o indicaţie sumară. Lirismul e lucrul cel mai delicat de pe lume. Presupune o capacitate înnăscută de a lansa în univers intimitatea persoanei

noastre, Dar, tocmai de aceea, e neapărat necesar ca intimitatea aceasta să fie aptă de o asemenea ostentaţie. O fiinţă al cărei secret personal are mai mult sau mai puţin un caracter privat va produce o lirică trivială şi prozaică. Trebuie ca nucleul ultim al persoanei noastre să fie de la sine ca şi impersonal şi să fie alcătuit, prin urmare, din materiale transcendente.

Ei bine, asemenea condiţii se întîlnesc numai la bărbat.

Doar la bărbat năzuinţa de a face publică partea cea mai personală a persoanei sale este normală şi spontană. Toate activităţile istorice al sexului masculin se nasc din această

condiţie esenţialmente lirică. Ştiinţă, politică, creaţie indus-trială, poezie, iată îndeletniciri care constau în a oferi pu-blicului anonim, în a dispersa în preajma cosmică ceea ce constituie energia intimă a fiecărui individ. Femeia, dimpotrivă,

e congenital partizană a ascunderii. Contactul cu pu-blicul, cu ambianţa fără nume produce automat în femeie un ermetism prudent. În fata „tuturora“, sufletul feminin se închide către interior. Contrar bărbatului, care, în relaţia privată sau individuală cu alt semen — o femeie sau alt bărbat —e totdeauna nesincer, neîndemînatic şi insignifiant. E zadarnic să ne opunem legii esenţiale şi nu exclusiv istorice, tranzito-ni sau empirice, care face din bărbat o fiinţă substanţial publică şi din femeie un temperament privat. Orice încercare de a tulbura acest destin sfîrşeşte printr-un fiasco. Nu e o întîmplare că maxima anihilare a normei feminine constă în aceea că femeia se converteşte în „femeie publică“ şi că perfecţiunea misiunii bărbăteşti, tipul cel mai înalt de existenţă

masculină, este „bărbatul public“.

Mecanismul sincerităţii care pune în mişcare lirismul, pro-iectarea în exterior a intimităţii, este, la femeie, totdeauna forţată, iar dacă e efectivă, dacă nu este o confesiune fictivă, miroase a cinism. Se cade cu acest prilej să amintim că a exJs-tat un gen literar în care s-au remarcat doar femei şi în care bărbatul a eşuat întotdeauna: genul epistolar. Este unica formă

privată a literaturii și, ca atare, era predispusă pentru femeie, n schimb, bărbatul nu reuşeşte să scrie scrisori deoarece,

110 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

fără a-şi da seama, îl transformă pe corespondent într-un întreg public şi face înaintea lui gesturi ca de pe scenă. Cînd se întîmplă ca o femeie să posede facilitate şi graţie suficiente pentru a transmite mulţimii secretul ei personal într-o manieră convingătoare şi autentică, descoperim că acea intimitate feminină, atît de delictoasă sub lumina unui interior, se dovedeşte, o dată adusă în aer liber, lucrul cel mai pauper din lume. Personalitatea femeii e, mai degrabă, un gen decît un individ. Mi se pare zadarnic să te orbeşti de bună voie în faţa acestei realităţi evidente, care explică atît de bine lucrarea femeii în Istorie şi perpetua neînţelegere interpusă între ambele sexe. Fapt este că lirica feminină cea mai bună, atunci cînd îşi dezgoleşte rădăcinile sufletului, lasă să se vadă monotonia eternului feminin şi insuficienţa ingredientelor sale.

Pictura s-a pomenit surprinsă de aceeaşi experienţă. În portret se pune problema de a crea cu mijloace plastice o individualitate, o figură ce-şi afirmă caracterul unic, insubsti-tuibil, solitar. În acest scop e nevoie ca penelul să fie capabil de a-şi individualiza obiectul, dar şi ca acesta să fie de la sine individual şi nu aidoma multor altora, simplu reprezentant al unui tip. Şi se nimereşte că, dacă sunt numeroase portrete adevărate de bărbaţi, se poate spune că nu există nici unul de femeie. Portretul feminin e un motiv de disperare în pictură.

Artistul se vede silit, pentru a singulariza fizionomia copiată, să acumuleze caracteristici ornamentale, căutînd în vestimen-taţie diferenţieri ce lipsesc din persoană. Femeia este pentru pictor, ca şi pentru îndrăgostit, o făgăduinţă de individualitate ce nu se împlineşte niciodată.

Dacă ar fi existat un mai mare număr de femei înzestrate cu talentele formale necesare poeziei, ar fi evident şi necon-troversat faptul că fondul personal al sufletelor feminine este, cu mici deosebiri în plus sau în minus, identic.

Nu e astfel deloc de mirare că la Anne de Noailles, poetă

ultimă, vom găsi o rară coincidenţă cu prima femeie făuri-toare de versuri: cu Safo, cea din Lesbos.

POEZIA ANNEI DE NOAILLES 111

În puţinele fragmente ce ni s-au păstrat din opera acesteia se enunţă exact aceleaşi teme şi în aceeaşi modulare ca şi la contemporana noastră:

Sufletu-mi clatină Eros ca vîntul

Care-ngenunche pe munte stejarii.

(Fragmentul 42.)

Eros iar îmi desface tăria

Dulce-amar şerpuind… neînvinsul!

(Fragmentul 40.)

Aceeaşi sensibilitate pentru mediul cosmic ca în versurile citate anterior transpare şi în cele ce urmează, vechi de aproape trei mii de ani:

Apusă e luna. Pletade alunecă.

Moezuri de noapte. Și timpul sporeşte.

Doar eu mi-ngîn somnul… sunt singură iară.

Plîngere melancolică a unei femei şi ea „rebelă faţă de toamnă“, pentru care a trecut ceasul incendiat al iubirii.

Un radieuz effroi fait trembler mes genoux, intonează contesa de Noailles.

Un cutremur inima-n piept mi-o saltă,

intonează Safo.

Deux âtres luttent dans mon coeur;

C’est la bacchante avec la nonne.

A existat oare vreodată o femele care să nu susţină că

poartă două înlăuntrul ei? Centauresă de bacantă şi călugă-riţă, contesa de Noailles nu face decît să repercuteze versul solitar al lui Safo:

Nu ştiu ce fac: în mine-s două suflete.

Cele două femei divine, situate la cele două extremităţi ale destinului european, simt forţa anonimă a tăcerii cu o neaş-teptată coincidenţă. Cea actuală „observă, cu spiritul încordat, ca un vînător, curgerea nelimitată şi pură a tăcerii“. Cea

antică, mai modernă, spune doar atît: „Noaptea e plină de urechiușe ce ascultă.“

Acest paralelism culminează în afirmaţia lui Safo despre ea însăși că este mică şi smeadă: mikră kai mâlaina. Contesa de Noailles nu o spune, dar așa este, în chip miraculos.

Revista de Occidente, iulie 1923

[Majoritatea versiunilor din Safo sunt datorate Siminei Noica, Antologie lirică greacă, Univers, 1970. — N. t.]

EPILOG LA CARTEA

„DE LA FRANCESCA LA BEATRICE”!

Doamnă:

Excursia a fost încîntătoare. Ne-aţi călăuzit minunat pe acest triplu bulevard de terţine înfiorate, punînd ici şi colo, cu un gest delicat, un accent insinuant ce deschidea parcă o perspectivă nouă vechiului spectacol. Desigur că uneori privirea noastră părăsea figurile dantești ca să vă urmărească

gesturile dumneavoastră, exact ceea ce a şi făcut în definitiv poetul însuşi cu ghidul său excelent. Ce să facem! Un apetit, poate excestv, de actualitate mă determina să prefer vechiului spectacol, genial, dar exanguu, pe acesta nou care-l

reflecta pe cel din lăuntrul dumneavoastră. Şi nu cred că Dante reînviat ar fi avut de făcut vreo obiecţie. Era prea versat în voluptăţi ca să ignore desfătarea duplicată pe care o ai uneori privind lumea nu direct, ci pieziş, răsfrîntă în variaţiunile unui chip. Vorbește o dată — cu șapte sute de ani înaintea lui Heredia! — de împrejurarea că vede oglindită într-o pupilă

nava ce pluteşte pe un rîu la vale (Par., XVII, 41-42). Gravă

mărturisire, nu-i aşa? Căci ea presupune, inevitabil, experiența unor înclinații foarte apropiate asupra luciului unor ochi foarte docili. Şi ne place să o surprindem pe hiena noastră

lirică într-o intimitate atît de suavă, geograf al unor rîuri care curg prin pupile, pilot al unor nave ce plutesc în lumina ochilor.

Acest vers închide un dat biografic exemplar şi constituie un document autentic în fişa de servicii sentimentale prestate de 1 De Francesca a Beatrice de Victoria Ocampo, ed. Revista de Occr-dente, Madrid, 1924.

114 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

către poet. Întrucît mai încolo vom vorbi despre tactica sa de distanţare, e bine să-i relevăm acum performanţele din sfera apropierii. A fost un viteaz în iubire, în ciuda timidităţii sale.

S-a apropiat de breșa cea mai primejdioasă. Deoarece o cora-bie în sînul lichid al unei pupile e ceva atît de mic, încît nu o poţi vedea decît aplecîndu-te foarte aproape de irisul magic.

Invers e cazul relatat de Plutarh. Pe cînd ceilalţi războinici merg la luptă cu isprăvi măreţe şi bătătoare la ochi pictate pe scuturi, unul dintre ei poartă reprezentată pe el doar o muscă. „Eşti laș! — îi reproşează ceilalţi. Vrei să treci neob-servat și isprava ta să nu-l îndemne pe vrăjmaș să se apropie!“

„Cu totul dimpotrivă — răspunde, senin, cel ocărît—. Adevărul e că am de gînd să mă apropii eu atît de mult de el, încît, vrea, nu vrea, va fi silit să vadă musca.“

E însă evident că acest detaliu biografic de natură atît de intimă și, tocmai de aceea, destul de vulgar, nu ne slujeşte celor ce vă suntem prieteni ca să ne justificăm cu ajutorul poetului însuși alunecarea atenţiei noastre dacă, citindu-vă cartea, ea s-a îndreptat mai des şi cu mai multă curiozitate spre domnia voastră decît spre venerabilul poem. Justificarea descinde drept asupra noastră și se hrăneşte din principiul cel mai dantesc din toate.

Sunteţi, doamnă, o exemplară manifestare a feminităţii. În jurul persoanei dumneavoastră converg cu o grație iradiantă

perfecţiunile cele mai insolite. Cum să nu ne stîrniţi oare curiozitatea cînd vă vedem coborînd în cosmosul halucinat al lui Dante, unde se află toate formele existenței omenești ? Călătoria ultramundană pe care am întreprins-o de atîtea ori capătă

în felul acesta un nou dramatism şi se populează cu peripeții sugestive. Căci

inima dumneavoastră, doamnă, e un cuib de entuziasme desăvîrşite şi de disprețuri riguroase. Ce plăcere să vă urmărim şi să asistăm la zborul unora şi-al altora deasupra peisajului, să observăm unde vi se opreşte cordialitatea şi unde, dimpotrivă, o apucă pe un drum ocolit, ca într-o fugă

deliberată! Fiecare dintre mişcările dumneavoastră are pentru noi un sens normativ, deoarece în fiecare dintre ele ni se înfă-țișează secretul aprobirilor şi refuzurilor dumneavoastră.

Și nu e oare tocmai asta — femeia ca normă — marea descoperire a lui Dante? E regretabil că influența specifică a femeii în istorie este un subiect intact și despre care lumea nu ştie nimica. E drept că nici istoria sentimentului masculin față de femeie nu a fost încă schițată. Se presupune că, mai mult sau mai puțin, a fost mereu același, pe cînd, în realitate, el a urmat o evoluție lentă şi accidentată, plină de experienţe și reculuri.

Pînă una alta, ar fi bine să notăm că istoria a avansat potrivit unui ritm sexual. Sunt epoci în care predomină valorile masculine şi altele în care domnesc valorile feminităţii.

Ca să nu vorbim decît despre civilizaţia noastră, amintiți-vă

că Evul Mediu timpuriu a fost o epocă virilă. Femeia nu intervine în viața publică. Bărbaţii se îndeletnicesc cu ocu-pația războinică şi, departe de doamne, tovarăşii de arme se destind în petreceri barbare cu băutură şi cîntece, Al doilea Ev Mediu — după gustul meu cea mai atrăgătoare epocă din trecutul european — se caracterizează tocmai prin ascensiunea deasupra orizontului istoric a astrului feminin. Dumneavoastră indicaţi foarte bine acest fapt încheindu-vă comentariul cu o aluzie la „curțile iubirii“. Încă nu a fost situată la rangul istoric cuvenit această cultură a „corteziei“ care înflorește în secolul al XII-lea și care este, după opinia mea, unul din faptele decisive în civilizaţia occidentală. Din „cortezia“ au ieşit Sfîntul Francisc şi Dante, curtea papală de la Avignon! și Re-

naşterea, pe urmele căreia se grăbeşte toată cultura modernă.

! Nu e suficient de cunoscut faptul că această Curte papală franco-italiană a fost cel dintfi prilej cu care, într-o manieră obişnuită şi stator-nicită, doamnele au ajuns să formeze o parte componentă a „societăţii“.

ncepînd cu ea, aşadar, trebuie să datăm propriu-zis acel organism social pe care bărbaţii moderni l-au numit „curte“. Cea de la Avignon fiind constituită în cea mai mare parte din demnitari ecleziaşti, prin urmare din celibatari, a apărut un tip original de femei care duceau o viață independentă și cultivată. Pentru ele e făurit pentru prima dată

cuvîntul „curtezane“. Dar rușine cui gîndeşte ceva rău în acest sens!

Una dintre ele a fost Laura de Novi, prietena lui Petrarca,

116 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

ŞI această recoltă gigantică provine integral din cutezanţa genială cu care cîteva doamne din Provența au afirmat o nouă

atitudine în fața vieţii, Confruntate cu dublul ascetism, deopotrivă de abstrus, al călugărului și al războinicului, aceste femei sublime îndrăznesc să însinueze o disciplină a șlefuirii lăuntrice și a acuității intelectuale, Sub inspiraţia lor renaşte suprema normă a Greciei, metron, „măsura“. Primul Ev Mediu este, ca bărbatul, numai exces. Lei de cortezia proclamă noul imperiu al „măsurii“, adică elementul în care respiră feminitatea.

Ca un mir de suavitate spirituală se revarsă acest imperiu al măsurii, al cumpătării, pînă în regiunile cele mai îndepărtate.

E mişcător să surprinzi pe un pămînt atît de aspru ca vajni-cul nostru Poemna del myo Cid versuri cu asemenea vocabular: Fablo Myo Cid bien e tan mesurado.

(Vorbi Cidul meu bine și-atîr de măsurat.) Această măsură ajunge în necioplita pestă castiliană din îndepărtatele Curți provensale unde trăiesc armonios cîteva femei civilizatoare. În chip asemănător, Charlotte von Stein îl eliberează pe Goethe de atrocele lui teutonism juvenil. De aceea obișnuiește să o numească „domesticitoarea“ și să ne sfătuiască: „Dacă vrei să știi ce se cuvine în fiecare împrejurare, du-te în ţara femeilor.“

Pentru bărbat, femeia a fost mai întîi o pradă — un trup ce poate fi luat cu forța. Acestei emoţii cinegetice îi succedă

un sentiment mai delicat și de semn opus, pe care grecul nu l-a cunoscut bine!, Ceea ce în femeie poate fi obiect de pradă

și jaf şi e însuşit cu forța nu creează satisfacție. Un mai mare rafinament îl face pe bărbat să nutrească dorința ca prada să

devină astfel dintr-o pornire spontană. Captura feminităţii, 1 Ar fi important să încercăm aici o analiză, oricît de sumară, a sentimentului amoros în Grecia. Din nefericire, doamnă, atît în ţara unde scriu eu ca şi în cea unde respiraţi dumneavoastră, domneşte încă

un filistinism provincial atît de îngust, încît nu îngăduie să se discute cu o elevată claritate despre temele cele mai profunde ale umanului.

în ultimă analiză, nu e posedată dacă nu e cîştigată. Prada devine răsplată. Şi pentru a o dobîndi, trebuie să te faci vrednic de ea, să te adecvezi idealului masculin care dormitează în femeie. Prin acest curios mecanism rolurile se inversează: agre-sorul cade prizonier. Dacă în epoca instinctului sexual pur atitudinea bărbatului era predatorie şi consta în năpustirea asupra frumuseţii aflate în trecere, în această etapă de entuziasm spiritual el se situează, dimpotrivă, la distanţă, se orientează de la depărtare asupra înfăţişării feminine pentru a surprinde în ea aprobarea sau dispreţul. Cultura „corteziei“

iniţiază această nouă relaţie dintre sexe, mulţumită căreia femeia devine educatoarea bărbatului. Dante reprezintă apogeul ei. Vita nuova a lui Dante a fost scrisă cu înfiorare sub emoţia trăită de poet care simţea că, sub acţiunea irealei dălţi feminine, devenea treptat un om nou, Dante aspirînd doar la consimţămîntul Beatricei, la aprobarea ei. O vedem trecînd mereu la distanţă, un pic afectată şi prerafaelită. Pe poet îl interesează doar dacă ea îl salută sau nu. Cînd Beatrice e prost dispusă, ea evită salutul şi Dante se cutremură. „Mi saluto —spune el prima oră cînd o vede — virtuosamente tanto che mi parve allora vedere tutti i termini della beatitudine.“ Şi-n altă zi: „Conobbi ch’era la donna della salute, la quale m’avea lo giorno dinanzi degnato di salutare.“ De atunci Dante trăieşte anemiat, posedat numai „per la speranza dell’ammira-bile saluto“.

Cu salutul şi dispreţul ei, ca şi cu două hamuri invizibile, invizibile asemenea colurelor astronomice, prevăzătoarea fecioară conduce avîntata tinereţe a poetului. Evident, această

putere atît de magică şi aproape incorporală poate rezida numai în femeia care s-a rafinat — cea care e „gentil e non pura femmina“, spune cu deplină luciditate Dante. Cu atitudinea cam excesivă de a dispreţui carnea, el insistă asupra faptului că, dacă vorbeşte de ochii „che sono principio di amore“

şi de gură „ch’t fine d’ Amore“, trebuie să se evite orice gînd necuviincios, „si levi ogni vizioso pensiero. Ricordisi chi legge,

118 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

che di sopra & scritto che il saluto di questa donna, lo quale era operazione della sua bocca, fu fine de’ miei desideri, mentre che io lo potei ricevere.“

Se zice că Sfîntul Francisc a putut trăi o săptămînă întreagă din cîntul unui greiere. Din gură şi din pupilă Dante ia doar electricitatea mistică a surîsului care salută. Acest surîs ce va apărea de atîtea ori în opera posterioară a lui Dante, acest disiato riso este surîsul gotic pe care-l perpetuează întuneca-tele fecioare de piatră din portalurile catedralelor europene.

Che dentro agli occhi suoi ardeva un riso tal, ch’io pensai co? miei toccar lo fondo della mia grazia e de] mio paradiso.

(Par., XV, 34-37.)

(C-avea privirea-ncinsă de-o zîmbire, / încît credea că pînă-n fund a mea / s-afundă-n rai cu-ntreaga fericire. Trad. G. Coşbuc. — N. £.) spune Dante către sfîrşitul operei sale de o viaţă, închizînd bucla emoţiilor sale iniţiale de pe cînd, la tinereţe, îşi începuse Viaţa cea nouă.

Tema mă pasionează, doamnă, şi n-aş isprăvi niciodată. În-găduiţi-mi să nu pierd însă ocazia de a-mi rezuma gîndurile despre înalta misiune biologică ce-i revine femelei umane în istone. Şi înainte de toate, vă rog să nu vă sune prea rău asprimea acestei vocabule — femelă umană. Contînd pe măsura dumneavoastră, sper că foarte curînd îmi veţi recunoaşte caracterul licit al utilizării ei ca şi faptul că-mi este indispensabilă.

Adevărata misiune istorică a femelei umane apare în chip neclar dacă uităm că femeia nu este nici soție, nici mamă, nici soră, nici fiică. Toate acestea sunt precipitate pe care le produce feminitatea, forme pe care le adoptă femeia cînd încetează să fie astfel sau încă nu este. Fără-ndoială, universul ar rămîne groaznic de mutilat dacă ar fi eliminate din el acele miraculoase potenţe spirituale care sunt soţia, mama, sora şi fiica — într-atît de venerabile şi superioare, încît pare cu neputinţă să găsim ceva mai presus de ele. Suntem însă siliţi să

spunem că prin ele categoriile feminităţii nu sunt complete și că ele sunt inferioare şi secundare dacă le confruntăm cu ceea ce este femeia cînd e femeie și nimic altceva.

Fiecare dintre aceste consacrări ale ființei feminine se deosebește de celelalte și se definește prin funcția sa eficace. Nimeni nu ignoră ce înseamnă a fi mamă și soţie, soră şi fiică. Or, această cvadruplă funcție n-ar exista dacă femela umană n-ar fi în plus — și înainte de toate — femeie.

Dar ce este femeia cînd nu e decît femeie?

Nu aş putea răspunde la această întrebare fără a rectifica mai întîi noţiunea tradițională de idealuri. De două sute de ani, doamnă, ni se vorbeşte cu o covîrșitoare perseverenţă

despre idealism. Această predică despre idealuri atît de intens practicată de filozofi și pedagogi — afirmaţia că viaţa nu valorează decît pusă în slujba idealurilor —, oricare ar fi partea de adevăr pe care o conţine, vădeşte o concepție eronată

despre ceea ce sunt acestea şi a devenit în ultimele secole un asemenea obstacol, încît trebuie urgent contracarată. Se vorbeşte mult despre idealul de justiţie, despre idealul de adevăr sau de frumusețe, dar nimeni nu se întreabă cum anume trebuie să fie ceva ca să fie un ideal, Nu-i suficient să elogiem patetic cutare sau cutare normă pentru a ne lămuri asupra acţiunii ei ca ideal. Cel de ieri a încetat să mai fie ideal astăzi, pentru noi. Istoria asistă la drama de sute de ori repetată a unui ideal care încolțește, rodește și răposează. Cum e cu putință

una ca asta, dacă nu i s-a modificat conținutul, transcendenţa obiectivă? Evident e o greșeală să considerăm idealurile doar în sine, indiferent de relația lor cu noi. Nu e suficient ca un lucru să fie perfect pentru a fi, într-adevăr, un ideal. Idealul e o funcţie vitală, unul dintre nenumăratele instrumente ale vieții. Etica şi estetica pot defini în orice moment ce figuri merită să funcţioneze ca idealuri, dar care anume e misiunea însăşi a idealului nu ne-o poate arăta decît biologia.

S-ar zice că idealurile sunt lucruri străine, sublime, în raport cu viaţa şi că aceasta din urmă, cînd se înalță pînă la ele, iese din sine şi se ridică deasupra modestei sale orbite naturale. Cei ce favorizează un asemenea echivoc nu înţeleg

120 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

prejudiciul pe care-l aduc propriul lor idealism. Pentru că ei lasă să se înţeleagă că viaţa, în sine, ar putea funcţiona fără

nici o intervenţie a idealurilor, astfel încît acestea ar fi a cincea roată la căruţă şi un adaos pe cît de onorabil, pe-atft de inutil, Eu unul cred, doamnă, că nu e vorba de așa ceva. Viaţa, orice viaţă, cel puțin viața omenească, este imposibilă fără

ideal său, altfel spus, idealul e un organ constitutiv al vieţii.

Noua biologie arată că organismul viu nu se compune doar din corpul şi sufletul său. Corpul și sufletul, ansamblul persoanei noastre, nu reprezintă decît un sistem de organe materiale şi spirituale, prin urmare un sistem de aparate ce funcţionează. Viaţa constă într-un sistem de funcţii corporale şi psihice, de operaţii, de activităţi, Aceste activităţi, în mod nemijlocit sau mijlocit, se adresează lumii pe rînd, de-bușează în ea. Ochiul vede obiectele din peisaj și mîna se întinde ca să și le însușească. Ar fi însă greşit să presupunem că lumea la rîndul său, ceea ce numim mediul, există aici numai ca să recepteze activităţile noastre pe măsură ce ele sunt executate. Cu fiecare zi devine tot mai evident că activităţile organismului, inclusiv cele mai elementare, precum nutriţia, nu funcţionează dacă nu sunt excitate. Pentru ființa vie, aşadar, factorul primordial e excitaţia sau stimulul. Tot restul depinde de asta, într-atîta încît s-ar putea spune: a trăi înseamnă a fi excitat. Or, înainte de orice, mediul se dovedeşte a fi antre-pozitul de stimuli, arsenalul de excitații care, acţionînd neîncetat asupra organismului nostru, suscită torentul dinamic care e viața. Fiecare specie și chiar ftecare individ îşi are mediul propriu: viespea, cu ochii săi cu şase mii de faţete, vede altceva decît noi, are un mediu vizual distinct şi, ca atare, primește excitaţii diferite,

Această simplă observaţie ne arată că mediul nu e ceva exterior organismului biologic, ci este un organ al acestuia, organul excitaţiei. Astfel considerată, viaţa ne apare ca un dialog energic cu preajma în cadrul căruia persoana noastră

e un interlocutor, celălalt fiind peisajul care ne înconjoară. Şi întocmai cum presiunea atmosferică, temperatura, uscăciunea,

lumina ne excită, ne irită activităţile corporale, există şi în peisaj figuri tangibile sau imaginare a căror funcţie este să ne declanşeze activităţile spirituale care, la rîndu-le, trag după ele aparatul corporal. Tocmai aceşti excitanţi psihici sunt idealurile, nici mai mult, nici mai puţin. Să se termine, aşadar, cu dăscăleala vagă, onctuoasă şi pseudomistică despre idealuri.

Acestea sunt, într-un cuvînt, tot ce atrage şi excită vitalitatea noastră spirituală, sunt resorturi biologice, focoase pentru ex-plozia de energii. Preajma noastră, care e populată nu numai cu lucruri reale, ci şi cu chipuri extraterestre şi chiar imposibile, le conţine într-un repertoriu extrem de variat, Sunt unele infime, umile, aproape inavuabile; altele sunt gigantice, de dimensiuni istorice, punînd sub tensiune întreaga noastră existenţă şi uneori pe cea a unui întreg popor şi a unei întregi epoci. Dacă numele de idealuri este rezervat numai pentru cele monumentale, nu văd nici un inconvenient ca atare să reamintim că natura lor de idealuri ţine nu de mărimea, de importanţa lor obiectivă, ci de ceea ce au în comun cu cei mai mărunţi stimuli ai vieţii: capacitatea de a ne încînta, atrage, irita, declanşa facultăţile. Idealul e un organ al întregii vieţi avînd menirea de a o excita. Ca şi cavalerii din trecut, viaţa, doamnă, foloseşte pintenii. Din acest motiv, biologia fiecărei fiinţe trebuie să-i analizeze nu doar trupul şi sufletul, ci şi să-i facă inventarul idealurilor. Uneori suferim o decădere vitală

care nu provine dintr-o maladie a corpului sau a sufletului nostru, ci dintr-o proastă igienă a idealurilor.

Ajungem astfel la următoarea concluzie: pentru ca un lucru să fie ideal nu e suficient să pară demn de a fi astfel din raţiuni de etică, de gust sau de conventenţă, ci trebuie să aibă, efectiv, acel dar de a ne încînta şi atrage nervii, de a se angrena perfect în sensibilitatea noastră. Altminteri va fi doar o fantomă de ideal, un ideal paralitic incapabil să încordeze arbaleta avîntului. Dintre cele două feţe pe care le prezintă

idealul, pînă acum s-a bucurat de atenţie doar cea orientată spre absolut şi a fost uitată cealaltă, cea orientată spre interiorul

122 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

economiei vitale, Cu ajutorul termenului mai vulgar de „iluzii“

obișnuim să exprimăm acea misiune atractivă care constituie esența idealului.

Acum aș putea să răspund mai în largul meu la întrebarea anterioară. Funcţia femeii, cînd nu e decît femeie, este să fie idealul concret („farmec“, „iluzie“) al bărbatului. Nimic mai mult. Dar nici mai puţin. Un bărbat poate iubi cu o fervoare neîntrecută pe mamă, pe soţie, pe fiică sau pe soră, fără ca în sentimentul său să existe cea mai neînsemnată nuanţă de iluzie. Dimpotrivă, el se poate simţi iluzionat, fermecat, atras, fără a încerca nimic din ceea ce numim propriu-zis dragoste fihală, paternă, conjugală sau fraternă. Femeile, cu intuiţia lor pătrunzătoare, disting perfect cînd există în emoțiile pe care le suscită ele acest ton de iluzie și, în taina sufletului lor, numai atunci se simt măgulite şi satisfăcute. Ramân Campos, un fin scriitor spaniol de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, spunea că „un singur lucru poate umple pe deplin inima bărbatului, și anume inima femeii“.

Astfel încît femeia e femeie în măsura în care ea este farmec sau ideal. O mamă desăvîrşită va fi un ideal de mamă, dar a fi mamă nu înseamnă a fi ideal. Diversele consacrări ale femelei umane sunt prin urmare clar distincte și fiecare îşi are atribuit un repertoriu diferit de praţii şi virtuţi. Se poate ca soţia, mama, sora, fiica să fie desăvîrşite fără a poseda perfecţiuni de femeie şi invers.

Pe de altă parte, se observă că încîntătoarea menire a femeii este principiul care face posibile celelalte forme ale feminităţii. Dacă femeia nu încîntă, bărbatul nu o alege ca să

şi-o facă soţia ce va fi mama fiicelor, surori ale fiilor săi. Totul îşi are originea în această magică putere de a fermeca. În Martirii lui Chateaubriand, cînd generalul roman veghează

melancolic pe bastion sub vagul palpit stelar, druidesa care-l iubeşte, păgîna Veleda, se prezintă ca o nălucă diafană, cu lungile-i plete blonde, cu secera de aur liturgică între sîni, şi-i spune: Sais-tu que je suis fee ? Or, femeia, înainte de a putea

fi orice altceva, trebuie să-i pară bărbatului, ca Veleda, o zînă, o esenţă magică. Iluzia va putea să trăiască o clipă sau să nu moară niciodată: prilejul de maximă influenţă asupra bărbatului ce i se oferă femeii e scurt sau perpetuu.

E incredibil că pot exista minţi destul de oarbe ca să admită

că femeia poate influenţa istoria prin intermediul votului electoral şi al gradului de doctor universitar aşa cum o in-fluenţează prin puterea sa magică de iluzie. Cum în interiorul condiţiei umane nu există un resort biologic atît de precis şi de eficient ca această facultate de atracţie pe care femeia o posedă asupra bărbatului, natura a făcut din el cel mai puternic artificiu de selecţie şi o forţă sublimă pentru modificarea şi perfecţionarea speciei.

Este curios că încă la începuturile istoriei europene, în primul cînt al Zhazdei, femeia apare ca recompensă pentru cel ce iese învingător în jocuri sau în război. Celui mai dibaci, celui mai viteaz, cea mai frumoasă. Astfel încît, de la început, îi găsim pe bărbaţi năzuind, în condiţii de concurenţă şi concurs, să cucerească femeia. Ulterior, ea nu mai reprezintă doar premiul atribuit celui mai bun, ci este însărcinată ea însăşi să

aprecieze cine e cel mai valoros şi să-l prefere pe cel excelent. Viaţa socială este un neîntrerupt concurs deschis între bărbaţi ca să-şi măsoare aptitudinile cu scopul de a fi preferaţi de către femeie. Mai cu seamă în epocile cele mai fecunde şi mai glorioase — veacul al XIII-lea, Renaşterea, veacul al XVIII-lea — obiceiurile au permis cu o intensitate particulară ca femeile să fie, cum spune Stendhai, juges de mâriles. Se va obiecta însă că femeia îl preferă nu pe cel mai bun, ci pe acela care i se pare ei cel mai bun, pe individul în care-şi vede în-

truchipat idealul său bărbătesc. Într-adevăr, aşa este. Idealul, proiectul exaltat pe care-l are femeia despre bărbat, acţionează ca un aparat de selecţie asupra mulţimii bărbaţilor ŞI-1 detaşează pe cei ce coincid cu el, Iată exact mersul istoriei, care este, în bună parte, istoria idealurilor masculine inventate de către femeie. Astfel, doamnele din Provenţa au decis că băr-

124 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

batul trebuia să fie prou e courtois. Bravură şi curtenie! Ele au creat idealul „cavalerului“ care, deşi cu totul decăzut şi com-promis, continuă să structureze şi azi societatea europeană.

În fiecare generaţie sunt preferaţi bărbaţii ce coincid cu idealul cel mai generalizat printre tinerele din acea vreme: ei creează căminele cele mai reuşite şi mai fericite, unde sunt educaţi cei mai buni copii care, influenţaţi de sufletele omogene ale părinţilor lor, transmit generaţiilor succesive un anumit modul şi aspect de umanitate.

Ce să facem, doamnă, aşa e viaţa, surprinzătoare şi plină de căi nebănuite! lată cum tot ce e mai impalpabil şi mai fluid, visul aerian pe care-l visează fecioarele în iatacurile lor îşi întipăreşte urma asupra veacurilor mai profund decît oţelul căpitanilor de oşti! De ceea ce ţes astăzi în tainica lor fantezie, adîncite în gînduri, adolescentele, depinde în bună parte turnura pe care o va lua istoria peste un secol. Are dreptate Shakespeare! Viaţa ne este făcută din urzeala viselor noastre!

Nu aş vrea, doamnă, să iau în împrejurarea asta poziţii contra feminismului contemporan. E posibil ca aspiraţiile lui concrete să mi se pară vrednice de stimă şi încurajare. Voi cuteza să spun însă că, fie şi oportun, orice feminism e o mişcare superficială care lasă intactă marea problemă: modul specific de exercitare a influenţei feminine în istorie. O lipsă

de previziune intelectuală ne face să căutăm eficacitatea femeii în forme asemănătoare cu cele proprii acţiunii virile. În felul acesta, e limpede, vom găsi numai absenţe.

Se uită că fiecare ființă posedă un gen specific de cauzali-tate și mintea ageră trebuie să știe să-l găsească.

Genialul dramaturg Hebbel se întreba dacă e cu putinţă

să compui tragedii al căror erou să fie o femeie. Căci eroismul pare a consta într-o activitate superlativă, aproape incompatibilă cu condiţia normală a femeii. Analizînd fapta Iuditei, văduva fecioară, Hebbel constatase că, dacă ea s-a aventurat pînă la cortul lui Holofern, a făcut-o din admiraţie, din entuziasm faţă de îndrăzneţul războinic, iar dacă mai apoi 1-a tăiat capul, a făcut-o printr-un act automat de ură sau resentiment

cînd s-a simţit dezonorată şi ofensată. Isprava ei pare astfel numai privită de la distanţă. În realitate, era o ţesătură de reac-ţii şi slăbiciuni. Pentru a rectifica această încercare, Hebbel își plăsmuiește Genoveva de Brabant, care nu face decît să

sufere, să îndure, creînd astfel simbolul unui eroism negativ propriu-zis feminin, în care activitatea e, prin esenţa ei, pasivitate şi suferinţă, Durch dulden tun, a face răbdînd. Iată

formula cauzalităţii feminine găsită de el.

Soluţia lui Hebbel la problema pusă în chip subtil de el însuși mi se pare excesivă. Sigur că destinul femeii nu e activitatea, dar între aceasta şi suferinţă există o formă interme-diară: existenţa.

Orice bărbat stăpîn pe o sensibilitate bine temperată a experimentat în apropierea femeii impresia că se găsește în faţa a ceva straniu şi absolut superior lui. Acea femeie, sigur, ştie mai puțin decît noi în materie de ştiinţă, are o mai redusă

putere de creaţie artistică, nu e îndeobşte capabilă să conducă

un popor şi nici să cîştige bătălii, şi totuşi, în persoana ei percepem o superioritate în raport cu noi de natură mai radicală decît oricare din cele ce pot exista, de pildă, între doi bărbaţi cu aceeaşi îndeletnicire. Şi faptul este că excelările virile — talentul ştiinţific sau artistic, dibăcia politică şi financiară, eroismul moral — sunt oarecum extrinseci persoanei şi, ca să

spunem aşa, instrumentale. Talentul constă într-o aptitudine de a crea anumite produse socialmente utile — ştiinţa, arta, bogăţia, ordinea publică. Dar ceea ce preţuim la drept vorbind sunt tocmai aceste produse, şi numai un reflux al valorii pe care le-o atribuim se proiectează asupra înzestrărilor necesare pentru a le produce. Nu poetul, ci poezia e ceea ce ne interesează; nu politicianul, ci politica sa. Acest caracter extrinsec al talentelor se vădeşte prin faptul că ele apar deseori la bărbat alături de cele mai grave defecte personale. Excelenţa bărbătească îşi are originea, aşadar, într-un z face; cea a femeii într-un a fi şi 4 exista, sau, cu alte cuvinte: bărbatul valorează prin ceea ce face; femeia prin ceea ce este.

126 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Cel puţin, ceea ce-l atrage pe bărbat la ele nu sunt actele, ci esenţa lor. De aici împrejurarea că intervenţia profundă a femeii în istorie nu are nevoie să rezide în activităţi, în munci, ci în prezenţa imobilă, senină, a personalităţii sale. Aşa cum, la ivirea luminii, fără ca ea să intenţioneze şi să realizeze nici un efort, pur şi simplu pentru că este lumină, obiectele rămîn iluminate şi culorile cîntă-n jurul lor, tot ceea ce face femeia, ea o face fără s-o facă, doar existînd, fiind, iradiind. Şi e curios de notat cum caracterul acesta, ce conferă oricărei mişcări feminine un aer mai curînd de emanaţie decît de act guvernat de finalităţi externe, străluceşte în fiecare dintre funcţiile ei specifice. Muncă este oare ceea ce face mama cînd se ocupă

de copiii săi, solicitudinea soţiei sau a surorii ? Ce e oare atît de incredibil de misterios în toate aceste osteneli, care le face să se estompeze parcă pe măsură ce sunt executate, nelăsînd marcată în văzduh o linie de acţiune sau muncă? Tocmai această fluiditate a actului este eminentă în funcţia titulară a femeii. Femeia, într-adevăr, pare a nu interveni în nimic; influenţa ei nu are aspectul violent sau măcar preocupat propriu intervenţiei masculine. Bărbatul izbeşte cu braţul în bătălie, gîfîie de-a lungul şi de-a latul planetei în expediţii riscante, pune piatră peste piatră în monumente, scrie cărţi, biciuieşte aerul cu discursuri şi chiar şi atunci cînd nu face decît să mediteze, îşi încordează muşchii lăuntric într-o chietudine atît de activă, încît pare mai degrabă contractarea pregătitoare a saltului cutezător. Femela, într-acestea, nu face nimica, şi dacă mîinile ei se mişcă, o fac mai curînd sub formă

de gest decît de acţiune. Pe un mormînt din epoca vetustei Rome republicane, unde şi-a găsit odihna trupul uneia dintre acele matroane zămislitoare ale rasei celei mai puternice, se pot citi lîngă nume următoarele cuvinte: domiseda lanifica, a păzit casa şi a tors. Nimic mai mult. Parcă vedem nobila figură stînd liniştită în prag, cu lungile-i degete consulare vî-rîte-n caierul de lînă albă.

Influenţa femeii e puţin vizibilă tocmai pentru că e di-fuză şi se găseşte pretutindeni, Nu e turbulentă, ca aceea a

bărbatului, ci extatică, precum cea a atmosferei. Există, evident, în esența feminină o natură atmosferică ce acționează în mod lent, în maniera unei clime. Asta aş vrea să sugerez cînd afirm că bărbatul valorează prin ceea ce face, iar femeia prin ceea ce este.

Așa se explică de ce cultura și perfecționarea femelei umane urmează întotdeauna o traiectorie distinctă de cea a bărbatului; în timp ce progresul bărbatului constă în principal în a făuri lucruri tot mai bune — ştiinţe, arte, legi, tehnici —, progresul femeii constă în a se face pe sine însăşi mai desă-vîrșită, creînd în sine un nou tip de feminitate mai delicat și mai exigent.

Mai exigent! După părerea mea, aceasta e suprema misiune a femeii pe pămînt: a pretinde, a pretinde desăvîrșire din partea bărbatului. Acesta se apropie de ea, căutînd să fie cel preferat; în acest scop se străduieşte, desigur, să-și adune într-un mănunchi floarea persoanei sale, ca să i-l prezinte frumoasei judecătoare. Atenţia pe care și cel mai neglijent om obișnu-1ește să și-o consacre împodobirii fizice în perioada aspirației erotice nu e decÎt expresia exterioară și oarecum ingenuă a curățeniei spirituale la care ne incită femeia. Chiar și această

selecţie şi șlefuire spontană a repertoriului nostru vital constituie un prim impuls către perfecțiunea pe care i-o datorăm femeii. Dar nu numai atît: bărbatul vine în faţa femeii şi se expune cu ceea ce este el; spune ce are de spus, face gesturile cuvenite, fixîndu-i chipul cu privirea pentru a-i surprinde aprobarea sau dispreţul. Asupra fiecărei acţiuni a lui coboară

un uşor gest reprobator sau un zîmbet ce însufleţeşte; ur-marea este că bărbatul, în mod reflex sau nedeliberat, își anulează, își elimină actele reprobate și și le intensifică pe cele ce s-au bucurat de încuviințare. Astfel încît, la sfîrşit, ne pomenim schimbaţi, purificaţi potrivit unui nou stil și tip de viață. Fără a face nimica, liniştită ca o roză pe tulpina sa, cel mult prin intermediul unei emanaţii fluide de imponderabile gesturi fugitive, care acționează ca nişte lovituri electrice ale unei dălţi ireale, femeia încîntătoare a sculptat în blocul

128 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

nostru vital o nouă statuie de bărbat. S-ar zice că în sufletul feminin există un profil imaginar, aplicat fiecărui bărbat care se apropie, Şi eu cred că aşa este: orice femeie poartă în intimitatea sa o figură de bărbat preformată, numai că de obicei ea nu ştie că o poartă. Punctul forte al femeii nu e să ştie, ci să simtă. A şti lucrurile înseamnă a poseda conceptele şi definiţiile lor, lucrare caracteristică bărbatului. Femeia nu ştie, nu şi-a definit modelul acela de masculinitate, dar entuziasmele şi repulsiile pe care le simte în raporturile cu bărbaţii echivalează pentru ea cu descoperirea practică a încărcăturii ideale pe care, fără a bănui, o ducea în inimă. Numai aşa se clarifică

faptul — al cărui mecanism îl las acum intact — că orice iubire adevărată, şi mai ales în cazul femeii, se naşte în coup de foudre şi e o dragoste la prima vedere. Puţin e de aşteptat de la o iubire care se naşte lent; cînd e plenară, ea se iveşte dintr-o dată, atît de instantanee şi de acaparatoare, încît primul lucru pe care-l observă aici femeia este o fabuloasă, irezistibilă copleşire. Acest fenomen se explică numai prin coincidenţa subită dintre tiparul ideal şi un bărbat trecător.

Iubirea pentru acea figură imaginară preexista deja; aştepta doar o ocazie favorabilă pentru a se declanşa.

Cea mai mare parte dintre bărbaţi trăiesc din fraze gata făcute, din idei primite, din sentimente convenţionale şi de pripas. La fel, femeile vulgare poartă în sine un ideal vulgar de bărbat, un model de mîntuială care-şi află uşor împlinirea aproximativă în realitate, Aşa cum există însă bărbaţi geniali care inventează cugetări absolut noi, care creează stiluri artis-tice şi descoperă norme de drept nou, există şi femei geniale în care, datorită materiei rafinate a fiinţei lor, datorită cul-tivării energice a sensibilităţii lor, ajunge să încolţească neex-plicit un nou ideal de bărbat. În chip de ţintă sublimă, de exemplu şi prototip, acest profil delicat acţionează asupra unei întregi societăţi, ridicînd, prin intermediul atracţiei încîntătoare exercitate de către femeie, nivelul moral al bărbatului prototipic.

Există, aşadar, în funcţia specifică a femeii un plus şi un minus de genialitate, la fel ca în ştiinţă sau în artă. ŞI asta vrea să însemne că feminitatea pură e o dimensiune esenţială a culturii, că există o cultură specific feminină, cu talentele şi geniile sale, cu încercările, eşecurile şi achiziţiile sale, prin care femeia îşi realizează colaborarea autentică la istorie.

Dacă vreo cîteva duzini de femei, plasate oportun într-o societate, îşi educă, îşi şlefuiesc persoana pînă ce fac din ea un perfect diapazon de umanitate, un aparat sentimental de precizie, un organ de acută sensibilitate pentru forme posibile de viaţă mai bună, ele vor izbuti să realizeze mai mult decît toţi pedagogi şi oamenii politici. Femeia exigentă, cea care nu se mulţumeşte cu manufactura masculină de rînd, care pretinde bărbatului calităţi neobişnuite, produce cu dispreţul ei un soi de vid în straturile sociale superioare, şi cum natura are oroare de vid, îl vom vedea că se umple curînd cu realităţi: inimile bărbaţilor vor începe să bată după un ritm nou, idei neaşteptate se vor trezi în capete, noi ambiţii, proiecte, întreprinderi vor brăzda spaţiile vitale, întreaga existenţă se va pune în mişcare după un ritm ascendent şi în ţara norocoasă unde va apărea o asemenea feminitate va înflori, triumfală şi invadatoare, o primăvară istorică, o întreagă viaţă

nouă — vita nuova!

Iată, doamnă, cum, după un lung ocol, poate cam dificil, revin cu fidelitate în punctul de unde am plecat. Tot ceea ce am spus acum aş vrea să fie doar comentariul pe marginea emogiei juvenile exprimate de către Dante în prima sa carte.

Vita nuova este istoria ilustrată într-un vitraliu gotic a trei, patru gesturi făcute de la distanţă de tînăra florentină: un surîs de salut binevoitor, o grimasă de vag dispreţ. Atît şi nimic mai mult. Şi viaţa lui Dante, care a marcat un început de epoci noi, a rămas pentru totdeauna orientată în evoluţia sa de surîsul acelei donna del saluto — aşa cum corăbiile pe întinsul mării îşi află ruta din gestul tremurător al unei stele.

În loc de a se îndrepta nemijlocit către perfecţiune, poetul Paradisului crede că e mai sigur să-i găsească norma pe chipul Beatricei. De aceea spune:

130 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Beatrice tutta nell’eterne rote

fissa con gli occhi stava, e 10 in lei

le luci fissi di lasă remote.

(Par. 1, 64-66.)

(Beatrice sta spre veşnicele roate *cu ochi ţintiţi; iar eu ţineam pe-ai mei* la ea, şi-uitînd de ceruri sus, de toate. — Trad. G. Coşbuc. N. 1.) Este evenimentul profund care se reînnoieşte mereu sub suprafaţa istorică, iar Goethe i-a dat expresie în cuvinte aproape nemaiauzite:

Etern-Femininul ne

Trage în sus.

sau cum spune Mater Gloriosa adresîndu-i-se Margaretei: Vino în sferele superioare!

Cînd te presimte, el te va-nsoţi.*

Perfecţiunea radicală a bărbatului — nu aceea care înseamnă

doar ameliorare în ştiinţă sau în artă sau în politică — a ajuns de obicei la el privind infinitul printr-un suflet feminin, mediu cristalin în care se refractă marile idealuri concrete. Astfel îi putea spune Shelley iubitei sale: Zubito, tu eşti cel mai bun eu al meu!

Toate progresele obținute de bărbat prin lucrarea sa sunt parțiale, subordonate, tangente la sfera intimă a vieții. Dimpotrivă, un mod superior de perfecțiune feminină constituie o propășire integrală a vieții şi oarecum germenul unei noi umantăți. De aici năzuința infinită, iluzia incendiată pe care le-au simţit cet mai buni bărbaţi cînd existenţa le-a fost inter-sectată de o femeie esenţială. Dacă privim în zare ceea ce au scris, ceea ce au pictat, ceea ce au legiferat ei, descoperim în fihgran un profil voalat şi evaziv de doamnă nobilă. Nu e vorba de anecdote erotice vulgare, ci de acele emoţii supreme pe care i le explica, în amurgul palid din Mantineea, divinu-lui Socrate străina Diotima. E vorba de năzuinţa de perfecţiune * Traduceri de Ştefan Aug. Doinaș. (N. t.)

e care o Evă exemplară o seamănă în trecerea-i impondera-ilă în oricare bărbat ales.

Un ins, ca şi un popor, este mai exact definit prin idealurile decît prin realităţile sale. Înfăptuirea scopurilor noastre depinde de noroc, dar aspiraţia e opera exclusivă a inimilor noastre. De aceea tipurile de feminitate, care sunt totodată

forme de idealitate, marchează orizontul capacităților latente în fiecare popor. Oriunde și oricînd, siluetele eternului feminin se ridică în zenit ca nişte constelații, prestabilind destinele etnice.

Acum opt ani, doamnă, cînd eram pe punctul de a-mi termina şederea în Argentina, am avut onoarea să vă cunosc prietenele şi pe dumneavoastră înşivă. Nu voi uita niciodată

impresia pe care mi-a produs-o întîlnirea cu acel grup de femei esenţiale pe fundalul unei naţiuni tinere. Era în domniile voastre un atare entuziasm al perfecţiunii, un gust atît de sigur şi de riguros, o asemenea fervoare către toate discipli-nele severe, încît fiecare dintre conversațiile noastre circulare îmi lăsa în spirit, ca o pondere morală, imperativul dens de „mezura“ și de selecţie. Ca într-un popor de cultură veche şi distilată să apară forme rafinate ale feminității e de

înţeles, deşi nu e ceva frecvent. Nietzsche spune că „femeia desăvîrşită este un tip de umanitate superior bărbatului desăvîrşit, şi în plus e şi mai insolit“. Dar ca într-o rasă nouă şi încă în gestaţie să se ivească simultan asemenea creaturi ascunde un secret organic şi dă mult de gîndit. Evident, nu e vorba de un rezultat al mediului, ca în vechile civilizaţii. Absolut dimpotrivă. Vitalitatea ascendentă a noii rase creează din luxul ei lăuntric acele figuri distinse cu o intenţie de exemplaritate.

Sunt modele şi jaloane care iniţiază o perfecţionare a mediului. Faptul că domniile voastre mi-aţi apărut înflorind la ceasul germinal al unei mari naţiuni m-a îndemnat să concep aceste gînduri despre influenţa femeii în istorie. Coincidenţa dintre ele şi emoţiule lui Dante mă invita să vi le restitui în semn de omagiu şi gratitudine.

132 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Nu ştiu dacă societatea ce vă înconjoară va şti să profite fără pierdere de graţia normativă care există în dumneavoastră.

Destinul Argentinei nu e oare să urmeze o traiectorie care să

o contrabalanseze pe cea a poporului yankeu, echilibrînd astfel cele două mase gigantice ale continentului? De vreme ce na-ţiunea din nord pare a se fi abătut spre cultivarea cantităţii, ar fi excelent ca rasele zonei La Plata să prefere calitatea, aspirînd să creeze un nou tip de bărbat ales. Simptom clar al acestei ursite este că astăzi posedă în dumneavoastră ceva asemănător cu o Giocondă australă.

De ce oare, doamnă, proza dumneavoastră e atît de moale şi poartă în fiecare frază un resort suav care ne detaşează

elastic de pămînt şi ne oferă o ascensiune? Şi faptul că un fin respect faţă de Dante — cine-l cunoaşte oare mai bine ca dumneavoastră! — vă face să vă reprimaţi cele mai personale inspiraţii. Slujindu-ne drept călăuză, suscitaţi probleme pe care voit le lăsaţi nerezolvate. Aşteptăm, după aceasta, altă

carte în care ele să-şi primească iluminările. Nu uitaţi că sunteţi pentru mulţi, după cum spunea poetul, …quella, ond”io aspetto il come e ‘l quando del dire e del tacer. (Par, XXI, 46-47.) (Ea din care şi-al tăcerii-mi vine / şt-al vorbei cînd şi cum. — Trad.

G. Coşbuc. N. t.)

Doamnă, excursia a fost delicioasă. Rău este că, după ce ne-aţi condus prin tracţiune spirituală, ne lăsaţi acum singuri şi, abandonaţi propriei noastre ponderalităţi, ce altceva puteri face decît să coborîm? Cu forţele mele exclusive, eu aş putea încerca de unul singur un studiu care să se intituleze: De la Beatrice la Francesca, eseu descendent. N-aş fi lipsit de precedente. Se cuvine să amintim

că cele mai mari două călătorii de recuperare a femeii s-au desfăşurat în direcţie opusă. Dante urcă pentru a o găsi pe Beatrice în Empireu, dar Orfeu, muzician, coboară în infern pentru a o întîlni pe Euridice.

„DE LA FRANCESCA LA BEATRICE“* 133

Trebuie să mărturisesc că, dacă-l însoţesc cu plăcere pe Dante şi mă străduiesc să învăţ de la el, doctrina lui mi se pare, pînă la urmă, parţială şi insuficientă. Stadiul evoluţiei sentimentale pe care-l reprezintă el nu poate fi ultimul. Era necesar, desigur, să descopere emoţia spirituală în faţa femeii, care nu exista mai înainte. Dar după ce te-ai înălţat pînă la ea, trebuie să o reintegrezi corpului. Eu cred că această integrare a sentimentului, această încercare de a contopi sufletul cu carnea, este însăşi misiunea epocii noastre.

La Dante, ca şi În toată epoca sa, există un dualism instabil. Dante e, pe de o parte, bărbatul care a privit cel mai bine formele lucrurilor. Simţurile, prompte şi perspicace, îi erau magnific deschise către lume, iar din persoana lui ţîşnea o gigantică poftă de viaţă. Nu era un spectru; oriunde s-ar fi dus, „mişca tot ce-l atingea“. Dacă evadează în lumea de dincolo a ultimei părţi a vieţii, e pentru a face din ea o aşezare cum nu se poate mai bună, de la înălţimea căreia poate contempla marele torent dramatic al lumii noastre de aici. Cînd trece hotarul tărîmului de dincolo de mormânt ia cu sine întregu-i bagaj de pasiuni pămînteşti, pe care i le auzim şuierînd, asemenea unor furtuni, în versurile sale transcendente. Divina Comedie e, în primul rînd, o carte de memorii.

Alături însă de acest entuziasm pământean, şi fără a se ar-moniza cu el, la Dante triumfă goticismul, cu sufletul său de săgeată ultrareală, cu beţia abstrusului şi cu năzuinţa sa de evadare. Mai există în poetul nostru şi o mijire a propensiunii raţionaliste ce va să predomine în Renaştere, iar apoi în întreaga epocă modernă. De acest raţionalism, care aspiră să

substituie vieţii ideea, suntem pe cale de a ne vindeca acum.

Vremea lui, în schimb, trăia înclinată către toate halucinaţiile.

Este perioada cînd se porneşte în căutarea Sfîntului Graal şi se ajunge la ultima expresie a acelei fantasmagorii eroice care au fost Cruciadele. Cea faimoasă a copiilor ne permite să

întrezărim un anumit fond de perversiune, de insalubritate 2

imaginaţiilor. Se trăieşte în magia lui Arthur şi a lui Merlin.

134 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Doresc, doamnă, să organizăm o nouă stare de sănătate, lucru imposibil dacă sufletul nu e contrabalansat de corp. O

dată descoperită, viaţa sufletului e prea lesnicioasă, deoarece ea este imaginară. Nietzsche spunea „că e foarte uşor să

gîndeşti lucrurile, dar foarte greu să fii lucrurile“. Corpul semnifică un imperativ de realizare care i se prezintă spiritului. Aş spune mai mult: corpul e realitatea spiritului. Fără

gesturile dumneavoastră, doamnă, n-aş şti nimica despre mis-terul auriu care vă este sufletul.

S-a plecat de la o falsă abstracţie, s-a disociat în mod arbitrar corpul de spirit, ca şi cum cele două ar fi fost separabile.

Trupul viu nu e însă ca mineralul: materie pură. Trupul viu este carne, iar carnea e sensibilitate şi expresie. O mînă, un obraz, o buză spun întotdeauna ceva, sunt esenţialmente atitudini, capsule de spirit, exteriorizare a acelei intimităţi esenţiale pe care o numim psihic. Corporalitatea, doamnă, e sacră fiindcă

are o misiune transcendentă: simbolizarea spiritului.

De ce să dispreţuim pămîntescul ? Însuşi ascetul Pietro Da-miano nu uită în Paradisul untdelemnul din Postul cel Mare cu care dobîndise cerul:

Quivi

al servigio de Dio mi fei si fermo,

che pur con abi di liquor d’ulivi

lievemente passava caldi e geli,

contento ne” pensier contemplativi.

(Par., XXI, 113-117.)

(Serviciilor divine *aici, — am z1s — așa de rob le fui*, încît, cu singur sucul de măsline *trăind, răbdai cu drag și ger și sete*, în gînduri sfinte și-mpăcat cu mine. — Trad. G. Coşbuc. N. 1.) Sigur este că locatarii lumii de dincolo se îmbulzesc nerăb-dători, ca insectele la lumină, în jurul lui Dante, ca să soarbă

de la el un pic de viaţă, și dau năvală ca să-l întrebe noutăţi de pe pămînt.

Avem urgent nevoie, doamnă, să vă auzim din nou inspirația despre aceste mari teme. Ne aflăm la un ceas de crepus-cul universal. O întreagă lume coboară muribundă, înconjurată

de serbările splendide ale agoniei sale. Discul incendiat şi-a și atins linia verde și rece a mormîntului neliniștit. Rămîne încă puţină strălucire…

Lo sol sen va, soggiunse, e vien la sera: non V’arrestate, ma studiate il passo,

mentre che Poccidente non s’annera.

(Purg., XXVII, 61-63.)

Stă soarele-n apus și-amurgul vine,

grăbiţi-v” — a mai zis —, nu-mblați agale cîr timp apusul nu-i subt umbre pline.

(Trad. G. Coşbuc. N. t.)

PENTRU O PSIHOLOGIE

A BĂRBATULUI INTERESANT

I

Nimica nu e atît de măgulitor pentru un bărbat decît să

le audă pe femei spunînd despre el că este un bărbat interesant.

Dar cînd oare e interesant un bărbat, după părerea femeii?

Problema e una dintre cele mai subtile care se pot pune, fiind însă în acelaşi timp şi una dintre cele mai dificile. Pentru a-i ieşi în întîmpinare cît de cît riguros ar fi de trebuinţă să dez-voltăm o întreagă nouă disciplină încă neîncercată și care mă

ocupă și mă preocupă de ani de zile. O numesc de obicei Cunoaşterea omului sau antropologia filozofică. Această disciplină ne va învăţa că sufletele au forme diferite, la fel ca și corpurile. Cu mai multă sau mai puţină claritate, în funcţie de perspicacitatea fiecăruia, percepem cu toţii în raporturile sociale configuraţia intimă diversă a persoanelor, dar ne costă

mari eforturi să ne transformăm percepţia evidentă în concepte clare, în cunoaştere deplină. Îi simţim pe ceilalţi, dar nu îi știm.

Cu toate acestea, limbajul uzual a acumulat un tezaur de indicii conservate în capsule verbale sugestiv aluzive. Se vorbeşte, într-adevăr, de suflete aspre şi de suflete blînde, de suflete acre şi dulci, profunde şi superficiale, puternice şi slabe, greoaie şi uşuratice. Se vorbeşte de oameni mărinimoşi şi temători, recunoscînd astfel că sufletele, ca şi trupurile, au o dimensionalitate. Se spune despre cineva că e un om de acţiune sau că e un contemplativ, că e un „cerebral“ sau un sentimental *etc.* Nimeni nu s-a ocupat să realizeze metodic semnificaţia precisă a unor denumiri atît de variate, în spatele

cărora presupunem diversitatea miraculoasă a faunei umane.

Or, toate acele expresii nu fac altceva decît să se refere aluziv la diferenţe de configuraţie ale persoanei interne şi ne îndeamnă să construim o anatomie psihologică. Se înțelege că

sufletul copilului trebuie să aibă cu necesitate o structură distinctă de cel al bătrînului, şi că un ambițios posedă o structură

psihică diferită de cea a unui visător. Studiul acesta, întreprins cu oarecare sistem, ne-ar duce la o caracterologie urgentă de tip nou, mulţumită căreia am putea descrie cu nebănuită fineţe varietăţile intimităţii umane. Printre ele ar apărea şi bdr-batul interesant în opinia femeii.

Încercarea de a-i aprofunda analiza m-ar înspăimînta, căci numaidecît ne-am pomeni împresurați de o pădure unde totul ar fi o problemă. Dar primul şi cel mai exterior lucru pe care l-am putea spune despre bărbatul interesant e acesta: bărbatul interesant este bărbatul de care se îndrăgostesc femeile.

Dar însăși afirmaţia asta ne și pierde, aruncîndu-ne în mijlocul celor mai mari primejdii. Cădem în plină pădure a iubirii.

ȘI realitatea e că în toată topografia umană nu există peisaj mai puţin explorat decît cel al iubirilor. Putem spune că totul rămîne de spus; mai bine, că torul rămîne de gîndit.

În creiere s-a instalat un repertoriu de idei grosolane care face imposibil ca faptele să fie văzute cu o claritate medie. Totul e încurcat şi tergiversat. Există raţiuni multiple pentru ca lucrurile să se petreacă aşa. În primul rînd, iubirile constituie, prin esenţa lor, o viaţă tainică. O iubire nu se poate povesti: cînd o faci cunoscută, ea îşi pierde conturul sau se volatilizează. Fiecare trebuie să se limiteze la experienţa sa personală, aproape totdeauna săracă, iar cea a semenilor noştri nu e uşor de acumulat. Ce s-ar fi ales de fizică dacă fiecare fizician ar fi stăpînit exclusiv observaţie sale personale ? Dar, în al doilea rînd, se întîmplă că oamenii cei mai capabili să gîndească despre iubire sunt cei care au trăit-o cel mai puţin, iar cei care au trăit-o sunt de obicei incapabili de a medita asupra ei, de a-i analiza cu subtilitate penajul moarat şi totdeauna echivoc. În ultimul rînd, un eseu despre iubire e o întreprindere

138 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

peste măsură de ingrată. Dacă vorbeşte un medic despre digestie, oamenii ascultă cu modestie şi curiozitate. Dar dacă

vorbeşte un psiholog despre dragoste, topi îl ascultă cu dispreţ, mai bine zis nu-l ascultă, nu ajung să ia aminte la ce spune, din pricină că toţi se cred doctori în materia asta. În puţine împrejurări apare atît de vădită obişnuita stupiditate a oamenilor. Ca şi cum tubirea n-ar fi, la urma urmelor, o temă teoretică de aceeaşi factură ca şi celelalte şi, ca atare, ermetică pentru cine nu se apropie de ea cu instrumente intelectuale bine ascuţite! Se petrece acelaşi lucru ca şi cu Don Juan. Toată lumea crede că stăpînește doctrina autentică

despre el — despre Don Juan, problema cea mai ascunsă, cea mai abstrusă, cea mai acută din vremea noastră. Și adevărul e că bărbaţii, cu puţine excepţii, se pot împărţi în trei clase: cei care cred că sunt Don Juani, cei care cred că au fost şi cei care cred că ar fi putut fi, dar n-au vrut. Aceştia din urmă

sunt cei care se simt înclinaţi, cu lăudabilă intenţie, să-l atace pe Don Juan şi poate să-i decreteze punerea în disponibilitate.

Există, aşadar, suficiente motive pentru ca problemele în care toată lumea se consideră pricepută — dragostea şi politica — să fie cele care au progresat cel mai puţin. Doar ca să

nu le fie dat să asculte triviahtăţile pe care oamenii inferiori se grăbesc să le emită de îndată ce e atinsă vreuna din ele, au preferat să tacă aceia care ar fi vorbit mai bine.

Se cuvine, aşadar, să menţionăm că nici Don Juanii, nici îndrăgostiţii nu ştiu mai mult despre Don Juan şi nici despre iubire, şi invers; va vorbi cu precizie despre ambele materii doar cine trăiește la distanţă de ele, dar e atent și curios, aşa cum procedează astronomul cu soarele. A cunoaşte un lucru nu înseamnă a fi acel lucru, după cum nici a fi un lucru nu înseamnă a-l cunoaşte. Pentru a vedea ceva

trebuie să te în-depărtezi de acel ceva, iar separarea îl preschimbă din realitate trăită în obiect al cunoașterii. Am putea astfel ajunge să

gîndim că zoologul, pentru a studia struţii, ar trebui să se prefacă în struţ. Exact ce face şi cel ce se transformă în Don Juan cînd vorbeşte despre sine.

În ceea ce mă priveşte, pot spune că nu am izbutit să vorbesc cu suficientă claritate despre aceste mari subiecte, în ciuda faptului că am meditat mult asupra lor. Din fericire nu trebuie acum să vorbim despre Don Juan. Ar fi nevoie să

spunem că Don Juan e întotdeauna un bărbat interesant, contrar încercării duşmanilor lui de a ne face să credem că nu este aşa. E însă evident că nu orice bărbat interesant este un Don Juan, drept care e suficient să-i eliminăm dintre caracteristici profilul periculos. Cît despre iubire, va fi mai puţin uşor să-i evităm imixtiunea în tema noastră. Mă voi vedea prin urmare silit să formulez cu aparent dogmatism, fără

dezvoltare şi dovezi, unele din gîndurile mele despre iubire aflate în dezacord cu ideile de gata. Cititorul e bine să le ia doar ca pe o clarificare indispensabilă a ceea ce se poate spune despre „bărbatul interesant“ și să nu insiste deocamdată prea mult în a spune dacă sunt sau nu întemeiate.

U

Și, după cum sugeram mai înainte, primul lucru care trebuie spus despre el este că el e bărbatul de care se îndrăgostesc femeile, Se va obiecta însă numaidecît că toţi bărbaţii normali dobîndesc dragostea unei femei şi, în consecinţă, toţi ar fi interesanţi. La care eu aş fi nevoit să răspund în mod peremptoriu cu două precizări. Prima: că de bărbatul interesant se îndrăgosteşte nu doar o femeie, ci multe. Cîte anume ?

Nu contează statistica, pentru că decisivă e a doua observaţie: de bărbatul neinteresant nu se îndrăgosteşte nici o femeie.

„Tot“ şi „nimica“, „multe“ şi „nici una“ trebuie înţelese mai degrabă ca exagerări de dragul simplificării, fără nici o pre-tenţie de exactitate. Exactitatea în orice problemă de viaţă ar fi tot ce poate fi mai inexact, iar calificările cantitative se con-trag pentru a exprima situaţii tipice, normabităţi, predominanţe.

Credinţa că iubirea este o operaţie incidentală şi banală

e una dintre cele care stînjenesc cel mai mult înţelegerea

140 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

fenomenelor erotice şi s-a format la adăpostul unui echivoc incalculabil. Cu același nume de iubire denumim faptele psihologice cele mai diverse și așa se face că ulterior conceptele şi generalizările noastre nu se potrivesc niciodată cu realitatea. Ceea ce e cert pentru dragoste într-un anumit sens al cuvîntului nu e pentru altul, iar observaţia noastră, pesemne adecvată în domeniul erotic unde am obținut-o, se dovedește falsă cînd o extindem asupra celorlalte.

Originea echivocului nu e nesigură. Actele sociale şi private în care ajung să se manifeste cele mai diferite atracţii dintre bărbat și femeie alcătuiesc, în liniile lor schematice, un repertoriu restrîns. Bărbatul căruia îi place forma corporală

a unei femei, cel care, din vanitate, nutrește interes pentru persoana ei, cel care-și pierde capul victimă a efectului mecanic pe care o femeie îl poate produce cu o tactică sigură a atracției şi dispreţului, cel care se ataşează pur și simplu de o femeie datorită tandreţei, lealității, simpatiei, „afecțiunii“, cel care cade într-o stare pasională, în sfîrşit, cel care iubește îndrăgostit cu adevărat, se comportă într-o manieră mai mult sau mai puţin identică. Cine le observă de la distanţă actele nu se opreşte la acel plus sau minus şi, luînd în considerare doar anatomia globală a conduitei, apreciază că ea nu diferă

şi, ca atare, nici sentimentul ce o inspiră. Ar fi însă de ajuns să ia lupa şi să le studieze de aproape ca să observe că acţiunile se aseamănă doar în liniile lor mari, dar oferă dantu-rări extrem de diverse. E o greșeală enormă să interpretăm o iubire după actele și vorbele sale: nici unele, nici altele nu provin de obicei de la ea, ci constituie un repertoriu de mari gesturi, rituri, formule, create de societate, pe care sentimentul le găsește în faţa sa ca pe un aparat gata pregătit și impus, al cărui resort se vede obligat să-l declanșeze. Doar măruntul gest originar, doar accentul şi sensul cel mai adînc al conduitei ne îngăduie să diferențiem diferitele iubiri.

Vorbesc acum doar despre iubirea plenară din cazul îndrăgostirii, care se deosebeşte radical de fervoarea senzuală,

de l’amour-vanitE, de ambalarea mecanică, de „afecţiune“, de „pasiune“. lată o variată faună amoroasă a cărei filiaţie ar fi sugestiv să o stabilim în multiforma ei contextură.

Dragostea rezultată din îndrăgostire — care e, după opinia mea, prototipul şi apogeul tuturor erotismelor — se caracterizează prin faptul de a conţine în acelaşi timp aceste două

ingrediente: senzaţia că eşti „fermecat“ de altă fiinţă care ne produce „iluzia“ integrală şi senzaţia că eşti absorbit de ea pînă la rădăcina persoanei tale, ca şi cum am fi fost smulşi din propriul nostru fond vital şi am trăi transplantaţi în el, cu rădăcinile noastre vitale în el. Nu facem decît să exprimăm în alt fel ultima afirmaţie dacă adăugăm că îndrăgostitul se simte abandonat totalmente celui pe care-l iubeşte, aici ne-maiavînd nici o importanţă dacă abandonul trupesc sau spiritual s-a consumat sau nu. Mai mult, e posibil ca voinţa îndrăgostirului să izbutească a împiedica abandonarea de sine către cel iubit în virtutea unor consideraţii raţionale — con-venienţă socială, morală, dificultăţi de orice ordin, Esenţialul este să se simtă abandonat celuilalt, indiferent care ar fi decizia voinţei sale.

Şi nu e nici o contradicţie în asta: deoarece abandonul radical nu-l întreprinde el, ci se efectuează în profunzimile persoanei, mult mai radicale decît planul propriei voinţe. Nu e o voinţă de a se abandona: e o abandonare fără voie. Şi oriunde ne-ar duce voinţa, suntem iremediabili abandonaţi fiinţei iubite, chiar şi dacă ne duce la celălalt capăt al pămîntului ca să

ne îndepărteze de eal.

Acest caz extrem de disociere, de antagonism între voinţă

și iubire servește pentru a sublinia particularitatea acesteia din urmă și, în plus, trebuie să-l avem în vedere întrucît e o compilare posibilă, dar cu siguranţă puţin probabilă. Este foarte dificil ca într-un suflet autentic îndrăgostit să apară cu vigoare consideraţii care să-i stimuleze capacitatea de a se 1 În eseul meu „Vitalidad, alma, espiritu“ se poate vedea fundamentul psihologic al acestei diferențe dintre suflet și voință (El Espectador, YV).

142 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

apăra de cel iubit. Pînă acolo încît, în practică, împrejurarea de a vedea că în persoana iubită funcţionează voinţa, că ea „e capabilă de reflecţii“, că găseşte motive „foarte respectabile“

ca să nu iubească sau să iubească mai puţin, e de obicei simptomul cel mai inechivoc al faptului că, în realitate, nu iubeşte, Sufletul acela se simte vag atras de altul, dar nu a fost smuls din el însuşi; cu alte cuvinte, nu iubeşte.

În iubirea despre care vorbim e, aşadar, esenţială combinaţia celor două elemente sus-citate: farmecul şi abandonul. Combinaţia lor nu este simplă coexistenţă, nu constă în dezvoltarea lor alături, unul lîngă altul, ci în faptul că unul ia naştere din celălalt şi se hrăneşte din el. Este abandonul produs de farmec.

Mama se abandonează fiului, prietenul prietenului, dar nu în virtutea „iluziei“, a „farmecului“; mama o face dintr-un instinct radical aproape străin de spiritualitate, Prietenul se abandonează prin decizia limpede a voinţei sale, în el există

lealitatea, ca atare, o virtute care, în măsura în care e virtute, posedă o rădăcină reflexivă. Am zice că prietenul se ia în propria mînă şi se dăruieşte celuilalt. În iubire, tipic este că

sufletul ne scapă din mînă şi este parcă sorbit de celălalt. Această

succţiune pe care personalitatea străină o exercită asupra vieţii noastre o menţine pe aceasta în levitaţie, o dezghioacă din înrădăcinarea în ea însăşi şi o răsădeşte în fiinţa iubită, unde s-ar părea că rădăcinile primitive se prind iarăşi, ca într-un nou pămînt. Mulţumită acestui fapt, îndrăgostitul trăieşte nu prin sine însuşi, ci prin celălalt, aşa cum copilul, înainte de a se naşte, trăieşte somatic prin mamă, în ale cărei măruntaie este plantat şi cufundat.

Ei bine, această absorbire a îndrăgostitului de către cel iubit nu e decît efectul farmecului. Ne farmecă altă ființă, și această fermecare o simţim sub forma unei tracţiuni continue şi blînd elastice, exercitate asupra persoanei noastre. Cuvîntul „farmec“, atît de banalizat, este totuși cel care exprimă

cel mai bine tipul de acţionare pe care cel iubit o practică

asupra celui care iubeşte. Se impune, aşadar, să-i restaurăm uzul, resuscitînd semnificația magică pe care a avut-o la origine.

PENTRU O PSIHOLOGIE A BĂRBATULUI INTERESANT 143

În atracţia sexuală nu există propriu-zis atracţie. Trupul sugestiv excită un apetit, o dorinţă de el. Dar dorind, nu mer-gem spre ceea ce dorim, ci, dimpotrivă, sufletul nostru trage spre sine obiectul dorit. De aceea se spune, foarte nimerit, că

obiectul trezește o dorinţă, parcă indicînd că el nu intervine în dorinţă, că rolul său s-a încheiat o dată cu stîrnirea dorinței și că în aceasta facem totul noi. Fenomenul psihologic al dorinței și al faptului de „a fi fermecat“ au semn invers. În cel dintîi tind să absorb obiectul, în cel de-al doilea eu sunt cel absorbit. De aici şi constatarea că în apetit nu are loc o abandonare a fiinţei mele, ci, dimpotrivă, captura obiectului!.

Nici în „pasiune“ nu există o veritabilă abandonare. În ultima vreme, acestei forme inferioare a iubirii i s-au conferit un rang şi o atenţie hotărît nemeritate. Unii cred că iubim mai mult și mai bine în măsura în care ne aflăm în pragul si-nuciderii sau al asasinatului, alături de Werther sau de Othello, și se dă de înţeles că orice altă formă de iubire este fictivă şi „cerebrală“. Eu cred, invers, că e foarte presant să-i restituim cuvîntului „pasiune“, vechea accepţie peiorativă. A-și trage un glonte sau a ucide nu garantează cîtuși de puţin calitatea şi nici măcar cantitatea unui sentiment. „Pasiunea“ e o stare pa-tologică ce presupune imperfecțiunea unui suflet. Persoana care cedează uşor mecanismului obsesiei sau cea cu o structură

! Acest vechi termen „apetit“ include o eroare de descriere psihologică

ce, pe de altă parte, e foarte răspîndită. Confundă fenomenul psihic pe care pretinde că-l denumește cu consecințele frecvente ale acestuia. În virtutea faptului că doresc ceva, mă străduiesc să mă mișc către acest ceva pentru 4-l lua. Acest „a merge către“ — petere — este mijlocul pe care-l găsește dorința pentru a se satisface, dar nu e ea însăşi. În schimb, faptul ultim, însuşirea obiectului, aducerea lui la mine, includerea obiectului în mine, constituie manifestarea originară a dorinţei.

Descrierea iubirii a fost mult întunecată de deprinderea de a o confunda cu consecinţele sale. Sentimentul amoros, cel mai fecund din viaţa psihică, suscită nenumărate acte care-l însoțesc aşa cum îl însoțeau clienţii pe patricianul roman. Astfel, din orice iubire nasc dorinţe legate de obiectul iubit; dar aceste dorinţe nu sunt iubirea, ci, dimpotrivă, o presupun, fiindcă se nasc din ea.

144 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

foarte simplă şi grosieră, va transforma în „pasiune“, adică în manie, orice germene de sentiment care s-ar pripăşi în ea!. Să

smulgem de pe patimă toată podoaba romantică cu care a fost ornamentată. Să încetăm a mai crede că bărbatul e îndrăgostit în măsura în care a devenit stupid sau gata să facă nebunii.

Departe de asta, ar fi bine să stabilim ca temă generală

pentru psihologia iubirii următorul aforism: Întrucît iubirea e actul cel mai delicat şi total al unui suflet, în ea se vor reflecta condiţia şi natura acestuia. E imperios necesar să nu atribuim iubirii caracteristicile care-i vin de la persoana ce o trăieşte. Dacă aceasta e puţin perspicace, cum să fie oare clar-văzătoare iubirea? Dacă e puţin profundă, cum să-i fie adîncă

iubirea? Aşa cum suntem, aşa şi iubim. Din acest motiv, putem găsi în iubire simptomul cel mai decisiv a ceea ce este o persoană. Toate celelalte acte şi aparenţe ne pot înşela în privinţa adevăratei sale naturi: iubirile sale ne vor dezvălui secretul fiinţei sale, atît de grijuliu ascuns. Și mai presus de toate, alegerea celui iubit. Nicăieri ca în preferința noastră

erotică nu ni se mărturisește caracterul cel mai intim.

Deseori auzim spunîndu-se că femeile inteligente se îndrăgostesc de bărbaţi proşti, și, invers, bărbaţii isteți de femei nătînge. Mărturisesc că, deşi am auzit-o de multe ori, nu i-am dat miciodată crezare şi în toate cazurile în care am putut să

mă apropii și să folosesc lupa psihologică am constatat că

femeile şi bărbaţii cu pricina nu erau, într-adevăr, inteligenți sau, invers, cei aleşi nu erau proști.

Pasiunea nu e, aşadar, culminaţia zelului amoros, ci, dimpotrivă, degenerarea acestuia în suflete inferioare. În ea nu există — vreau să spun, nu trebuie să existe , nici farmec, nici abandon. Psihiatrii ştiu că obsedatul luptă împotriva obsesiei sale, pe care n-o acceptă în sine şi, cu toate acestea, ea îl domină. E cu putinţă astfel o pasiune enormă fără conţinut amoros apreciabil.

! Cel ce omoară sau se omoară din dragoste ar face-o la fel de bine pentru orice altceva: o ceartă, o pierdere a averii *etc.*

Asta îi arată cititorului că interpretarea dată de mine fenomenului iubirii merge într-un sens contrar falsei mitologii care face din el o forţă elementară şi primitivă ce se iveşte în adîncurile obscure ale animalităţii umane şi pune brutal stăpînire pe persoană, fără a permite o intervenţie apreciabilă a porţiunilor superioare şi mai delicate ale sufletului.

Fără a discuta acum conexiunea pe care o poate avea cu anumite instincte cosmice depozitate în fiinţa noastră, cred că

iubirea este exact contrariul unei puteri elementare. Mai, mai aş spune — conştient fiind totuşi de procentul de eroare impli-cat — că iubirea, mai mult decît o putere elementară, pare un gen literar. Formulă care, fireşte, va stîrni indignarea nu doar a unui singur cititor, înainte, firește, de a fi meditat asupra ei.

ŞI este evident că e excesivă şi inacceptabilă, dacă ar pretinde că e ultima, dar eu nu pretind decît să sugerez cu ajutorul ei că iubirea, mai mult decît un instinct, e o creație, deloc primitivă, în om. Sălbaticul nici n-o bănuieşte, chinezul şi indianul nu o cunosc, grecul din timpul lui Pericle abia a întrezărit-o!.

Să mi se spună acum dacă ambele caracteristici: faptul că e o creaţie spirituală şi că apare numai în anumite etape şi forme ale culturii omeneşti, ar distona în definiţia unui gen literar.

Ca şi de ardoarea senzuală şi de „pasiune“, am putea separa cu claritate iubirea de celelalte pseudomorfoze ale sale.

1 Platon este perfect conştient de sentimentul acesta şi-l descrie minunat, dar nu i-ar fi dat în cap că ar fi putut fi confundat cu ceea ce simţea un grec din vremea sa faţă de femeie. Dragostea la Platon este dragoste din îndrăgostire şi e poate prima apariţie a acesteia în istorie.

Este însă o iubire a bărbatului matur şi foarte cultivat pentru tînărul frumos şi mintos. Platon vede, fără nici o ezitare, în această iubire un privilegiu al culturii greceşti, o invenţie spirituală, mai mult încă, o instituţie centrală a noii vieţi umane. Nouă ne repugnă puternic şi pe bună dreptate această manieră dorică a dragostei, dar adevărul pur ne obligă să recunoaştem că în ea se află una din rădăcinile istorice ale acestei admirabile invenţii occidentale a iubirii pentru femeie. Dacă cititorul va medita puţin, va observa că lucrurile sunt mai complexe şi mai subtile decît îşi închipuie vulgul, şi va găsi mai puţin extravagantă

comparaţia dintre iubire şi un gen literar.

146 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Bunăoară de ceea ce am numit „afecţiune“. În afecţiune — care e de obicei, în cel mai bun caz, forma dragostei matrimoniale — două persoane îşi nutresc simpatie mutuală, fidelitate, ataşament, dar nici aici nu există farmec şi nici abandonare.

Fiecare trăieşte limitat la sine însuşi, fără extaziere în celălalt, şi dinăuntrul său îi trimite celuilal efluvii blînde de stimă, bunăvoinţă, coroborare.

Cele spuse sunt suficiente pentru a insufla puţin sens —altceva nu pretind acum — următoarei afirmaţii: dacă vrem să avem o viziune clară asupra fenomenului iubirii, e obligatoriu, înainte de toate, să ne debarasăm de ideea vulgară ce vede în el un sentiment demotic, pe care toţi sau aproape toţi sunt capabili să-l simtă şi care se produce în orice clipă în jurul nostru, indiferent de societatea, rasa, poporul, epoca în care trăim. Distincţule schiţate de paginile precedente reduc mult frecvenţa iubirii, eliminînd din sfera sa numeroase lucruri în mod greşit incluse în ea. Un pas mai mult şi vom putea spune fără extravaganţă excesivă că iubirea e un fapt puţin frecvent şi un sentiment pe care numai unele suflete pot ajunge să-l simtă; în ultimă analiză, un talent specific pe care-l posedă unele fiinţe şi care poate apărea de obicei unit cu celelalte talente, dar se poate produce izolat şi fără ele.

Da, îndrăgostirea e un talent miraculos pe care îl posedă

unele făpturi, ca darul de a face versuri, ca spiritul de sacrificiu, ca inspiraţia muzicală, ca bravura personală, ca ştiinţa de a conduce. Nu oricine se îndrăgosteşte, iar cel capabil nici nu se îndrăgosteşte de oricine. Divinul eveniment ia naştere atunci cînd există anumite condiţii riguroase în subiect şi în obiect. Foarte puţini pot fi îndrăgostiţi şi foarte puţini iubiţi.

Iubirea îşi are o ratio a sa, propria lege, propria esenţă unitară, mereu identică, ce nu exclude din exerga sa belşugul cazuisticii şi cea mai fertilă variabilitate!.

! Există azi în lume un grup de oameni, în care sunt mîndru a mă

afla, care se opune tradiției empiriste, potrivit căreia totul se petrece la întîmplare şi fără formă unitară, aici și acum într-un fel, acolo și apoi în

INI

E de ajuns să enumerăm unele dintre condițiile și supozi-ţiile îndrăgostirii pentru ca marea sa raritate să devină foarte verosimilă. Fără a avea pretenţia de a fi complet, am putea spune că acele condiţii formează trei ordine, după cum trei sunt marile componente ale iubirii: condiții de percepție pentru a o vedea pe persoana ce urmează a fi iubită, condiţii de emoţie prin care răspundem noi înșine din punct de vedere sentimental la acea viziune a obiectului iubirii și condiţii de constituție în cadrul fiinţei noastre sau cum trebuie să fie restul sufletului nostru.

Căci, chiar dacă celelalte două operaţii care țin de percepţie şi sensibilitate se desfășoară corect, tot se poate întîmpla ca sentimentul respectiv să nu ne smulgă sau să ne invadeze sau să ne structureze întreaga persoană, întrucît ea este puţin so-lidă și elastică, dispersată sau fără resorturi viguroase.

Să insinuăm cîteva scurte sugestii despre fiecare dintre aceste ordine.

Pentru a fi fermecaţi e nevoie înainte de toate să fim capabili de a vedea altă persoană, și în acest scop nu este de ajuns să deschidem ochii!, E necesară o curiozitate prealabilă, de o factură specifică, mult mai amplă, mai integrală şi mai radicală decît curiozităţile orientate asupra lucrurilor (precum altul, fără a fi cu putință să găsim altă lege a lucrurilor decît aproxima-ţia în plus sau în minus a inducției statistice, În opoziţie cu o anarhie atît de vastă, reînnodăm cealaltă tradiție mai îndelungată și mai profundă a filozofiei perene care caută în toate

„esenţa“, modul unic.

Evident că ar fi mult mai simplu şi ma: comod să gîndim că iubirea e de infinite feluri, că în fiecare caz e diferită *etc.* Sper să menţin totdeauna la distanţă de mine diminuarea intelectuală pe care o suscită

un asemenea mod de gîndire şi care măguleşte atîr de mult minţile inerte. Misiunea ultimă a intelectualului va fi mereu să vîneze „esenţa“, adică modul unic de a fi al fiecărei realităţi.

! În legătură cu marea enigmă a felului cum o vedem pe persoana străină, îl trimit pe cititor la două eseuri ale mele: „La percepciân del projimo” şi „Sobre la expresiân, fen6meno câsmico“. [Vezi referința ibliografică la p. 62 a volumului de faţă.)

148 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

cea ştiinţifică, tehnică, turistică, cea de „a vedea lumea“ etc.) şi chiar asupra unor acte particulare ale persoanelor (de pildi, bîrfeala). Trebuie să fii în mod vital curios în privinţa uma-nităţii, şi sub forma cea mai concretă: persoana ca totalitate vie, ca mod individual al existenţei. Fără această curiozitate, prin faţa noastră vor putea trece făpturile cele mai ilustre, şi noi nu ne vom da seama. Lampa pururi aprinsă a fecioarelor evanghelice este simbolul acestei virtuţi care constituie, aşa zicînd, pragul iubirii.

Să notăm însă că, la rîndu-i, această curiozitate presupune multe alte lucruri. Ea e un lux vital pe care-l pot poseda numai organismele cu un înalt nivel de vitalitate. Debilul e incapabil de această atenţie dezinteresată şi prealabilă evenimentelor care pot surveni în afara sa. Mai degrabă se teme de neprevă-zutul pe care-l poate purta viaţa ascuns în faldurile poalelor ei bogate şi devine ermetic la tot ce nu se leagă numaidecît de interesul său subiectiv. Acest paradox al interesului „dezinteresat“ penetrează iubirea în toate funcţiile şi ordinele ei, aşa cum e inclus firul roşu în toate parîmele Marinei Regale britanice.

Simmel — pe urmele lui Nietzsche — a spus că esenţa vieţii constă tocmai în a dori mai mult decît viaţa. A trăi înseamnă

atrăi mai mult, o năzuinţă de a spori propriile zvîcniri. Cînd nu e aşa, viaţa este bolnavă şi, după măsura proprie, nu este viaţă. Aptitudinea de a te interesa de un lucru pentru ceea ce este el în sine şi nu în vederea folosului pe care ni l-ar putea aduce reprezintă darul magnific al generozităţii ce înfloreşte numai pe vîrfurile de cea mai mare altitudine vitală. Faptul că

trupul este, medical vorbind, debil din pricina unor defecte ale aparatului anatomic nu dovedeşte, pur şi simplu, un defect de vitalitate, după cum, invers, constituţia herculeană nu garantează mari energii organice (aşa cum se întîmplă foarte frecvent cu atleţi).

Aproape toţi bărbaţii şi femeile trăiesc cufundaţi în sfera intereselor lor subiective, unele dintre acestea, fără îndoială, frumoase sau respectabile, şi sunt incapabili să simtă dorința arzătoare de a emigra dincolo de ei înșiși. Mulţumiţi sau

chinuiţi de amănuntele din jurul lor, trăiesc, în definitiv, satisfăcuţi cu linia orizontului lor şi nu simt lipsa vagilor posi-bilităţi ce pot exista în exces. O asemenea stare sufletească e incompatibilă cu curiozitatea radicală, care e, la urma urmelor, un neobosit instinct de emigraţii, o năzuinţă primară de a merge de la sine însuși către altceva!, De aceea e atît de greu ca le petit bonrgeois și la petite bourgeoise să se îndrăgostească în mod autentic, pentru ei viaţa semnifică tocmai o insistență asupra cunoscutului și obișnuitului, o satisfacţie de nezdruncinat în cadrul repertoriului consuetudinar.

Această curiozitate, care e în același timp dorinţă arzătoare de viaţă, nu se poate întîlni decît în sufletele poroase prin care poate circula aerul liber, neîngrădit de nici un zid limi-tativ — aerul cosmic încărcat cu pulbere de stele îndepărtate.

Dar ea nu e de ajuns ca „să vedem“ acea entitate delicată și foarte complexă care este o persoană. Curiozitatea pregăteşte organul vizual, acesta însă trebuie să fie perspicace. Și această

perspicacitate constituie primul talent şi har extraordinar ce acționează, ca ingredient, în iubire. Este vorba de o intuiție specială care ne îngăduie să descoperim cu rapiditate intimitatea celorlalţi oameni, figura sufletului lor în unire cu sensul exprimat de trupul lor. Grație ei, putem „distinge“ între persoane, le putem aprecia calitatea, trivialitatea sau excelența, în sfîrșit, gradul de perfecțiune vitală. Să nu se creadă cumva că

1 În fiecare societate, rasă, epocă, posibilitatea iubirii frecvente dă

greș din pricina defecţiuni uneia sau alteia dintre condiţii. În Spania nu e nevoie

să căutăm mai departe motivul rarităţii cu care are loc faptul erotic, pentru că lipseşte chiar prima supoziţie. Sunt foarte puţini spaniolii, mai cu seamă spamolele, dotaţi cu curiozitate, și e greu să găsești pe cineva care simte apetitul de a ieşi în viață pentru a vedea ce este sau ce poate fi cu ea. E curios să asişti la o reuniune de „societate“ la noi în ţară: hpsa de vibrație în dialog şi în gesturi revelează curînd că te afli între oameni adormiţi — biologii numesc vita minima toropeala hiber-nală a anumitor specii —, care nu pretind nimic orei ce trece și nu așteaptă nimic uni: de la alţii, după cum nici de la existență în genere.

Din punctul meu de vedere este imoral ca o ființă să nu se străduiască

să-și facă fiecare clipă din viață cît mai intensă cu puțină.

150 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

prin aceasta aş pretinde să intelectualizez sentimentul iubirii.

Această perspicacitate nu are nimic de a face cu inteligenţa şi chiar dacă prezenţa ei e mai probabilă în fiinţele cu mintea clară, ea poate exista şi solitară, ca darul poetic ce de atîtea ori ajunge să se instaleze în oameni aproape imbecili. În fapt, nu e uşor să o găsim decît în persoane înzestrate cu oarecare acuitate intelectuală, dar mai marea sau mai mica ei intensitate nu e direct proporţională cu aceasta din urmă. Aşa se face că intuiţia respectivă se întîlneşte relativ mai mult la femeie decît la bărbat, contrar înzestrării cu intelect, atît de se-xuată în virilitatel,

Cei care-şi imaginează iubirea ca pe un efect pe jumătate magic şi pe jumătate mecanic produs în om vor respinge ideea că perspicacitatea este unul din atributele ei esenţiale. După

ei, 1ubirea ia naştere totdeauna „fără motiv“, este ilogică, anti-raţională şi mai degrabă exclude total perspicacitatea. E unul din punctele capitale în care mă văd silit să mă opun cu hotărîre ideilor de gata.

Spunem despre un gînd că e logic atunci cînd nu apare în noi izolat şi din senin; dimpotrivă, îl vedem ţîşnind şi nu-trindu-se din alt gînd al nostru care îi este izvorul psihic.

Exemplul clasic este concluzia. Pentru că gîndim premisele, acceptăm consecinţa: dacă cele dintîi sunt puse la îndoială, consecinţa rămîne în suspensie, încetăm a mai crede în ea.

Pentru că-ul constituie fundamentul, proba, raţiunea, logosul, pe scurt, care îi asigură gîndului raţionalitatea. Totodată însă

forţa reală care-l suscită şi-l menţine în spirit aparţine sursei psihologice din care simţim că izvorăşte ea.

lubirea, deşi nu are nimic comun cu o operaţie intelectuală, seamănă cu raţionamentul prin faptul că nu apare fără

! Orice funcţie biologică — spre deosebire de fenomenele fizico-chimice — îşi prezintă alături de norma proprie şi anomaliile, La fel şi în iubire. Cînd există celelalte condiţii pentru ca aceasta să ia naştere, dar perspicacitatea e insuficientă sau nulă, vom avea un caz de patolo-gie sentimentală, de iubire anormală.

motiv şi, ca să zicem aşa, a nihilo, ci îşi are izvorul psibic în calităţile obiectului iubit. Prezenţa acestora zămisleşte şi hrăneşte iubirea sau, altfel spus, nimeni nu iubeşte fără un pentru că sau din senin; toţi cei care iubesc au concomitent convingerea că iubirea lor e justificată: mai mult încă, a iubi înseamnă

„a crede“ (a simţi) că obiectul iubit e vrednic să fie iubit prin el însuşi, după cum a gîndi înseamnă a crede că lucrurile sunt, în realitate, aşa cum le gîndim, E posibil ca, în ambele cazuri, să fim victime ale unei erori, ca nici obiectul demn de iubire să nu fie aşa cum îl simţim, nici realul aşa cum îl gîndim; faptul e însă că iubim şi gîndim atunci cînd avem această convingere. În această proprietate de a se simţi justificată şi de a trăi anume din justificarea sa, alimentîndu-se în orice clipă din ea, coroborîndu-se în evidenţa motivului său, constă caracterul logic al gîndirii. Leibniz exprimă acelaşi lucru spunînd că gîndirea nu e oarbă, ci gîndeşte un lucru pentru că vede că

este aşa cum îl gîndeşte. La fel, tubirea iubeşte pentru că vede că obiectul e vrednic de iubire, şi astfel atitudinea aceasta îi apare celui ce iubeşte ineludabilă şi nu pricepe că ceilalţi pot să nu-l iubească — origine a geloziei care, într-un anumit sens şi măsură, este consubstanţială iubirii.

Aceasta nu este, aşa stînd lucrurile, nici ilogică, nici anti-raţională. E, fără îndoială, a-logică şi iraţională, de vreme ce logos şi ratio se referă exclusiv la relaţia dintre concepte. Există

însă o utilizare mai amplă a termenului „raţiune“, incluzînd tot ceea ce nu e orb, tot ceea ce are semnificaţie, nous. După

părerea mea orice dragoste normală are sens, este bine fun-damentată în sine şi e, prin urmare, logoidă.

Mă simt tot mai departe de înclinaţia contemporană de a crede că lucrurile sunt bpsite de sens, de nous, şi că acţionează

orbeşte, ca mişcările atomilor, pe care un mecanism devastator 1-a ridicat la rangul de prototip al întregii realităţii.

! De bună seamă că resping excesul de mecanicism nu pentru că ar fi devastator, ci pentru că e fals şi, astfel fiind, devastează lumea.

152 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Se poate vedea, aşadar, de ce consider indispensabil într-o iubire autentică momentul de perspicacitate care ne face vădită

persoana aproapelui în care sentimentul găseşte „raţiuni“ ca să ia naştere şi să crească.

Perspicacitatea aceasta poate fi mai mare sau mai mică şi în ea poţi fi vulgar sau genial. Deşi nu cel mai important, acesta e unul din motivele care mă determină să calific iubirea drept talent sui generis care admite toate gradaţiile pînă

la genialitate. E evident însă şi că împărtăşeşte cu viziunea corporală şi inteligenţa destinul de a putea greşi. Ceea ce e mecanic şi orb nu greşeşte niciodată. Multe cazuri de anoma-lie amoroasă se reduc la confuzii în perceperea persoanei iubite: iluzii optice şi miraje nici mai stranii, nici mai puţin explicabile decît cele comise deseori de ochii noştri, fără ca asta să constituie un motiv pentru a ne declara orbi. Tocmai pentru că dragostea se înşală uneori — deşi mult mai rar decît se spune — trebuie să-i restituim atributul viziunii, după cum ţinea Pascal: „Les pottes n’ont pas de raison de nous dăpeindre Pamour comme un aveugle: îl faut lui âter son bandeau et lui rendre dâsormais la jouissance de ses yeux.” (Sur les passions de Lamour.)!

! (În prima ediţie a acestui escu figura, la final: „Va urma“, dar anunţul nu s-a împlinit.)

PENTRU ISTORIA IUBIRII

I

SCHIMBARE DE GENERAŢII

Dragostea e în declin. Începe să nu se mai poarte. Poate cititorul va întreba: Dar ce, există mode şi în lumea sentimentelor? Întrebarea e trivială. Sunt oameni care se grăbesc să afişeze o pretinsă profunzime arătîndu-şi dispreţul pentru mode. În ceea ce mă priveşte, cînd citesc într-un scriitor că

un anumit stil de pictură sau o formă oarecare de ideologie puţin simpatice în ochii săi — pesemne pentru că nu le înţelege — nu reprezintă „decît o modă“, încetez lectura şi o termin cu el. E un simptom infailibil că scriitorul este puţin inteligent şi superficial.

Viaţa omenească este în propria-i substanţă şi în toate ira-dierile sale creatoare de mode sau, altfel spus, e în esenţă

„modificare“. Viaţa omenească? … Poate orice viaţă. Astfel încît nu există altă formă de manifestare a procesului spiritual decît seria continuă a modelor intelectuale, estetice, morale şi religioase. Ca în cazul veşmintelor şi al manierelor, la fel stau lucrurile şi cu ideile şi formele sentimentului: anumiţi oameni le creează şi alţii le urmează. Pentru ca asemănarea cu ceea ce în mod obişnuit se numeşte „mode“ să reiasă mai evident, nu lipsesc niciodată indivizi care se opun curentului, ca peştele sturion, şi, mergînd contra „modei“, fac ca tot aceasta să le regleze în cele din urmă comportamentul.

Afirm, aşadar, că lucrurile reputate drept cele mai serioase evoluează şi variază guvernate de mecanismul biologic, esenţial, al modei, care se ridică la rangul de lege profundă a realului, fiind limpede că de vreme ce e aşa, aşa trebuie să fie, Dar, în acelaşi timp, se cuvine să adăugăm că modele în domeniile

154 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

de calibru aparent mai mic — vestimentaţie, uzanţe sociale *etc*.

— au totdeauna o semnificaţie mult mai adîncă şi mai serioasă

decît aceea care le e atribuită cu uşurinţă, şi, prin urmare, a le taxa de superficialitate, așa cum se obișnuiește, echivalează cu a-ţi mărturisi propria superficialitate şi nimic altceva. Este foarte verosimil ca într-o zi nu îndepărtată analiza micro-scopică și chimică a unei gene să reveleze cu anticipație tuberculoza care abia debutează într-un organism sau cancerul pe care un om de douăzeci de ani îl va avea la patruzeci. În acelaşi fel, simpla modă, azi triumfătoare, de a tutui persoanele la prima apropiere implică, pentru cine știe să privească, tot restul marilor schimbări politice și etice care se apropie.

Există deci mode în sentimente. Asta mai lipsea! Astfel, iubirea începe acum să nu se mai poarte după cum spuneam la început. Exprimînd faptul cu asemenea cuvinte, conferim observaţiei noastre o tentă ironică sau dispreţuitoare. Nu există lucru viu sau aparţinînd într-un anumit sens vieţii care să nu ofere un aspect demn de dispreţ. Acelaşi lucru are însă

totdeauna şi unul grav, magnific sau redutabil. Alegerea punctului de vedere depinde de dispoziţia noastră: ambele aspecte sunt la fel de veridice. Eroarea constă în a presupune că numai unul este. Atunci viziunea noastră rămîne afectată

de parţialitate. Pentru a cuprinde bine realul, pentru a-l captura în întregul lui, trebuie să lansăm către el două mari tentacule: uimirea şi ironia, Cine nu simte uimire — acel tbaumdăzein al lui Platon — nu aprofundează; cine nu ironizează se lasă tîrît în adînc, naufragiază, piere înecat. Cel mai bine e să facem ca scufundătorul de pe coasta Coromandel: acesta se afundă

pînă cînd găseşte în abis valva preţioasă, dar iese apoi la suprafaţa iluminată aducînd perla între dinţi — gest de surîs pe care-l multiplică spumele fără de număr pe faţa mării.

Sentimentul amoros îşi are, ca toate cele omeneşti, evoluţia şi istoria sa, care seamănă foarte mult cu evoluţia și istoria unei arte, În el se succed stilurile.

Fiecare epocă îşi are stilul său de a iubi. În fapt, fiecare generaţie modifică permanent, într-un grad sau altul, regimul erotic al celei antecedente. De-

seori modificarea e atît de slabă, încît scapă analizei şi nu se lasă definită cu claritate, Aceasta e una din raţiunile care explică un fapt puţin observat, dar, cu toate acestea, capital pentru studiul iubirii. Mă refer la faptul că bărbatul în plină

putere nu izbuteşte să se îndrăgostească în mod normal decît de femei care aparţin generaţiei sale (adică aproximativ cu cinci pînă la zece ani mai tinere ca el). Adolescentul, e sigur, se îndrăgosteşte frecvent de femei mai în vîrstă decît el. Asta înseamnă că adoptă lesne în mod trecător stilul erotic al generaţiei anterioare. Dar la fel se întîmplă şi cu ideile. Tînărul trăieşte o primă epoca de receptivitate. E absorbit de către maeştrii timpului antecedent. În această receptare a ceea ce e străin i se exercită şi modelează exterior figura spirituală.

Survine însă apoi o a doua epocă, de sinceritate creatoare, de autenticitate vitală, în care, tendinţele proprii şi originale ma-turizîndu-i-se, începe să-şi fie fidel sieşi. Își gîndeşte atunci propriile gînduri și le elimină pe cele primite de gata. Atunci se dezîndrăgosteşte de femeile mai mari decît el şi intră pentru totdeauna în componenţa caravanei generaţiei sale, cu femeile din vremea sa, cu poeţii de vîrsta sa, cu ideile politice şi modul de a merge inventate la douăzeci şi cinci de ani. Cîre un bărbat de patruzeci de ani se îndrăgosteşte de o femeie de douăzeci, dar asta e o excepţie, pe care societatea, fără a-şi da bine seama de ce anume, o resimte ca pe ceva anormal şi oarecum monstruos. Totuşi, dacă nu ar exista vreo raţiune secretă şi profundă, ar trebui să pară mai firesc decît contrariul. Ceea ce necesită o explicaţie este că, în mod normal, bărbatul de patruzeci de ani preferă femeia de treizeci, deja un pic mace-rată de moliciunile toamnei iminente, femeii de douăzeci de ani. ŞI cu toate acestea, aşa stau lucrurile. Bărbatului cvadra-genar nu-i „spune“ nimic din punct de vedere erotic femeia primaverală, pentru că în ea nu i se poate aprinde stilul său de entuziasm. La fel, fiecare stil artistic începe prin a prefera anumite teme ce sunt ca o materie apropiată şi preformată, docilă la modularea pe care urmează să 1-o impună acel stil.

156 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Femeia foarte tînără este preferată numai cînd nu e vorba de năzuinţa erotică, ci de abstracta satisfacţie senzuală, lipsită de stil, comună tuturor locurilor şi timpurilor.

Nu există fugă normală şi mulţumitoare din caravana alcătuită de generaţia noastră. Suntem prizonieri ai ei, volun-tari şi totodată satisfăcuţi în secret. Din cînd în cînd se vede trecînd altă caravană cu ciudatul ei profil străin. Poate într-o zi de sărbătoare orgia le amestecă pe amîndouă, dar cînd vine ceasul existenţei normale, unitatea haotică se dezintegrează în cele două grupuri cu adevărat organice. Fiecare individ îi recunoaşte în chip misterios pe ceilalţi din colectivitatea sa, aşa cum furnicile din fiecare furnicar se deosebesc după un miros speafic. Descoperirea faptului că suntem fatalmente ataşaţi unui anumit grup şi stil de viaţă constituie una din experien-ţele melancolice pe care, mai devreme sau mai tîrziu, orice om sensibil ajunge să o facă. O generaţie este o modă integrală de existenţă care se fixează indelebilă pe individ. La anumite popoare sălbatice, membrii fiecărei vîrste sunt recunoscuţi după

tatuajul lor. Moda în desenul epidermic iniţiată cînd au devenit adulţi le-a rămas incrustată iremediabil în fiinţa lor.

Diferenţa dintre stilurile a două generaţii consecutive se manifestă în toate activităţile, inclusiv în cele mai abstracte şi care par mai puţin supuse mâinii timpului. Dacă deschidem azi două cărţi de cea mai elevată matematică, vom putea descoperi, fără informaţii prealabile, care dintre autori are treizeci şi care şaizeci de ani. E limpede însă că divergenţa stilistică

creşte pe măsură ce coborîm de la funcţiile cele mai abstracte şi impersonale la cele mai concrete şi mai intime, Aşa se face că lucrarea iubirii este exerciţiul în care bărbatul îşi observă

cu cea mai mare rigoare incompatibilitatea cu noile stiluri de viaţă. E cu adevărat penibil să remarci neîndemînarea, incongruenţa cu care un bărbat matur o

curtează pe o tinerică. Și nu din pricina diferenţei abstracte de vîrstă — poate că bărbatul matur îşi conservă cu prisosinţă prospeţimea trupească —, a pentru că vedem faţă-n faţă şi antagonice două stiluri de erotism ce nu se pot angrena unul în altul.

DESPRE IUBIREA CURTENEASCĂ 137

Dar cu toate acestea nu ne-am putut apropia de tema inițială a acestor paragrafe. Rămînă pentru altă dată încercarea de a defini noua modă amoroasă, atît de distinctă de cea care inspira generațiile anterioare, încît, privită dinspre ele, ea pare mai degrabă negația iubirii și-i face pe bătrîni să spună că

dragostea e în declin şi că începe să nu se mai poarte.

El Sol, 18 ulie 1926

II

NOTĂ DESPRE „IUBIREA CURTENEASCĂ“

Vedem trecînd noua iubire cuprinși de o vagă melancolie, ca niște oaspeţi care sosesc tîrziu la un festin. Deşi suntem iremediabil: fideli altei forme mai puțin noi de a iubi, pre-simţim farmecele proprii acestui stil mai recent şi ni le-am dori și pe ele. Viaţa e mereu îmbietoare, şi zece existenţe diferite nu ne-ar îngădui să renunțăm fără nostalgie la cea de-a unsprezecea, Fapt e că noua scenă erotică o vedem din afară

şi, neîmpărtăşindu-ne din rădăcina vitală care o generează, ne putem apropia de esența ei doar intelectualmente. Or, intelectul e act de comparare. Astfel, noua iubire ne apare pe fundalul aceleia practicate de noi, detașîndu-se de aceasta prin

trăsături diferenţiale. Iubirea noastră, cu cîteva modulaţii, aparţinea castei secolului al XIX-lea. Era „dragostea romantică“. Spre sfîrşitul secolului, focul pătimaș de la începutul lut se domolise în toate sferele vitalităţii. Poate de aceea ne făceam iluzia că nu mai eram romantici nici în sentiment, nici în literatură. E suficient să simţim însă comoţia istorică

ce ne menţine atașați de bunicii noştri romantici. Suntem progenitura lor, de pe acum apropiată de o nouă specie mai

158 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

măsurată şi mai înţeleaptă. Heine însuşi pretindea indecis că

nu mai este întru totul romantic şi se intitula „rege abdicat al imperiului milenar al romantismului“.

„Dragostea romantică“ e una dintre creaţiile cele mai sugestive ale evoluţiei umane şi pare incredibil că nimeni n-a încercat pînă acum — cel puţin după ştiinţa mea — să o analizeze şi să-i stabilească filiaţia. Faptul acesta arată că, în mare, totul rămîne de făcut şi că încă e posibil să ne dăm cărţile cele mai interesante,

Dragostea romantică! Iată un exemplu de ceea ce am numit mai înainte „modele iubirii“. Ea a urmat galanteriei din secolul al XVIII-lea, care, la rîndul ei, nu era decît altă

modă subsecventă „stimei“ din secolul al XVII-lea, „iubirii platonice“ din veacul al XV-lea; în sfîrşit, „iubirii curteneşti“

din secolul al XIII-lea şi celei „nobile“ din secolul al XIV-lea.

Nu trebuie neapărat să ne apropiem, cu lupa în mînă, de amănuntul istoric pentru ca sub ochii noştri să se arate, cu profilul său diferit, o faună erotică atît de diversă.

O sarcină ceva mai dificilă ar fi să caracterizăm, una cîte una, aceste specii de iubire. Cînd se vorbeşte de diferenţe şi variaţie în lucrurile omeneşti e vorba totdeauna de relativi-tăţi. Ingredientele din care e alcătuit omul sunt, cel puţin în cadrul fiecărui ciclu istoric, aproximativ aceleaşi. Diferenţa apare din combinaţia distinctă în care ele intră pentru a produce reacţia psihică. Este vorba mereu de acelaşi lucru, dar de fiecare dată sub o formă nouă. Eadem sed aliter. În iubire

colaborează fantezia, entuziasmul, senzualitatea, duioşia şi multe alte substanţe simple ale chimiei intime. Doza în care intră fiecare şi rangul ocupat în perspectiva totală decid aspectul pe care-l va înfăţişa sentimentul amoros.

Pînă una, alta, se cuvine să ţinem seama de următoarea împrejurare: persoana umană este o entitate polarizată. Se compune din trup şi suflet, ale căror forme extreme constituie cei doi poli ai personalităţii. Aceasta permite ca fiinţa omenească să fie abordată printr-unul din ele, care e situat

astfel în prim plan şi subliniat, pe cînd celălalt rămîne semi-ascuns, latent sau estompat. Şi există, într-adevăr, epoci cor-poraliste, care iau notă de om, mai cu seamă, în carnalitatea lui, la fel cum altele nu văd în carne decît oglinda sufletului, crîmpeiul de materie în care se exprimă acela. Această ten-dinţă de a antepune corpul sau spiritul e unul din simptomele cele mai radicale ce definesc un timp istoric. Se înţelege că posibilitatea acestei duble perspective creează două specii distincte de iubire şi ne serveşte pentru clasificarea lor.

Astfel, „iubirea curtenească“, descoperită şi cultivată în faimoasele „curţi ale iubirii“ încă din secolul al XII-lea, reprezintă o formă extremă de erotism spiritualist. În secolul al XIV-lea, Dante rezumă un veac şi jumătate de „cortezia“

dorind de la Beatrice numai gestul, care e carne în măsura în care exprimă sufletul. Pe Dante îl face să se îndrăgostească

surîsul — acel distato riso — al femeii exemplare, care, pentru el, e „scopul şi desăvîrşirea iubirii“.

Cose appariscon nello suo aspetto

che mostran de” piacer del Paradiso,

dico negli occhi e nel suo dolce riso.

(Convivio, trattato III.)

(Pe chipu-i se ivesc imagini care *cereştilor plăceri sunt oglindire,*

adică-n blîndu-i zîmbet şi-n privire. — Trad. Oana Busuioceanu. N. t.) În această iubire curtenească, esenţială e distanţa. E o iubire vizuală sau exprimată în nostalgie, distanţă în spaţiu şi în timp. Este o iubire în care totul e investit de către cel ce iubeşte şi care trăiește din puterea lui entuziastă. Nu e nevoie nici măcar să o cunoască pe fiinţa iubită: chimia ei, oarecum cerebrală, explodează la simplul auz al elogiului unei femei.

Bunăoară trubadurul Amanieu de Sescas:

E sabetz que vers es:

C’om ama, de cor fi,

Femma que anc non vi,

Sol per auzir lauzar.

(Şi aflaţi că e adevărat: *un bărbat iubeşte, cu inimă aleasă,* o femeie pe care n-a văzut-o niciodată, / doar pentru că a auzit că e lăudată.)

160 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Tema se repercutează în întreg corul semiangelic al trubadurilor. Unul dintre ei, Jaufr€ Rudel, pe care l-aș numi bucuros „poetul dragostei de departe“, spune mereu, în cîntecu-i perpetuu, pe o voce sau alta:

Qu’el cor joi d’autr’amor non a,

mai d’aisella que anc non vi.

(Că inima nu se bucură de altă iubire, / decît de cea pe care n-a văzut-o niciodată.)

De aceea poezia trubadurescă este în bună parte „laudă“, encomiu, cu alte cuvinte, creaţie imaginară înspirată de entuziasm, iar nu naraţie sau descriere, dramă sau odă. Pe Beatrice o cunoaştem doar cînd pleacă şi cînd moare: îi vedem doar faţa întoarsă în timp ce se îndepărtează, pentru a-i dedica poetului îl suo mirabile saluto, un adio de la bun început ultrareal, care stăruie vibrînd într-un misterios palpit erotic, precum ecoul unei muzici interpretate de cineva, invizibil, dincolo de un crîng.

lubirea aceasta nobilă nouă ni se pare mult prea clorotică, dar trebuie să înţelegem ce a însemnat ea la ceasul înfloririi sale. Evul Mediu, în etapa lui cea mai neagră şi mai aspră, îi constituie fundalul. Bărbatul trăieşte departe de femeie. Primul Ev Mediu nu cunoaşte decît societatea bărbaţilor singuri: sport cinegetic, imensă ghuftuială, beţie. De altă parte, Biserica strînge şuruburile unui ascetism feroce. Şi iată că în cîteva aşezări delicate din Franţa se iniţiază cu îndrăzneală moda afirmării unui fapt terestru — iubirea. Aceasta nu se putea face decît sub o formă subtilă şi deghizată. Într-adevăr, „iubirea curtenească“ oscilează mereu între un sentiment real şi o ficţiune simbolică. O spun trubadurii

înşişi: e vorba de un Fenber, de o simulare sau „minciună curtenească“, de un joc de curte.

Asta presupune însă că era o creaţie a spiritului, ceva ce se situa deasupra instinctului, ca o plămadă nobilă a sufletelor.

Această iubire nu e compatibilă cu nici o realizare senzuală: trăieşte în depărtare şi singurătate, ca privighetoarea. De aici şi faptul că era incompatibilă cu dragostea matrimonială,

întemeiată pe realizarea plenară. Ea este pură dinamică amoroasă, lipsită de materie, forma iubirii fără inerţia cărnii. În ultimă analiză, iubirea pură e iubirea care nu se realizează, constînd exclusiv în tensiune, zel, năzuinţă.

Această notă sumară despre „iubirea curtenească“ poate fi luată drept o semnalare a ceea ce ar putea fi o fenomenolo-gie a speciilor erotice.

El Sal, 29 iulie 1926

PEISAJ CU CĂPRIOARĂ

ÎN PLAN ÎNDEPĂRTAT!

Pe la 1793 erau mulţi bărbaţi în Europa. Dar bărbatul cel mai bărbat care exista atunci în Europa era probabil căpi-tanul Nelson. Bine, dar Napoleon? Napoleon era, mai mult decît bărbat, supraom sau semizeu.

Din acelaşi motiv pentru care Nelson era în chip atît de exclusiv şi de enorm bărbat, el părea şi multe altele, Omul, „măsură a tuturor lucrurilor“, este o răspîntie a universului şi de la el pornesc drumuri către tot restul care nu este el.

Prelungindu-i trăsăturile într-un sens ori într-altul, ajungi la imagini splendide şi monstruoase. Fantezia omenească e o atmosferă densă în care se produce totdeauna fenomenul Fata Morgana. Astfel, pentru un provincial neoclasic, cum erau atîţia în epocă, cititor al ştirilor din gazete, Nelson era un geniu atlantic ce-şi impunea ordinea asupra mirilor.

Văzut astfel, de la distanță, Nelson era Neptun. Provincialul își citea gazeta lîngă un şemineu pe care se afla un ceasornic de bronz. Sfera se adăpostea în sînul rotund al unui talaz metalic, de care se sprijinea, plutind, un zeu gol cu un trident în mînă. Era Nelson. Văzut însă de aproape era altceva, era multe alte lucruri: era un bărbat scund și cu aspect dur, aspru ca o valvă de scoică, cu sufletul întunecat şi furtunatic de triton englez. O ființă care, ca să trăiască, nu are nevoie de poezie, o detestă și o scutură de pe el, ca praful de pe drum ziua sau ţînțarii bîzîitori noaptea. (După ce a trăit la Neapole ceasurile cele mai desfătătoare ale vieţii lui — ceasuri de incendiu ! Albert Flament, Lz vie amoureuse de Lady Hamilton, 1927.

PEISAJ CU CĂPRIOARĂ ÎN PLAN ÎNDEPĂRTAT 163

amoros în zona deja oarecum deşertică a maturității —, tot ce găsește cu cale să spună despre Italia este că e o țară insu-portabilă de violonişti, de poeţi și de șnapani.) Viața lui de navigator e alcătuită din rafale violente ce trec peste el luînd și cîre ceva dintr-însul: acum un mădular, apoi altul. Ducă-se braţul! Ducă-se ochiul! Dar curios este că fiecare dintre aceste amputări şi privaţii subliniază și mai mult tot ce era integru în bărbatul acesta scund, Bravura lui se refugia în membrele care-i rămîneau.

Înainte de a învinge la Abukir flota lui Bonaparte, se opreşte într-o bună zi cu fregatele lui pîntecoase în golful Neapole. Trece pe la Ambasada engleză, unde e primit de către ambasador, sir William Hamilton.

Umanitatea este un concept extrem de vast şi de generos: la una din extremităţile sale poate fi plasat amiralul Nelson; la cealaltă, ambasadorul Hamilton, şi nu se stînjenesc unul pe altui.

Am fi vrut să-l cunoaştem pe acest domn, să ne numărăm printre prietenii lui, să stăm de vorbă cu el. Pentru că era un om de lume, mare colecţionar şi mare sceptic. Scepticul este omul cu viaţa cea mai îmbelşugată, mai bogată şi mai completă. O idee primitivă ne face să ne închipuim că scepticul nu crede în nimica. Dimpotrivă. Scepticul se deosebește de dogmatic prin faptul că acesta crede într-un singur lucru şi acela în multe, în aproape toate. Și această multitudine de credinţe, ţinîndu-se în friu unele pe altele, fac sufletul moale şi delectabil. Hamilton e unul din cei dintîi care adună obiecte „clasice“, şi el începe săpăturile de la Pompei. Colecţia lui fără

pereche se găsește azi, cred, la British Museum.

Nelson îi e prezentat ambasadoarei și pentru prima oară

tritonul se simte muşcat de o putere indefinibilă. Bun: avem gata expusă fabula, o fabulă esențială, pe care toţi scriitorii şi toţi filozofii s-au străduit să o evite. ȘI eu, fără îndoială. Fabula e aceasta: Nelson şi Hamilton, cele mai opuse două tipuri de bărbat imaginabile, s-au îndrăgostit de aceeaşi lady Hamilton. Evident că toate celelalte tipuri intermediare au su-combat de asemenea magiei sale.

164 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Fabula este completă dacă răspundem la această întrebare: cine este lady Hamilton?

Lady Hamilton e doamna aceasta care trece acum cu un panaş alb, galopînd pe un ponei alb. E prietena intimă, prea intimă a reginei napolitane Maria Carolina, sora Mariei An-toaneta, care a adus pe lume optsprezece copii şi încă mai are destulă înflăcărare ca s-o iubească pe englezoaica aceasta. Emma Hamilton este cea mai frumoasă femeie din Regatul Unit, o „frumuseţe oficială“, pe care oamenii şi-o arată de departe ca pe monumentele naţionale. Cîntă cu o voce plăcută şi dă la serate spectacole de „atitudini“. Cu şaluri, înveşmîntată gre-ceşte, face pe Clitemnestra sau pe Casandra, îşi încruntă sprîn-cenele tragic sau îşi melancolizează chipul divin, făcînd ca reflexe luminoase să i se frîngă în pupile, ca în figurile lui Guido Reni. Triumful este enorm: în toată Europa se vorbeşte de „atitudinile“ ei. Să nu uităm: suntem la ceasul cînd se pregăteşte romantismul. Inima se ridică la cap. Emoţia e acceptată ca un alcool, e o savoare nouă, care îmbată, şi lumea caută acum, mai presus de toate, beţia. Femeia începe să ser-vească drept pretext pentru exaltarea sentimentelor. Tonul epocii se declară în vocabular: la tor pasul auziţi „divin“, „sublim“, „extatic“, „fatal“. Se poartă lacrima şi perla.

Toate acestea, privite de departe, sunt simpatice și gra-țioase. Teatrul trece în viaţă, lar viața se arcuieşte și se umflă

ca o velă în vîntul care suflă dinspre scenă. Nu ştiu, dar această

teatralitate a vieţii — care explică triumful romantic al „atitu-dinilor“ executate de către Emma Hamilton — mi se pare mai stimabil decît principiul contrar, în vigoare o sută de ani mai tîrziu, cînd teatrul se preocupă să imite viața.

Bun, dar ce fusese înainte această Emma, prietenă a reginei, ambasadoare și lady

Hamilton? Păi fusese amanta ne-potului de frate al lui Hamilton, cavalerul Greville, care i-o trecuse unchiului său. El o întîlnise în casa unui doctoraş care, cu ajutorul unor şocuri electrice, le reda agitația celor decrepiţi.

În faţa sofalei medicale unde pacientul primea descărcările,

PEISAJ CU CĂPRIOARĂ ÎN PLAN ÎNDEPĂRTAT 165

poza în „Higea“”, în „Sănătatea“, această tînără miraculoasă, care fusese o simplă slujnicuţă, născută dintr-o bucătăreasă.

Acum e ambasadoare a Angliei. Nu e uşor să ajungi de la cel mai puţin la cel mai mult.

Frumuseţea nu e de ajuns — va spune cititorul — ca să

explice o ascensiune atît de ilustră. Femeia aceea trebuie să fi avut un mare talent.

Pentru mine acesta e punctul decisiv al fabulei, cel pe care obișnuim să-l evităm. Deoarece adevărul crud este că lady Hamilton n-a avut niciodată talent, nici măcar o educaţie fină, nici măcar gust şi bun simț. E frivola perfectă. A trăi înseamnă pentru ea a-şi pune și a-şi scoate rochiile, a se duce și a veni de la o petrecere la altă petrecere. A cheltui bani. A nu se opri. Bal, gesturi mărunte, a invita şi a fi invitată. Este veş-nica mondenă pe care, sub un nume sau altul, toţi am cunoscut-o și de care aproape toţi ne-am îndrăgostit o dată. De-asta spun că fabula este esenţială, iar nu o simplă anecdotă.

Cititorul, văzînd asta, revine şi spune: „Trebuie să fi fost o frumuseţe suverană.“ Da, se pare că da, ceea ce însă explică

la fel de puţin cum se îndrăgostesc de ea atîr de absolut bărbați ca Nelson și

Hamilton. Frumusețea superlativă e un inconvenient pentru ca bărbaţii cu o simţire fină să se simtă

atraşi de o femeie. Excesiva perfecţiune a unui chip ne incită

să o obiectivăm pe persoana care-l posedă, să ne distanţăm de ea spre a o admira ca pe un obiect estetic. De „frumusețile oficiale“ se îndrăgostesc numai nerozii și băieții de prăvălie.

Ele sunt monumente publice, curiozităţi pe care le contempli de la distanţă şi fără să te opreşti. În faţa lor se așază un turist, nu un îndrăgostit.

Se cuvine, aşadar, să nu fugim de întrebare pe fereastra frumuseţii. Fără aceasta, într-o anumită doză, cei doi eroi diferiţi — Nelson şi Hamilton — nu ar fi iubit-o pe Emma, dar ceea ce-i atrăgea cu certitudine era altceva. Sper ca lectorul să reziste incitaţiei plebeiene și triviale de a presupune că

dragostea, la bărbaţi de rangul lor, ia naştere din apetitul sexual. Atunci ne izbim însă de o enigmă…

166 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Lady Hamilton, sprintenă, uşoară, cu picioare fine, cu căpşor neliniştit, apare în planul îndepărtat al peisajului ca o căprioară, Este peisajul care atîrnă în aproape toate casele din Anglia. Lady Hamilton nu are mai mult discernămînt decît o căprioară. De ce oare se îndrăgostesc de ea doi bărbaţi ca Nelson şi Hamilton?

Soluţia probabilă a enigmei e destul de gravă şi nu ştiu dacă să mă-ncumet să o făgăduiesc pentru numărul viitor.

El Sol, 20 martie 1927

SOLUŢIA LUI OLMEDO

M-am întîlnit cu Olmedo. Ei şi, cine-i Olmedo? După

gustul meu, un bărbat admirabil, E inteligent şi nu e intelectual. Nu ştiu dacă ceilalţi vor fi avut mai mult noroc, dar ceea ce mi-a scos în cale viaţa îmi impune convingerea supărătoare că, în vremea noastră cel puţin, aproape nu mai există oameni inteligenţi afară de intelectuali. Şi cum cea mai mare parte dintre intelectuali nu sunt nici ei inteligenţi, rezultă că inteligenţa e un eveniment extrem de insolit pe planeta Pămînt.

Această convingere, al cărei enunţ îl va irita cu toată îndrep-tăţirea pe cititor, este şi pentru cel ce o nutreşte cum nu se poare mai penibilă şi mai tulburătoare. Din multe motive, dar, înainte de toate, pentru că, plecînd de la ea, devine în cel mai înalt grad probabil ca el însuşi să nu fie deloc inteligent Şi, prin urmare, toate ideile respectivului să fie false, inclusiv cea care consideră inteligenţa drept fapt insolit. Situaţia e însă iremediabilă. Nimeni nu poate sări peste propria-i umbră

şi nici nu poate avea alte convingeri decît cele pe care le are.

Nu putem pretinde altceva decît ca fiecare să-şi cînte aria cu lealitate. Şi a mea ar putea purta acum acelaşi titlu ca şi faimoasa predică a lui Massillon, Sur le petit nombre des &lus.

Nimica n-a însămînţat în preopinent atîta melancolie ca încredinţarea că numărul celor inteligenţi e foarte redus.

Căci nu e vorba să-i pretindem aproapelui genialitate.

Prin inteligenţă nu înţeleg decît ca mintea să reacţioneze în faţa faptelor cu oarecare acuitate şi precizie, să nu pui căruţa înaintea cailor, să nu confunzi griul cu maroul şi, în primul rînd, să vezi ceea ce-ţi stă în faţă cu anumită exactitate şi

168 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

rigoare, fără a înlocui viziunea cu vorbe repetate mecanic.

Dar, de obicei, ai impresia că trăieşti printre somnambuli care păşesc prin viaţă cufundaţi într-un somn ermetic din care nu-i cu putinţă să-i trezeşti pentru a-i face să-şi dea seama pe ce lume se află, Pesemne, Umanitatea a trăit aproape întotdeauna într-o astfel de stare somnambulică în care ideile nu reprezintă o reacţie trează şi conştientă în faţa lucrurilor, ci o utilizare oarbă, automată a unui repertoriu de formule in-suflate în individ de ambianţă.

Este de netăgăduit că bună parte din ştiinţă şi din literatură s-a făcut tot în transă somnambulică, adică de inşi cîtuşi de puţin inteligenţi. Mai cu seamă ştiinţa din zilele noastre, specializată şi ordonată în acelaşi timp, permite valorificarea prostului, drept care vedem la tot pasul că persoane pe care nu le putem stima fac o operă stimabilă. Ştiința şi literatura, aşadar, nu implică perspicacitate, dar cultivarea lor e, negreşit, un excitant care favorizează deşteptarea minții şi o menţine în acea alarmă luminoasă care constituie inteligenţa.

Căci la urma urmelor, deosebirea dintre inteligent şi prost constă în faptul că primul trăieşte cu garda ridicată împotriva propriilor prostii, le recunoaşte de îndată ce-şi fac apariția şi se străduieşte să le elimine, în timp ce prostul li se abandonează încîntat şi fără rezerve.

Bazîndu-ne pe realitatea stimulului constant, sunt mai multe probabilități ca un intelectual să fie inteligent, eu însă

consider că e o mare nenorocire ca într-o epocă sau într-o naţiune inteligenţa să rămînă practic redusă la limitele intelec-tualităţii. Pentru că inteligenţa se manifestă mai cu seamă —nu în artă, nu în ştiinţă — în intuiţia vieții. Or, intelectualul abia dacă trăieşte, e de obicei un om foarte sărac în intuiții, aproape nu acţionează în lume, cunoaşte prea puțin femeia, afacerile, plăcerile, pasiunile.

Duce o existenţă abstractă şi rareori poate arunca o halcă de adevărată carne vie colţilor as-cuţiţi ai intelectului său.

Inteligenţa intelectualului ne e de foarte puţin folos: ea se exercită aproape totdeauna asupra unor teme ireale, asupra unor

chestiuni de interes personal. De aceea e o desfătare pentru mine să-l întîlnesc pe Olmedo, să-l văd apropiindu-se surîză-tor, precedat de dubla floretă a privirii sale — privire perfo-rantă şi cvasicinică, ce pare a ridica fustele tuturor lucrurilor ca să vadă cum sunt pe dedesubt. Olmedo e bancher şi om de lume cu experienţă. Cînd îmi traversează rapid existenţa, la urma urmelor spălăcită, ca de intelectual, îmi apare ca un meteorit strălucitor care vine încărcat de auria pulbere side-rală. Indiferent de unde o veni, ştiu că vine întotdeauna din Univers şi că în drumul său, în treacăt, a văzut cu coada ochiului ce se-ntîmplă pe Venus şi l-a bătut prieteneşte pe spate pe Neptun. Olmedo ştie multe şi despre cărţi, ştie tot atîta cît un intelectual, dar nu ştie ca intelectual, ci ca om de lume.

Nu a permis niciodată ca axul persoanei sale să rămînă

înţepenit într-o ocupaţie, limitată ca atare, ci şi-l lasă să plu-tească în deriva destinului său unipersonal. În alte vremuri, în secolul al XVIII-lea bunăoari, trebuie să fi existat mulţi oameni ca el: nobili, financiari, proprietari, magistraţi, care erau, cu toate acestea, inteligenţi şi se bucurau să-şi distileze din propriile experienţe de viaţă idei clare şi distincte. (Situaţia actuală din Europa — incapacitatea ei de a rezolva cu graţie problemele cu care e confruntată — nu se explică decît dacă

acceptăm ipoteza că azi lipsesc oamenii de soiul acesta, Aşa cum sunt epoci, verbi gratia, la sfîrşitul istoriei romane, în care curajul devine o raritate şi pînă la urmă viteji nu mai sunt decît militarii, sunt altele în care inteligenţa se refugiază în intelectuali şi se transformă în funcţie.)

Despre Olmedo se vorbeşte pe larg într-o cronică încă

nepublicată — poate niciodată publicată —, unde se descriu cu neliniştitoare proximitate anumite zone din viaţa madrilenă în zilele noastre.

— V-am văzut articolul despre lady Hamilton — mi-a spus Olmedo. Aţi făcut foarte bine că aţi subliniat ceea ce este esenţial paradigmatic în chestiunea asta, dar acum aşteptăm soluţia problemei.

— Adevărul e, prietene Olmedo, că eu nu cunosc soluţia.

170 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

— Vorbiţi serios?

— Absolut serios!

— Atunci sunteţi burghezul gentilom al psihologiei.

— De ce?

— Fiindcă rezolvaţi problemele fără să ştiţi.

— Cum adică?

— Cînd formulaţi problema, enunţaţi de fapt şi soluţia. În definitiv, aşa se-ntîmplă aproape întotdeauna. Enigmele şi întrebările noastre sunt de obicei răspunsuri deghizate sub semnul artificial al întrebării. Aşa stau lucrurile şi acum.

Nelson și Hamilton, doi bărbați de factură opusă, dar amîndoi de primă calitate, se îndrăgostesc de o femeie care, prin grația ei nobilă şi lipsa-i de discernămînt, ajunge să semene cu o căprioară. Iată problema, spuneţi dumneavoastră…

— Aşa e.

— Totuşi eu nu văd aici nici o problemă, ci mai degrabă

un fapt exemplar şi luminos ca o ecuaţie matematică. Problema o adăugaţi dumneavoastră, fiindcă vă apropiaţi de un fapt atît de limpede cu o idee preconceputǎ, şi anume aceasta: că

bărbaţii valoroşi nu se îndrăgostesc de căprioare.

— Domnule, dar mi se pare firesc ca un bărbat cu sufletul complex şi disciplinat să nu se simtă atras de o făpturi frivolă, cu spirit volatil şi, cum spune un personaj al lui Baroja, „fără

fundament“!

— Da, da, pare firesc, dar firescul nu e ceea ce ni se pare nouă, ci ceea ce 1 se pare Naturii, care e mult mai firească

decît toate simetriile noastre mentale şi are totdeauna mai multă noimă. La urma urmelor, care e raţiunea pentru ca un bărbat inteligent să se îndrăgostească de o femeie inteligentă ?

Dacă ar fi vorba de întemeierea unui partid politic sau a unei şcoli ştiinţifice, se înţelege că un spirit clar încearcă să-şi ală-ture alte spirite clare, dar îndeletnicirea amoroasă — chiar lăsînd la o parte dimensiunea ei sexuală — nu are nimica de a face cu asta, este exact contrariul oricărei ocupaţii raţionale.

Departe, aşadar, de a fi o enigmă, cazul pe care-l prezentaţi dumneavoastră este chiar cheia experienţei amoroase. Bărbaţii

se îndrăgostesc de căprioare, de ceea ce, în femeie, ţine de căprioară. Eu unul n-

aş spune aşa ceva de faţă cu doamnele, fiindcă ele ar face rău pe supăratele, deşi în fond de nimic nu s-ar simţi mai măgulite.

— Atunci, pentru dumneavoastră, talentul femeii, capacitatea ei de sacrificiu, noblețea ei sunt calități fără importanţă…

— Nu, nu, au mare importanţă, sunt minunate, extrem de stimabile — le căutăm şi le ridicăm în slăvi la mamă, la soție, la soră, la fiică —, dar, ce vreţi, cînd e vorba, strict vorbind, să

te îndrăgosteşti, te îndrăposteşti de căprioara ascunsă care există în femeie.

— Drace, ce mi-e dat s-aud!

— Bărbatul, cu cît e mai bărbat, e şi mai plin, pînă sus, de raționalitate. Tot ce face şi realizează, face şi realizează din anumite raţiuni, mai ales din raţiuni utilitare. Dragostea unei femei, acel abandon divin al persoanei sale ultraintime pe care-l săvîrşeşte femeia pătimașă, e poate unicul lucru pe care nu-l dobîndeşti din anumite rațiuni. Centrul sufletului feminin, oricît de inteligentă ar fi femeia, este ocupat de o putere iraţională. Dacă bărbatul e persoana rațională, femeia este persoana iraţională. Și ăsta e deliciul suprem pe care-l găsim la ea!

Animalul e şi el irațional, dar nu e persoană, e incapabil să-şi dea seama de sine şi să ne răspundă, să-şi dea seama de noi înşine. Cu el nu-i cu putinţă relaţia, intimitatea. Femeia îi oferă

bărbatului ocazia magică de a se comporta cu altă ființă fără

raţiuni, de a o influenţa, de a o domina, de a i te abandona, fără

intervenţia vreunei raţiuni. Credeţi-mă: dacă păsările ar avea minimul de personalitate necesară pentru a ne răspunde, ne-am îndrăgosti de păsări, nu de

femeie, Și, invers, dacă bărbatul normal nu se îndrăgostește de alt bărbat e pentru că-i vede sufletul alcătuit pe de-a-ntregul din raționalitate, din logică, din matematică, din poezie, din industrie, din economie. Ceea ce, din punct de vedere masculin, numim absurdul şi capri-ciul femeii este exact ceea ce ne atrage. Lumea e admirabil făcută de un meşter excelent, şi e o minune cum i se potrivesc și 1 se ajustează toate piesele!

172 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

— Eşti stupefiant, prietene Olmedo!

— Deci ideea că bărbatul valoros trebuie să se îndrăgostească neapărat de o femeie valoroasă, în sens raţional, e pură

geometrie. Bărbatul inteligent simte un pic de repulsie faţă

de femeia talentată, afară de cazul că-n ea excesul de raţiune e compensat de un exces de nonraţiune. Femeia prea raţională nu-i spune nimic bărbatului şi-n loc de dragoste, el simte pentru ea prietenie şi admiraţie. E la fel de fals să presupunem că pe bărbatul eminent îl atrage femeia foarte deşteaptă

ca şi ideea pe care femeile înseşi o propagă în chip nesincer, potrivit căreia, înainte de toate, ea ar căuta la bărbat frumuseţea. Bărbatul urît, dar inteligent, ştie foarte bine că, în cele din urmă, e nevoit să le vindece pe femei de plictiseala con-tractată în „iubirile“ cu bărbaţii chipeşi. Le vede retrăgîndu-se, una după alta, într-o acostare forţată, infinit lehămetite de excursia lor prin peisajul frumuseţii masculine.

— Prietene Olmedo, dacă ai fi scriitor şi ai scrie tot ce-mi spui, ai sfîrşi spînzurat de un felinar…

— De-asta nici nu scriu. La ce bun să scriu? E imposibil să-ţi transmiţi propriile certitudini. Foarte rar se-ntîmplă ca altcineva să fie atît de generos, încît să fie dispus să te înţeleagă exact. Dar, în definitiv, tot ce-am spus eu acum a mai spus-o cifrat, cu mulţi ani în urmă, prietenul nostru Fridi.

(Olmedo îi zice Fridi lui Friedrich Nietzsche.) Acolo unde enumeră trăsăturile caracteristice ale bărbatului celui mai bun, pe care el îl numeşte „distins“, dăm peste asta: „Satisfacţia oferită de femei, ca fiinţe de o specie poate inferioară, dar

mai fină şi mai imponderabilă. Ce desfătare să

întîlneşti făpturi cu capul plin de dans şi de capricii şi de cîrpe!

Sunt adevărata încîntare a tuturor sufletelor bărbăteşti prea încordate şi profunde, a căror viaţă se scurge împovărată de responsabilităţi enorme.“

El Sol, 27 martie 1927

MEDITAŢIE DESPRE CREOLĂ!

[PENTRU CREOLĂ]

Bună seara!

Regret nespus, dar sunt silit să-ncep prin a vă băga în spe-rieţi; sunt silit să-ncep cu un strigăt: „Ayutor!“, fiindcă în clipa asta se îneacă un om. Da, pentru moment, asistaţi la o scenă de naufragiu. Ce să-i facem! În viaţă se-ntîmplă fel de fel de lucruri. Viața e totul: ceasul desfătării și ceasul naufra-giului. lar în împrejurarea de faţă trebuie să plecăm de la acesta din urmă, adică de la o scenă penibilă. Da, nu vedeţi?

Acolo, departe, într-o depărtare de nu se ştie de unde, într-un punct al imensităţii convulsive care e o mare răscolită de furtună, scuturat de spasmul talazurilor uriaşe, printre spumele albe şi verdele atroce al apei sărate — da, acolo, la o sută de metri de stîncă —, se îneacă un om. S-a străduit din toate pu-terile să se menţină la suprafaţă, dar marea a fost mai puternică şi acum îl înghite, îl soarbe — degeaba! Nu i se mai vede decît o mînă, o mînă care se agită între petele albe şi verzui.

În acea mînă, ultima rămăşiţă vizibilă a unui om, îl simţim pe el tot: în ea s-a refugiat şi s-a concentrat omul acela cît era: creierul şi inima lui, carnea elastică, aptă de luptă şi voluptate, iluziile şi proiectele, disperarea şi nădejdile lui…

Chinezii, fiinţele cele mai politicoase din lume, care-l consideră din acest motiv, pe bună dreptate, pe european şi pe american drept nişte barbari grosolani, au găsit unul din cele mai frumoase eufemisme pentru a numi necazul, iar evenimentul amar care e moartea îl numesc — „a coborî la rîu“, 1 [Emisiuni radiofonice la Buenos Aires, decembrie, 1939. Publicate în volumul postum Meditacion del pueblo joven, Buenos Aires, 1957.)

174 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

adică a se scufunda, şi în loc de a spune că a murit cineva, un că „a salutat viaţa“. Nu-i aşa că acest mod de a vorbi e blînd şi subtil şi elegant ? Imaginea dindărătul lui este naufra-giatul din care ultimul lucru ce se mai vede sunt braţele, mîinile care se crispează într-un gest de „adio“, de rămas-bun existenţei, de despărţire radicală… Naufragiatul e pentru noi un om pe care-l vedem doar cînd dispare sau e pe punctul de a dispărea şi din care nu mai percepem decît un ultim re-ziduu al fiinţei sale pe cale de a se scufunda.

Omul care se îneacă acum în faţa domniilor voastre — în faţa celor ce mă ascultă pe tot cuprinsul vastei Argentine —sunt eu. Cei mai mulţi dintre dumneavoastră nu ştiaţi nimica despre mine pînă-n clipa asta, şi cei mai mulţi dintre cei ce mă

ştiu nu m-au văzut niciodată, şi iată acum că şi unii, şi alţii mă descoperă în clipa în care dispar, în care mă scufund în invizibil, mă estompez din lumea corporală ca şi volatilizat, şi din mine nu mai rămîne pentru dumneavoastră, din mine domniile voastre nu mai aveţi decît o supravieţuire reziduală, ceva mai puţin şi decît o mînă crispată în mijlocul spumei —căci, în definitiv, mîna e un trup, o bucată de trup, un lucru, pe cînd ceea ce acum, aici, în mijlocul dumneavoastră, mai e prezent din mine, e mai puţin decît un lucru, este o simplă

întîmplare, ceva ce trece de la o secundă la alta —, vocea mea, vocea mea, care-şi debitează spusa, şi spusa nu e un lucru, ci un act care moare pe măsură ce se naşte; ca atare, nu e un lucru care este, ci ceva care se petrece, care se petrece aici, în acea reuniune de unde mă ascultaţi domniile voastre, un salon din Buenos Aires, apartament vast şi tăcut de conac, bar neliniştit de oraş provincial sau de tîrg îndepărtar, ranch mirosind a floare şi-a pămînt.

Sunt obligat să strămut tot ceea ce sunt eu în ceea ce a rămas din mine — vocea; trebuie să mă transpun tot în racursiu în ea, în biata mea voce care abia se strecoară, nu se ştie cum, în încăperea unde vă aflaţi domniile voastre, prin care înaintează şovăitoare, bîjbîind, fiindcă e oarbă, şi tocmai de aceea, ca orbii, ea e

în întregime, nu doar glas, ci şi mâini, şi degete,

şi burice ale degetelor, adică, după ochi, locul unde omul şi-a concentrat o mai mare doză de suflet, unde ştie mai mult să

trăiască, unde ştie mai mult să moară.

Veţi înţelege că de aici, din abisul acesta în care m-am scufundat şi anulat, îmi imaginez foarte bine toate aventurile vocii mele ce merge prin depărtări pribeagă, fără ca eu s-o pot îndruma să nu intre în cutare loc, dar să se strecoare, în schimb, în altul, şi umblă neajutorată cu jinduri şi umilințe de cîine fără stăpîn, sigură că va avea parte de ghionturi nemiloase compensate de vagi mîngiieri.

Chiar în clipa asta vocea mea se va fi poticnit şi se va fi lovit de multe suflete ermetice, decise să nu asculte, aflate acolo, lîngă aparatul de radio, auzind tocmai ca să nu asculte, închizîndu-se tot mai mult faţă de pretenţia — desigur, nu spontană, ci solicitată —, faţă de pretenţia formulată de vocea mea de a fi ascultată.

În schimb, tot în clipa asta glasul meu va fi găsit, încă de la al doilea cuvînt, suflete ce-i oferă cu mărinimie propria lor per-meabihtate, hotărîte să asculte totul, să absoarbă totul, inclusiv pauzele. Aşa e mereu viaţa, şi acesta e cel mai mare farmec al ei: naturaleţea cu care ea, marea ţesătoare, ne întreţese în fiecare clipă splendoarea şi mizeria.

Domniile voastre aţi aflat că, vreme de trei miercuri consecutive, la ora asta, am să vă vorbesc despre o singură temă

pe care o intitulez: Meditaţie despre creolă. Tema e superbă, tema e terifiantă: e greu de găsit alta mai plină de pericole şi cineva care e în ultima şi cea mai valoroasă esenţă a sa pe de-a-ntregul spaniol trebuie să fie necugetat pentru a se angaja să o trateze. Dar trebuie totodată să vă spun că e una din temele ce mi se vîntură prin suflet, încălzindu-mi-l, de foarte mult timp, fără să fi vorbit vreodată temeinic despre ea.

Trebuia să aştept, să aștept pînă mi se va fi înfățișat forma nimerită ca să vorbesc despre ea. Îmi era dat să vorbesc despre ea în absența mea, îmi era dat să vorbesc despre ea din adîncul invizibilului. De aceea am vrut să nu fie nimeni aici, ca să pot fi, într-adevăr, doar un glas, un glas anonim care bate pam-pasurile și se caţără pe munți.

176 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Căci e o temă gravă şi delicată. Aş fi vrut s-o intitulez Misterul creolei, dar cuvîntul mister are în limbajul vulgar un sens trivial şi impertinent acum, înseamnă enigmă, secret Și, ca atare, un asemenea titlu ar fi putut sugera intenția de a intra în divagaţii ridicole despre feminin, precum acelea care erau și parţial continuă să fie la modă, lucrurile acelea pe care le spui despre femeie, dîndu-ţi aere de deştept, făcînd un pic cu coada ochiului, ca să dai de înţeles că eşti inițiat în secret, că ştii pe de rost ce e femeia, îndeosebi femeia din ţările acestea noi, şi că ai fost prin urmare un bărbat căruia i-a mers din plin, tîlhar de alcovuri şi nebun după fuste în faţa Celui de sus; în fine, ca să folosesc expresia onbilă, simbol al pseudo-şmecheriei, pe care, acum patruzeci de ani, o lansau golanii la Buenos Aires: mi ţi-l iau în unghii.

Nu, eu nu mi ţi-l iau pe nimeni în unghii. De unghii mi-aduc aminte doar ca să mi le tai, ceea ce înseamnă că evit mani-chiura. Nu, eu nu sunt „deștept“. Sunt ani mulți de cînd europeanul a renunțat pentru totdeauna la „deşteptăciune“.

Bărbatul încearcă o formă de viaţă — bunăoară aceea de „a fi deștept“ —, o dezvoltă vreme de cîteva generații, o duce pînă

la ultimele consecinţe și astfel descoperă că, fie și în cel mai bun caz, acea formă de viaţă e insuficientă, e o eroare. Atunci o părăseşte, e o experiență consumată pe care o păstrezi pentru viitor, dar care rămîne deja înscrisă în trecut. Astfel, europeanul, tot deștept fiind, a învățat farmecul și utilitatea de a nu fi așa. „Deşteptul“ se îndeletnicește cu cotrobăitul prin lucruri, cu guduratul pe lîngă ele, în loc de a li se deschide pur și simplu cu ingenuitate, de a le lăsa să fie — să fie ceea ce sunt — şi astfel de a se nutri şi îmbogăți cu substanţa lor efectivă. „Deşteptăciunea“ e un arhaism, îmi permit să o spun și să o subliniez. Tot ce e mare și nobil îi scapă. După două

secole de deşteptăciune omul s-a debilitat şi s-a prostit, şi acum, printre ruinele ei, începe să redescopere ingenuitatea.

lată de ce nu mi-am intitulat conferinţele Misterul creolei; pentru ascultătorii normali era un titlu deştept şi-mi repug-na, după cum îmi repugnă tot restul, nebunul după fuste,

tilharul de alcovuri, Pbomme ă femmes din romanele franţu-zeşti, care, s-o spunem de la bun început, este exact opusul Don Juan-ului spaniol, mîndru, magnific şi tragic.

Misterul despre care urmează să vorbesc este mister în sensul pe care l-a avut acest cuvînt acolo unde a luat naştere, în cea mai străveche şi mai profundă Grecie, şi pe care l-a păstrat mama noastră Roma, și pe care a continuat să-l aibă

și în Evul nostru Mediu din Franţa și Spania. Mistere sunt acele realităţi radicale din care izvorăşte destinul nostru, cel al persoanei și al naţiunii noastre, realităţi atît de adînci, atît de puțin accesibile inteligenţei noastre, încît abia le întrezărim, și ceea ce întrezărim din ele ne provoacă o spaimă specifică

— teroarea religioasă —, care, spre deosebire de celelalte frici ce ne fac s-o rupem la fugă, ne atrage şi totodată ne înspăi-mîntă, ne reţine, ne fascinează. De aici cele două adjective pe care romanii, oamenii cei mai religioși din Antichitate, le ală-turau cuvîntului mister: Misterium tremendum, mister înspăi-mîntător, şi Misterium fascinans, mister fascinant.

Doresc să intrăm în meditaţia despre creolă ca într-un templu nu prea îndepărtat de cel pe care-l evocă temele reli-pioase. Fiindcă nu e vorba de tăinuite enigme psihologice, mai mult sau mai puțin schfosite, care le atrag pe domnișoa-rele tranzitorii, ci de o realitate enormă care acţionează și operează de veacuri întregi sub lumina plenară a Istoriei, care a colaborat la istoria Europei începînd de acum o sută cincizeci de ani și care e, poate, problema decisivă pentru viitorul acestor ţări americane. Pentru că o națiune e, înainte de toate, tipul de bărbat pe care izbuteşte să și-l forjeze, iar acel tip de bărbat, dominant în istoria unui popor, depinde de tipul de femeie exemplară ce-i străluceşte la orizont.

Cum tema este serioasă, şi e gravă, şi e emoţionantă, simt nevoia ca domniile voastre să fiți generoși — atît savantul, cît și ignorantul, deoarece aş vrea să ajung la toţi, să fiţi generoşi şi să-mi deschideţi un credit de răbdare —, şi să nu vă mirați că vom zăbovi mult pînă ce vom ajunge cu adevărat la miezul problemei, căci nu pot să mă apropii de creolă, aşa, dintr-o

178 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

dată, nu voi porni la asalt ca și cum aș fi un june căpitan de cavalerie. Și nu pentru că aș avea ceva de cîrtit împotriva că-pitanului de cavalerie. El își are stilul și manierele lui. Este în chip desăvîrşit ceea ce este, după cum mie mi-ar şedea rău dacă i-aș imita strategia. Eu nu sunt deloc paj, ci mai degrabă

contrariul. Lăsaţi-mă deci cu felul meu de a fi: eu și domniile voastre cu mine o să ne apropiem de creolă fără furnuri și fără volte, pas cu pas, încet, ca să nu plece, ca să nu fugă și să

nu ne scape din mfîinile care o doresc. Căci în femeie — şi creola este, după cum vom vedea, superlaivul cuvîntului „femeie“ —, în femeie e totdeauna ceva de căprioară, spre noro-cul ei, spre dezastrul nostru, și cînd această căprioară latentă

intră în alarmă, suntem pierduţi, fiindcă face exact ce fac toate căprioarele: picioarele-i fine se înfioară miraculos, îşi întoarce cu dispreţ căpșorul delectabil şi o rupe la fugă în aceeași clipă. Arma căprioarei e fuga. lar noi, tot naivi, obse-daţi să o vînăm, ne ţinem, ne ținem întruna de urmele ei ireale, o urmărim, și ea, alternînd galopurile și salturile, ne atrage către inima tainică a codrului, către locul magic unde se săvîrşesc farmecele. Dacă se-ntîmplă asta, nu mai e nimic de făcut. Rămînem fermecați … și muţi. Or, acum se impune să nu ne lăsăm fermecaţi, ci să rezistăm, să rezistăm farmecului măcar pe durata acestor trei întîlniri, pentru a păstra distanța de creolă și a o vedea și relata cele văzute. Pentru a fi văzute şi bine văzute, lucrurile reclamă o anumită distanţare.

Prieteni, curaj! Să ne păstrăm seninătatea și să rămînem stăpîni pe noi înşine. Vă amintiţi balada romantică a formi-dabilului poet Heine care se numeşte pe sine însuși ultim rege abdicat al regatului milenar al romantismilui? Harald Harfagar era rege al vikingilor, eroi navigatori de pe mările Nordului care au pus pe jăratic, nestăviliţi, primul Ev Mediu, Harald a fost cel care a dus la bun sfîrşit cele mai faimoase fapte de vitejie, dar s-a îndrăgostit de doamna mării, de zeița marină care ştia să farmece și locuia în adîncul apelor în palatul ei de cleştar. Acolo a urmat-o Harald şi acolo a trăit vrăjit ani şi ani, fără ca ei să-i aducă bătrîneţea. Din cînd în

cînd, corăbiile pescarilor scandinavi treceau zgiriind cu chi-lele lor pline de alge faţa mării, pluteau cîntînd vechile isprăvi ale lui Harald Harfagar. Acesta, auzindu-le cîntările din abisul desfătător, simţea mijindu-i iarăşi eroismul, se scula în capul oaselor, voia să se întoarcă-n lume şi să-şi continue is-prăvile. Zeița marină se apleca atunci asupra frunţii lui, îl apăsa cu privirea ochilor ei verzi, iar sărmanul Harald recă-dea inert, captiv al vrăjii ei.

Să înaintăm, aşadar, precaur, întrucît spaţiul e populat cu primejdii magice. Bărbaţii vechii Mediterane au descoperit că

exista un mijloc, un singur mijloc pentru a se elibera de vraja cîntului intonat de sirene, şi anume… să-l cînte pe dos. Aşa şi no, în loc să ne apropiem numaidecît de creolă, o să facem deocamdată contrariul, o să ne îndepărtăm un pic de ea, o s-o contemplăm din marea perspectivă a Istoriei. Căci trebuie să

ne punem de acord asupra semnificației cuvîntului „creolă“.

Cu prilejul călătoriei mele anterioare în Argentina, am observat cu surprindere că, întrebuinţînd acest cuvînt în faţa doamnelor din Buenos Aires, reacţia lor era mai degrabă

negativă şi parcă ofensată. Nu le făcea plăcere să fie numite „creole“, vocabulă pe care eu le-o lansam cu tot entuziasmul, ca şi cum ea singură ar fi fost de la bun început un madrigal.

Mi-am dat seama atunci că această vorbă, ca atîtea altele, a avut o soartă nefericită. Fără a-şi pierde semnificaţia normală

şi permanentă în marea masă a idiomurilor spaniole, în Argentina ea a dobîndit o accepţiune secundară cu caracter depreciativ. Și aşa cum se întîmplă cînd un cuvînt are două

sensuri, unul pozitiv şi altul negativ, acesta din urmă cîştigă

întîietatea, iese în faţă. Se petrece la fel ca în cazul monedei, potrivit vestitei legi economice a lui Gresham, moneda rea făcînd-o să dispară pe cea bună, scoţînd-o din circulaţie, concentrînd-o sub pămînt în tezaurele oculte.

Despre acest sens depreciativ — sau, cum spun filologi, peiorativ —, pe care-l are cuvîntul „creolă“ mă voi feri cu străşnicie să spun ceva. Nici măcar nu mă-ncumet să des-copăr acel sens pe care-l are pentru domniile voastre. A face

180 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

aşa ceva mi s-ar părea o insolenţă şi o stupiditate din partea mea. Căci semnificaţia asta particulară pe care vocabula respectivă a dobîndit-o aici constituie un fapt intranaţional al Argentinei şi o problemă intimă a acestei ţări. S-ar zice că

împrejurarea cotidiană a modificării semnificației unui cuvînt nu e ceva important. Adevărul e însă că acele schimbări, atît de puţin însemnate în aparenţă, provin din unele schimbări istorico-sociale petrecute în țară, uneori profunde și grave; în ele transpiră cîte o mare experiență şi cîte o aventură şi vicisitudine a naţiunii, ele sunt simptomul abreviat al cîte unui fragment din viaţa sa, deci al iluziilor secrete și al an-goaselor secrete din viaţa unui popor. Trăiesc de ani întregi o indignare neţărmurită și mă stmt ruşinat și umilit, în cal-tate de om, cînd aud și citesc cum vorbesc oamenii unei naţiuni de cele ce se petrec în sînul alteia. Faptul acesta revelează

bestialitatea, nemernicia şi imbecilitatea ce pun stăpînire pe lume. Dar ce idee au oamenii aceia despre ceea ce este o naţiune, nu despre ceea ce ar trebui să fie, nu despre ceea ce am vrea noi să fie realităţile care se numesc naţiuni, ci despre ceea ce sunt, cu adevărat şi de fapt, vrem, nu vrem? Dacă ar şti — dacă n-ar fi atît de lipsiţi de suflet şi de grosolani —, ar putea şti că o naţiune este o intimitate, un repertoriu de secrete, într-un sens practic identic cu ceea ce gîndim atunci cînd vorbim despre intimitatea unei persoane, despre mis-terul solitar și impenetrabil pe care îl constituie orice viaţă

personală. Și, ca atare, e perfect iluzoriu să ne închipuim că

puteam cunoaşte ceea ce se petrece într-o națiune. Orice am spune despre asta va fi o eroare, o confuzie şi, aşa cum zicem în Spania, ar însemna să luăm ridichea drept frunzele ei. Cine crede că lucrurile stau altfel e un stupid, total incapabil să

facă distincţia între ceea ce pricepe şi nu pricepe cu adevărat.

Ca să nu ne referim decît la faptul naţional cel mai primar şi mai elementar: cine, dacă nu e prost, poate crede că într-adevăr cunoaște o limbă străină? Doar cineva care și-a trăit aproape întreaga viață în acea țară străină ar putea pretinde că

o cunoaşte, dar atunci, dacă şi-a trăit acolo toată sau aproape

toată viaţa, de unde e la drept vorbind omul acela, cărei naţiuni îi aparţine de fapt? Limba e un secret al autohtonilor unei ţări şi e limpede că tot un secret sunt cu atît mai mult toate celelalte dimensiuni complexe ale vieţii lor, precum politica, literatura, modul de a conversa şi modul de a fi fericit sau nefericit în dragoste. Cea mai mare parte din angoasele de care suferă acum Occidentul provine din faptul că fiecare naţiune se crede informată despre cele petrecute în cealaltă

naţiune pe motiv că ziarele ei publică numeroase telegrame şi numeroase cronici jurnalistice expediate din toate colţurile lumii. Şi toată această informaţie ar fi foarte bine venită şi ar fi benefică dacă ar fi luată exact drept ceea ce este: drept date externe şi superficiale despre ceea ce se petrece la celelalte popoare, dar niciodată drept reprezentare adecvată a realităţii lor.

Aşa cum cunoaşterea materiei pretinde laboratoare şi matematici şi tehnici dificile, cunoaşterea vieţii umane, personale sau naţionale, pretinde inevitabil trăirea ei. Alt chip de-a o cunoaşte nu există. Restul e în egală măsură simplă insolenţă şi curată prostie. Cum la momentul potrivit le-am spus asta în englezeşte englezilor, adică oamenilor pe care-i stimez cel mai mult şi care, totodată, sunt cei care au comis în modul cel mai grav eroarea aceasta, o pot repeta prea bine şi acum.

Dacă aş vorbi de amănuntul acela nesemnificativ pe care-l constituie în viaţa domniilor voastre sensul depreciativ al cuvîntului „creolă“, mi s-ar părea că aş da năvală cu grosolănie în intimitatea dumneavoastră, în cea colectivă şi în cea individuală. Pentru că în această schimbare de sens supravieţu-iesc luptele civile ce s-au purtat în ţara asta. Şi de asemenea aş comite erori, pentru că, într-adevăr, cu precizie ultimă şi eficientă, eu unul nu-mi pot reprezenta ce stîrneşte în sufletele dumneavoastră atingerea lor de către acel cuvînt. Dar tot aşa nici nu trebuie s-o fac, fiindcă e limpede că creola despre care am să vorbesc e cealaltă, cea la care se referă semnificaţia normală şi permanentă a acestui termen, care-şi are obîrşia în coloniile portugheze, unde la început i s-a spus crioulo celui

182 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

născut din părinţi europeni în noile pământuri. Din cuvîntul portughez crionlo s-a născut cuvîntul spaniol criollo şi din acesta, cel francez, creole.

Ceea ce avem deci în vedere este, ca atare, faptul extrem de cuprinzător al unei varietăţi feminine care a apărut în specia umană atunci cînd oameni din Franţa şi Portugalia, şi mai ales din Spania, deopotrivă temerari şi focoşi, pasionaţi şi indolenţi, au venit în Lumea Nouă şi-n ţarinile ei, ca şi vir-gne, şi-au împrospătat pofta de a trăi şi au dat un nou gaba-nt vieţii lor. Gabarite se numesc frumoasele desene executate în şantierele navale în scopul construirii navelor, cu forme atît de delicate, şi a obţinerii curburii încîntătoare a şarpantei acestora. Cum în Cădiz există şantiere navale, presupun că

de la galibo (gabarit) vine şi termenul atît de andaluz garbo (eleganţă, distincţie).

Naţiunile noi sunt noi stiluri de umanitate. În creolă se iniţia un nou mod de a fi femeie, al acelui lucru atît de terme-rar de greu care înseamnă a fi femeie. Care sunt atributele, caracteristicile acelei noi forme de feminitate ? Păi vă grăbiţi, nu glumă! De ce-mi puneţi de pe acum întrebarea aceasta?

Ne mai rămîn încă două seri de miercuri. Dacă spunem acum dintr-o dată ce este creola, n-am mai avea subiect de conversaţie şi, mai mult, dacă aş fi dezvăluit-o de la început sau aş

spune-o chiar acum, nu m-aţi înţelege. E foarte greu să ne înţelegem! Uneori mă bate gîndul că noi oamenii am venit pe lume ca să nu ne înţelegem. Înainte de-a ne adînci în aspectul cel mai gingaş al temei, trebuie să vă obişnuiţi cu vocea supravieţuitoare a unui om dispărut şi cu alte lucruri pregătitoare pe care, fără să fiţi prea conştienţi, le şi purtaţi în domniile voastre. Aveţi răbdare. Nu vă grăbiţi să ajungeţi.

Giîndiţi-vă că poate are dreptate Cervantes — care ştie atîtea despre viaţă —, cînd ne încredinţa că la urma urmelor e mai amuzant drumul decît hanul. În

viaţă, prieteni, important nu e să ajungi, ci să mergi, să fii pe drum.

Cum se formează şi cum evoluează acel tip de femeie care e creola şi care, după mine, îşi face debutul imediat, chiar în

fetele aduse pe lume aici de conchistadori şi de primii colo-nizatori spanioli, portughezi şi francezi? Nu ştim, cu toate că, după judecata mea, există date mai mult decît suficiente pentru a întreprinde cercetarea. Dar istoria creolei nu a fost făcută, după cum, în general, nici istoria femeii n-a fost făcută. Pînă acum Istoria s-a comportat de obicei ca acele spectacole unde un afiş face cunoscută banala punere în gardă.

„Doar pentru bărbați.“ Deşi în spectacolele propriu-zise se întîmplă exact contrariul, căci în spatele afișului vezi îndeobşte tocmai femei pe care un impresar nemernic le-a dez-brăcat, pe cînd istoria uzuală e, într-adevăr, numai istorie a bărbaților și între bărbați. Femeia nu obișnuieşte să apară

decît cînd face vreuna boacănă sau, şi mai puțin, cînd un bărbat face una boacănă din vina unei femei.

De mulți ani lucrez la o reformă radicală a istoriografiei.

Dacă voi mai rămîne un timp în Argentina, îmi voi expune pentru prima oară global rezultatul muncu mele. Ei bine, doar un amănunt din această renovare sistematică a Istoriei constă

în observaţia foarte umilă, absolut banală, că istoria umană

nu e doar istorie a bărbatului, ci și a femeii. Tocmai acest fapt trebuie tratat cu toată seriozitatea, pentru a face efectiv istoria ambelor sexe, ca și ceea ce — așa cum vom vedea miercurea următoare — e lucrul cel mai important: istoria relaţiei dintre bărbat şi femeie, care constituie una din cele mai decisive variabile

istorice, Mă-ndoiesc că vă daţi seama ce se ascunde sub aceste cuvinte, fiţi siguri însă că nu are nimic de-a face cu po-veştile de alcov, pe care, aşa cum am spus mai înainte, le detest din toată inima.

Istoria se ocupă de femeie cînd este om politic şi vrea să

guverneze sau cînd, amazoană, se lansează în război, poate pentru a-şi cuceri sînii care-i lipsesc, dar nu dă atenţia cu-venită acţiunii femeii ca femeie. Dacă am fi dispus de indicii ale formelor specifice pe care le îmbracă influența feminină

în Istorie, faima creolei, şi aşa mare, graţie graţiilor ei, ar fi mult mai mare, deoarece s-ar fi putut vedea, de exemplu, un

184 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

lucru atît de evident şi de o atît de mare însemnătate istorică

precum acesta pe care-l fac prima oară public şi pe care domniile voastre îl veţi auzi prima oară.

Revoluţia franceză tranşează pînă la rădăcină civilizaţia europeană. Într-o convulsie feroce şi subită, ea anihilează

aproape toate formele de viaţă tradiţionale, uzanţele, modalităţile de a fi bărbat şi de a fi femeie. Femeia din vechiul regim culminase într-un tip de feminitate pe care l-am putea numi tipul Pompadour dacă n-ar fi împrejurarea că această marchiză genială era anormal de frigidă. Femeia din secolul al XVIII-lea nu era frigidă, ci mai curînd dimpotrivă: simţurile ei erau treze şi vorace. Era foarte senzuală şi foarte spirituală.

Ceea ce însă e necesar între mediile acestor două lucruri şi este mai valoros decît ele — sufletul —, acesta era absent. Din acest motiv femeia din secolul al XVIII-lea era o femeie fără

temperatură. Căldura umană ia naştere în acea zonă a fiinţei noastre pe care, cu o etichetă vagă, o denumim sentimente, ele alcătuind sufletul prin excelenţă, citadela sufletului, şi pe care le localizăm simbolic în inimă — „mic cuib de vine azurii“, spunea Shelley —, unde sîngele pare a clocot. Deoarece femeia din secolul al XVIII-lea nu avea temperatură sufletească, ci numai inteligenţă rece şi focul fără căldură al simţurilor, tot secolul al XVIII-lea, fără doar şi poate gracil şi ingenios şi elegant, era un peisaj polar. Bărbaţii şi femeile evoluau în derivă ca nişte aisberguri. Abia pe la 1760 începe să se topeas-că aisbergul sub suflarea slabă a unor vagi senzitivisme, a ceea ce s-a numit l4 sensibilite şi care consta exclusiv în capacitatea de-a avea lacrimile pregătite şi a plînge din orice. Revoluţia, ciclon furibund, mătură toate acestea şi nu rămîne nimica sau mai nimica. Trebuie inventată o nouă viaţă, noi moduri de a fi. ŞI iată că în vidul social lăsat de marchizele ghiloti-nate sau emigrate se ivesc în Franţa, pe atunci ţară călăuzi-toare a Europei, cîteva creole. Josephine, cea a lui Napoleon, e cea mai puţin interesantă, deşi cea mai demnă de atenţie după cum se crede

îndeobşte. Şi numaidecît, clima omenească se modifică. Viaţa se încarcă brusc cu o temperatură

necunoscută. Începe domnia sufletului și, o dată cu ea, și ex-

presia ei artistică, şi anume romantismul. Creolele acelea inventează fără voie, doar fiind, un nou tip de femeie europeană, exact acela care, cu o nuanţă sau alta, a dominat pînă acum douăzeci de ani, femeia romantică, pesemne tipul de femeie cel mai desăvîrșit de pînă acum. ȘI, cum e inevitabil, acea nouă

feminitate îşi iradiază influenţa şi îşi impune modulaţia în toate direcţiile. Pentru ea îşi inventează Chateaubriand noua proză genială, şi Lamartine se extenuează în înfiorări lirice, şi Musset îşi face tumbele petulant, şi părintele Lacordaire îşi vociferează predicile. Este o întreagă vita nuova ce iese la su-prafaţă dintr-o expresie feminină, dintr-un „gabarit“ creol, aşa cum cealaltă, cea a lui Dante, a izvorît toată dintr-o delicioasă grimasă de dispreţ făcută într-o dimineaţă la Florenţa de către Monna Bice Portinari.

După cum vedeţi, povestea cu creola nu-i deloc un jocu-le oarecare. În glumă, apropiindu-ne de ea, încet, încet, am dat de istoria universală. Eu am studiat vieţile acelor creole care și-au pus pecetea ființei lor pe cursul lumii și, ca să fiu sincer cu domniile voastre, nu sunt satisfăcut. Da, sunt figuri nu lipsite de interes; da, sunt creole — cum să nu? Creole! —, dar sunt oare creola, creola autentică, aceea către care mi se îndreaptă, lentă și ascuns pasionată, meditaţia mea sinuoasă?

Însuși faptul că sunt franţuzoaice mă face să mă îndoiesc.

Nu pentru că nu aș venera femeia de stirpe franceză, ci pentru că nu e uşor, nu este uşor ca într-un mediu franțuzesc şi îngust, aşa cum sunt micile colonii

antiliene ale Franţei, creola să poată înflori perfect. Să ne limităm a spune că sunt aproxi-maţii de creolă, aluzii la ea, dar nu creola însăşi.

Căci faptul căruia îi dau numele acesta e o realitate extrem de improbabilă. Să nu-şi închipuie orice ascultătoare — ier-tată-mi fie galanteria insuficientă — că doar pentru că s-a născut între Aconquija şi La Plata este chiar creola. În istoria umană factorul decisiv este excepţionalul. Regulile se făuresc pentru a pregăti excepţia, iar excepţia, generoasă, îşi dăruie tainic cea mai bună parte din sevă reguli, care, fără asta, ar fi oarecare.

186 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

ȘI ce-i cu asta? Înseamnă cu alte cuvinte că creola cu articol hotărît nu există, că e pură închipuire, exigență exorbitantă și formă extraumană? O să vedem, o să vedem! Ne mai rămîn două seri ca să ne ducem la bun sfîrşit investigația, care acum e pregătită și poate avansa drept către ținta noastră. Să mărturisim însă că astăzi terminăm neliniștiți, nemulțumiți şi in-decişi. Te pomeneşti că există creole, dar nu şi creolz.

Aşa cum lui Dante i s-a îngăduit să confunde teologia cu Beatrice, fie-mi permis și mie, mai modest, să confund o clipă filozofia cu creola. Și o spun dintr-un anumit motiv. În Grecia, cuvîntul filozofie nu are semnificația de azi: cu ajutorul lui erau denumite toate ştiinţele. Dar marele patron al breslei mele, Aristotel, căuta o știință — cea pe care azi o numim special filozofie —, care era o cunoaştere mai radicală, mai integrală, o ştiinţă sublimă, dar neştiind ce nume să-i dea, a sfîrşit prin a-i da unul mişcător — mişcător și nu de prost gust, cum este substantivul „filozofie“: ştiinţa aceasta sublimă, la care năzuia Aristotel, e numită pur şi simplu Al (nTovuivn, cea căutată. Adică, referitor la știința aceasta atît de desăvîrşită și supremă nu știm, nu dispunem de altceva decît de faptul că omul e în căutarea ei.

Nu cumva e şi creola cea căutată ? Nu rezultă oare, la urma urmelor, că unica realitate a creolei prin excelență e năzuința noastră către ea, căutarea ei arzătoare ? Vom vedea, vom vedea…

Noapte bună.

i

[CELE CINCI CALITĂȚI ALE CREOLEI]

Ştiţi cine a fost Goethe? Evident că mulţi dintre dumneavoastră ştiu, ştiu perfect, ca mine, mai bine ca mine. Nu m-am îndoit nici o clipă. Dar pe cei ce ştiu — care ştiu mult, care ştiu poate prea mult — îi rog să le fie milă de vocea asta

a mea pe care le-o trimit acum din nou prin spaţii şi care în clipa asta e unica mea avere, unica mea unealtă, unica mea armă, unicul meu scut.

Vocea asta e una singură şi nu se poate disocia în mai multe voci care să spună lucruri diferite pentru diferitele clase şi caste de persoane care mă ascultă, ducîndu-i fiecăreia ceea ce i se cuvine. Tare aş vrea ca vocea mea să fie ca acea rachetă festivă ce se înalţă ardentă şi aurită în noaptea neagră

şi, cînd ajunge la o anumită altitudine, se dezagregă în nenumărate şerpuiri ce se disipează pe firmament şi par a-şi duce grăbite focul, fiecare, stelei sale personale, stelei surori cu care şi-a dat întîlnire. Vocea mea e mai puţin norocoasă: e osîndită să fie una singură cum sunt eu, Eu singur — de aceea vă aduce înflăcărările solitudinii mele: vocea mea se înalţă

unitară şi nu poate să se prefacă, sărmana de ea, oricînd ar dori-o, într-o voce federativă care să-şi repartizeze spusele în funcţie de audiţie. Eu nu vorbesc pentru cel ce ştie cine este Goethe, ci şi, ba chiar mai ales, pentru cel ce nu ştie, şi se îndreaptă chiar cu sinceră predilecţie către acela care mă

impresionează mai mult decît toţi ceilalţi, către acela care nu ştie dacă ştie.

Ei bine: Goethe a fost un poet german care a scris la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea.

Ce ridicol e limbajul, prieteni, ce ridicol! Cu unul şi acelaşi cuvînt denumim realităţile cele mai disparate: cu același cuvînt „poet“ îl calificăm pe Goethe şi pe

intelectualul de sub-urbie sau de mahala, pe gîngania literară care, o dată, din greșeală, a făcut un sonet. Ținînd seama de asta, și ca să păstrăm distanţele, vă voi spune că Goethe n-a fost poet aşa cum e poet un individ oarecare, ci a fost ceva ca şi cum un continent întreg ar fi poet, ca și cum Anzii, într-o bună zi, s-ar pure pe făcut versuri, imagine poate profetică, fiindcă e posibil, e probabil, e aproape sigur — n-o s-o vedem noi, poate nici copiii, poate nici nepoţii noştri —, e aproape sigur că

într-o bună zi se va naște aici un bărbat cu sufletul tiranic —titanii sunt fiii munţilor —, un bărbat cu sufletul titanic care

188 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

va face versuri suverane şi va fi de-a dreptul masivul Anzilor care va versifica.

Ei, ei! Voce a mea! Încotro te-ai dus? Ce-i cu divagaţiile astea? La ce bun atîtea preambuluri şi preludii ca să spui ceea ce stăteai să spui, un lucru atît de simplu şi de banal? Ei, răznito, răznito!, cum spun păstorii din regiunea mea aspră despre căprița apucată care se răzleţeşte pe înălţimi…

De fapt, voiam să amintesc pur şi simplu că Goethe a fost cel dintîi care a spus că vorba tipărită e doar un înlocuitor al vorbei rostite. Faptul este incontestabil. Cuvîntul tipărit se de-barasează aproape în întregime de omul care l-a scris şi l-a tipărit. De aceea spune mult mai puţin decît cuvîntul rostit.

Acesta are un timbru şi timbrul vocii cu modulaţiile ei îl de-nunţă pe om. Dacă am şti să ascultăm, am observa că tîrăşte cu el secretele acestuia, aşa cum fluviul Parană răzuie, în drumu-i lichid, malurile tainice ale albiei tropicale unde obîrşeşte şi ne aduce pămînt îndepărtat, un straniu pămînt purpuriu în rada din Buenos Aires. De aceea eu, care de la fereastra mea contemplu estuarul La Plata, cînd văd că într-o zi, pe înserate, apa devine dramatică şi sîngerie, ştiu ce se întîmplă: au avut loc nu se ştie ce războaie sîngeroase acolo, în Paraguay.

Goethe avea dreptate, dar nu total. Vorba rostită, la rîndul său, e doar un fragment din vorbirea autentică, Nu spui tot ce vrei să spui. Ideea mea se limpezeşte numaidecît dacă vă

spun că cel mai genial etnograf contemporan, marele meu prieten Leo Frobenius, care în cîteva rînduri a vizitat toată

Africa, observînd cu surprindere că indigenii nu-l înţeleg niciodată bine pe european chiar dacă acesta le stăpîneşte perfect limba, şi-a dat seama care era explicaţia acestui fapt.

ȘI anume că earopeanul abia dacă gesticulează, iar pentru.

negru a vorbi, a spune nu înseamnă doar a pronunța, a mișca limba şi buzele, ci a-și pune la contribuţie tot trupul: mîini, braţe, gambe, pupilele negre ca tăciunele, albul ochilor. Cuvîntul rostit e pentru ei doar o parte din vorbire: este doar, așa zicînd, textul; dar așa cum copiii necesită ilustrații ca să

înţeleagă textul, ei necesită mimica și pantomima întregii lor

corporalităţi. Din acest motiv, în comparație cu vorbirea absolută a negrului, biata noastră vorbire europeană, atît de săracă în gesturi, e aproape trecere sub tăcere. Cînd sacerdo-tul negru din Harlemul newyorkez îşi ine predica în Duminica Floriilor şi povesteşte că Isus a intrat în lerusalim călare pe un asin, bunul preot de ciocolată încalecă pe amvon ca să

nu stăruie nici un dubiu. Dacă memoria nu mă-nşală, Victoria Ocampo a descris foarte bine scena asta. Gîndiţi-vă acum la polul opus negrului, la fața impasibilă a englezului, care, instalat în dosul pipei lui, își emite imobil miorlăielile terne și apatice în care îi constă vorbirea. De aceea e atît de greu să-l înţelegi pe un englez.

Toate acestea sunt menite să sugereze că în strădania mea de a vă spune mult, de a vă spune totul, de a spune totalitar, eu nu știu cum să mă descurc în fața microfonului ca să fru negrul vocii mele.

Căci azi e vorba de un subiect în care e foarte greu să ne înţelegem, de un subiect complex, subtil, ţesut numai din nuanţe ca penajul de pe gîtul porumbelului. Zadarnic aș vorbi dacă nu ne punem de acord, cu absolută precizie, asupra a ceea ce ne propunem. Și vorbesc la plural pentru că nu dintr-un capriciu personal îmi propun o finalitate sau alta. O dară

stabilit subiectul, rămîne prescris automat ce trebuie făcut.

Capriciul aici, ca întotdeauna, e marea stupiditate, este igno-rarea faptului că lucrurile au, vrem, nu vrem, o structură reală, pe care deocamdată nu avem altceva de făcut decît să o recunoaștem. Pentru că omul occidental a făcut contrariul de două

secole, pentru că a crezut că lucrurile nu-şi au anatomia proprie, ci sunt o materie moale şi docilă supusă voinţei noastre im-petuoase, lumea se zvîrcoleşte acum cuprinsă de tulburări.

Aceasta e însă o temă extrem de gravă şi enormă, despre care, dacă vă interesează, vom putea vorbi cîndva. Ar fi de diagnos-ticat în stratul său cel mai profund adevărata maladie a Occidentului și de arătat că-și are originea în secolul al XVII-lea.

Căci marile corpuri istorice ca Orientul, ca Occidentul, nu se îmbolnăvesc dintr-o dată. E o greşeală să crezi că în Istorie

19% ALTE ESEURI ÎNRUDITE

există cutremure. Nu există istorioseisme. Aşa cum am spus la „Amicii Artei“, Istoria e lentă, e tardigradă. Amintiţi-vă

magnificele versuri ale lui Ercilla din La Araucana: Como el celaso toro madrigado

que la tarda vacada va siguiendo…

(„Ca înfocatul taur de prăsilă / de care turma lentă-abia se ține…) Ei bine, această turmă lentă e Istoria.

Nimica după capriciu, aşadar, în această temă aproape sacră

care este creola. Să facem nu ce ne place, ci ceea ce trebuie să

facem. Să spunem nu te miri ce, ci ceea ce trebuie să spunem.

Cînd încercăm să definim creola — ce melancolie, domnilor, definiția este mîngîierea filozofului! —, cînd încercăm să

definim creola, oare ce trebuie să facem? Nu e cazul, evident, să descriem o creolă singulară care în anul de graţie o mie nouă sute şi… a pătruns în viaţa noastră ca un meteorit ful-gurant. Asta nu are importanţă pentru nimeni în afara noastră. Nu e vorba deci de o creolă determinată şi singulară, de o creolă concretă şi reală, aflată acum într-un loc precis şi care poate, cu un farmec indiscutabil, adresează vocii mele vagabonde, vocii mele fără ochi, vocii fără degete sensibile, o strîmbătură dispreţuitoare.

Dar nici de opusul ei nu e vorba, şi anume: de o specie de creolă ideală, de creolă inexistentă, dacă prin ideală se înțelege o fantasmă produsă de capul cuiva. Eu nu sunt — am afirmat-o în repetate rînduri — un idealist. Idealismul este chiar numele acelei maladii teribile de care a pătimit Occidentul, şi despre care vom vorbi poate cîndva.

Această creolă care, aşa cum am spus la sfîrşitul emisiunii trecute, este ceea ce era filozofia pentru Aristotel, fi (nTovpuitva — cea pe care o cauţi — nu e o femeie inventată, poetică. Lumea obiectelor poetice este altceva decît lumea lucrurilor reale.

A fi poet înseamnă a derealiza, a te refuza realului. Astfel, crea-ţia poetică poate constitui o simplă negație a ceea ce există

aici de mult. Cineva a observat că poetul francez Mallarm&

îşi obţine obiectele poetice prin această metodă negativă. Care

va fi pentru el ora frumoasă, ora poetică? Foarte simplu: ora absentă de pe cadran. Care va fi femeia în accepţia poetică a cuvîntului ? Nu încape nici o îndoială: la ferme aucune, femeia nici una.

Toate bune, dar nu asta ne interesează. Creola pe care o căutăm nu e o creolă determinată care a intervenit în biografia noastră, nici creola ideală care locuieşte în vers, în cea de-a cincea dimensiune miraculoasă care e versul, acea dimensiune benefică ce ne permite într-un ceas disperat să ne salvăm de celelalte şi în care treci ca în altă locuinţă, în locuința absolut alta.

Creola pe care o căutăm este reală — ar fi o aroganță ief-tină să crezi că a inventat-o cineva, cînd ea e una din marile cercetări și experiente și ucenicii pe care cu toată umilința le-a putut face cineva! —, e vorba, aşadar, de o creolă reală, dar nu asta sau aceea, ci creola tipică. Cuvîntul „tipic, tipică“ s-a deformat în limba noastră şi e de mare însemnătate să-i corectăm uzul, care e un abuz. „Tipico“ se foloseşte de obicei pentru ceea ce e curios, pitoresc sau caracteristic în ceva.

„Es muy tipico!“ se spune de un obicei rar dintr-o țară. Or, sensul adevărat și foarte util al acestui cuvînt nu este acela: prin „tîpico“ (tipic) trebuie să se înțeleagă numai ceea ce este propriu unui „tip“, iar tip însemnează un mod real, dar general, de a fi. Creola pe care o căutăm este tipul esenţial al creolei; calitățile ei efective, cele pe care nu ni le-am fi putut imagina niciodată, ci care, dimpotrivă, nu le bănuiam și ne-au luat prin surprindere ca niște tîlhari delicioși la o cotitură a existenţei. Este limpede ce ne propunem? Era inevitabil să

spunem acestea, deşi e cam pedant, cam universitar. A o spune cu deplină rigoare e un sacrificiu pe care ni-l pretindea frumusețea și demnitatea subiectului.

Goethe, care, pe lîngă faptul de a fi fost un imens poet, a fost şi un mare cercetător, descoperind unul din principiile fundamentale ale osteologiei sau anatomiei oaselor și unul din principiile cele mai fertile în botanică, a găsit tipul sau prototipul plantei, pe care l-a desenat pe o hîrtie și a spus:

192 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

„Această figură e legea tuturor plantelor; este ceea ce, în realitatea esenţială şi ultimă, sunt toate plantele, oricare ar fi deosebirile lor infinite.“ Dar toate plantele concrete sunt doar excepţii ale acestei legi, adică sunt totdeauna puţin altceva decît prototipul. Mă bucur că această conferinţă se plasează

sub semnul lui Goethe, un mare intelectual care a crezut întotdeauna în femeie, şi care, ca să existe, el, ca un mare bărbat ce era, avea nevoie să respire femeie.

Mi se pare că acum intenţia noastră e clară. Creola pe care o căutăm este prototipul real al tuturor femeilor care aspiră

să fie creole, care se străduiesc, fie şi de departe şi cu înduio-şătoare umilinţă, să merite rangul şi titlul de creola, care astfel ajunge să fie oarecum — şi nimic mai puţin — să fie mareşal al feminităţii. Şi al tuturor micilor creole, de la oraş sau de la ţară, al fermierei elegante sau al tinerei lucrătoare — ce deliciu, ce noroc!, tînăra lucrătoare, lucrătoarea creolă! Dacă aş

fi tînăr, dacă aş fi flăcău, dacă aş fi student, dacă aş fi muncitor, ah, cum m-aş mai duce să dansez în faţa ei dansul ritual, dansul pătimaş şi dumnezeieşte isteric al lui David înaintea Chivotului! Dar ce să-i faci! Dacă sunt exact contrariul, mun-citoare cu ochi adînci, cu ochi negri, negri! — ca o întîlnire în întuneric —, ce să-i faci! Dacă în loc să fiu tînăr sunt matur bine, dacă în loc să fiu student sunt profesor, dacă în loc să fiu muncitor manual sunt un golan de intelectual! Uite că nu-ţi pot dansa dansul meu, drept care tu ieşi cîştigătoare, iar eu pierzător de-a binelea!

Spuneam că dacă a fi creola înseamnă a fi oarecum mare-şalul feminităţii, despre cea din urmă creolă se poate spune ceea ce le spunea Napoleon armatelor sale: că fiecare soldat poartă în raniță bastonul de mareşal. Adaug însă cu toată

onestitatea că treaba nu e ușoară. Nu oricine poate fi creola, cu una, cu două!

Orice realitate are, după cum am semnalat, o structură

proprie; își are arhitectura proprie, o ordine și o dispunere a elementelor sale, Fiecare dintre acestea se află la locul său,

Calitățile creolei alcătuiesc o arhitectură vie şi există un atribut, primul atribut al creolei, care e terneiul tuturor celorlalte, din care provin toate celelalte, și provin în asemenea măsură, încît atributul acela e prin el însuși un jet, o sursă multiplă

sau un izvor pulsînd de energie și dinamism.

Cea dintfi însuşire a creolei, prieteni, este… vehemența. Fără

asta nimic din toate celelalte n-ar exista, Cuvîntul „vehemenţă“

este magnific. Zău, limba pe care adineauri am făcut-o ridicolă

are lucruri uimitoare! Așa e cu toate şi așa suntem şi noi toţi în viaţă: puţintel ridicoli și puţintel genii, puţintel bestii şi, în același timp, pui de arhanghel!

Cuvîntul „vehemenţă“ are semnificaţia originară de suflu vioi, vînt. Vîntul a fost întotdeauna pentru om un simbol al dinamismului şi al energiei, fiindcă, printre lucrurile percep-tibile în funcţie de care și-a făurit în vremuri imemoriale limbajul, vîntul este cel care, cu cea mai puțină materie, manifestă

cea mai.mare cantitate de forță pură. Din acest motiv toate cuvintele care exprimă ființa morală a omului provin din rădăcini care au sensul de aer — suflet, inimă înseamnă vînt, iar spiritul e suflare.

Creola e vehementă fiindcă trăieşte într-un lux vital constant şi absolut — este, există cu prisos de existență —, nu e față de nimic săracă în reacție, ca femeia din nordul Europei, care e oarecum inertă. De aceea spun că trăieşte într-un lux vital constant, indiferent dacă e bogată sau săracă. Am cunoscut o creolă, de o frumuseţe patetică, descendentă din cea mai veche aristocrație americană, care se afla în cea mai totală

mizerie. ŞI cu toate acestea părea o împărătească — a vieții —, deoarece era vehementă, gingaş vehementă, era o mare briză

umană şi-n fața ei totul trecea la superlativ. Era un văzduh fericit care sufla inepuizabil și lîngă ea simțeai ceea ce pesemne simte o fregată cînd un vînt prielnic şi energic îi umflă

pînzele şi i le arcuieşte într-o curbură de sîn și face să-i flu-ture toate steguleţele şi pavilioanele.

Această vehemență a creolei provine poate din cea pe care o poseda femeia spaniolă — ca și în altă măsură franţuzoaica

şi portugheza — în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Am spus „poate“ deoarece nu sunt întru totul sigur, căci eu, chiar cînd vorbesc cu pasiune, sunt stăpîn pe mine însumi şi vorbesc cu deplină rigoare conceptuală dedesubtul tuturor exaltărilor mele. Cum istoria femeii nu s-a făcut — împrejurare pe care am deplîns-o data trecută —, suntem ignoranţi în toate aceste privinţe. Femeia spaniolă şi-a pierdut acea vehemenţă, dar moştenitoarea ei, creoli, a păstrat-o şi a rafinat-o. Căci vehemenţa spanioloaicei era oarecum brută şi aspră, pe cînd vehemenţa creolei este, deşi foarte energică, dăruită cu o piele mătăsoasă şi cu o dulce savoare. Constă într-o imensă

dorinţă de viaţă ascunsă în ea. De aceea tîşneşte spre tot ce vede, constant, cu tremurul emoţionant şi emoţionat al apei din izvor. Este vehementă pentru că merge întotdeauna către lucruri şi persoane, într-o păşire încordată spre ele, Nu frus-trează niciodată, răspunde mereu — nu pentru că ar fi facilă.

Vom vedea numaidecît că nu este aşa: nu este femeia facilă

în accepţia degradantă în care e folosită această expresie de către bărbaţi. E exact contrariul: e exigentă, spune „nu“ multor lucruri şi multor fiinţe, dar o spune cu vehemenţă, cu interes pentru ele. A spune „nu“, a îndepărta, a expedia poate fi una din modalităţile de a te duce către lucruri, de a le simţi, de a le încerca. Nu încape nici o îndoială, şi respingerea poate fi umbra unei mîngîieri.

Nu vă pot explica acum toate cauzele care au produs această

vehemenţă fără pereche. Ar fi nevoie să abordăm studierea con-diţiilor în care se produce ceea ce eu numesc „popor tînăr“.

Cum toată evoluţia mea aici, deşi întîmplătoare şi dispersată

în aparenţă, e de un sistematism teribil, multe din cele spuse de mine lunea în La Plata* v-ar putea sugera explicaţia pe care acum, din lipsă de timp, sunt silit să o trec sub tăcere. Nu sunt foarte sigur că ceea ce spun e de mare importanţă, dar menţionez că dacă pe cineva îl interesează ceea ce spun, a * [Vezi volumul

Meditacidndel pueblo juven, Revista de Occidente en Alianza Editorial.]

MEDITAȚIE DESPRE CREOLĂ 195

trebuit şi trebuie să mă asculte de la început pînă la sfîrşit.

Căci e vorba de un cîntec întreg!

Vehemenţa susţine şi menţine în aer, dat find că e-un suflu vehement, toate celelalte calități ale creolei, Fără ea, restul și-ar pierde virtutea și stilul specific.

Cea de-a doua dintre aceste calităţi e spontaneitatea. Deie Domnul să pot vorbi cu tact! Fiindcă e ceva greu de spus în cîteva cuvinte. Vom vedea! Treceţi, roguvă, în revistă dintr-o ochire toate lucrurile pe care le faceţi în timpul zilei, de cînd vă treziți și pînă cînd reintrați în acea benefică absenţă care e somnul. Luaţi cuvîntul „a face“ în sensul cel mai simplu: ca atare, toate mişcările corpului domniilor voastre și tot ce vă

face sufletul, toate rostirile și toate gîndurile dumneavoastră.

Veţi observa că în imensa lor majoritate, toate acestea nu le faceţi din inspirație sau imaginaţie proprie, ci pentru că aţi învățat să le faceţi din mediul dumneavoastră social, De exemplu, cea mai mare parte din ideile noastre nu neau venit nouă, ci le-am auzit spuse ori le-am citit. Multe, multe dintre aceste idei de gata pe care le folosim nici măcar nu le regîndim pe cont propriu, ci le utilizăm mecanic, ca nişte automate. Faptul e normal, dar trebuie să recunoaşteţi că în fiecare individ există o proporţie diferită între numărul lucrurilor pe care le face pentru că le-a văzut făcute sau le-a auzit spuse şi numărul acelora ce provin din propria iniţiativă, al acelora ce sunt invenția sa. Să luăm două cazuri extreme: pe acela care în acţiunea sa, în comportarea sa corporală sau spirituală, nu inventează mai nimic, ci se adaptează jaloanelor dominante în societatea sau în grupul social în care trăiește, și pe acela în care, dimpotrivă, predomină

invenţia proprie. Primul e un bărbat convenţional sau o femeie convenţională, fără personalitate, fără intimitate. E o marionetă acționată prin firele mecanice ale societăţii. Cel de-al doilea este bărbatul sau femeia care trăiesc din ceea ce naşte și tîșnește în intimitatea lor.

Asta e spontaneitatea.

Creola reprezintă, după mine, gradul maxim de spontaneitate feminină. După cum însă orice femeie se poate iluziona

că e vehementă, chiar dacă în realitate nu este, acest al doilea atribut al creolei demonstrează şi el dificultatea de a fi creola.

Pentru a fi creola este nevoie, spus pe şleau, să fii un geniu, un geniu al femininului. Dante spunea despre Beatrice că este del donnesco la cima, culmea femininului; ei bine, asta e creola.

O făptură care e spontaneitatea însăşi, spontaneitatea întru-pată, întotdeauna, în orice împrejurare şi situaţie. Totdeauna ea va face, va gîndi, va spune ceea ce nu e convenţional, ce nu e învăţat, ci doar ceea ce urcă din adîncul fiinţei sale şi care, tocmai din acest motiv, cînd o vedem sau o ascultăm, ne aduce totdeauna efluvii ale acelui adînc abisal — aşa cum cochi-ile de adînc, cu ciudata lor rumoare lăuntrică, ne istorisesc mereu povestea patetică despre cele petrecute în fundul mării.

Creola este autenticitatea permanentă. E, aşadar, într-un fel, contrariul fiinţei convenţionale şi manierate, care totdeauna face şi spune ceea ce nu-i vine din propriul adînc, ci a fost îi învăţat din exterior. Este însă şi ceva opus aşa-numitei „femei originale“, care a făcut o săritură de acrobat, de saltimbanc dincolo de convenţiile sociale, şi, la altitudini extravagante, la distanţe complicate, îşi face exhibiţiile şi contorstunile ce ne interesează cel mult ca un număr de circ. Creola nu evadează din uzanţele sociale, nu e originală. Nu are nevoie de extravagante, ci, instalată în cea mai normală normalitate, e, pornind de aici, oarecum altceva decît normalul, decît convenţionalul.

Originala ne sperie, ne intimidează, ne îngheaţă. Pe creolă

însă o găsim stabilită liniştit în cotidian şi ne apropiem de ea fără precauţii şi… şi suntem pierduţi, pierduţi fără scăpare!

Căci, în acest cadru de cotidianeitate aparentă şi acceptată, se iveşte în chip neaşteptat cea mai pură originalitate.

Fiecare cuvînt, fiecare gest e puţin altfel decît cel obişnuit, e o creaţie constantă, căci în măsura în care eşti autentic, eşti creator. Viaţa, atunci cînd este ce este — şi asta numim autenticitate —, e un poet incomparabil şi un savant fără pereche, fiindcă nu poate să nu inventeze permanent, creînd şi fiind în acelaşi timp. Vom mai vorbi despre asta data viitoare, vom

vedea în ce măsură forma de existenţă pe care a ajuns s-o atbă

Buenos Aires-ul tinde să o distrugă pe creolă, să-i răpească

spontaneitatea, să o facă convenţională, să nu o lase să fie.

Urmarea celor spuse este că de creolă nu ne putem apăra.

Să o recunoaştem cu tot curajul: să ne mărturisim, fără umi-linţă, înfrîngerea anticipată. Căci suntem pregătiți să rezistăm ştiutului și obișnuitului. Femeia vulgară, cu comportamentul ei vulgar, cu repertoriul ei de plăci de patefon, e uşor de evitat. Ne lasă răgazul de a opune plăcii contraplaca. Ce vom face însă puşi în fața creolei, dacă ea nu ne dă răgazul de a ne pune în defensivă, pentru că şi primul ei gest e altceva decît obișnuitul, dacă ea este divinul neprevăzut ? Prietenul nostru Dante, imensul Dante știa asta — la Dante există o curioasă

anticipație gotică a creolei, Ne spune de aceea: Che saetta prevista vien pi lenta

(săgeata prevăzută vine mai încet). Dar săgeata creolei care în primele veacuri a crescut în mijlocul indienilor este săgeata prematură a indianului şi nu ne lasă să ne tragem răsuflarea.

Intri liniştit, ca într-o zi oarecare, într-o casă unde n-ai mai fost niciodată şi vezi că din fundul vastului salon avansează cu un mers elastic şi vag ritmat, care nu e decît simplă păşire şi totuşi e un dans în germene, o fiinţă — nu —, nişte ochi negri şi denşi, în care dănţuiesc închipuiri, o bluză de organdi albă, o fustă

cloş amplă… Este creola prin excelenţă, este creola, fiindcă

primul cuvînt va fi altul decît cel la care te aştepţi, iar felul de a înclina capul nu l-ai mai văzut niciodată, şi calitatea vocii e numai pentru tine şi numaidecît sosirea neprevăzută într-o ţară a cărei existenţă o ignorai şi … şi nu mai ştii ce să faci. De unde să ştii ce să faci, dacă n-ai mai fost niciodată în lumea asta nouă, în care, subit şi fără să ştii cum anume, te pomeneşti in-trînd ? Crede-mă, prietene, eşti pierdut! Nu e nimic de făcut!

Se va spune că toate astea sunt o exagerare, şi e evident că

întrucîtva aşa şi este. Oare n-am venit însă pe lumea asta tocmai în acest scop, ca să exagerăm un pic? Prin cărţile mele

198 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

circulă o teorie foarte serioasă şi foarte fundamentală care demonstrează că vorbirea, simpla vorbire, rostirea frazei celei mai simple, e prin ea însăşi o exagerare. Dar susţin că în toate cele afirmate e mult mai puţină exagerare decît s-ar părea.

Mi-am luat toate măsurile de precauție ca să evit exorbitanţa, iar cel ce mă acuză de exagerare probabil nu şi le-a luat; de exemplu, nu şi-a precizat bine care este tipul de femeie în celelalte ţări, Nu avem timp acum să definim, pe lîngă creolă, pe franţuzoaică, pe italiancă, pe englezoaică, pe nemţoaică, pe slavă, pe nordamericancă. Dar dacă dumneavoastră insistaţi, eu unul sunt dispus să lupt fără să mă sperii cîtuși de puţin.

Știu că sunt pe o poziţie justă. Drept care ar fi ridicol să refuz această apoteoză a creolei! Oricine ar spune că realitatea umană la care se referă cele spuse de mine este o noutate! Noul va consta însă în nesăbuinţa mea de a o consacra cu ajutorul cuvîntului. Orice european cît de cît vigilent o ştie însă de cel puţin un secol şi jumătate. Spuneţi-i acelui european, într-un salon din vechiul continent, că e aşteptată o creolă, că stă să

vină creola, şi-n aceeaşi clipă priviți-i bine ochii și veţi vedea ce ardoare neobişnuită se ridică la suprafaţa lor din intimitatea lui tainică, ce vagă și ce depărtată şi ce ultramundană i se face privirea și cît de neliniştită i se plimbă mîna pe obraz, cu o nelinişte cu două tăişuri în dubla aşteptare a primejdiei şi a desfătării. Dacă am avea o lupă psihologică, am putea percepe și desena apoi profilul precis al făgăduinţelor ce înseamnă pentru acel bărbat anunţul unei prezenţe creole, şi sunt sigur că acel profil ar fi în negativ ceea ce este în pozitiv defi-niţia pe care am început s-o dau creolei împreună cu dumneavoastră.

Data viitoare voi pune cîteva puncte pe unele i-uri, dar acum să mai adăugăm încă ceva.

Vehemenţa lansînd spontaneitatea, spontaneitatea dînd substanţă vehemenţei

produc, fără intenţie, cea de-a treia calitate a creolei, şi anume graţia. Graţia ei nu este hazul, după

cum, din fericire, nici P’esprit. Creola nu e hazoasă, nici spirituală, fapt prin care — vedeți dumneavoastră? — ne în-

depărtăm entuziasmul de felurite tipuri ilustre de femeie.

Esprit-ul este acul intelectual, acul şi înţepătura. Nimic mai mult. Nu ne interesează. Graţia creolei e gracilitatea întregii ei fiinţe, a gesturilor, a postărilor, a expresiilor, a fervorilor, a ştrengăriilor ei. Căci admirabila elasticitate pe care i-o conferă energia ei vitală îi dă o mare capacitate de a crea, pe deasupra vieţii inevitabile, jocul vieţii. E ştrengară, născoci-toare de proiecte, de stratageme, de alinturi, de șotii, Este totdeauna riscant să spui despre o carte că eşti singurul care a citit-o. Cu toate acestea mă încumet să afirm că

există o anumită carte al cărei unic cititor în viaţă sunt eu.

Fiindcă e o carte nesemnificativă de călătorii în Per pe la 1860, pierdută într-o desuetă și enormă colecţie de călătorii.

Nu-i dau titlul deoarece i-am oferit ideea de a o publica unui editor de aici*.

Un farmacist francez a fost împuternicit de țara sa să în-treprindă anumite studii botanice în regiunile limitrofe dintre Peru şi Bolivia. S-a instalat la Cuzco, oraş de unde povesteşte unele scene amuzante. De acolo o porneşte, într-o explorare anevoioasă, către frontiera Boliviei, prin ţinuturi aflate la o altitudine de peste trei mii de metri şi care, pe vremea aceea, erau enorme pustietăţi tăcute locuite de rari indieni și cu cîteva ferme situate la distanţe uriaşe între ele.

Într-o zi ajunse în zori la una din aceste ferme al cărei proprietar era un cincantenar de treabă, bărbat cu un fond excelent, dar cam încrezut. Întîmplarea

a făcut ca tocmai în ziua aceea să i se sărbătorească aniversarea naşterii. Primise vagi anunţuri aduse de indieni cum că cineva urma să vină

ca să celebreze evenimentul, drept care el pregătise mîncare şi băuturi.

ŞI într-adevăr, fără ca nimeni să ştie şi cum şi pe unde, fer-mierul cincantenar şi farmacistul francez se pomenesc că în * [Viaje por los valles de la quina, de Paul Marcoy. Publicată ulterior în Colecţia Austral, cu un cuvînt înainte de Ortega, în care au fost înglobate unele paragrafe din prezenta „Meditaţie despre creolă“.]

200 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

salon s-au 1vit două doamne, două creole de la fermele înve-cinate, dacă în cazul acelor distanţe enorme şi solitare se poate vorbi de vecinătate. Şi nici nu sosesc bine, cu pieptănăturile lor cu conci, cu şalurile lor imponderabile, cu fustele lor rotunde pe care moda le făcea şi scurte, că încep şi nu mai contenesc să cînte la ghitară şi mandolină, să danseze, să cînte cîntece înflăcărate şi nostalgice, să-l tachineze pe cincantenar, să 1îdă, să surîdă, să umple spaţiul cu sticleţii vocilor lor, să-i îndemne pe cei doi bărbaţi la băutură şi tocmai cînd cincantenarul, la venirea nopţii, băut bine, crede că-i aproape de marile vic-torii, fără ca nimeni să ştie cum şi de unde, cele două creole se volatilizează, dispar; o dată cu ultimul salt al ultimului lor dans s-au făcut nevăzute, s-au preschimbat pentru totdeauna într-o amintire halucinată.

Aceste două creole care înfloresc imprevizibile într-un ungher pierdut al celei mai mari solitudini reprezintă pentru mine, evident, doar nivelul minim al creolei, În ele însă e deja prefigurată în germene culmea acestui tip de femeie, ireală de prea reală, deopotrivă cotidiană şi neverosimilă.

Dar data viitoare va trebui să continuăm să vorbim despre grație și să-i examinăm cauza. Apoi vom avansa către altă calitate a creolei ce transpare încă de pe acum în cele două fiinţe pe care le-am descoperit în cursul unei aventuri de bibliotecă

— ce ironie, prietene dragi! —, calitatea moliciunii. Creola este moale şi pe lîngă ea orice altă femeie pare oarecum dură și lipsită de elasticitate.

În cele din urmă nu vom avea încotro şi va trebui să ne confruntăm cu ultima mare calitate a creolei. Halal de noi!

Căci de vreme ce este geniul feminității, ea trebuie să posede neapărat într-un grad maxim un talent special, pe care nu-l are decît femeia, talentul care o face

să se priceapă la bărbaţi. Nu mai e nevoie să spun, dacă tot vorbim despre asta, ce ne aşteaptă pe dumneavoastră, bărbaţii care mă ascultaţi, şi pe mine, marele nesocotit ce s-a vîrît în aventurile acestea, care n-au nici măcar compensaţia de a fi, cu adevărat; aventuri.

MEDITAȚIE DESPRE CREOLĂ 201

m

[CÎRNA ŞI DUBLUL EI PROFIL]

Am anunţat data trecută că azi o să punem unele puncte pe unele i-uri. Observaţi ce se-ntîmplă ori de cîte ori vorbim sau scriem. Mai întîi, cineva spune ceva. Apoi îşi dă seama că

ceea ce a spus nu e de fapt ce gîndea. Nu fiindcă ar crede că

şi-a trădat gîndirea, ci fiindcă ceea ce a spus e întotdeauna doar o fracţiune minimă din ceea ce gîndea, și dacă cine ne ascultă

crede că, spunînd puținul acela, am spus totul, e evident că, fără să vrem, ne-am falsificat ideea. Mai bine tăceam. Poate, în loc să vorbesc despre creolă, ar fi trebuit să tac cu privire la ea și să perpetuez cultul silenţios pe care i-l închin de un sfert de veac. Dar o fi oare cineva care să-şi închipuie că am spus ce gîndesc despre creolă doar pentru că am vorbit de două ori, şi cu cea de azi de trei, în jurul ei? Să fim serioşi! Despre ce lucru de pe lume asta, fie şi cel mai simplu, poţi spune în atîta timp ceea ce gîndeşti ? Imposibilitatea acestui fapt o să vă devină evidentă ca lumina zilei în momentul cînd o să-mi realizez o intenţie pe care o nutresc, deşi n-am fixat data: intenţia de a vorbi odată pe larg, la Buenos Aires, despre vorbire, despre limbaj. E o temă magnifică, domnilor! Şi veţi vedea, ţineţi minte pronosticul, că, de îndată ce Europa se va însenina — ceea ce se va întîmpla mult mai devreme decît bănuim —, limbajul, acel instrument şi acea facultate specifice omului, va fi una din temele predilecte ale preocupării occidentale. Căci nu mai e posibil, la nivelurile la care am ajuns în procesul de

aculturaţie sau civilizaţie, să continuăm a ne folosi limba aşa cum dă Dumnezeu. A devenit presantă o igienă şi o tehnică

a vorbirii în dubla sa operaţie de spunere şi auzire. Trebuie să învăţăm să vorbim şi trebuie să învăţăm să ascultăm. Şi primul şi cel mai fundamental lucru pe care s-ar cuveni să-l facem e să ne dăm seama în ce măsură vorbirea este o îndeletnicire iluzorie şi utopică, nicicînd suficient realizată, cu alte cuvinte, că ceea ce ne propunem cu ingenuitate atunci cînd

202 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

vorbim, şi anume: să ne împărtăşim semenilor gîndurile, nu vom izbuti s-o facem niciodată pe deplin. E destinul tuturor lucrărilor cu adevărat omeneşti pe care le face omul, mai bine zis pe care omul încearcă să le facă. Deoarece toate cele propriu-zis omeneşti pe care omul şi le propune sunt, prin esenţa lor, imposibile. Animalul realizează de obicei ceea ce urmăreşte pentru că nu urmăreşte decît lucruri naturale. Omul, în schimb, ce-şi propune oare? Păi îşi propune, de pildă, să fie înţelept sau să fie drept. Sărmane fantezii! Cum să realizeze pe deplin asemenea proiecte extranaturale ? Slavă Domnului că reuşeşte să le săvîrşească într-o proporţie minimă! Cum însă el aspiră să le realizeze în întregime, să fie pe de-a-ntregul înţelept, să fie pe deplin drept, eşecul este inevitabil.

Iată privilegiul onorabil al omului. A fi om cu adevărat înseamnă, cu adevărat, a eşua. Eu ştiam — evident — cu antici-paţie că în dezvoltarea acestei teme aveam să eşuez, dar, în acelaşi timp mi se părea cel mai mare omagiu pe care-l puteam aduce creolei — să eşuez înaintea ei; după ce fusesem înaintea ei o flacără, să fiu de asemenea o mînă de cenuşă. Ceea ce nu înseamnă că, neapărat, mă voi lăsa, inert, pradă înfrîn-gerii. Nici vorbă: se impune să luptăm ca şi cum ne-ar fi scris să triumfăm cu aceeaşi bucurie a bătăliei, cu aceeaşi fervoare beligerantă şi acelaşi zvon jovial de trîmbiţe şi sfîşiind văz-duhul cu chiote de surle, ca şi cum victoria ar fi neîndoiel-nică. Această umoare bătăioasă, gata de luptă, e contrapartea inevitabilă a faptului că, aşa cum am spus deunăzi în La Plata, eu vin aici nu ca să cîştig bani, întrucît niciodată n-am câş-tigat, Cl, pînă una alta, să aduc, mult, puţin, ceea ce am şi să

iau cu mine în trecere ce găsesc pe-aici, şi anume: tinereţe.

Ce să facem dacă aşa stau lucrurile, dacă, aşa cum am spus acolo, asta mă împrospătează, mă înnoieşte, mă face să în-colţesc din nou, mă instaurează într-o viaţă nouă! Necazul este că o dată cu această tinereţe frauduloasă îmi revine starea polemică ce-mi umplea veritabilii ani tineri.

Aşa se face că m-am simţit indignar, furibund, cînd i-am auzit, în urma celor două ani ale mele despre creolă, pe mai

mulţi locuitori ai Buenos Aires-ului spunîndu-mi: „Mă rog, dumneavoastră nu vorbiţi decît despre virtuţile creolei, dar de ce nu-i consemnaţi şi defectele ?“ Mărturisesc că mă scoate din fire să aud una ca asta, deşi e ceva foarte caracteristic pentru Buenos Aires, 1939.

Vorbeam acum cîteva zile cu o doamnă de-aici, foarte inteligentă. Vorbeam despre Martinez, un om dificil ca nimeni altul. După lungi consideraţii pe care le-am făcut despre personajul cu pricina, doamna îşi îndreaptă bustul, imprimîndu-i tensiunea arcului gata să expedieze săgeata mortală, şi exclamă: „Pe scurt, să spunem: Martinez sau obiecţia!“ Expresia era exactă, dar eu intuiesc că, în general şi cu toate rezervele impuse de o realitate atît de complexă, i-am putea extinde înţelesul la aproape tot Buenos Aires-ul pe care l-am întîlnit în această a treia călătorie a mea. Vă mărturisesc că sunt co-pleşit, indispus de faptul că, de îndată ce-am ajuns aici, n-am auzit altceva decît obiecţii. La toate e ceva de zis, la toate e ceva de obiectat! Și nimeni nu pomeneşte de ce e bun, există

o satisfacţie morbidă în a colecta defectele și ratările, cu toată

delicateţea, ca și cum ar fi vorba de pepite de aur. În Buenos Atres-ul de azi mai nimeni nu zice, mai bucuros contrazice, într-atîta încît, dacă un geograf relativ perspicace ar trece azi pe aici, cu scopul de a alcătui o nouă geografie, ar consemna în caietul său de note următoarele: „Buenos Aires este un oraș de aproape trei milioane de locuitori şi trei sute de mi-toane de obiecţii.“

Nu mă refer la cele adresate mie, ele sunt fireşti. Sunt un străin, sunt un trecător şi, de vreme ce beneficiez de privi-legiile acordate străinului, este corect ca, bucurîndu-mă de plăcinte, să am parte şi de război. Călătorul trece atît de tute prin peisaj, încît devine lesne un vînat preţios și invită să se tragă asupra lui, ca

să se vadă dacă se descurcă. Nu, ceea ce mă mîhneşte, ceea ce mă irită este să văd că, aici şi acum, atît de frecvent, locuitorul Buenos Aires-ului este o obiecţie vie faţă de ceilalţi, faţă de bună parte din ceilalţi concitadini. Fiecare pare preocupat nu atît să trăiască el, cît să tergiverseze,

204 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

să obstrucţioneze şi să frîneze viaţa celorlalţi. Cum sub imperiul acestei maladii Buenos Aires-ul continuă să fie aşa cum era şi cum va fi, se întîmplă să vezi, ici, colo, ivindu-se atitudinea încurajatoare de vehemenţţă, de spontaneitate şi de graţie, dar e de notat că numaidecît atitudinea asta încreme-neşte şi îngheaţă, nu continuă, nu se întregeşte, nu face decît să anticipeze propria-i ruină, aşa cum din arcul rupt rămîne doar segmentul iniţial, ca un ciot care evidenţiază absenţa restului.

Înţeleg că a te mulţumi să faci obiecţii este o formă de umi-linţă, dat fiind că obiecţia nu poate năzui să aibă viaţă proprie.

Obiecţia e un parazit al lucrului împotriva căruia se ridică şi are nevoie de el ca să subziste. Aş prefera totuşi să văd că locuitorii Buenos Aires-ului simt orgoliul existenţei şi nu se mulţumesc cu o antiexistenţă. Gratitudinea îmi impunea obligaţia neplăcută de a spune asta, de vreme ce acum sunt glasul care strigă din… Buenos Aires.

Dacă e notorie, nu numai aici şi în Spania, ci pe tot vechiul continent, căci faptul a circulat pe tot cuprinsul lui în temeiul anumitor motive ignorate aici, pentru că aici lumea e mult mai prost informată decît se presupune, dacă e notorie, Zic, pastunea mea pentru această ţară, tot atît de bine se ştie şi că n-am flatat-o niciodată. Prin urmare, dacă nu vorbesc despre defectele creolei nu o fac pentru că aş premedita să o adulez, ci pentru simplul motiv că creola nu are defecte.

Defecte au, poate, creolele, dar am spus mai înainte că ele nu constituie subiectul meu.

Creola prin excelenţă — repet o dată mai mult — nu este o femeie particulară şi nici mai multe femei particulare, ci un tip de feminitate exemplară, care, în ţările centro-şi sud-americane, a început încetul cu încetul, de acum patru veacuri, să

se formeze, să se alcătuiască, să se integreze, să evolueze şi — cine ştie, de cîţiva ani — să se dezintegreze şi să dispară.

Faptul că acel tip e exemplar, ca atare de o mare perfecţiune, nu înseamnă că ar fi ideal, Calităţile creolei descrise de mine şi pe care o să le descriu şi astăzi nu le-am născocit eu sau alt

imaginativ, ci noi toţi le-am descoperit, le-am găsit acolo, în acea mare surpriză care e întotdeauna realitatea. Mai mult: pe cînd în formaţia altor tipuri de femeie, bunăoară a franţu-zoaicei, a englezoaicei, a intervenit mult mai mult ideea anterioară şi chiar ireală pe care o avea bărbatul despre o femeie posibilă, iar arta şi poezia i-au anticipat unele trăsături pe care franţuzoaica şi englezoaica s-au străduit numaidecît să le realizeze în persoanele lor rafinate, creola s-a născut şi s-a dezvoltat ca ovăzul-sălbatic de pe cîmpiile de-aici, din proprie iniţiativă şi necultivată. Nu spun că bărbatul nu a contribuit cu nimic la formarea ei, mi se pare însă incontestabil că el a colaborat la figura ei mult mai puţin decît la orice alt tip de femeie. Dar cum ştiu să disting foarte bine între ceea ce văd cu evidenţă şi ceea ce nu văd clar, mărturisesc că n-aş

putea preciza astăzi cît reprezintă această porţiune, fie ea şi minimă, de înrîurire masculină în profilul moral al creolei.

Ca să fie ştiut.

Îmi cunosc limitele — e aproape singurul lucru pe care-l cunosc bine. Ştiu puţin, ştiu puţin despre creolă, o ştiinţă

foarte profundă şi foarte subtilă, dar, în definitiv, scopul meu nu e altul decît să reactivez în minţile oamenilor tema asta esenţială, într-un moment în care popoarele hispano-americane trebuie să decidă noile gabarite ale vieţii şi ale drumu-rilor lor către viitor. Sau credeaţi cumva că nu era vorba decît despre un madrigal al meu, de ceva asemănător cu un tangou cîntat la o ghitară filozofică? Sigur că e şi asta — da, e un madrigal, asta mai lipsea! —, dar este, în acelaşi timp şi în mod indisolubil, lucrul cel mai depărtat de asta, e deopotrivă lucrul cel

mai serios și mai grav, cel mai dramatic și mai riguros teoretic ce poate exista pe lume — să zicem că e un tangou transcendental, Atît e cu putinţă, mai cu seamă în cazul popoarelor noastre, trebuie să te străduieşti să fii un om întreg, Cu amiaza ta, cu miazănoaptea ta, cu abstracţia și cu frenezia ta. ŞI, mai presus de toate, chiar dacă ar fi ilicit să fiu astfel, n-aş avea ce face — am fost totdeauna, sunt și voi fi aşa, fără mici o rectificare posibilă și fără nici o ajustare imaginabilă —

206 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

aşa încît din două, una, ori mă luaţi aşa cum sunt, ori mă

deportaţi în Malvine, Oriunde m-aș duce, sunt sigur că voi exista. Pe coastele mediteraneene ale Levantului nostru, în preajma Cartagenei, sunt nişte moluşte foarte gustoase care se obţin spărgînd cu un ciocan stîncile de lîngă mal, deoarece aceste mici vietăţi trăiesc acolo, înlăuntrul pietrei negricioase şi compacte, acolo se nasc, se dezvoltă şi-şi savurează viaţa, ca şi cum ar fi de-a dreptul în Paradis. Aşa e viaţa şi aşa trebuie să fie, şi în ce mă priveşte, nu aș duce-o deloc rău în Malvine. Însuşi numele lor mă îmbie ca o făgăduință. Am cunoscut în Chile o femeie încîntătoare căreia-i ziceau, după

obiceiul locului, la Malvina —, aşa încît dacă mă deportaţi la mai multe, fiţi pe pace, n-o să mă sinucid.

Să precizăm însă, ca să nu stăruie nici o confuzie. După

cum am spus, creola este un tip de feminitate exemplar, dar nu o irealitate. Există femei care posedă calităţile enunţate de mine, care le posedă pe toate şi într-un grad maxim de perfecţiune. E evident că aceste femei sunt excepţionale: orice perfecţiune e insolită. În ele culminează viaţa nenumăratelor femei care au trăit şi trăiesc în naţiunile Americii spaniole.

Înfăţişîndu-ne acele calităţi perfecte şi pînă la saturaţie, ele ne înlesnesc descoperirea lor şi, graţie acestui fapt, învăţăm să

le identificăm şi în celelalte femei care posedă numai unele dintre acele virtuţi sau le posedă în doză descrescîndă. Tocmai de aceea, şi în folosul fiinţelor care nu sunt excepţionale, e important ca, înainte de orice, să schiţăm corect figura exemplară şi excepţională, aşa cum pentru a vedea muntele trebuie să-i contempli mai întîi depărtarea pură a crestei.

Am mai spus că nu sunt idealist. Idealiştii sunt nişte domni care-şi scot idealurile

din propriul lor cap. Viciul cu pricina a constituit cea mai mare mizerie a Occidentului în decursul ultimelor două secole, boala care ne-a secătuit. Eu cred, dimpotrivă, că idealurile, formele perfecţiunii, trebuie extrase din realitatea însăşi. Şi demonstrez asta corectînd ideea greşită pe care obişnuim să ne-o facem despre cîrnă. Se spune de obicei despre femeia cîrnă că e pur şi simplu o femeie cu nasul prea

mic. Ce eroare! Departe de a avea nasul prea mic, cîrna este femeia care ne oferă două nasuri, Lucrul e evident. Descoperim că femeia cîrnă e aşa atunci cînd privirea noastră, alu-necîndu-i pe linia nasului, observă cu surprindere că această

linie nu merge pe unde ar trebui. Cu alte cuvinte, că există un punct în care nasul real începe să se abată de la alt nas ireal, care ar fi cel corect, de la un nas exemplar pe care-l vedem parcă suprapus celui efectiv. Profilul nasului cîrnei nu coincide cu norma pe care o reprezintă celălalt nas al ei, cel ireal, îl evită pe acesta, îi place să se sustragă de la norma lui, să fie, aşa zicînd, insuficient. Este strengărta nasului cîrnei, pe care o simţim din această pricină ca pe o manevră vicleană, care vrea să-şi bată joc de noi fiindcă începe prin a-şi bate joc de el însuşi. Ironia constă totdeauna în a fi, în acelaşi timp, două

lucruri: unul cu adevărat şi plenar, şi altul în care, cu modestie creatoare, simulezi că eşti mai puţin decît eşti. Marele ironic, după cum ştiţi, a fost Socrate, poate cel mai mare om al lumii antice. Ştia totul şi, cu toate acestea, susţinea prin pieţele Atenei, şarlatan grandios ce era, susţinea că ştie doar că nu ştie nimica. Se prefăcea în cîrnul filozofiei, şi tocmai în asta consta eleganţa lui divină. Căci totdeauna eşti, trebuie să

fii, cîrn de ceva. Pe deasupra însă nasul lui era şi efectiv cîrn, camuso zic italienii, patron ilustru a tot ce a fost cîrn pe lume după aceea. Aşa-l descrie poetul Pascoli cînd Socrate, întem-niţat, se pregăteşte să bea cucuta, cucuta pe care periodic bunul burghez sau muncitorul îl obligă pe intelectual s-o bea, zicînd:

E nel carcere in tanto era un camuso

Pan boscherrecio, un placido sileno

Di viso arguto e grossi occhi di toro.

(„$1-n închisoare-atunci era un cîrn *Pan păduratic, un silen placid*

cu chipul ager și-ochii mari de taur.“)

La fel e şi ironia ce joacă pe nasul dublu al cîrnei. Nu-i oare sigur că toate cîrnele par a nu fi astfel în mod serios, ci că vor să fie cîrne… din condescenţă?

208 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Să învăţăm de la ele marea lecţie, Să-nvăţăm să nu măsurăm nici un lucru cu o unitate de măsură alta decît el însuşi.

Să măsurăm ceea ce este ceva cu perfecțiunea posibilă care, în acelaşi timp, ne arată un fel de profil eteric purtat totdeauna deasupra celui pe care-l posedă efectiv. Să învăţăm, o dată

pentru totdeauna, că orice realitate ne arată deopotrivă ceea ce este şi ceea ce trebuie să fie, norma şi enormitatea ei.

Creola de care vorbesc e acel profil exemplar pe care fiecare creolă îl poartă asupră-şi, ca pe o statornică şi încîntătoare posibilitate.

Iată unul din punctele puse pe un i. Urmează acum altul.

lată-l.

Vorbesc acum despre creolă, dar nu despre argentinianca propriu-zisă şi mai puţin încă despre cea din Buenos Aires.

Căci sunt atci oameni care cred că au monopolizat creola, că

ştiu totul despre creolă şi celorlalţi nu le mai rămîne nimic, în ciuda faptului că ei n-au bătut lumea dincolo de Chivil-coy. Şi aveţi aici un exemplu de felul cum această temă, care în primul moment le părea frivolă unor proşti, acelor mari proşti ce ţin să ne boţească bogăţia vieţilor noastre, apăsîndu-ni-le sub toate tonele lor de prostie, e o temă gravă, atît de profundă, încît, doar atingînd-o, răscolim problemele cele mai substanţiale ale acestei ţări. Pentru că simptomatică pentru o anumită eroare de optică existentă în viziunea despre sine însăşi a Argentinei este tendinţa sa de a uita că creola de aici e doar cea mai

recentă manifestare a creolei. Înclin să cred că, pesemne, figurile cele mai excepţionale aparţinînd acestui tip de femeie — nu, aşadar, figura cea mai frecventă, ci, într-adevăr, cele mai desăvîrşite — se întîlnesc în ţara asta. Nu insist în acest sens şi nici nu spun motivele care mă fac să gîndesc astfel, căci nu vreau s-o adulez pe femeia din această ţară, căreia nu-i cer nimica, nici măcar un surîs, cum îi cerea Dante Beatrice, nici măcar o vorbă înfiorată, nimica. Mi-e de ajuns să-mi trăiesc eu însumi profund, pasional, imnul închinat de mine creolei. Aşa cum ne învaţă Goethe:

E cîntu-n care glasul se avîntă

supremul premiu pentru cine cîntă.

MEDITAȚIE DESPRE CREOLĂ 209

Aşa cum spunea Sfintul Francisc din Assisi: am nevoie de puţin, şi de acest puţin am nevoie foarte puţin.

Poporul acesta este, fără îndoială, un popor tînăr. Arătam deunăzi în La Plata că expresia „popor tînăr“ nu e un simplu mod de a vorbi. Dar să nu exagerăm, nu este un popor infantil, are deja un trecut respectabil. Deşi ca naţiune e cea mai nouă dintre cele americane, are în urma ei, acolo, în nord-vest, un trecut de patru secole. În creola perfectă de azi s-au distilat strop cu strop cele patru veacuri de efort vital, de experienţe, de încercări, de fervori, de dureri. Şi eroarea optică a acestei ţări constă în a privi prea puţin spre nord-vestul acela, spre tezaurul acelui trecut care se află aici, în domniile voastre, dar e paralitic, incapabil de mobilizare, de actualizare. Nu pot dezvolta acum tema asta, după cum nu pot să mă-ncumet nici măcar să descriu formarea creole: de-a lungul celor patru veacuri. Singurul lucru pe care-l pot face, aşa neajutorat cum sunt, e să trag un foc de pistol, ca să captez atenţia, slujindu-mă

de un exemplu extrem.

Mi se pare o proastă înţelegere puerilă, o totală ignorare a chestiunii a voi să întemeliezi personalitatea acestor popoare căutînd o continuitate de substanţă cu lumea indienilor. În respingerea acestei idei trebuie să fii, după judecata mea, cum nu se poate mai energic. Arhitectura sufletului argentinian, sistemul dinamicii lui fundamentale nu are de-a face cu indianul. Dar e indiscutabil că, în chip de ingredient secundar sau terţiar, indianul, mai ales pentru că l-a avut, îşi are rolul său.

Un rol minim, cvasiimperceptibil, dar de netăgăduit. O picătură de sînge indian, mai cu seamă dacă provine din cele mai bune caste amerindiene — vă subliniez acest frumos termen pe care doar de cîţiva, puţini, ani încep să-l utilizeze etnologii englezi şi nord-americani spre a-l desemna pe indianul american —, o picătură de sînge amerindian este un ferment, o vi-tamină, care în sine e o nimica toată, dar care există şi incită

substanţele pozitive ale sufletului creol. Un medic grec a scris de curînd o broşură sugerînd — nu ştiu dacă serios, dar în cazul nostru e totuna — că acea miraculoasă şi nepereche frenezie

210 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

intelectuală, estetică şi războinică a Greciei, acea neverosimilă luciditate s-au datorat paludismului de pe pămînturile elenice, care a intoxicat imperceptibil creierele, destul ca să

întreţină în ele o combustie genială. Aş spune că picăturile, pu-inele picături de sînge indian ce au intervenit în viaţa acestei ţări, care au pătruns în vinele Spaniei cu secole în urmă, acest paludism amerindian a contribuit la vehemenţa creolei, 1-a asigurat temperatura genială, febra, acea febră suavă şi fără

intermitenţă pe care bărbatul european o simte iradiind din creolă şi-l face să creadă că toate celelalte femei sunt oarecum inconfortabile datorită încălzirii deficiente.

Acum cîteva zile, o făptură admirabilă, prietenă cu soţia şi cu fiica mea, care m-a îngrijit în primele săptămîni, încă

valetudinare, ale vieţii mele de aici, a strecurat în conversaţie fără a-şi da seama cîteva cuvinte din care puteam deduce că

de mult, în negura veacurilor, în neamul ei pătrunsese sînge incas. Nu pot spune ce tresărire am avut, ce fior prin şira spi-nării m-a biciuit parcă în faţa eventualei prezenţe a sîngelui incas de lîngă mine. Nu puteţi înţelege aşa ceva fiindcă nu se ştie, fiindcă niciodată nu s-a spus ce simte un spaniol ca mine, spaniol pînă-n măduva oaselor, în aceste ţări, regiuni ale fiinţei sale, pe care le purta în sine parcă adormite şi care dintr-o dată intră în erupţie. E incredibil, dar tema aceasta e încă intactă. Nu m-am lăsat pînă ce n-am obţinut arborele genealogic al familiei, pe care de o săptămînă îl port în buzunar ca pe un talisman. Este genealogia familiei din Buenos Aires, Ra-mos Mejia, o stirpe splendidă. Reiese că în această casă intră

pe două căi sîngele imperial al Perâului. E, pe de o parte, nimeni altul decît Tupac Yupanqui, încă suveran peste Peră.

Şi, pe de alta, este un Diego de Avendafio, conchistador al Perului — nimic mai

puțin, domnilor —, care se căsătoreşte cu Juana Azarpay, prinţesă inca peruană. Diego de Avendaifio era un hidalg de la munte, din regiunea Santanderului, atît de bogată în familii nobile, care expune din acest motiv în co-nacele sale, înconjurate de verdeața umedă, enorme blazoane ce se umflă în zidurile de piatră ca nişte bicepşi genealogici.

MEDITAȚIE DESPRE CREOLĂ 211

Şi-n. anii aceştia, aproape zi de zi şi-n ceasurile cînd, acum un an, aproape îmi luam adio de la viaţă, lîngă mine era o descendentă a lui Avendafio, soţia medicului meu, unul din cei mai mari trei, patru medici spanioli, doctorul Hernando. Familia Avendafio sunt şi azi hidalgii din Liendo, lîngă Santander.

Nu, trecutul nu şi-a întrerupt continuitatea cu prezentul, nu e o fantasmă ștearsă, continuă să curgă de la Diego de Avendafio, din secolul al XVI-lea, pînă acum, pînă la căpătîtul pa-tului în care eu, incorijibil, îi fac ochi dulci morţii.

Ia gîndiţi-vă, pîndiţi-vă numai — halucinant — ce va fi fost!

Diego de Avendaiio şi prinţesa incasă! Dragostea e totdeauna un şoc fericit şi teribil totodată, dragostea e totdeauna desfătare şi ravagiu! Ce se va fi petrecut între aceste două fiinţe, atît de distincte, atît de distante, care se ciocnesc deodată în universul pasiunii? Conchistadorul, acest hidalg implacabil — ca un bun spaniol, nebun după feminitate, pasionat, galant, spiritual, elocvent şi-n acelaşi timp atroce, aspru, necioplit, melancolic, cu moartea mereu gata lîngă el, ca umbra lui — şi indianca aceasta dintr-una din rasele cele mai nobile din cîte au existat pe lume, acei misterioşi şi senioriali incaşi din Cuzco care adorau soarele şi stelele şi tot ce străluceşte, această indiancă mută, cu faţa liniştită, cu un foc tainic, foc de munte ce va să devină vulcan, această indiancă cu dulceața ei extraumană, o dulceaţă cosmică, dulceaţa vegetalului şi dulceaţa stelei. Nu v-aţi gîndit oare într-o noapte limpede, cînd stelele se-ncrucişează ca nişte mărunte viscere de aur şi de foc, că stelele trebuie să fie dulci, că am şti-o dacă le-am putea săruta? Să săruţi o stea, Doamne!, ce desfătare aproape mortală! Să simţi că steaua îşi pune tremurul, tremurul inex-tingibil şi incandescent, pe buzele

noastre! În Biblie buzele se purifică cu un cărbune arzător. Sfîntul Toma din Aquino a visat că buzele îi erau atinse cu un tăciune ca să poată vorbi, cu neprihănire, despre teologie; tăciune, cărbune arzător e aproape definiția stelei. Ce relaţii amoroase, ce relaţii amoroase delectabile şi teribile trebuie să fi fost cele dintre conchistador şi prinţesa incasă! Fata pe care au avut-o era încă

212 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

de-atunci, în germene, creola, în acelaşi timp hidalg şi fiică a Soarelui. Acest nobil ingredient amerimdian e unul din numeroasele cu ajutorul cărora albinele anilor au elaborat continuu mierea creolei.

Să nu fiu însă greşit înţeles: o creolă poate fi creolă perfectă fără nici o picătură de sînge indian, mai mult: creola model e lipsită de el. Dar tipul de femeie care e creola a fost creat încetul cu încetul în colectivitate. În acea figură anonimă şi cvasinaţională şi-au depozitat necontenit invenţiile personale toate creolele şi de la această normă sau model suprapersonal, ansamblul caracteristicilor, indiferent de originea lor, a trecut la femeile acestor popoare. Astfel, prinţesa incasă îşi exercită chimiile secrete în femeia din Buenos Aires care nu are nici un strop de sînge peruan, așa cum hidalga e prezentă în femeia actuală provenită din părinți germani sau italieni.

Să trecem acum la al treilea punct pe al treilea î: Primul atribut al creolei era vehementa; al doilea, spontaneitatea, ştiinţa de a trăi şi a fi în orice clipă produsul fon-dului autentic al persoanei, evitînd orice ar fi convenţional şi învăţat din exterior, dar în acelaşi timp eludînd orice extravaganţă şi originalitate presupusă. Creola e cotidiană, nu e ceea ce e doar în anumite ocazii solemne de peste an, nici doar la ceasul cocteilului. Spontaneitatea e o țişnire continuă a celei mai adînci inttmităţi către exterior, cu alte cuvinte, punerea în circulaţie perpetuă a primelor mişcări, care, potrivit conciliilor, nu constituie păcate, Asta pune însă o mică problemă.

În ciuda conciliilor, chiar şi în fiinţa de cea mai bună calitate, primele mişcări sunt un șuvoi care tîrăşte totul cu sine, ni-sipul de aur din suflet, ca şi pleava şi vermina, mai mare sau mai mică, generată de toate abisurile. Se cuvine, aşadar, să

precizăm un pic, căci dacă spontaneitatea aceea ar fi doar o expulzare a germinaţiei lăuntrice, ea ar echivala cu un abandon, cu o scăpare a hăţurilor şi cu un „ducă-se învîrtindu-se!“

Spontaneitatea necesită selecţie pentru a lăsa să treacă doar ceea ce e valoros şi a reprima inferiorul. Ce facultate îşi poate

asuma această discriminare şi această critică intimă? Dacă e o prudenţă reflexivă, există riscul de a cădea într-o intervenţie pedagogică şi poliţistă, care, din exteriorul spontaneităţii, acţionează, rece şi pedantă, asupra ei. Ceea ce ar însemna să

antreneze două rezultate: reflecţia prudentă care ar stăvili complet fluenţa autentică a creolei şi, încă mai rău, ar tinde să substituie spontanul cu forme foarte discrete, dar convenţionale. Adio vehemenţă, adio naturaleţe, adio graţie! Dar mulţumită lui Dumnezeu, creola rezolvă problema în chip miraculos. Căci spontaneitatea ei nu este pripită, orgiastică

sau oarbă. Curios! Creola nu e o femeie a orgiei. Am spus deja — şi tocmai de-aceea am spus-o — că e cotidiană, că e totdeauna atentă, ca şi cum ar fi în momentele ei obişnuite şi calme, şi se bucură de o extraordinară luciditate. Spontaneitatea este în ea ca şi vigilenţa, iar această vigilenţă nu aduce cu deliberarea şi nici cu calculul, ci e la fel de spontană ca şi spontaneitatea însăşi, ceva asemănător oarecum cu ceea ce numim „bun-gust“ sau, în muzică, „auz bun“, înzestrări ce nu sunt reflexive, ci sunt tot prime mişcări. De aceea creola trăieşte într-un abandon care nu se abandonează, care îşi stă de veghe fără a se înfrîna şi denunţa. La Buenos Aires nu se vede atît de clar. Fiindcă aici, de două generaţii, nu ştiu cine s-a ambiţionat, de cînd cu voiajele excesiv de lungi la Paris şi la Londra, să o denatureze şi să o artificializeze pe admirabila femeie de aici. Cînd vorbesc, vă rog să ţineţi seama încă o dată

că avem, că există, înainte de cea de la Buenos Aires, creola antileză, cea mexicană, cea din istm, cea din Quito, cea din Cartagena de Indias, cea din Lima şi Cuzco. Îţi vine să crezi uneori că Buenos Aires-ul din ultima vreme e o enormă con-spiraţie împotriva creolei, ceva de genul unui frigorifer al creolelor, care mai întîi le congelează şi apoi le exportă. Din feriaare, Buenos Aires-ul nu este ceea ce vor unii, Şi eu continuu să cred că vîrfurile acestui tip de femeie, care e cel mai înalt al feminităţii, prin urmare vîrfurile vîrfurilor, se înalţă

probabil aici.

214 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Greul e să ajungi pînă la ele, greul, ca în Himalaya, este ascensiunea.

Intercalez aici observaţia, pesemne inutilă, a limitării impuse temei mele de către lipsa de timp. Pentru că creola e mami, e soţie, e soră, e fiică, şi e toate acestea într-un mod special pe care s-ar cuveni să-l definim; eu însă a trebuit să mă

restrîng, la ceea ce este creola înainte de toate acestea, fiindcă e o supoziţie a lor, şi anume: femeie, exclusiv femeie. Dacă femeia n-ar fi înainte de toate femeie, ea nu ne-ar fi soţie, nici mamă, nici soră, nici fiică. Asta ca să se ştie.

Desigur că am primit din La Plata o scrisoare semnată cu pseudonimul Cea care e căutată, scrisoare deloc sentimentală, dar al cărei conţinut e de cel mai mare interes şi care e scrisă cu distincţie. Îl rog pe cel ce a scris-o să-şi abandoneze anonimatul şi să-mi îngăduie să-i răspund. Problema pe care o pune e aceasta: „E oare misiunea de mamă unica misiune a femeii, destinul ei unic? Şi dacă nu e unicul, cîre are ?“ Dez-gheţara persoană care se ascunde sub mantila unui pseudonim atractiv va înţelege că acum nu pot ataca problema asta, o problemă monumentală, nu mai puţin decît cea numită de mine „sistemul categoriilor fiinţei feminine“, adică a ceea ce poate şi trebuie să fie azi plenar femeia. Cu mulţi ani în urmă, în corespondența mea cu marele filozof Scheler, am dezbătut problema și nu ne-am aflat în mare dezacord, poate pentru că am tratat aprofundat tema și am discutat toate posibili-tăţile feminine, de la călugăriţă la prostituată. Creola care-mi scrie, dar care nu-i întru totul creolă de vreme ce folosește un pseudonim, va înţelege cît de lungă ar trebui să fie conver-sSaţia noastră.

Trecînd peste grație, al treilea atribut al Evei americane, să

ne ocupăm în cîteva cuvinte de cel de-al patrulea: moliciunea.

Creola este moale. Nu știu dacă e foarte uşor sau foarte greu să vă împărtăşesc ce anume înţeleg prin cuvîntul acesta.

Mie mi se pare atît de evident, încît o foarte simplă insinuare ar trebui să fie de ajuns. lmaginaţi-vă un obiect prevăzut cu infinite arcuri minuscule, cu o elasticitate fină și energică.

Dacă ne rezemăm de el, arcurile cedează — ce gingăşie! —, e o cădere plăcută, dar, întrucît au o vigoare elastică, ele reac-ţionează şi ne ridică, ne redau nouă înşine, eliberîndu-ne de greutatea noastră — aproape zburăm —, şi ambele lucruri împreună înseamnă mai degrabă legănare. Asta este moliciunea creolei și e calitatea care ne împiedică să ne eliberăm de ea.

Căci ea nu e lîncedă, nu are o lîncezime inertă, ci e moale, elastică. În comparaţie cu ea, orice altă femeie este sau oarecum dură — de dăltuire, de piatră —, sau e francamente eterică, pirpirie, ireală, fantomatică. Aceasta îşi poate avea şi ea farmecul său, dar un farmec cu aceleaşi adjective — tot eteric, ireal şi fantomatic. Amintiţi-vă o figură — distinsă, fără îndoială —, arhiromantică, ferneia arhanghel, Lucile de Chateaubriand, care moare atît de tînără, de parcă persoana ei impalpabilă i s-ar fi volatilizat. Cu doar cîteva ore înainte de a sucomba spunea, preocupată: „Ce o să fac eu înaintea lui Dumnezeu, o fiinţă atît de respectabilă, eu, care nu știu decît versuri!“

Creola nu e nic duri, nici eterică, ci acea norocoasă medie corectă, care e moliciunea. Moale e trupul ei, aşa îi sunt şi mişcările, moale îi e glasul — în vocea ei te legeni —, ah, vocea creolei, plăsmuită din tihna și liniştea fermelor şi ranchuri-lor! Există un haiku, poemul cel mai simplu de pe lume, care mi se pare minunat. Închipuiţi-vă un japonez sentimental care într-o zi desăvîrşită de primăvară iese la plimbare, ca să

se îmbete de lumină, de peisaje, de existenţă. Niţel obosit, se aşază la uşa unui han ca să bea ceva, să-şi mîngîie ochii cură-ţindu-şi-i cu priveliştea cîmpiei, a rîului ce-şi zoreşte undele.

Deodată simte lîngă el o aromă în care culminează desfătarea acelei clipe, şi exclamă: „Ah, mireasma acestor glicine!“

Această exclamaţie, în ea constă tot haiku-ul, tot poemul. La fel spun şi eu. Ah, vocea creolei! Eu o spun însă ca pe o veche aducere-aminte, pe cînd japonezul îşi avea glicinele lîngă el, accesibile mâinilor şi mirosului său, şi mireasma nu era doar amintirea unei miresme…

Sunt nevoit să renunţ la descrierea celui mai grav şi mai profund dintre atributele creolei pe care l-am anunţat deunăzi:

216 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

talentul particular ce-i îngăduie să se priceapă la bărbaţi. E o problemă foarte delicată şi care necesită mobilizarea multor chestiuni prea adînci ale istoriei umane. Ar trebui să vorbim despre relaţia dintre cele două sexe de-a lungul veacurilor, despre felul cum se comportă faţă-n faţă bărbatul şi femeia la popoarele tinere, spre deosebire de popoarele bătrîne, şi despre nenumărate lucruri care n-au fost niciodată tratate aprofundat. E mai bine să ne lăsăm păgubaşi. Am spus mai înainte că

e preferabil eşecul. Apoi, vocea mea începe să se plictisească

de vocea mea. A umblat mult, oarbă, surdă, s-a istovit în multe locuri fără a şti ce se petrecea pe-acolo… Acum vrea să se întoarcă la mine: să se retragă, să se potolească, să se stingă.

Rămas bun, rămas bun!

PREFAŢĂ LA „COLIERUL PORUMBIŢEI“

DE IBN HAZM DIN CORDOBA!

Prietenia mea pentru Emilio Garcia Gâmez e oscilantă: pendulează între caracterul fratern şi cel patern. Aspectul de paternitate provine din împrejurarea că desfăşurarea crono-logică a vieţii mele este mult mai lungă decît cea manifestată

de a sa, iar modul fratern rezultă din coincidenţa dintre noi doi cînd vorbim despre Cutare.

Cînd coincizi în opiniile despre Cutare, coincizi în tot restul. Este adevărat şi contrariul. Coincidenţa nu presupune şi nici măcar nu preferă să însemne

identitate de judecată. Nu se pune problema să coincidă ideile, ci vieţile. Nimeni nu poate avea aceleaşi idei ca altcineva, dacă, într-adevăr, are idei.

Ideea e absolut personală şi intransferabilă. Cînd o reflecţie ne este comună, există un mare risc ca ea să nu fie o idee, ci exact contrariul, un topos. Toposul este locul, locul comun, punctul în care oamenii coincid în asemenea măsură, încît se identifică şi se confundă, lucru ce nu se poate întîmpla decît în măsura în care oamenii se mineralizează, se dezumani-zează. În adevărul, în autenticitatea lor, oamenii sunt inco-municanţi. Înşişi scolasticii, atît de puţin sensibili faţă de aceste teme, defineau încă de pe atunci persoana prin incomunica-bilitate. În conţinutul lor, ideile pot distona oricît de mult, coincizînd cu toate acestea în singurul fapt important: acela de a fi fost gîndite de la acelaşi nivel. În ultimă instanţă, su-ferinţele noastre în relațiile cu aproapele provin de obicei din aceea că gîndim, simţim și existăm pe nivele diferite.

! [Versiune spaniolă de Emilio Garcia Gâmez, Madrid, 1952. Reeditare în colecţia Libro de Bolsillo de Alianza Editorial.)

218 ALTI ESEURI ÎNRUDITE

Tocmai acesta e unul din darurile magice posedate de dragoste, subiect despre cire cartea de faţă vorbeşte pe larg. Lui i se datorează bunăoară fenomenul miraculos ca femeia îndrăgostită de un bărbat cu înzestrări aparent mult superioare ei să se ridice, nu se ştie cum, pur şi simplu iubind, la înălţimea lui. Sau invers. Dar iată şi cele două versuri finale din Faust, în care Goethe tecurge la această imagine a nivelului.

Etern Femininul constituie o realitate supraînălţată, la care bărbatul, cînd iubeşte, se ridică nu graţie propriei sale forţe ascensionale, ci pentru că este atras — către înălţimea superioară. Nu mi se va tăgădui că femeia, dacă reprezintă ceva, este atractivă, esenţial atractivă, dar Goethe ne arată că atrac-ţia ei e totdeauna, totdeauna, zenitală: Da Ewig-Weibliche

Zicht uns hinan.

Drept care am căzut, ca printr-o trapă, înăuntrul acestei cărţi pe care Emilio Garcia Gâmez a făcut efortul, îndelungat şi trudnic, să o traducă. Era o datorie pe care noi spanio-lui, luaţi corporativ, o aveam. Fiindcă această carte, cea mai ilustră pe tema iubirii în civilizaţia musulmană, carte trăită, gîndită şi scrisă pe pămînt spaniol, era de mult tradusă în alte limbi, dar nimeni nu se încumetase să se măsoare cu ea şi să

o transpună în limba spaniolă.

Este evident că, numindu-l pe Ibn Hazm arab „spaniol“, îi atribui arabismul în mod serios şi calitatea de spaniol în mod informal. Fără a putea pretinde să-i împiedic pe ceilalţi să facă ce le place, nu sunt dispus, în ceea ce mă priveşte, să

mă lansez în aventura de a numi cu toată seriozitatea „spaniol“ pe oricine se naşte pe teritoriul peninsular, chiar dacă

e de sînpe „indigen“ şi chiar dacă şi-a trăit aici întreaga viaţă.

Teritorialitatea şi plasma sanguină sunt cele din urmă atribute ce pot califica „naţionalitatea“ unui om, adică substanța istorică din care e alcătuit, şi nu sunt eficiente decît atunci cînd se manifestă înaintea tuturor celorlalte. Dovada simplă şi notorie în acest sens este că, invers, poți fi spaniol pînă la

gradul superlativ fără a fi văzut nicicînd pămîntul Spaniei, după cum la fel de bine poţi fi şi avînd foarte puţin sau deloc sîngele neamului nostru. Şi ceea ce e adevărat acum, cînd Spania, de mult, a ajuns la plenitudinea naţionalităţi sale, era cu atît mai mult în desfăşurarea secolelor al X-lea şi al XI-lea, cînd „lucrul“ numit Spania abia începea să încolţească. Toate aceste calificative „naționale“ înseamnă, înţelese în mod precis, apartenenţa substanţială la o anumită societate, iar societatea arabă din Al-Andalus era distinctă şi diferită de societatea sau societățile nearabe care populau pe atunci Spania!.

Asta însă nu face, așa cum spuneam, ca relația noastră cu arabii din Al-Andalus, sau „spanioli“, să nu presupună pentru noi anumite datorii în legătură cu memoria lor, datorii care, în cele din urmă, se întemeiază pe avantajul pe care ni-l oferă

îndeplinirea lor, de vreme ce prin aceasta ne hrănim propria substanţă, îmbogățindu-ne şi precizîndu-ne hispanitatea. Căci societatea noastră a convieţuit veacuri de-a rîndul cu acea societate andaluză, trup lîngă trup, într-un contact continuu de la sărut la lovitură de lance, de dat şi luat, de influenţă şi receptare. Şi una din marile ruşini care dezonorează studiile istorice este că, la ora asta, nu s-a izbutit nici pe departe să se lumineze aspectul relației dintre ambele societăţi. Aceasta e cauza balansului extrem dintre opiniile despre influențele uneia asupra celeilalte, la care se referă Garcia Gâmez în „Introducerea“ sa. Este just să recunoaştem că arabiştii noştri, începînd cu Ribera, au făcut paşi importanţi în încercarea de a-şi reprezenta cu oarecare concretețe cum anume convie-ţuiau andaluzii şi spaniolii. Problema nu poate însă lua un avans consistent dacă nu e abordată într-un strat mai profund.

E nevoie, în realitate, să începem prin a defini bine, și separat, structura ambelor societăți pentru a putea să le înfățișăm apoi în confruntarea și angrenarea lor.

! Pentru ca ideea să nu rămînă în vag, am să adaug că prin societate înţeleg o colectivitate de fiinţe omeneşti supuse unui anumit sistem de cutume.

220 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

Tema, cu toate acestea, nu se poate reduce la fruntariile Spaniei. Ea este mult mai vastă. Cea mai mare parte a Europei a avut de asemenea un contact secular cu civilizaţia arabă, o alipire dermică de ea. Nici istoricii străini n-au aruncat însă

lumină asupra acestui fapt, care a constituit una dintre marile realităţi ale istoriei occidentale. Această lipsă a fost una din principalele cauze care au împiedicat înţelegerea Evului Mediu european. Nu e cu putinţă să înţelegi bine un fapt istoric, oricare ar fi el, dacă nu izbuteşti să-l contempli din acel punct de vedere care să-i manifeste mai bine semnificaţia cea mai autentică, adică din acela de unde să distingi, după

plac şi în întreaga-i extensiune, aria realităţilor omeneşti cărela îi aparţine faptul respectiv. Tot ce reprezintă contemplarea faptului pe fondul unei arii doar parţiale îl desfigurează şi-l falsifică în mod automat. Or, de mulţi ani — şi Emilio Garcia Gomez îmi e martor cu adevărat de excepţie — eu susţin că

Evul Mediu european nu poate fi văzut bine dacă-l privim centrînd istoria acelor veacuri în perspectiva exclusivă a so-cietăţilor creştine.

Evul Mediu european este, în realitatea sa, inseparabil de civilizaţia islamică, de vreme ce el constă tocmai în convieţuirea, pozitivă şi negativă totodată, a creştinismului şi islamismului pe o arie comună impregnată de cultura greco-romană.

De aici concluzia că unicul punct de vedere adecvat este unul de indiferenţă faţă de cele două versante ale vieţii medievale, contemplîndu-le aparenta dualitate şi discrepanţă ca pe o unitate şi o coincidenţă, ce-şi asumă două modalităţi distincte.

lar motivul forte în acest sens este că ambele universuri — cel creştin şi cel musulman — sunt doar două regiuni ale unei lumi geografice care fusese istoriceşte definită de către cultura greco-romană. Religia islamică însăşi îşi are obîrşia în cea creştină, dar această provenienţă n-ar fi putut avea loc, la rîndul ei, dacă popoarele europene şi popoarele arabe nu ar fi pătruns în aria ocupată

veacuri de-a rîndul de către Imperiul Roman. Germanii şi arabii erau popoare periferice,

cartiruite la hotarele acelui Imperiu, şi istoria Evului Mediu este istoria a ceea ce li se întîmplă acestor popoare pe măsură

ce penetrează în lumea imperială romană, instalîndu-se în ea şi absorbind părţi din cultura ei deja încremenită şi necrozată.

Evul Mediu, sub unul din aspectele sale, constituie procesul unei uriaşe receptări: cea a culturii antice de către popoarele cu o cultură primitivă. Iar geneza creştină a islamismului nu e decît un caz particular al acestei receptăni, produsă de acelaşi mecanism istoric care 1-a făcut pe arabii din secolul al IX-lea să-i recepteze pe Anstotel şi pe Hipocrate, pe Galenus şi pe Euclide, pe Diophantos şi pe Ptolemeu. Se uită prea mult că

arabii, înainte de Mahomet, numărau şapte secole de existenţă

înconjuraţi din toate părţile de popoare mai mult sau mai puțin elenizate și care trăiseră sub administraţia romană. Nu doar din Siria suflă asupra arabilor marele vînt al Antichi-tăţii, ci şi din Persia, din Bactriana și din India. În schimb, Europa, pe latura sa de nord, s-a menţinut liberă de influen-ţele greco-romane şi și-a putut conserva mai mult timp in-tacte rădăcinile primitivismului său.

Stadiile acestei receptări sunt, la începutul lor, foarte asemănătoare. Unica diferenţă inițială — importantă, desigur —constă în faptul că arabii au receptat Antichitatea sub aspectul ei de Imperiu Roman de Răsărit, iar europenii sub forma sa de Imperiu Roman de Apus. Urmarea a fost că arabii şi-au putut avea foarte curînd propriii Aristoteli și, în schimb, creştinismul suscitator al Islamului a fost cel nestorian şi cel al monofiziților, două profiluri arhaice ale credinței creştine.

În stadiile următoare, receptarea a îmbrăcat încetul cu încetul caractere mai divergente, pînă cînd în rîndul arabilor ea încetează în secolul al XIII-lea,

civilizaţia lor rămînînînd uscată

şi pietrificată sub presiunea Coranului şi a deşerturilor, Căci deşerturile, care încing pe la răsărit şi sud lumea islamică, lansează asupra ei în mod periodic valuri de puritanism devastator. Purtătorii lor sunt beduinii. Ultimul puhoi, foarte

222 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

recent, a fost cel al wahahabilor din Nechă, care, la sfîrşitul primului război mondial, conduşi de către Ibn Sa'ud, s-au prăvălit asupra Arabiei oraşelor Meca şi Medina!.

Ideea mea, aşadar, este că, la începutul aşa-numitului Ev Mediu, germanismul şi arabismul sunt două corpuri istorice extrem de omogene în privinţa situaţiei de bază a vieţii lor şi care doar ulterior, şi foarte lent, prind să se diferenţieze, pînă

ce ajung în aceste ultime secole la o radicală eterogenitate.

Opinia contrară, cea uzuală, a apărut prin generaţie spontană, fără chibzuială — lucru atît de frecvent la istorici —, deoarece au proiectat asupra acelor prime secole medievale imaginea extremei eterogenităţi pe care ne-o oferă astăzi ambele grupuri de popoare. Dar nici acest lucru, la rîndul său, nu s-ar fi întîmplat dacă istoricii ar fi făcut efortul de a se reconstrui analitic structura de bază a vieţii umane din Evul Mediu. Şi-ar fi dat atunci seama pînă la ce punct a fost decisiv în acel mod de a fi om, de a exista, faptul că popoarele unei culturi primitive au venit să locuiască într-un spaţiu social — aria Imperiului Roman — unde preexista o civilizaţie ajunsă la ultimul stadiu al dezvoltăru sale şi, implicit, al complicaţiei şi rafinamentului său. Din fericire, această

civilizaţie era deja atrofiată, caducă şi într-un avansat proces de involuţie, ceea ce presupune că-şi pierduse bună parte din excesiva sa bogăţie, că devenise o abreviere a ei înseşi. Să ne amintim, că, de exemplu, în ordine intelectuală, cultura greco-romană, prin secolul al V-lea d. Cr, s-a rezumat şi redus la conspecte şi enciclopedii sau dicţionare. Dacă lucrurile nu ar fi stat astfel, şocul — ceea ce etnografii anglo-saxoni numesc astăzi the clasb of cultures — ar fi fost excesiv, iar rezultatele lui foarte diferite. Popoarele noi s-ar fi pierdut, ca într-o ! Cine vrea să vadă concret felul cum Coranul usucă sufletele şi veştejeşte un popor nu trebuie decît să citească memoriile lui Taha Hussein — Le kivre des jours, 1947. Autorul, care e orb, exercită actual-mente funcţia de ministru al educaţiei în Egipt.

pădure teribilă, în exuberanţa vieţii „clasice“. Din fericire, repet, aceasta fusese deja rezumată ad usum delphirtis. Delfinul era germanul, era arabul.

Abia acum urmează însă observaţia cu adevărat fertilă, care ar putea oferi cheia pentru înţelegerea Evului Mediu şi pe care n-am văzut-o niciodată formulată. Cultura clasică, fie şi contrasă şi sclerozată, însemna un repertoriu de forme de viaţă incomparabil mai complicate şi mai subtile decîr cele tradiţionale din cadrul acelor popoare invadatoare. Germanul şi arabul nu puteau să le înțeleagă bine. Nu doar din pricina complicaţiei şi subtilităţii lor, ci pentru că luaseră

naştere din rădăcini care le erau străine, inspirate din experiențe istorice distincte de ale lor. Dar, pe de altă parte, ele li se impuneau, în unele domenii, din rațiuni de utilitate, ca în administrație, şi în toate din rațiuni ale prestigiului lor incomparabil. Nu știu dacă în ultimă analiză se poate spune într-adevăr că Imperiul Roman a constituit faptul cel mai important din istorie pînă în prezent, dar nu cred că e exorbitant să afirmăm că a fost astfel prin prestigiul său, forță atît de tenace, încît Încă şi azi apasă asupra noastră.

Urmarea a fost că, la baza însăşi a existenţei medievale, s-a creat o dramatică dualitate la întîlnirea germanului şi arabu-lui cu două repertorii distincte de forme aflate în fața lor, fiecare dintre ele cerînd ca omul să facă astfel încît comportamentul său vital să curgă prin ele ca printr-o albie. Modalitățile ereditare ale trecutului său tribal i-au structurat neapărat viața cotidiană, dar aceasta nu era simțită ca „Viaţă“, întrucît era pură habitualitate. Cînd, ridicîndu-ne deasupra obiceiu-rilor pe care, obişnuiți şi mecanizaţi fiind, nici nu le luam în seamă, ne-am pus problema să trăim, am căutat contrariul vieţii habituale, am căutat „să trăim cum se cuvine“. Prin prestigiul lor, formele existenţei greco-romane li se înfățișau popoarelor noi cu caracteristica de „viață cum se cuvine“, în opoziţie cu „viaţa cum se obișnuiește“. Şi iată de ce este atît de surprinzătoare structura vieţii medievale. E o viață pe două etaje, fără suficientă unitate între ele. Există stratul

uzanţelor înveterate, şi există stratul comportamentelor exemplare. Cel dintîi e trăit cu autenticitate, dar inconştient.

Cel din urmă constă într-o serie de eforturi imitative, 1ar relaţia dintre om şi ceea ce face el nu e spontană, şi în acest sens nu e nici sinceră; este o voinţă de a fi altceva decît eşti. Germanii şi arabii se consacră imitării grecilor şi romanilor, încercării de „a-şi pune“ formele lor de viaţă — în administraţie, în concepţia despre stat, în ştiinţă, în poezie!. Religia însăși îmbracă la ei aspecte de mimetism mișcător. Și islamismul e o imitație a creştinismului ad usum delfinului care trăia în deşert. Dar şi creştinismul germanului este o copiere a celui al părinţilor Bisericii.

Această structură de bază a vieții medievale a fost cauza faptului atît de surprinzător şi monstruos al Scolasticismului, adică filozofia pe care au cultivat-o cu tenacitate universită-ţile din Apus pe toată durata acelei epoci, fapt care încă îşi aşteaptă clarificarea, pentru că nu a fost considerat pe fondul multor altor scolasticisme. Cel atît de faimos numit astfel e doar un caz particular al unei întregi categorii istorice, al „scolasticismului“ de tip generic, care a existat și continuă să

existe în numeroase locuri şi timpuri. Numesc „scolasticism“

orice filozofie de gata — în opoziţie cu cea creată —, Și numesc de gata orice filozofie ce aparține unui cerc cultural distinct şi distant, în spațiul social sau în timpul istoric, de acelea în care este învățată şi adaptată.

Cei ce nu ştiu din ce ingrediente sunt făcute „ideile“ cred că ele pot fi lesne transferate de la un popor la altul și de la o epocă la alta. Se ignoră că elementul cel mai viu al „ideilor“

nu e ceea ce gîndeşti public și la suprafața conștiinței cînd le pîndeşti, ci ceea ce sub-gîndești pe dedesubtul lor, ceea ce rămîne supraspus cînd faci uz de ele.

Aceste ingrediente invizibile, ! Utilizez aici cîteva paragrafe din cartea mea La idea de principio en Leibniz y la evolucion de la teoria deductiva. Firește, Umanismul, inamic al Scolasticismului, n-a fost decît alt scolasticism, de semn opus, dar de descendență identică, și care continuă să-şi exercite ponderea asupra minților europene.

„COLIERUL PORUMBIŢEI“ 225

ascunse, sunt uneori trăiri ale unui popor formate timp de milenii. Acest fond latent al „ideilor“, care le susține, le umple şi le alimentează, nu se poate transfera, la fel ca nimic din ceea ce este viaţă omenească autentică. Viaţa este totdeauna ne-transferabilă. Este Destinul istoric.

Transportul integral al „ideilor“ se dovedeşte, aşadar, iluzoriu. Se strămută doar tulpina şi floarea şi, poate, atîrnînd de ramuri, fructul din anul în curs, ceea ce ele au, în momentul acela, nemijlocit util, Rămîne însă în pămîntul de origine ceea ce e viu în „idei“, și anume rădăcina. Planta umană e mult mai puţin deplasabilă decît cea vegetală. Aceasta e o limitare teribilă, dar inexorabilă, tragică.

A pretinde că acei călugări cu tonsură au fost capabili să

înţeleagă conceptele greceşti, ideea de Fiinţă bunăoară, înseamnă a ignora dimensiunea tragică ce însoţeşte evenimentul istoric aşa cum firul roşu e inclus în toate parîmele Marinei Regale engleze. În receptarea unei filozofii străine, efortul mental îşi inversează direcția și lucrează nu pentru a înţelege problemele, ce anume sunt lucrurile, ci pentru a ajunge să înțeleagă ce anume a gîndit celălalt despre ele şi a exprimat în anumiţi termeni. „Termenul“ nu este un cuvînt al limbii, ci un semn artificial. Din acest motiv el nu poate fi înțeles numaidecît. Creat în virtutea unei definiţii, trebuie să ajungi la el după ce o înţelegi pe aceasta, care, la rîndul ei, e alcătuită din termeni. De aici provine faptul că orice scolasticism reprezintă degradarea unei ştiinţe în simplă terminologie!.

Or, cei dintîi scolastici nu au fost călugării occidental, ci arabii răsăriteni. Sfîntul Toma îşi învaţă Aristotelul prin intermediul lui Avicenna şi al lui Averroes. Mai mult încă, trăsătura de scolasticism e şi mai pronunţată în toată civilizaţia islamică decît în cea a popoarelor medievale europene. Încă

! Nu spunem prin asta că ambii ar adopta deopotrivă toate acele discipline. De exemplu, în timp ce arabii absorb numaidecîr ştiinţele greceşti, ei rămîn impermeabil: la poezia antică. Europenii au făcut exact contrariul.

226 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

adolescente, aceste popoare, mulţumită poate componentei lor germanice, au posedat încă foarte de timpuriu un avînt creator pe care arabii nu l-au avut niciodată, motiv pentru care au încremenit în ceea ce au apucat să primească. Dar ce ne interesează aici e să subliniem acest caracter scolastic comun ambelor civilizaţii şi care îşi are obîrşia în structura dual

anormală a vieţii omeneşti de-a lungul Evului Mediu. Nu trebuie, aşadar, să căutăm cauza acelui caracter în presupuse în-clinaţii etnice. Etnosul era complet diferit la cele două grupuri de popoare, dar ambele au fost supuse presiunii unei aceleiaşi circumstanţe de bază: şi anume aceea de a trebui să se acomodeze pe terenuri deja ocupate de o strălucită cultură străină lor.

Această idee despre viaţa medievală este, nici mai mult, nici mai puţin, ceea ce trebuie să fie o idee, şi anume o schemă, un enorm cadrilaj pe care trebuie să proiectăm faptul de viaţă

arabo-andaluză care este această carte despre iubire urzită de către Ibn Hazm. Deoarece cărţile sunt, în accepţia forte a cuvîntului, acţiuni ale oamenilor, şi nu excrescenţe botanice ar-boricole şi nici precipitaţii atmosferice. Cartea se ocupă de iubire, şi într-o nouă filologie pe care de multă vreme o pre-meditez şi o postulez, primul lucru ce trebuie făcut în faţa unui text este să elucidezi lucrul despre care vorbeşte. Se impune să

isprăvim cu acea filozofie pur verbală care-şi închipuie că şi-a îndeplinit misiunea raportînd un text la altul şi aşa la infinit.

Să pretindem o filologie pragmatică. Astfel, în faţa acestei vechi cărţi care se ocupă de marea îndeletnicire omenească

numită iubire, ar trebui să începem prin a lămuri cît de cît ce anume este aceasta. E însă cu neputinţă să facem acest lucru aici şi acum, nu numai din cauză că ne-ar duce foarte departe, şi nu mi se pare potrivit să scriem altă risala despre cea pe care a izvodit-o bunul cordovez, ci din cauză că în am-bianţa noastră actuală sunt mulţi oameni prea convinşi că

Universul a fost creat în beneficiul ursulinelor. Tema iubirii este tabu, ca şi cum ar fi ceva extravagant, ivit patologic în acel Univers pe care inşii respectivi pretind să-l administreze după toanele şi în folosul lor.

„COLIERUL PORUMBIŢEI“ 227

Aplecîndu-ne asupra acestei cărţi, prima curiozitate pe care o simţim este de a ne încredința dacă iubirea a fost printre arabi aceeași îndeletnicire ca și printre noi, A presupune că

un fenomen atît de omenesc cum este iubirea a existat întotdeauna, şi totdeauna cu un profil identic, înseamnă a crede în mod eronat că omul posedă, ca mineralul, vegetalul şi animalul, o natură prestabilită şi fixă şi a ignora că totul în el este istoric. Totul, inclusiv ceea ce, în om, aparţine efectiv naturii, precum așa-numitele lui instincte.

Există fără îndoială în om — să-i mulţumim lui Dumnezeu şi lui Allah — un repertoriu rezidual de instincte, printre care surprinzătoarea atracţie erotică a unui individ față de altul. Asta, evident, a existat mereu. Dar se impune să ținem seama că resturile de instincte încă active la om nu există şi nici nu funcţionează niciodată izolate. Chiar și cel mai fundamental din toate, și anume cel de conservare, apare complicat cu cele mai abstruse creații specific umane, precum onoarea, fidelitatea față de o credință religioasă, disperarea, care ajung, inclusiv, să-i suspende funcționarea. Această coales-cenţă a naturalului cu culturalul face instinctul de nerecunos-cut, îl transformă într-o mărime istorică ce ia naştere într-o zi ca să dispară în alta şi să sufere între timp cele mai profunde modificări.

Din nefericire, înţelegerea acestei realități, care, fiind elementară, trebuia să fie strălucitoare, e perturbată de uzanţa vicioasă și înrădăcinată de a numi cu același cuvînt „iubire“

lucrurile cele mai disparate. Un exemplu de greșeală similară

este să denumești cu vocabula unică de „poezie“ ceea ce a făcut Homer și ceea ce făcea Verlaine, pe cînd, în fapt, e vorba de ocupații abia comparabile. În cazul nostru, situaţia lingvistică

e cu deosebire nefericită, deoarece în limbile romanice se numeşte „amor“ repertoriul respectiv de sentimente, iar cuvîntul ne e profund ininteligibil datorită faptului că perpetuează o rădăcină pentru noi moartă, fără sens. Limbile noastre l-au luat din latină, dar el nu era un cuvînt latinesc. Romanii o primiseră, la rîndul lor, din etruscă, limbă azi necunoscută,

228 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

ermetică. Acest fapt lingvistic e prin el însuşi şi de la început destul de elocvent, întrucît ce vrea oare să însemne împrejurarea că o realitate atît de intimă şi, după cît se pare, atît de universal omenească precum marea trudă erotică a trebuit să

fie numită de romani cu ajutorul unei vocabule străine?

Înseamnă oare că romanii, înainte de a fi fost civilizaţi de către etrusci, nu cunoşteau ceea ce etruscii numeau „amor“

şi, ca atare, că acesta ar fi fost pentru ei o „instituţie“ nouă, ceva asemănător cu o schimbare de regim în existenţa privată ? Că

s-a petrecut ceva de genul acesta este automat dovedit de acel fapt lingvistic. Te întrebi însă atunci ce Dumnezeu va fi fost lucrul acela pe care-l inventaseră, cultivaseră şi rafinaseră

etruscii şi căruia i-au dat, din raţiuni semantice pentru noi ascunse, numele de „amor“, menit unui destin atît de ilustru.

Istoria, dacă ştii să o priveşti, e plină de trape asemănătoare.

Ceea ce cunoaştem despre viaţa etruscă vădeşte în mod suficient că iubirea a fost la acel popor ceva foarte deosebit de ceea ce avea să fie pentru noi şi se prea poate ca atunci cînd sentimentului nostru celui mai fierbinte şi mai eterat pentru o femeie îi zicem „amor“, să denumim, fără a şti, un lucru urîr.

Euwruscii au fost unul din popoarele cele mai senzuale din cîte au existat. Senzualitatea lor era înfricoşătoare, exasperată, disperată. Au avut geniul de a muri din pricina voluptăţii.

La pagina 68 a cărţii lui Ibn Hazm citim aceste versuri: Te iubesc cu o dragoste inalterabilă,

e cînd atîtea iubiri omeneşti nu-s altceva decît miraje.

ţi închin o dragoste pură şi nepătată;

în rărunchii mei este vădit săpată şi înscrisă afecţiunea pentru tine.

Dacă-n cugetul meu s-ar afla altceva decît tine, L-aş smulge şi l-aș sfişta cu propriile-mi mâini.

Nu vreau de la tine altceva decît iubire; în afară de ea nimica nu-ţi cer,

Dac-o voi dobîndi, Pământul întreg și Omenirea vor fi pentru mine ca niște fire de praf, iar locuitorii țării, insecte.

Cititorul iresponsabil, care e cel mai obișnuit, alunecă cu privirea peste versurile acestea și crede că s-a lămurit, deoarece nu conţin semne matematice abstruse. Dar bunul cititor

este cel ce are aproape constant impresia că nu s-a lămurit bine.

De fapt, nu înțelegem bine acele versuri deoarece nu ştim ce vrea să zică autorul prin cuvîntul „iubire“.

Nu cred că filologia arabă a ajuns la subtilitățile și rafina-mentele de a întreprinde studiul semantic al cuvintelor, în cazul nostru, de a preciza ce anume înțelegea în secolul al X-lea societatea andaluză cînd asculta sau citea cuvîntul pe care-l traducem prin „iubire“. Deoarece, repet, semnifica un lucru îndeajuns de deosebit de ceea ce înţelegem noi prin cuvîntul nostru. E destul să menţionăm că acele versuri sunt adresate unui bărbat. Știu prea bine că şi printre noi se întîlneşte cu o anumită frecvenţă dragostea homosexuală de la bărbat la bărbat. E însă indiscutabil că în Europa „iubire“ înseamnă, în primul rînd şi în esenţă, ceva transmis de bărbat femeii şi emis dinspre ferneie spre bărbat. Nu înţelegem pur și simplu ce poate fi o dragoste între un bărbat și alt bărbat sau între o femeie și altă femeie, ci suntem nevoiţi să practicăm o dificilă

operaţie de dezarticulare a sensului primar al cuvîntului şi să

încercăm, oarecum orbeşte, o rearticulare diferită pentru a ne reprezenta dragostea homosexuală. Or, după cum arată Garcia Gâmez, în cartea aceasta iubirea e indiferentă faţă de diferenţele sexuale, ceea ce e suficient ca să trebuiască a ne figura iubirea arabă ca pe o realitate cu totul distinctă de cea pe care o experimentăm noi occidentalii. Și nu se poate spune nici că

ar fi similară cu cea descrisă de Platon, pentru că la Platon iubirea nu e indiferentă față de sexe, ci îşi are semnificația primară în iubirea dintre doi bărbaţi. Platon, contrar nouă, nu înțelegea bine ce putea fi o dragoste între un bărbat și o femeie.

Cu acestea toate nu pretind altceva decît să reactivez, cît mai concis cu putință, conştiinţa faptului că problema iubirii este extrem de critică şi că nu există o iubire naturală în raport cu care apar, prin contrast, iubirile antinaturale. S-ar putea prea bine ca aceia ce susţin opinia contrară afirmaţiei noastre să simtă un orgoliu mai nobil pentru credinţele lor şi, în loc de a pune sub protecţia unei presupuse naturi care recoman-dă o 1ubire ca naturală şi le respinge pe altele ca antinaturale,

230 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

să vorbească în chip energic despre iubiri cum trebuie şi cum nu trebuie, despre ceea ce e moral şi ceea ce e imoral. Iubirea este, aşa cum am sugerat adineauri, o instituţie, o invenţie şi o disciplină omenească, nu o rudă a digestiei sau a hiperclor-hidnei.

Această carte cu titlu atît de frumos! debutează cu un sortiment de noţiuni „filozofice“ despre iubire care reprezintă un pur scolasticism şi puteau fi enunţate, cu un veac şi jumătate mai tîrziu, într-o latinească pricăjită, de către orice călugăr din Occident. La paginile 71 şi 72 avem ceea ce urmează să fie obişnuitul concentrat de Aristotel. La pagina 74

ne poticnim de o tipică pedanterie scolastică. La 75 şi 76 se defineşte cauza iubirii recurgîndu-se la alt scolasticism, şi anume la cel platonician. Desigur, în acest punct lbn Hazm îl corectează pe Ibn Dawud, predecesorul său în teoretizarea erotismului, şi corectura ne îngăduie să constatăm progresul în cunoaşterea lui Platon pe care-l făcuseră cercurile arabe într-un secol şi jumătate. Ibn Dawud, într-adevăr, care pretinde că e platonician, ia în chip grotesc în serios explicaţia umoristică a iubirii pusă de Platon în gura arhiumoristului Aristofan, potrivit căruia sufletele în viaţa lor cismundană

sunt sfere înjumătăţite care, într-un timp şi într-o regiune transmundane, erau întregi.

Dar acest scolasticism trivial nu e decît cadrul unde-şi plasează andaluzul adevărata sa dezvoltare a temei erotice. Aceasta nu e deloc scolastică. Ibn Hazm spicuieşte amintiri proprii şi experienţe ale altora, povestite cu precizie şi energie, în chip direct. În alte locuri formulează, cu acurateţe surprinzătoare şi plină de perspicacitate, analize ale diverselor situaţii pe ! După cum îmi spune Garcia Gâmez, cuvîntul arab tzwg înseamnă „colier“. Nu cumva este însă vorba mai curînd despre ceea ce în Occident s-a numit, începînd încă din Grecia, „gîtul porumbiţei“ ca simbol al bogăţiei inepuizabile de nuanţe? La p. 186 înflnesc următoarele: „Dar, pe de o parte, ne-am propus să vorbim exclusiv despre iubire,

potrivit dorinţelor tale, şi, pe de ah parte, lucrul s-ar lungi mult, pentru că subiectul are nenumărate ape.“

care le aduce cu sine iubirea. Cum nu se pune problema să

reproduc aici fragmente din textul pe care cititorul urmează

să-l parcurgă, mă mărginesc să fac o listă de pasaje care mi se par în chip deosebit recomandabile: pagina 86, fină selecţie a actelor care constituie un semn că doi inşi sunt îndrăgostiţi; p-143, exclusivismul erotic al femeii în contrast cu dispersia în care obișnuiește să trăiască bărbatul şi care-l împiedică să

realizeze o supremă concentrare în fervoarea sa; p. 107, pre-cizare asupra unei probleme care-i preocupă astăzi — şi cu drept cuvînt — pe medici: viteza diferită în materie de plăcere, aproape normală, la cele două sexe; p. 109, influența primei preferințe asupra iubirilor subsecvente, care ne aduce aminte de ceea ce ne relatează Descartes despre el însuşi: cum a iubit pentru prima dată o saşie şi totdeauna a simţit o tendinţă de a se interesa de femeile saşii; p. 165, conştiinţa clară a faptului că iubirea trebuie să fie unul din lucrurile cele mai pătrunzătoare în fiinţa umană; p. 167, caracterul ascuns, culme a iubirii: mare adevăr!; pp. 174-175, splendidă descriere a împăcării dintre îndrăgostiți; p. 229, despre uitare; p. 266, povestea marinarului, a mădularului său şi a cuţitului.!

Nu-i putem cere lui Ibn Hazm să ne arate care erau caracteristicile iubirii andaluze din vremea sa. Nu putea avea simţ istoric şi nici nu a putut să o compare cu iubirea la alte popoare. Ne revine nouă obligaţia de a scruta, în istorisirile şi definițiile oferite de el, trăsăturile diferenţiale din acea manieră de a iubi. În primul moment ni se pare că nu există

nici o diferenţă de acest gen. Dar acelaşi lucru ni se întîmplă

şi cînd citim singura carte minuțioasă şi demnă de încredere despre iubire la un

popor primitiv: Viaţa sexuală a sălbati-cilor, de Malinowski. După ea s-ar părea că între trobrianzi, popor cu totul primar care trăieşte pe o insulă din apropierea Noii Guinee, şi noi înşine n-ar exista la drept vorbind altă

1 În ediţia El Libro de Bolsillo-Alanza Editorial, Madrid, paginile menţionate sunt următoarele: 111, 167, 130, 133, 186, 188, 195, 246 şi urm., 281. (N. t.)

232 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

diferenţă în activitatea amoroasă decît faptul că ei, asemenea întregii Asii, ignoră dulcea prestație a sărutului, complă-cîndu-se în schimb într-o îndeletnicire neuzitată la noi, și anume muşcarea genelor. Această aparentă identitate superficială e atît de excesivă, încît ne alarmează și ne evocă ob-servația fundamentală că intimitatea umană e fabulos de bogată

în fauna şi flora ei, dar, ca intimitate, nu se poate manifesta de la sine, ci se conformează în acest sens gesturilor și actelor corporale. Or, claviatura gesturilor corporale aflate la dispoziţia intimităţii noastre pentru ca ea să se exprime este extrem de limitată dacă o comparăm cu varietatea exuberantă a formelor trăite de sentimentul nostru. De aici obligația ca printr-un același gest să se exteriorizeze realităţi intime extrem de divergente și impresia că toate iubirile, contem-plate de la distanţă, par identice.

Puţine îndeletniciri mi-ar furniza o mai mare plăcere decît aceea de a intra cu lupa în cartea aceasta, spre a încerca, pornind de la povestirile și comentariile întîlnite în ea, să obţin o formulă diferențială a ceea ce era iubirea pentru arabii ra-finaţi din secolul al X-lea și ce este ea astăzi pentru noi. E

însă o chestiune care necesită prea mult timp şi prea mult spaţiu, deoarece implică teme — legate de relația bărbat — femeie — asupra cărora, oricît ar părea de neadevărat, rămîne totul de spus.

Dacă vrem un exemplu superlativ despre lipsa de atenţie de care suferă aceste moduri omeneşti ale iubirii, e suficient să zăbovim o clipă asupra ultimelor cuvinte din fraza anterioară: „Ce este astăzi pentru noi iubirea.“ Despre ce „astăzi“

e vorba aici? Căci nu-i putem identifica pe îndrăgostiți europeni de acum cincizeci de ani cu cei de azi. Locul este același, distanța temporală e mică și totuşi diferența dintre iubirea de atunci și cea a noilor generații este superlativă.

Obsedaţi de războaie şi revoluţii, oamenii nu au acordat atenţie faptului evident că în acest scurt interval de timp s-a produs schimbarea cea mai decisivă din secolul al XII-lea în reprezentarea occidentală a iubirii. În numeroase lucruri, pe

parcursul acestei scurte etape, s-a produs o ruptură de tra-diţia multiseculară, dar pesemne în nici unul, şi încă pe ascuns, nu a existat o sciziune atît de radicală ca în stilul de a iubi.

Începînd din acel secol, modalitatea iubirii evoluează cu desăvîrşită continuitate, ca un gen literar (asta şi este oarecum), pînă la începutul secolului nostru. Din acest motiv, relaţia bărbat-femeie traversează o epocă de gravă perturbare. Dar nu putem intra acum în această tenă.

Pentru a ne da bine seama ce sunt lucrurile, trebuie să le supunem unor adevărate lovituri de măciucă, să le confruntăm unele cu altele şi, în şocul comparaţiilor, să le întrezărim specificul fiecăruia. Astfel, acum, e nimerit să punem faţă în faţă formele de iubire pe care ni le dezvăluie Ibn Hazm —ceea ce vom numi iubirea andaluză — cu cele ale iubirii be-duine din triburile care-şi conservă azi în starea cea mai pură

arabismul esenţial şi trăiesc în deşerturile însetate din Arabia Orientală, în vecinătatea Golfului Persic. H. R. P. Dickson a publicat în 1949 cea mai amănunţită carte din cîre există despre viaţa acestor triburi. Născut în Siria şi alăptat de către o be-duină, membră a lor, este, din acest motiv, considerat şt el ca membru al tribului celui mai autorizat. Ei bine, Dickson ne arată că în acea regiune a Arabiei — şi oarecum în toată

Arabia — adulterul este necunoscut. E drept că facilitatea divorţului nu-i lasă nici un ungher unde să se instaleze. Pe de altă parte, femeia îşi poartă capul total acoperit, iar cel ce s-ar putea considera îndrăgostit de ea, mai mult decît să o vadă, este silit doar să o ghicească. Femeia intră, aşadar, în dragoste ca o fiinţă necunoscută, şi de aceea nu e deloc surprinzător ca noaptea nunţii să constituie o luptă sălbatică între soţ şi soţie, atît de sălbatică, încît mireasa se alege deseori cu una sau mai multe coaste fracturate. Cum poate fi o dragoste care trebuie să

evolueze printre asemenea uzanţe? Actualul monarh al celei mai mari părţi a Arabiei, marele Ibn Sa’ud, îi povestea lui Dickson că el — puritan, şef al wahhabilor puritani —avusese pînă atunci peste patru sute de femei, dar nu văzuse niciodată faţa vreuneia dintre ele. Nu ne vine deloc la în-

234 ALTE ESEURI ÎNRUDITE

demînă o iubire fără chip, deoarece chipul însuşi constituie izvorul iubirii ca atare. Ar fi trebuit să luăm însă aminte cu mai multă curiozitate la faptul că faţa feminină nu trezeşte în bărbat senzualitatea, pe cînd tot restul corpului feminin, inclustv mîinile, e totdeauna gata să o suscite. Poate doar buzele provoacă ceva mai mult decît tandreţea, dar aproape totdeauna în mod secundar, după ce senzualitatea a şi fost declanşată, de alte teritorii erogene.

Dar marea problemă istorică pe care, pornind de la această

carte, ar trebui s-o atacăm este atît de trîmbitaţa şi dezbătuta influenţă a arabilor asupra dragostei de „cortezia“ şi, în general, asupra poeziei şi doctrinei trubadurilor. Această

chestiune e un viespar în care nimeni nu a pus încă ordine.

La finele secolului al XI-lea, şi la începutul celui de-al XII-lea, în Franţa se iniţiază un mod de simţire a femeii de către bărbat care nu are precedente stricte nici în cultura antică, nici în veacurile anterioare ale Evului Mediu. Bărbatul se complace în a o considera pe femeie ca pe o fiinţă superioară lui. I se consacră un cult, Asupra relaţiei sentimentale dintre ambele sexe e proiectat conceptul de „seniorie“, care în aceeaşi perioadă începe să structureze şi societatea. Femeia este „senioară“ şi bărbatul vasalul ei. Senzualitatea, deşi apare ici, colo în cîntece, are în ansamblul stilului trubaduresc doar un caracter eratic, pe care trebuie să-l afirmăm în raport cu insistenţa lui Briffaule de a aduna texte riscate!. Sentimentul faţă de femeie enunţat de către trubaduri presupune distanţă.

Iubita apare esenţialmente situată la depărtare şi, adeseori, la o altitudine distantă, ca o stea. Nu e accesibilă mfîinii şi, ca atare, mîngiierii. Nu e ceva care poate fi mîngîiat şi posedat, ci este ceva de care eşti separat în chip dureros şi căreia-i duci dorul. De aici faptul că poezia trubadurilor cultivă lamentaţia.

lubirea se înfăţişează ca o durere desfătătoare, ca o rană

1 Robert Briffault, Les Tronbadours et le sentiment romanesque, 1945, pp. 92, 93, 94.

fericită. Cu o simplitate exemplară, trubadurul Jaufră Rudel va spune că iubirea lui este „amor de terra de lonh“.

Aceste caractere ale iubirii trubadureşti — are şi multe altele pe care nu le pot prezenta aici — au constituit cauza încercării de a-i găsi originea într-o formă de iubire culuvată

printre arabi cu un secol înainte de Ibn Hazm şi numită

îndeobşte „iubirea bagdadină“. Dar această iubire din Bagdad nu pare a fi altceva decît unul dintre efectele produse în anumite grupuri hipercultivate de către ingestia de platonism survenită chiar în acel secol. În aceste grupuri s-a dat formă

unei vechi legende care vorbea despre un trib — udriții —unde bărbaţii mureau de dragoste, renunţînd la posedarea iubitei. Este oare nimerită această interpretare a iubarii truba-dureşti cu ajutorul unor forme asemănătoare de ascetism extrem în sensul erotic?

Aici ar fi locul unde aș simți nevoia să deplîng maniera în care au fost tratate toate chestiunile referitoare la poezia secolelor al XI-lea, al XII-lea și al XIII-lea. Este evident că, înainte de a compara iubirea curtenească („cortez“) cu alte stiluri de iubire din rîndul poeţilor arabi, s-ar cuveni să-i precizăm bine trăsăturile caracteristice. Dacă acest lucru ar fi fost făcut, s-ar fi văzut că amorul „cortez“, chiar dacă este un sentiment distant de sadade şi de dor, nu e totuşi un sentiment

care implică renunţarea, ci dimpotrivă, doreşte totul, dar de la depărtare. Asta explică textele senzuale pe care le adună Briffault.

Cine ştie dacă senzualitatea umană autentică nu este fiica distanţei, dacă ea nu se făureşte şi se intensifică din distanţarea obiectului!

Spunînd toate acestea, nu pretind să rezolv însă nici o problemă, ci, dimpotrivă, să sugerez în ce măsură diabolică

totul e o problemă.

Cuprins

Notă preliminară de Paulino Garagorri

STUD DESPRE IUBIRE

CARACTERISTICILE IUBIRII

IUBIREA LA STENDHAL

I. Iubirea vizionară

IL Brusc şi pentru totdeauna

NI. Dragostea de perfecţiune

IV. Diversitatea iubirii

V. Atenţie şi „manie“

VI. De bunăvoie şi fără scăpare

VII. Îndrăgostire, extaz şi hipnotism

ALEGEREA ÎN IUBIRE

IL. Revelația adîncului latent

II. La microscop

II. Iubiri succesive

IV. „Greşelile“

V. Influenţa cotidiană

VI. Selecţia erotică

238 CUPRINS

ALTE ESEURI ÎNRUDITE

MANIFESTUL MARCELEI

POEZIA ANNEI DE NOAILLES

EPILOG LA CARTEA „DE LA FRANCESCA LA BEATRICE“

PENTRU O PSIHOLOGIE A BĂRBATULUI INTERESANT

PENTRU ISTORIA IUBIRII

1, Schimbarea de generaţii

II, Notă despre „iubirea curtenească“

PEISAJ DE CĂPRIOARĂ ÎN PLAN ÎNDEPĂRTAT

SOLUŢIA LUI OLMEDO

MEDITAȚIE DESPRE CREOLĂ

I. Pentru creolă

II. Cele cinci calităţi ale creolei

HI. Cîrna şi dublul ei profil

PREFAŢĂ LA „COLIERUL PORUMBIŢEI” DE IBN HAZM DIN CORDOBA